วิสุทธิ

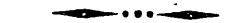
ปาฐกถา □ □ โดย □ □ อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

วิสุทธิ ๗

๑. สีลวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งศีล
๒. จิตตวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต
๓. ทิฏฐิวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องกำหนดรู้ว่า นั่นนาม นั่นรูป
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งญาณ ความรู้ที่สามารถข้ามพ้น ความสงสัยทั้งหลายเสียได้
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งญาณ ความรู้ที่สามารถรอบรู้ ถึงมรรคและธรรมที่ไม่ใช่มรรค
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งวิปัสสนาญาณ ๙
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งญาณ ที่สามารถประหาณกิเลส เป็นสมุจเฉท และเห็นพระนิพพานได้

294.3128

คำปรารภ

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เชิญ อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ ขอให้มาแสดงปาฐกถา เรื่อง "วิสุทธิ" เป็นวิทยาทาน ในวันเสาร์ เดือนละ ๑ ครั้ง กว่าจะจบทั้ง ๗ วิสุทธิ ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ที่สามารถนำหลักฐานและคำอธิบายในเรื่องวิสุทธิมาบรรยายให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดแจ้ง ซึ่งย่อมเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีความสนใจในการปฏิบัติเป็นอันมาก

ปาฐกถาเรื่องนี้ คณะกรรมการอภิธรรมมูลนิธิได้ฟังแล้ว เกิดความพอใจในอรรถรสจึงบันดาลใจใคร่ที่จะให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสมาฟัง ได้รู้เรื่องบ้าง ถึงแม้ผู้ที่ฟังแล้วก็ยังติดใจในคำบรรยายนี้เป็นส่วนมาก จึงเสียดายว่าข้อธรรมคำบรรยายอันละเอียดและเป็นข้อธรรมที่ยากและลึกซึ้ง ซึ่งไม่ค่อยมีใครในยุคปัจจุบันนี้ได้กล่าวไว้อย่างกว้างขวาง และประกอบด้วยเหตุผลอันต้อง

ด้วยสภาวธรรมเช่นนี้ จึงประสงค์จะพิมพ์รวบรวมไว้เพื่อเป็นการทบทวนของผู้ที่ยังติดใจอยู่ และเพื่อเผยแผ่ออกไปในหมู่ผู้ใคร่ในธรรมต่อ ๆ ไป จะได้ไม่สูญสลายไปเสียในเวลาอันใกล้ ผิว่าชนชั้นหลังใคร่ศึกษา อาจจะค้นหาอ่านประกอบการศึกษาเกิดประโยชน์ได้บ้าง จึงได้เรียนขอนุญาตต่อผู้แสดงปาฐกถาพิมพ์ขึ้นไว้เพื่อประโยชน์ดังกล่าว ก็ได้รับอนุญาตด้วยความพอใจ แต่สั่งว่า ขออย่าพิมพ์เพื่อเป็นการค้าซึ่งก็ตรงกับเจตนาของกรรมการอภิธรรมมูลนิธิ ส่วนผู้ใดจะบริจาคเป็นการอุปการะอุดหนุนในกิจการของอภิธรรมมูลนิธิเพื่อให้ดำเนินไปได้ ก็สุดแต่กำลังศรัทธาของแต่ละท่าน

ด้วยกุศลดลใจดังกล่าวมา อภิธรรมมูลนิธิจึงพิมพ์ปาฐกถานี้ไว้เป็นหลักฐานขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง และมีปณิธานว่า ถ้าไม่เกิดการขัดข้องแล้วก็จะพิมพ์ต่อ ๆ ไปจนจบเรื่อง

อภิธรรมมูลนิธิ

๒๐ ส.ค. ๒๕๐๗

สด สังขพิทักษ์

ปาฐกถา เรื่อง สีลวิสุทธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๐๘

นายพันธ์ นัยวิทิต เลขาธิการพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ กล่าวแนะนำองค์ปาฐกถาความว่า

ปาฐกถาเรื่อง วิสุทธิ เป็นเรื่องที่มีความละเอียดลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ เพราะมีความเกี่ยวพันกับธรรมหมวดอื่น ๆ อยู่มาก ทั้งเป็นเรื่องยาว จำเป็นต้องใช้เวลาแสดงอย่างน้อย ๗ ครั้งจึงจะจบ

ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งนักธรรมที่หวังความหลุดพ้นควรติดตามเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ.

× × × ×

ด้วยดิฉันรับหนังสือจากพุทธสมาคม ฯ แจ้งความประสงค์ ว่า จะให้มาพูดเรื่องวิสุทธิ และในหนังสือก็บอกว่าอยากจะให้พูดให้จบ แต่ว่าเรื่องวิสุทธินี้ค่อนข้างจะต้องใช้เวลานานในการอธิบาย ดิฉันคิดว่าถ้าพูดเดือนละครั้งก็คงจะเป็น ๗ เดือนเป็นอย่างน้อย เพราะวิสุทธิมีอยู่ ๗ และเป็นเรื่องยาวมาก

ก่อนที่จะเข้าใจความหมายของคำว่าวิสุทธินี้ เราควรจะทราบเสียก่อนว่า วิสุทธินี้หมายความว่าอย่างไร **วิสุทธิหมายถึงความบริสุทธิ์** และควรจะรู้ต่อไปด้วยว่า บริสุทธิ์ในอะไร ก็คือ **บริสุทธิ์หรือสะอาดจากกิเลสที่เป็นไปทางกาย** กายก็ต้องบริสุทธิ์ และ **ทางจิต** คือจิตก็ต้องบริสุทธิ์ และ **ทางปัญญา** คือปัญญาก็ต้องบริสุทธิ์ด้วย หรือถ้าจะย่อลงก็ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ศีล สมาธิ ปัญญา มีทั้งบริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์ ท่านนักศึกษาโปรดเข้าใจไว้ด้วย

คำว่า วิสุทธิที่เราพูดกันวันนี้ เป็นวิสุทธิที่หมดจากกิเลส คือ บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้ง ๓ ประการ ทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด อันเป็นไปทั้งทางกาย ทางจิต

และทางปัญญา ถ้าหมดจด **ชนิดศีล** ก็เป็นการหมดจดจากกิเลสอย่างหยาบ ถ้าหมด **ชนิดสมาธิ** ก็เป็นการหมดจดจากกิเลสอย่างกลาง ถ้าหมดจด **ชนิดปัญญา** ก็เป็นการหมดจดจากกิเลส**อย่างละเอียด** มีอยู่ ๓ ชั้นเรียกว่าหมดจด **โดยตทังคะ หรือวิขัมภณะ** หรือหมดจดชนิดสมุจเฉทะ ดังนี้

วิสุทธิเป็นธรรมอันกว้างขวางมาก และเป็นทางที่จะดำเนินไปสู่แดนนิพพาน ผู้ที่บรรลุพระนิพพานได้นั้นต้องไปด้วยวิสุทธิ ต้องไปด้วยความหมดจดจากกิเลส

ทางไปพระนิพพาน มีเท่าไหร่ อะไรบ้าง เท่าที่ควรทราบคือ **มีมรรค ๘ มีสติปัฏฐาน ๔ มีวิปัสสนาญาณ** มีธรรมพวกเหล่านี้ซึ่งเป็นหนทางไปพระนิพพานทั้งนั้น ส่วนวิสุทธิเป็นผลและต้องเนื่องมาจากธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น วิสุทธินี้ก็คือเป็นผลที่เกิดจากเหตุ และต่อไปนี้ก็จะได้พูดลักษณะของวิสุทธิแต่ละอัน ๆ ว่ามีลักษณะอย่างไร และก็จะพูดถึงเรื่องเหตุที่จะให้เกิดวิสุทธินี้ว่ามาจากไหน เพราะจิตใจของคนเราสกปรกอยู่เป็นประจำเป็นธรรมดา ไม่ใช่ว่าอยู่ ๆ ก็จะให้วิสุทธิเกิดขึ้นมาเฉย ๆ นั้นไม่ได้ ต้องมีเหตุให้เกิด และเหตุอย่างไรจึงจะทำ

ให้วิสุทธิเกิดขึ้นมา อันนี้ก็จะต้องกล่าวโยงจากเหตุมาหาผล ฉะนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาจะต้องพยายามดึงเอาเหตุและผลมาติดต่อกันให้ได้ มิใช่ศึกษาไปคนละอย่าง ถ้าเช่นนั้นก็จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาไม่ได้ เช่นสมมติว่าเราเขียนหนังสือมีความหมายคำว่า "เรือน" หรือ "บ้าน" การที่จะปรากฏเป็นตัวหนังสือที่เราจะเขียนให้มีความหมายว่าอะไรเช่นนี้ ท่านต้องใช้เวลาเรียนมาตั้งแต่ ก. ไก่ มาก่อน เสร็จแล้วก็เรียนสระและเรียนผสมตัว เรียนจนมีความรู้ความเข้าใจแล้วจึงมาเขียนได้ว่าความหมายของคำว่า "บ้าน" หรือ "เรือน" นั้นจะเขียนอย่างไร คือจะต้องดึงเอาอักษรตัวอะไรกับตัวอะไรมาผสมกันเข้าจึงเกิดเป็นความหมายอันนั้น ถ้าเรายังดึงเอาเหตุกับผลความหมายในพุทธศาสนามารวมกันไม่ได้ คือยังแยกย้ายกันอยู่ก็เหมือนกับคนที่อ่านหนังสือยังไม่ออก คือยังอ่านไม่ได้ใจความ ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าเข้าใจพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง เพราะว่าพุทธศาสนานี้เต็มไปด้วยเหตุผล ท่านบอกแล้วว่าธรรมทั้งหลายไหลลงมาจากเหตุ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องรู้เหตุนั้น ธรรมอันนี้แสดงด้วยเหตุและก็จะมีผลอย่างนั้น ๆ ถ้าธรรมอันนี้แสดงด้วยผล ผลอันเกิดจากเหตุอันนั้น ๆ เราจะต้องรู้ได้อย่างนี้ ถ้าเรารู้

ได้อย่างนี้แล้ว ความเข้าใจของเราก็เป็นสรณะจริง ๆ เป็นสรณะอย่างไร คือว่าไม่ตกไปในความเข้าใจผิดอย่างแน่นอน อันนี้สำคัญมาก เพราะพุทธศาสนามิใช่เพียงแต่ความนึกเอาคิดเอา ทางโลกยังหยาบกว่าทางศาสนามากมายนัก แม้กระนั้นเราก็ยังต้องเรียนกันกว่าจะมีความรู้ได้ก็นับเป็นสิบ ๆ ปี จึงจะได้ปริญญากันมา แต่ก็ยังหยาบกว่าทางศาสนาอีกมาก ทางโลกที่เรียนกันนั้นมีเครื่องสนับสนุน คือมีกิเลสเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เราเรียน ให้เรามีกำลังมีความเพียรเสียสละทุกอย่าง แต่ว่าการเรียนทางพระพุทธศาสนาลำบากมากเพราะอะไร เพราะกิเลสไม่ได้เข้าช่วยสนับสนุน เราเรียนเพื่อทำลายกิเลส **คือโดยแท้จริงต้องเรียนเพื่อทำลายกิเลสเท่านั้น อันนี้จึงจะเข้าถึงพุทธศาสนา** ต่อไปนี้จะได้กลับมาเรื่องวิสุทธิที่เราจะพูดกันต่อไป

วิสุทธิมีอยู่ ๗ อย่าง ขั้นต้นก็ศีลวิสุทธิ ต่อไปก็จิตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณะวิสุทธิ มัคคามัคญาณทัศนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัศนวิสุทธิ ญาณทัศนวิสุทธิ มีอยู่ ๗ อย่าง ใน ๗ อย่างนี้สงเคราะห์ลงด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ศีลวิสุทธิได้แก่ศีล จิตวิสุทธิได้แก่สมาธิ วิสุทธิอีก ๕ อย่างเป็นเรื่องของปัญญาวิสุทธิทั้งนั้น

ศีลวิสุทธิหมายถึงศีลเพื่อละกิเลส ไม่ใช่ศีลเพื่อกิเลส เพราะว่าศีลนั้นกิเลสก็อาศัย ที่ว่าศีลที่ไม่วิสุทธิในที่นี้คือศีลอย่างไร ก็คือศีลที่รักษานั้นเพื่อต้องการได้บุญหรืออยากได้กุศล อยากได้ไปเกิดอีก หรืออยากร่ำรวย ถ้าหากว่าเรารักษาศีลหรือทำบุญทำทานอะไร ๆ ก็ล้วนแต่โดยเจตนานั้นเป็นไปเพื่อความสุข เพื่อความร่ำรวย หรือเพื่อต้องการในอารมณ์ที่เป็นไปอยู่ในโลกแล้ว ศีลนั้นก็ไม่บริสุทธิ์ คือว่าเจตนาที่รักษาศีลนั้นไม่บริสุทธิ์เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสเป็นปัจจัยให้รักษาศีลนั้น เพราะบุญทานหรือรักษาศีลมีหลายอย่าง ซึ่งบางอย่างก็มีอานิสงส์ให้ได้ผลอันเป็นไปในโลก ส่วนศีลบริสุทธิ์ที่จะเป็นศีลวิสุทธิก็ต้องเป็น **ศีลที่ถือเพื่อปรารถนาพระนิพพาน** ท่านจัดศีลที่บริสุทธิ์ไว้ ๔ **อย่างคือปาฏิโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล** และ **ปัจจยสันนิสิตศีล เรียกว่า จตุปาริสุทธิ** ศีล คือว่าศีล ๔ อย่างนี้บริสุทธิ์ไม่ได้เจือด้วยกิเลสตัณหา ผู้ประพฤติปฏิบัติศีลนี้ เหมือนเช่นกับพระพุทธเจ้าท่านทำพระนิพพาน ท่านสร้างบารมี ๑๐ อย่าง หรือว่าจะเป็นบารมี ๓๐ อย่างก็ตาม พวกเราจะเคยได้ยินไหมในพระพุทธประวัติว่า

พระองค์ท่านสร้างบารมีเพื่อไปสวรรค์หรือสร้างเพื่อความร่ำรวย หรือสร้างเพื่อให้มีอำนาจวาสนาเกิดชาติหน้าขอให้มีอำนาจแผ่ไพศาล ความปรารถนาของท่านเช่นนี้ไม่มีเลย มีแต่บอกว่าท่านทำเพื่อโพธิญาณ สำเร็จพระอรหันต์ให้พ้นทุกข์เท่านั้นเอง ต่อไปนี้ก็จะได้อธิบายเรื่องศีลวิสุทธิเป็นข้อ ๆ ไป

๑. **ปาฏิโมกขสังวรศีล** เป็นศีลที่บริสุทธิ์ไม่เจือด้วยกิเลสตัณหา เพราะสมัยนั้นภิกษุที่มาบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่มาบวชเพื่อลาภยศ ท่านมาบวชเพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้พ้นจากทุกข์ พ้นจากสังสารวัฏฏ์ คือความเกิดแก่เจ็บตายเท่านั้น บางองค์เป็นเศรษฐีเป็นกษัตริย์ บางองค์มีลูกศิษย์นับร้อยนับพัน แต่ท่านก็ยังทิ้งสมบัติลาภยศ และลัทธิเดิมของท่านมา แล้วเหตุใดสมบัติทั้งหลายเหล่านั้นจะมาครอบงำอยู่ในจิตใจของท่าน ท่านละทิ้งกันมาแล้วก็เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์เพื่อพระนิพพาน เพื่อพ้นจากทุกข์เท่านั้น เพราะฉะนั้นพรหมจรรย์หรือธรรมวินัยของท่านที่ประพฤตินั้นจึงเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ปาฏิโมกขสังวรไม่ได้เป็นไปเพื่ออย่างอื่นเลย ไม่ได้เป็นไปเพื่อลาภยศเลย เพราะฉะนั้นจะลำบากลำบนต้อง

อดมื้อกินมื้ออย่างไรท่านก็ไม่เดือดร้อน ท่านทำเพื่อพระศาสนาจริง ๆ ในสมัยนั้นก็มีปริยัติการศึกษาพระพุทธศาสนา และไม่ใช่ว่าจะศึกษาน้อยกว่าสมัยนี้ ท่านศึกษากันมากมาย ท่านถือว่าเป็นส่วนสำคัญของพระศาสนาทีเดียว แต่ไม่ใช่เป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ในทางโลกีย์ ท่านศึกษาเพื่อจะนำไปปฏิบัติในการขูดเกลากิเลสได้ถูกต้องเท่านั้น ฉะนั้น ปาฏิโมกขสังวรศีลนี้จึงจัดว่าเป็นศีลบริสุทธิ์ เพราะบริสุทธิ์มาตั้งแต่มีศรัทธาอยู่แล้ว ท่านจึงบอกว่า **ปาฏิโมกขสังวรนี้จะบริสุทธิ์ได้ หรือจะหมดจดได้ก็ด้วยศรัทธา ต้องด้วยกำลังของศรัทธา** ถ้าหมดศรัทธาแล้วก็บริสุทธิ์ไม่ได้เลย การรักษาธรรมวินัยนี้ยากที่สุด เพราะต้องมี **ศรัทธาเพื่อความพ้นทุกข์จริง ๆ** จึงจะรักษาได้โดยถูกต้อง

๒. **อินทรียสังวรศีล** ศีลข้อนี้เป็นศีลที่บริสุทธิ์อย่างไร คือมีการสำรวมในทวารทั้ง ๖ ว่า ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นรู้รส กายถูกต้อง ใจรู้ธรรมารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีการสำรวมไม่ให้อภิชฌาและโทมนัสเข้าได้ ฉะนั้น ศีลนี้จึงถือว่าเป็นศีลบริสุทธิ์เป็นศีลวิสุทธิ เพราะว่า ขณะเห็น

ขณะได้ยิน เป็นต้นนั้น กิเลสคือความรักและความโกรธหรือความหลงครอบงำไม่ได้ อันนี้เป็นศีลที่สำคัญมาก **ศีลอันนี้มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น** การสำรวมอินทรีย์เป็นข้อปฏิบัติที่ทำลายอภิชฌาและโทมนัส มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น นอกพุทธศาสนาไม่มีเลย เพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงประกาศว่าศาสนาและพรหมจรรย์เหล่าอื่นไม่มี ไม่สรรเสริญการสำรวมอินทรีย์ ติเตียนการสำรวมอินทรีย์ว่าไม่จำเป็น ตาซึ่งมีหน้าที่เห็นก็เพื่อสำหรับเห็น หูซึ่งมีหน้าที่ได้ยินก็เพื่อสำหรับได้ยิน เหล่านี้ไม่ได้มีกิเลสอะไรจะต้องไปสำรวม สำรวมแต่ใจอันเดียวก็พอ แต่ว่าการสำรวมอินทรีย์นี้ ศาสนาของพระองค์ท่านสรรเสริญว่าเป็นธรรมอันดี เป็นธรรมอันให้สำเร็จประโยชน์ และทรงติเตียนการไม่สำรวมอินทรีย์ว่าเป็นธรรมอันไม่ดี เป็นธรรมอันไม่สำเร็จประโยชน์

ความเห็นในเรื่องการสำรวมอินทรีย์ที่ว่าไม่จำเป็นในประเทศไทยเราก็มีอยู่มากโดยเห็นว่าไม่มีความจำเป็นอะไรเลย สำรวมใจอันเดียวก็ชื่อว่าคลุมไปหมดแล้ว อันนี้พระพุทธองค์ทรง

แสดงว่า พวกที่ไม่สำรวมอินทรีย์ก็เหมือนคนที่มุงหลังคาไม่ดี เวลาฝนตกลงมาก็ย่อมจะหยดรดถูกตัวเสมอ คล้ายกับกิเลสที่รั่วไหลเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้จะมารดจิตใจเสมอ และตัวก็จะต้องเช็ดน้ำตาเรื่อย ๆ ไป ถ้าหากว่าผู้ที่มีการสำรวมอินทรีย์เหมือนกับคนที่มุงหลังคาดีแล้ว ฝนย่อมไม่รั่วลงมารดตัวเราก็ไม่ต้องเช็ดน้ำฝน นี่ก็เช่นเดียวกัน คือถ้ามีการสำรวมอินทรีย์แล้วกิเลสก็ไม่รั่วเข้ารดใจได้ แม้การเห็น การได้ยินเหล่านี้ กิเลสก็เข้าไม่ได้ อภิชฌาและโทมนัสเข้าไม่ได้ก็ทำลายไป เพราะฉะนั้น การสำรวมสังวรอินทรีย์นี้ จึงเรียกว่า อินทรียสังวรศีล เป็นศีลที่บริสุทธิ์หมดจด และการศึกษาศีลวิสุทธินี้เป็น ตัวสติปัฏฐานด้วย ทำไมดิฉันจึงกล่าวอย่างนี้ เพราะว่าอินทรียสังวรนี้ทำลายอภิชฌาโทมนัส และสติปัฏฐานก็ทำลายอภิชฌาและโทมนัสด้วย จึงว่าเป็นอันเดียวกัน คือว่าเป็นวิธีของสติปัฏฐานนั่นเอง คือการสำรวมนี้ให้มีสติก็เท่ากับสำรวมกาย สำรวมเวทนาอันเดียวกันนั่นเอง อันนี้ก็ต้องสงเคราะห์เข้าไปแล้วแต่ว่าท่านจะแสดงโดยอุบายอย่างไร ด้วยอำนาจของพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อตามอัธยาศัยของผู้ที่พึงธรรม

๓. **อาชีวปาริสุทธิศีล** การรักษาศีลข้อนี้ของท่านนั้น บริสุทธิ์ คือถึงแม้ชีวิตของท่านจะตกล่วงไปท่านก็ยอม ไม่ให้ศีลนี้ขาด แต่คนธรรมดาอย่างเรา ๆ นี้ ยังมีกิเลสก็ต้องเสียดายชีวิต ต้องกลัวตายด้วยอำนาจของกิเลส แต่ท่านไม่กลัว คืออะไร ๆ ที่ไม่ถูกต้องด้วยพระวินัยแล้วท่านไม่ฉันเลย ชีวิตของท่านจะตกล่วงไปด้วยการไม่ยอมฉันท่านก็ยอม อันนี้เป็นศีลบริสุทธิ์ไม่ได้เจือด้วยกิเลสเลย

ที่สุดของศีลนั้นท่านกล่าวว่ามี ๓ อย่าง คือ มีลาภเป็นที่สุด มีญาติที่เป็นที่สุด มีชีวิตเป็นที่สุด ที่ว่ามีที่สุดนี้อย่างไร คือเมื่อได้ลาภแลเห็นลาภ เห็นว่าจตุปัจจัยก็อลาภต่าง ๆ นี้จะได้สุขเช่นนี้ ศีลก็หมด หมดเรื่องศีลกัน ที่สุดแค่นี้ อีกอันคือญาติเป็นที่สุด มีญาติเป็นที่สุดอย่างไร คือญาติพี่น้องกันแท้ ๆ เราจะไม่ช่วยเหลือกันได้อย่างไร ก็ต้องช่วยกัน เพราะไม่ใช่คนอื่น เพราะฉะนั้นศีลก็หมด เพราะมีญาติเป็นที่สุด เรื่องศีลไม่ต้องถือ ถือเอาญาติเป็นใหญ่ เช่นนี้ก็หมดไป อีกข้อหนึ่งมีชีวิตเป็นที่สุด คือพอถึงชีวิตแล้วก็เอาศีลไว้ไม่ได้ ความตายใครจะยอมได้ ต้องเอาชีวิตไว้ก่อน คือถ้าฉันไม่ฆ่าเขา เขาก็จะมาฆ่าฉัน เช่นนี้ศีล

ก็หมดไป เมื่อคิดถึงชีวิตแล้วยอมไม่ได้ก็ไม่อาจจะรักษาศีลอยู่ต่อไปได้ คือเมื่อพอถึงชีวิตแล้วก็หมดที่สุด ที่เรียกว่า ปรันตะศีล คือศีลมีที่สุด ที่สุดด้วยลาภที่สุดด้วยญาติ ที่สุดด้วยชีวิต แต่อาชีวปาริสุทธิศีลนี้ไม่ยอมมีที่สุด แม้เพราะญาติ แม้เพราะชีวิต ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น คือพระอริยเจ้าทั้งหลายทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ก็ด้วยศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือถือว่าชีวิตของท่านนี้ไม่สำคัญเลย ชีวิตนั้นเป็นไปเพื่อทุกข์ แต่ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าและวินัยที่พระองค์บัญญัติไว้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกหนักหนาทีเดียว แต่ละกัปป์ที่พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นได้แต่ละองค์ที่จะบัญญัติธรรมวินัยอันเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญของสัตว์โลกทั้งหลายนี้สำคัญมากกว่า เพราะฉะนั้น **รักษาธรรมวินัยดีกว่ารักษาชีวิต** ชีวิตของท่านถือว่าไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์ แต่ว่าธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าแสดงแล้วเป็นไปเพื่อสัตว์โลก เพราะฉะนั้นอันนี้เป็นศีลบริสุทธิ์อีกอันหนึ่ง

๔. **ปัจจยสันนิสิตศีล** เป็นความบริสุทธิ์ด้วยการรับปัจจัย คือว่าภิกษุท่านทำปาฏิโมกขสังวรจะบริสุทธิ์ได้ด้วยศรัทธา ด้วยกำลังของศรัทธา และอินทรียสังวรจะบริสุทธิ์หมดจดด้วยสติ

ส่วนอาชีวะจะบริสุทธิ์ได้ด้วยวิริยะ คือจิตใจต้องกล้าแข็งถึงแม้จะเสียชีวิตก็ยอม คือเสียชีวิตก็ไม่กลัว ปัจจยสันนิสิตศีลนี้คือภิกษุทั้งหลายจะรับปัจจัยทั้ง ๔ ต้องพิจารณาเสียก่อนว่าควรแก่สมณะหรือไม่ ถ้าไม่ควรแก่สมณะแล้วก็ไม่รับ ต้องพิจารณาด้วยปัญญา ถ้ารับแล้วศีลก็ไม่บริสุทธิ์ คือวินัยก็ไม่บริสุทธ์ วินัยก็บกพร่อง เพราะฉะนั้น ไม่ว่าอะไร จะเป็นอาหารก็ดี บิณฑบาต-เสนาสนะ ยา จีวร ทุกอย่างในปัจจัยทั้ง ๔ นั้น ต้องพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงรับ ฉะนั้นศีลอันนี้ท่านบอกว่าจะวิสุทธิได้ด้วยปัญญา แต่ว่าเดี๋ยวนี้ท่านยังใช้กันอยู่หรือเปล่าก็ไม่ทราบ พระแต่ก่อนครั้งโบราณเรียกว่าปฏิสังขาโย จะรับอะไรก็ต้องพิจารณาเสียก่อนว่าควรไหม พิจารณาว่ารับมาเพื่ออะไร เมื่อรับมาเสร็จแล้วเวลาจะฉันก็ต้องพิจารณาอีกว่าฉันเพื่ออะไร ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่บริสุทธ์ ต้องอาบัติ ท่านบอกว่าพิจารณาเวลารับแล้วแต่ไม่พิจารณาเวลาฉันก็อาบัติ ถ้าพิจารณาเวลาฉัน ก็คุ้มอาบัติที่ไม่ได้พิจารณาเวลารับ ถ้าพิจารณาเวลารับแต่เวลาฉันไม่ได้พิจารณาก็คุ้มอาบัติเวลาฉันไม่ได้ เพราะเวลาฉันนี่เป็นตอนสำคัญคือเวลาที่ลิ้นรับรสกระทบกันนั้นระวังยากใกล้กันมากเหลือเกิน เพราะ

ฉะนั้นก่อนจะฉันจะต้องพิจารณาเสียก่อน การจะใช้บาตรใช้จีวร จะต้องมีปฏิสังขาโย การจะห่มครองจีวรหรือใช้สังฆาฏิก็มีปฏิสังขาโยทั้งนั้น เพราะอะไรต้องพิจารณาว่าจะห่มทำไม ไม่ใช่เพื่อให้สวยงาม ไม่ใช่ห่มจีวรอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อสวยเพื่องาม ถ้าทำอย่างนั้นก็ไม่บริสุทธิ์ การห่มจีวรก็เพื่อกันหนาว กันเหลือบกันยุงริ้นไรจะมากัดมาไต่ตอมเท่านั้น ถ้าหากว่ามีเรือดริ้นยุงมากัดแล้วก็จะไม่เป็นการสะดวกแก่การเจริญสมณธรรม จะเป็นเครื่องขัดข้องแก่การที่จะรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมที่ยังไม่บรรลุถึง เพราะฉะนั้นทำเพื่ออย่างนี้ตลอดไปทั้งหมด หรือว่า ฉันยา ฉันข้าวเพื่ออะไรก็เพื่อให้มีกำลัง มีกำลังแล้วจะเอาไปทำอะไร ก็เพื่อจะได้ปฏิบัติธรรมที่ยังไม่บรรลุถึงให้บรรลุถึง สิ่งที่ยังทำไม่สำเร็จจะได้ทำให้สำเร็จเท่านั้นเอง ไม่ใช่เหตุอย่างอื่นเลย ฉะนั้นศีลอันนี้จึงเป็นศีลบริสุทธิ์

นี่แหละขอให้คิดดูเถิดว่า การจะทรมาน การจะต่อต้านกิเลสที่เป็นไปเพื่อพระนิพพานซึ่งแม้แต่ศีลเท่านั้นก็ยังไม่ใช่ของง่ายแล้ว เรานึกถึงจิตใจของเราที่มีกิเลสก็รู้สึกว่าทรมานยากลำบากเหลือเกิน ถ้ากิเลสหนา ๆ แล้วก็คงไม่ไหว

แน่ สมัยนั้นท่านถึงพระนิพพานกันสะดวกเพราะอะไร เพราะว่าบารมีของคนที่เกิดมาในสมัยนั้นกิเลสน้อย เพราะมีปัจจัยที่คอยจะให้บรรลุพระอรหันต์ได้ก็ไม่ยากเย็นอะไร การปฏิบัติก็สะดวก แต่เวลานี้กิเลสหนาบัญญาหยาบ ฉะนั้นธรรมวินัยก็ปฏิบัติได้ยากขึ้นทุกที นี่เรื่องศีลวิสุทธิกว่าจะเข้าถึงวิสุทธิได้ก็ไม่ใช่ของง่าย การปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่อวิสุทธิ ไม่ใช่วิสุทธิจะเกิดขึ้นมาเฉย ๆ วิสุทธิจะเอามาจากไหน ก็เอามาจากศีล ต้องปฏิบัติศีลอย่างนั้นแล้วจึงจะถึงศีลวิสุทธิได้ เจตนาที่จะรักษาศีลอันนั้นเพื่อกุศลอันนั้น จึงจะไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส กิเลสตัณหาจึงเข้าอาศัยไม่ได้ นี่เฉพาะศีลวิสุทธิก็ไม่ใช่น้อย เพราะฉะนั้นถ้าจะมิให้ลำบากคือว่าถ้าเป็นฆราวาส ปาฏิโมกขสังวรก็ไม่ต้องใช้ เพราะฆราวาสไม่ได้ตั้งอยู่ในธรรมวินัย ถ้าอย่างนั้นเราจะประพฤติหรือเข้าถึงศีลวิสุทธิได้อย่างไร ท่านก็บอกว่าอินทรียสังวรศีลก็ได้ คือ ขณะเห็นขณะได้ยินทำให้บริสุทธิ์ได้โดยไม่ต้องเกี่ยวกับทางพระวินัย ฉะนั้นถ้าเราเข้าปฏิบัติอินทรียสังวร และเมื่อศีลอันนั้นบริสุทธิ์ จิตก็บริสุทธิ์ด้วย เพราะอะไรคือศีลแต่ละข้อ ๆ นี้ล้วนมาจากอำนาจจิตของจิตใจทั้งนั้น ไม่ใช่มาจากอำนาจของ

ร่างกาย มาจากอำนาจจิตใจ เพราะฉะนั้นอินทรียสังวรนี้ก็เหมือนกัน ก็ถึงด้วยอำนาจของจิตเช่นเดียวกัน

อินทรียสังวรกับปาฏิโมกขสังวร ๒ อย่างนี้ต่างกันอย่างไร มีปาฏิโมกขสังวรจะไม่ต้องมีอินทรียสังวรได้ไหม เพราะว่าปาฏิโมกขสังวรก็อยู่ในจตุปาริสุทธิศีล เพราะอะไร เพราะอินทรียสังวรนั้นเป็นการสังวรในขณะที่ตาเห็น หูได้ยิน ส่วนปาฏิโมกขสังวรนั้นห้ามไม่ให้เห็นห้ามไม่ให้ได้ยิน นี่ต่างกันอย่างนี้ เช่นในปาฏิโมกข ท่านไม่ให้ดู ไม่ให้ฟังฟ้อนรำขับร้อง ห้ามไม่ให้ฉันอาหารล่วงกาลอย่างไรเหล่านี้ แต่เมื่อเวลาเห็นถ้าไม่มีอินทรียสังวรอีกที กิเลสก็ต้องเข้าได้ กิเลสที่จะเข้าเวลาเห็น กับเวลาไม่เห็นนี้ อันไหนจะสำคัญกว่ากัน เวลาไม่เห็นนั้นไม่เป็นไร ลาภยศหรืออารมณ์ต่าง ๆ อะไร ๆ เวลาที่ยังไม่เห็น ไม่ประสบ ก็ไม่เป็นไร ความยินดียินร้ายก็เกิดไม่ได้ โดยสังวรไว้ก่อนเหมือนเมื่อเรายังไม่กินก็ไม่เป็นไร แต่พอกินเข้าไปแล้ว ลิ้นกับรสกระทบกันเข้า ตอนนี้สำคัญมากจะกันกิเลสเวลากินเข้าไปแล้วนี้กันไม่ได้ หรือเขาด่าเรา ถ้าเขายังไม่ด่าก็ไม่เป็นไร แต่กำลังเขาด่าอยู่นี่ตอนนี้สำคัญ

มาก หรือเขากำลังกล่าวสรรเสริญเยินยอเรา เป็นต้น ถ้าเราจะทำลายความชอบใจและไม่ชอบใจได้ก็ด้วยอินทรียสังวร ฉะนั้นจึงไม่เหมือนกับปาฏิโมกขสังวร คือถ้าเรามีปาฏิโมกขสังวร แต่ไม่มีอินทรียสังวร ก็จะทำลายอวิชฌาและโทมนัสไม่ได้ ในอินทรียสังวรมีทั้ง กายบริสุทธิ์ใจบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์ด้วย คือมีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา เพราะฉะนั้นอินทรียสังวรสามารถชำระกิเลสอย่างหยาบ ชำระกิเลสอย่างกลาง หรืออภิชฌาและโทมนัสที่เกิดทางจิตใจ และสามารถทำลายกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานมีทิฏฐิเป็นต้นได้ คือสามารถทำลายได้ทั้ง ๓ อย่าง ส่วนปาฏิโมกขสังวรศีลทำลายได้แต่กิเลสอย่างหยาบ คือวีติกกมกิเลสที่ออกมาทางกายและทางวาจาเท่านั้น ทางใจทำลายไม่ได้ แต่ก็ว่ากันไว้ได้เพื่อจะไม่ให้ความยินดียินร้ายเกิดขึ้นทางใจได้ นี่ต่างกันอย่างนี้ และอินทรียสังวรก็มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น นอกพุทธศาสนาไม่มี เพราะฉะนั้นกุศลอันนี้ถ้าเมื่อพุทธบริษัทที่มาพบแล้วแต่ไม่ได้สร้างกุศลอันนี้ก็เป็นที่น่าเสียดายเพราะว่าอินทรียสังวรศีลมีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนา จึงเป็นลาภอันประเสริฐ เป็นลาภอย่างไร เพราะเป็นกุศลที่วิเศษ ไม่

มีภายนอกพุทธศาสนา มีอยู่ก็แต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น เหมือนอย่างว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์มีอยู่ เราก็ควรจะทำบุญต่อพระพุทธเจ้าหรือแก่พระอรหันต์ กุศลอันนี้ก็เช่นกัน เพราะนอกพุทธกาลแล้วก็ไม่มีกุศลอย่างนี้ให้ทำ ถ้าหากเราไม่ได้ทำเสียแต่ในกาลนี้ชีวิตนี้ก็น่าเสียดายที่สุด เพราะฉะนั้นถ้าพุทธศาสนาตกไปแล้วไม่มีแล้ว คนสอนหรือคนปฏิบัติก็จะหายาก แม้เวลานี้ก็ยังยาก และยังมีพูดกันว่าไม่จำเป็น ไม่ต้องทำก็ได้ ทำอย่างนั้นอย่างนี้ก็ได้ อินทรียสังวรไม่ต้องทำก็ได้ ไม่จำเป็นเลย และรู้สึกว่าจะสำเร็จกันได้ง่าย ๆ ก็มี ดูเหมือนเขาคิดว่าจะสำเร็จมรรคผลกันได้ง่ายกว่าสมัยก่อน ๆ ความจริงนั้นแม้แต่ศีลก็ไม่ใช่ของง่ายแล้ว ขอให้ท่านพิจารณาดู คือดิฉันอยากจะเรียนให้ทราบว่าอินทรียสังวรศีล เช่นสังวรตานั้น อย่างไรจึงจะเรียกว่าสังวรตา คือที่จะไม่ให้อภิชฌาหรือโทมนัสไหลเข้าได้นั้น สังวรอย่างไรอย่างนี้ก็เข้าใจกันยากแล้ว เพราะฉะนั้นขอท่านอย่าได้ลืมในข้อนี้ ถ้าไม่ใส่ใจหนัก ๆ เข้าก็ลืม เหมือนเช่นการทำชามสังคโลก เดี๋ยวนี้ก็ทำยากแล้ว แต่ก่อนก็ทำกันได้ แต่คนเดี๋ยวนี้ทำไม่ได้ นี่เป็นเพราะอะไร เพราะศีลธรรมเสื่อมโทรมไป วิชาอันนั้นก็ยาก การ

ทำสิ่งใดยากทำลำบากก็ต้องอาศัยมีความเพียรศรัทธา ปสาทะ ถ้าอ่อนศรัทธาปสาทะลงไปก็ไม่สามารถทำได้ ความรู้ความเข้าใจในการนั้น ๆ ก็หมดไป พุทธศาสนาก็เหมือนกัน เอาง่ายเข้าว่าใครสอนอะไรง่าย ๆ ให้สะดวก รู้สึกว่าสะดวกแก่กิเลส แก่อารมณ์ของเรา จะถูกหรือผิดไม่คำนึงถึง เห็นว่าง่ายดีก็รับไว้

ในเรื่องของอินทรียสังวรศีลนี้ ดิฉันคิดว่าพวกเราในร้อยหนึ่งได้ปฏิบัติการสำรวมอินทรียสังวรสัก ๕ คนก็ยังดี เฉพาะฆราวาสนั้นก็น้อยมาก และขอประทานโทษ พระภิกษุก็ยังน้อย เพราะอะไร เพราะว่าเวลานี้ต่อสู้กิเลสไม่ไหว คือว่ากำลังบารมีน้อยลงไป ๆ กิเลสก็มากขึ้นเป็นธรรมดา การสำรวมอินทรีย์ก็เลยต้องหย่อนไปคลายไป แต่อย่าไปสนับสนุนอย่าไปหาปัจจัยเพิ่มขึ้นก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นถ้าอินทรียสังวรไม่มี แต่มีปาฏิโมกข-สังวรของท่านยังมีอยู่ก็ยังเป็นเครื่องกันได้ นี่ก็เพื่อจะได้เข้าใจเหตุผลในทางศาสนา มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่ทราบว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกนั้นเอาธรรมะอะไรมาแสดง ถ้าถามเดี๋ยวนี้ บางทีก็นึกไม่ออก คือในโลกเวลานั้นไม่มีธรรมะอะไรอยู่แล้ว พระพุทธเจ้านำเอาสิ่งอะไรที่ไม่มีมาแสดง เพราะในสมัยนั้นศีลก็มี

สมาธิก็มี อภิญญา สมาบัติก็มี เหาะเหินเดินอากาศได้ทุกอย่าง อันนี้เราก็ต้องทราบว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลกเพื่อประโยชน์อะไร แล้วเมื่อเรามาพบพระพุทธศาสนาแล้วเราก็ควรสร้างกุศลเช่นนี้ก็เพื่อให้เป็นปัจจัยต่อไปอีก นี่คือศีลวิสุทธิ

เรารักษาศีล เช่นศีล ๕ ก็ได้ แต่ว่าขอให้รักษาเพื่อพระนิพพาน ให้มีความพอใจ มีฉันทะในพระนิพพานมากกว่ากาม-คุณ แต่เราจะทำอย่างไรในการรักษา เราจะนึกเอาง่าย ๆ ไม่ได้ ทำอย่างไรจึงมีฉันทะ แม้ว่าฉันทะจะยังไม่สมบูรณ์ก็ไม่เป็นไร ขอแต่ให้จิตใจเรามุ่งตรงต่อพระนิพพานเถิด เอาเพียงแค่นี้แม้ศีล ๕ ก็เป็นวิสุทธิได้ถ้ามุ่งตรงต่อพระนิพพาน แต่ถ้าเราเข้าใจว่าพระนิพพานเป็นสถานที่อันหนึ่งที่มีความสุขเยือกเย็น ไม่มีความกลัดกลุ้ม กิเลสไม่มี และไม่มีการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่นั่น อันนี้ไม่ใช่วิสุทธิ ถ้าปรารถนาไปนิพพานที่มีวิสุทธินั้นอย่างไร คืออยากพ้นทุกข์แต่ทำไมจึงอยากพ้นทุกข์ ความพ้นทุกข์จะเกิดได้อย่างไร นี่ขอให้พิจารณาดู ต้องมีเหตุผลว่าทำไมจึงจะอยากพ้นทุกข์ เพราะเรากำลังตั้งใจหาความสุขกันอยู่ เวลานี้ทุกคนดิ้นรนต้องการความสุขกันทั้งนั้น และอยากพ้นทุกข์กันทั้งนั้น นี่ก็ต้อง

มีเหตุผลคือว่าเราต้องรู้ทุกข์ เราต้องเห็นทุกข์เสียก่อนว่ามันเป็นทุกข์อย่างไรในโลกนี้ เป็นทุกข์อย่างไรต้องพิจารณาเสียก่อน ต้องพิจารณาเห็นทุกข์แล้วจึงอยากพ้นทุกข์ เหมือนกับคนไม่มีโรคแล้วเหตุไรจึงอยากจะกินยารักษาโรค การกินยารักษาโรคโดยไม่มีโรคจะถูกต้องหรือ ต่อเมื่อคนนั้นเกิดโรคเกิดความทุกข์เบียดเบียนขึ้นมา แล้วจึงยอมกินยารักษาโรค ขมขื่นก็กิน จะผ่าตัดอย่างไรก็ยอม ฉะนั้นเมื่ออยากจะพ้นทุกข์ก็ต้องพิจารณาทุกข์เสียก่อน ต้องเห็นทุกข์เสียก่อน โดยเหตุนี้อริยสัจธรรมทั้ง ๔ ท่านจึงยกเอาทุกข์ขึ้นมา ท่านบอกว่าทุกข์นี้เป็นของที่สัตว์ทั้งหลายควรจะกำหนดรู้เสียก่อน เมื่อกำหนดรู้ทุกข์แล้วจึงจะดำเนินถึงพระนิพพาน แต่ว่าเราไม่ชอบทุกข์ ทุกคนไม่ชอบเลย จะหนีท่าเดียว จะหาความสุขท่าเดียว แต่ท่านบอกว่า ให้ดูทุกข์ ให้รู้ทุกข์ ถ้าเราหนีอย่างนี้จะพบทุกข์หรือ จะเห็นทุกข์หรือ เมื่อเช่นนี้แล้วเราจะรู้ทุกข์ได้อย่างไร เราอยากเห็นธรรมะ เราอยากเห็นอริยสัจ เรารู้ว่าอริยสัจเป็นธรรมสุดยอดในพระพุทธศาสนา แต่ตัวอริยสัจเราไม่ชอบทุกข์ก็คือตัวอริยสัจนั่นเอง นี่ยกตัวอย่างที่มาในจิตใจเราว่าว้าวุ่นกันอยู่ และทำกันยังไม่ถูกต้องด้วย เพราะฉะนั้นขอให้ท่าน

นักศึกษาพยายามศึกษาให้เข้าถึงเหตุผลจริง ๆ แล้วเราก็จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ดี

ขอเรียนอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเป็นสากลศาสนา เพราะเป็นคำสอนเรื่องธรรมชาติ เป็นคำสอนในสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นตัวธรรมชาตินี้แหละเป็นศาสนา เช่นอย่างธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นศาสนาอะไร ไม่มีศาสนาอะไร เป็นสากลศาสนา ท่านสอนให้รู้จักความจริงของ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น และสอนไม่ให้หลงระเริงใน ดิน น้ำ ไฟ ลม นี้ เมื่อพระพุทธองค์สอนอย่างนี้ จึงเป็นศาสนาสากล เมื่อเช่นนี้แล้วก็ไม่ต้องเรียนศาสนาอื่น ๆ ที่เป็นแขนงนิด ๆ ในพุทธศาสนา **และถ้ายังเข้าใจว่ามีศาสนาอื่นนอกพุทธศาสนาแล้ว ก็แสดงว่าคนนั้นยังไม่เข้าถึงพระพุทธศาสนา** เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นสากลแล้วจะมีศาสนาอะไรอีกที่นอกจากพุทธศาสนา ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ จึงไม่มีอะไรนอกไปจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นถ้าท่านศึกษาพุทธศาสนามากเท่าไร ท่านก็จะรู้จักศาสนาต่าง ๆ เป็นอย่างดีที่เดียว เพราะพุทธศาสนาเป็นตัวสากล

ศาสนาอยู่แล้ว ธรรมชาติแห่งสากลมีอยู่มากมาย เช่นดินฉันกวักมือ อย่างนี้ เป็นภาษาอะไร ภาษาจีน หรือภาษาไทย หรือภาษาแขก นี่เป็นภาษาสากล แขกเห็นก็รู้ว่านี่เขาเรียกเรา จีนเห็นก็รู้ ฝรั่งเห็นก็รู้ ไม่ใช่ภาษาของใคร แต่เป็นภาษาสากล และพุทธศาสนาก็สอนไปตามธรรมชาติที่มีอยู่ในโลก แต่เราเข้าไม่ถึงนั่นเอง เมื่อไหร่เข้าไปรู้ความจริง ความจริงที่เข้าไปรู้นั้นก็จะทำลายกิเลสออกไป ๆ ตามลำดับ ขอให้ท่านสนใจให้มาก ท่านก็จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ดี และพระพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น เราจะเข้าถึงได้ก็โดยเราต้องเข้าถึงธรรมชาติตามความเป็นจริง แต่ธรรมชาตินั้นอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัวเรานี่เอง ตัวเรานี่แหละเป็นพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกอยู่ที่ตัวเรา ถ้าเรารู้จักความจริงของตัวเรา คือรู้เหตุผลในธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเรามากเท่าไหร่ เราก็รู้จักพุทธศาสนามากเท่านั้น และเราก็จะรู้จักพระไตรปิฎกมากเท่านั้น ไม่ใช่อื่นเลย

ตามที่เรียนมาให้ทราบแล้ว ก็คงจะเป็นการเพียงพอสำหรับศีลบริสุทธิ์ คือวิสุทธิหมายความว่าอย่างไร มีเท่าไหร่ เพราะศีลก็มีมาก และทำไมจตุปาริสุทธิศีล ๔ อย่างนี้จึงบริสุทธิ์ ก็เรียนให้ทราบแล้วว่าเพราะเหตุอะไร ก็ให้เหตุผลมาแล้ว และ

ท่านข้องใจในเรื่องที่อธิบายมาแล้วอย่างไร ก็จะได้ซักถามสนทนากันต่อไป.

ถาม ที่กล่าวว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาสากล ถ้าพูดตามนัยพระอภิธรรมที่เคารพองค์ธรรมโดยแท้จริงแล้ว ก็ควรถือว่าเป็นศาสนาสากลได้ แต่ใครจะเป็นผู้ตัดสินให้เด็ดขาดลงไปได้ว่าจะเป็นเช่นนั้น เช่นในลัทธิมหายานก็ยอมรับกันว่า เป็นศาสนาพุทธเหมือนกัน แต่สงสัยว่าเป็นศาสนาพุทธจริงหรือไม่ ขอได้โปรดให้ความเข้าใจด้วยว่า ศาสนาสากลนั้น หมายถึงลัทธิมหายานด้วยหรือไม่

ตอบ ขอเรียนคำว่า ลัทธิ เสียก่อน พุทธศาสนาใช้คำว่าลัทธิไม่ได้ เพราะลัทธิเป็นความนิยมของคนพวกหนึ่งหมู่หนึ่งเท่านั้น ศาสนาสากลจะเป็นลัทธิอย่างไรไม่ได้ และเห็นว่ามหายานก็อยู่ในพุทธศาสนา แต่ว่าพุทธศาสนานั้นท่านต้องเข้าใจอย่างนี้ คือว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ ปิฎก เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งนั้น และความบริสุทธิ์หมดจดนี้จะถึงได้ก็ต้องเป็นปัญญาที่เข้าไปรู้ถูกต้องตามสภาวะจริง ๆ จึงจะหมดจดได้ เพราะฉะนั้นมหายานจะเป็นศาสนาสากลหรือไม่ก็อยู่ที่ข้อปฏิบัติ ก็ขอให้ท่านผู้ฟังเป็นผู้ตัดสินเอง

พุทธศาสนามีหลักสำคัญว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างเช่นในธรรมจักรเป็นต้น แรกเมื่อพระปัญจวัคคีย์ท่านฟังซึ่งคำสอน ท่านก็ประกาศว่า สิ่งใดที่เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างต้องดับไปเป็นธรรมดา ที่จะไม่ดับนั้นไม่มีเลย และพระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาท่านปัญจวัคคีย์ว่าอย่างไร ท่านรับสั่งว่าเธอรู้แล้วจึงได้ประกาศคำนี้ออกมา ส่วนทางมหายาน ซึ่งมีท่านพระเกาหลีที่มาศึกษาอยู่ในประเทศไทย ท่านกล่าวว่าจิตเดิมนั้นบริสุทธิ์ ถ้ามีจิตเดิมแล้ว ทุกอย่างที่เกิดขึ้นจะดับไปไม่ได้ ต้องมีเว้นจิตเดิมไม่ดับ เช่นนี้จะตรงกับคำสอนหรือไม่ เพราะพระพุทธศาสนาไม่มีอะไรเป็นของเดิม และมีบ้างไหมเดี๋ยวนี้ท่านหาอะไรจากเดิมได้ ต้นไม้ใบหญ้า สัตว์ทั้งหลาย ตัวไหนประเภทไหนเป็นตัวเดิม เพราะฉะนั้นที่มีความเห็นว่าเดิมนี้จะตรงตามคำสอนหรือไม่ จะถูกต้องหรือไม่ ถ้ามีคำว่าจิตเดิมจิตนั้นก็ต้องเที่ยง เพราะว่ามีเดิมอยู่แล้ว ไม่หมดก็ต้องมีอยู่ เช่นนี้ก็ไม่ตรงกับคำสั่งสอนในพุทธศาสนาแล้ว ที่พูดนี้ยกมาแต่ที่ท่านเคยได้ยินมาแล้ว นี่มหายานก็เป็นพุทธ

เหมือนกัน แต่ถ้ายังเห็นว่ามีจิตเดิมอยู่ พระพุทธองค์ทรงสอนว่ายังเห็นไม่ถูก มีในคำสอนเหมือนกันว่าเป็นความเห็นที่ไม่ถูก ข้อนี้ก็ขอให้ท่านพิจารณาตัดสินเองได้

ถาม คนเราอยู่ได้ด้วยวัตถุ หรือศาสนา

ตอบ คนมีชีวิตอยู่ ๒ อย่าง มีชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์ หรือว่ามีชีวิตอยู่ด้วยความสุข เพราะชีวิตก็อยู่ได้โดยอาศัยวัตถุ ไม่ใช่ศาสนา แต่ว่าชีวิตนั้นจะเป็นสุขได้ก็ต้องอาศัยพุทธศาสนา ต้องอาศัยคำสอน

ถาม ที่กล่าวว่า ตัวของเราเป็นพระไตรปิฎกที่ควรจะศึกษานั้น ศึกษาอย่างไร คือขอคำอธิบายที่ว่าตัวของเราคือพระไตรปิฎกนั้นอันหนึ่ง และควรจะศึกษาอย่างไรนั้นอันหนึ่ง

ตอบ ที่ว่าตัวของเราเป็นพระไตรปิฎกนั้น หมายความว่าพระไตรปิฎกคือ พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม และพระสูตรเป็นเรื่องราวของคน พระวินัยก็เป็นระเบียบสอนคน และพระอภิธรรมก็สอนให้คนรู้ เพราะฉะนั้นพระไตรปิฎกก็

อยู่ที่คนนี่เอง และการศึกษาก็ต้องให้เข้าถึงความจริงของตัวเอง เช่นอย่างพระสูตรก็เปรียบเป็นประวัติศาสตร์ที่แล้วมา คือ เป็นประวัติของพระพุทธเจ้า ประวัติของบุคคลยกมาเป็นตัวอย่างต่าง ๆ และเป็นเรื่องราวของบุคคลที่ผ่านมาแล้ว พระวินัยก็เหมือนธรรมศาสตร์คือ เป็นกฎหมาย เป็นข้อบังคับ พระอภิธรรมก็เหมือนวิทยาศาสตร์ซึ่งรู้สภาวะเหตุผลของธรรมชาติทั้ง๓ ปิฎกนี้เป็นสูตรที่สำคัญทั้งนั้น ถ้าขาดเสียสูตรใดสูตรหนึ่ง โลกก็ไม่เจริญ ขอยกตัวอย่างให้ท่านฟัง เช่นธรรมจักรกัปปวัตนสูตร อันเป็นพระสูตร การที่ท่านปัญจวัคคีย์บรรลุคุณธรรมวิเศษนั้นก็ต้องเกิดวิปัสสนาญาณคือ ศีลก็ต้องมี สมาธิก็ต้องมี และก็ต้องมีปัญญาเข้าถึงสภาวธรรม เช่น ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยงอย่างนี้ เป็นต้นนี้ก็มีพร้อมอยู่แล้ว ธรรมจักรสูตรนี้ก็มีพร้อมทั้งพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม ที่ว่าพระสูตรไม่ใช่พระอภิธรรม หรือพระอภิธรรมไม่ใช่พระสูตร โดยปฏิเสธแยกย้ายกันอย่างนี้ เป็นการไม่ถูกไม่ชอบด้วยเหตุผล คือว่าหนังสือเรื่องเดียวกัน แต่เขาอ่านหรือเขาพูดตอนไหน ตอนนั้นเราก็ต้องรู้ ตอนนี้ก็ต้องรู้ นี่แยกกันโดยอย่างนี้ ยกตัวอย่างเช่นพระอภิธรรมพูดเรื่องขันธ์ ๕

พูดเรื่องจิตใจ พูดเรื่องกาย พูดเรื่องกุศล อกุศล พูดเรื่องเวทนาเป็นต้น ธรรมชาติอย่างนี้พูดหมด เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว มิใช่ธรรมชาติเหล่านี้เพิ่งมี ที่จริงมีอยู่แล้ว ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็มี เมื่อไม่เข้าใจว่าอภิธรรมคืออะไร คือดูคล้าย ๆ กับว่าอภิธรรมเป็นหนังสือรวบรวมปิฎกหมด ก็เลยนึกว่าอภิธรรมปิฎกนี้คนจัดทำขึ้นเมื่อภายหลังนี่เอง อย่างนี้ก็เป็นการเข้าใจไขว้เขว ทำให้โต้เถียงกัน

ส่วนที่ว่าควรจะศึกษาอย่างไรนั้น ก็เมื่อตัวเรานี้มีอยู่แล้ว ๓ ปิฎก คือ เราจะประพฤติปฏิบัติศีล สมาธิ หรือเจริญวิปัสสนาท่านสอนไว้ให้เราทำอย่างไร ก็เราทั้งนั้นที่ปฏิบัติ การศึกษาถ้าเข้าถึงอภิธรรม ความรู้นั้นก็จะปฏิเสธสัตว์บุคคลว่า สักแต่ว่าเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ถ้าขณะใดจิตเข้าถึงความไม่ใช่สัตว์บุคคลแล้ว ขณะนั้นก็ไม่มีความยึดมั่นแล้วว่าเป็นอะไร ๆ บุคคลที่เข้าถึงพระอภิธรรมจะไม่มีความยินดียินร้าย ตัวอย่างเช่นที่แหลมตะลุมพุก ถูกน้ำถูกลมทำลายคนตายไปเป็นจำนวนมาก และเรามีความสำคัญอยู่ว่าน้ำหรือลมเหล่านี้ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล สภาวะนั้นมีอยู่ อภิธรรมไม่ใช่ไม่มีอะไร มีอยู่แต่ไม่ใช่

สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตน ไม่ใช่หญิงชาย ความรู้เข้าถึงอย่างนั้น เมื่อไหร่ เมื่อนั้นก็เข้าถึงพระอภิธรรม ตามที่ชักตัวอย่างมานี้จะมีคนโกรธ มีคนพยาบาทไหมว่าน้ำนี้ ลมนี้ฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ ญาติพี่น้องฉัน จะไม่มีเลย เพราะรู้ว่าลมและน้ำนั้นไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ แต่ถ้าเป็นคนทำเช่นนั้น ก็จะพยาบาททุกชาติเลย ที่โกรธกันเพราะอะไร ก็เพราะว่า เป็นสัตว์เป็นบุคคลขึ้นมา เพราะฉะนั้นการเรียนพระอภิธรรมถ้าเข้าถึงพระอภิธรรมแล้วก็ทำลายได้จริง ๆ อภิธรรมเป็นสภาวะวางไว้ในปิฎก เป็นภูมิของปัญญาปฏิเสธสัตว์ บุคคล ให้ละความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนเป็นสัตว์บุคคล ไม่ใช่นึกเอาว่า ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวกูของกู แต่เป็นอะไรก็ไม่รู้ ความไม่รู้ความจริงว่าเป็นอะไรเช่นนี้จึงไม่เข้าถึงความจริง ก็เป็นตัวอวิชชานั่นเอง เช่นการเห็นนั้น ใครเห็น เห็นใคร เห็นเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เป็นสัตว์เป็นตัวเป็นตนหรือเป็นอะไร ถ้าเข้าถึงพระอภิธรรม ก็จะว่าสักแต่เห็น ซึ่งการเห็นนั้นคือจักขุวิญญาณเป็นนามธรรมอันหนึ่ง ไม่ใช่สัตว์หรือบุคคลผู้หญิงหรือผู้ชาย แต่ว่าเป็นธรรมชาติอันหนึ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย การเห็นจึงเกิดขึ้นได้ และหมดไปเมื่อหมดเหตุปัจจัย ส่วน

ที่เราเห็นว่าเป็นคนเป็นสัตว์นั้นไม่ตรงกับความเป็นจริง เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจอภิธรรมเสียก่อนว่าคืออะไร เช่นการเห็นนี้เป็นอภิธรรม ท่านบอกว่าการเห็นเป็นจิตชนิดหนึ่ง ภาษาธรรมะเรียกว่าจักขุวิญญาณ เป็นวิญญาณขันธ์ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน นี่เป็นคำสอน ทีนี้ความรู้สึกของเราเข้าถึงอย่างไรในการเห็นนี้ นึกเอาหรือที่จะเข้าถึง ไม่เช่นนั้น ต้องมีวิธีปฏิบัติ ต้องมีอุบายและวิธีหรือข้อปฏิบัติ จึงจะเข้าถึงสภาวะความจริงได้ และขอให้เข้าใจอภิธรรมอย่างนี้ว่า เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น นั้นมีก่อนพระพุทธเจ้าเกิด แต่ไม่มีใครรู้ต่างหากเพราะเวลานั้นมีกิเลสปกคลุมอยู่ ก็ไม่มีใครเข้าถึง เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว รู้ความจริงแล้ว จึงแสดงโปรดสัตว์ทั้งหลายให้เขารู้ความจริงเพื่อละความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้นขออย่าเข้าใจว่าอภิธรรมเป็นอย่างอื่นเลย

ถาม ผู้ถามเข้าใจว่าจิตประภัสสรเป็นจิตผ่องใส ไม่ใช่จิตบริสุทธิ์ เพราะคำว่าบริสุทธิ์หมายความว่า หมดกิเลสโดยสิ้นเชิงหาใช่ประภัสสรหรือผ่องใสเท่านั้นไม่ ถ้ายอมรับว่าจิตผ่องใสเท่ากับ

จิตบริสุทธิ์แล้ว ก็เท่ากับยอมรับว่าตอนเป็นเด็ก ๆ เป็นพระอรหันต์กันทุกคน แต่พอเติบโตขึ้นมาก็เป็นปุถุชน เช่นนี้ถูกหรือไม่

ตอบ ถูกแล้ว คำว่าบริสุทธิ์คือความหมดจดจากกิเลส ความหมดจดจากกิเลสได้ต้องมีปัญญา กิเลสเข้าไม่ได้แล้ว เมื่อบริสุทธิ์อย่างนี้ก็ไม่ต้องมาเกิด พ้นจากภพชาติ

ถาม ทุกคนทำความดีก็อยากจะได้อะไรดี ๆ เกิดขึ้น ถ้าทำไปแล้วไม่หวังเอาผลดีแล้ว เราจะทำให้ใคร

ตอบ ตามธรรมดาคนที่มีตัวอยู่ก็ต้องทำเพื่อหวังให้ตัว พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า สัตว์ทั้งหลายยังมีตนอยู่ ยังมีเราอยู่ ตัวของเรายังมีอยู่ก็ต้องมีของ ๆ เรา แต่พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายไม่มีตัวตนแล้ว ไม่มีโลกนี้โลกหน้าไม่มีทั้งนั้น หมดแล้วของ ๆ ตัวจึงไม่มี ที่เรามาเรียนกันอยู่นี้ก็เพื่อหวังพระนิพพาน แต่เรายังไม่หมดกิเลสอย่างท่าน.

จบคำบรรยายเรื่อง สีลวิสุทธิ
ต่อไปเรื่อง จิตตวิสุทธิ

ปาฐกถา เรื่อง จิตตวิสุทธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๐๗

เมื่อเดือนที่แล้ว ดิฉันได้พูดเรื่อง **สีลวิสุทธิ** โดยยกเอาจตุปาริสุทธิสีลขึ้นเป็นประธาน และกล่าวในตอนสุดท้ายว่า แม้แต่ศีล ๕ ขึ้นไปก็เป็นวิสุทธิได้ ถ้ามุ่งตรงต่อพระนิพพาน และในวันนี้ ดิฉันขอย้ำความเข้าใจในเรื่องสีลวิสุทธิอีกครั้งหนึ่งว่า หมายถึงไม่มีกิเลส คือไม่มีกิเลสอาศัยอยู่ในอารมณ์ของจิตนั้นเลย และจะวิสุทธิหรือไม่วิสุทธินั้นสำคัญที่กิเลส ถ้าไม่มีกิเลสเจือปนอยู่ในอารมณ์นั้นหรือในความรู้สึกนั้นแล้วก็เป็นวิสุทธิ แต่ถ้าขณะใดโดยจะเป็นศีล หรือสมาธิ หรือปัญญาก็ตาม ถ้าหากว่าอารมณ์หรือความรู้สึกนั้นเป็นที่อาศัยของกิเลส ความรู้สึกอันนั้นตั้งแต่ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไม่วิสุทธิ

ศีลที่ไม่มีกิเลสเจือปนนั้น ได้แก่ศีลอะไร – ในเรื่องศีลวิสุทธิก็ได้พูดไปแล้ว และที่สำคัญ ก็คือ ที่ไม่มีกิเลสเจือปนนั้น ได้แก่ศีลอะไร ก็ได้แก่ศีลที่เรารักษาเพื่อปรารถนาจะพ้นทุกข์ คือไม่ปรารถนาอานิสงส์ใด ๆ ทั้งหมด ไม่ว่าในเรื่องลาภ ยศ สรรเสริญสุข หรือแม้แต่จะเป็นภพต่าง ๆ อะไรทั้งนั้น โดยมีความปรารถนาเพียงอย่างเดียวเพื่อจะพ้นทุกข์เท่านั้น เช่นนี้ ศีลที่รักษานั้นก็เป็นวิสุทธิ แปลว่าไม่ได้เจือด้วยกิเลสความต้องการเลย แต่เรายกเอาศีลตัวประธานขึ้นมาชี้แจงว่า สีลวิสุทธิได้แก่จตุปาริสุทธิศีล คือ ปาติโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล อันเป็น สีลวิสุทธิ แน่นอน

ศีลมีในมหาสติปัฏฐานหรือไม่ – มีบางท่านที่สงสัยว่าสติปัฏฐานไม่มีกล่าวถึงศีล ไม่มีคำว่าศีล แต่ศีลนั้นมีหลายประเภท เจตนาที่สมาทานว่าจะงดเว้นก็เป็นศีล หรือเจตนาที่เราทำหน้าที่เว้นกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ ก็เป็นศีล ศีลนั้นมีหลายอย่างหลายประเภท จุดสำคัญของศีลที่เราถือหรือเรารักษานี้เพื่ออะไร ก็เพื่อจะละความทุจริตหรือไม่ให้ความทุจริตเกิดขึ้น

แก่กายและวาจา คือกายกรรม ๓ มีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น วจีกรรม ๔ มีมุสา เป็นต้น เพราะหน้าที่ของศีลกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่จะล่วงออกมาทางกายและทางวาจา ศีลนั้นจะสมาทานหรือไม่สมาทานก็ตาม กิจของศีลก็มีหน้าที่ทำอย่างนั้น ถ้าเราสมาทาน เจตนาที่เราสมาทานรับศีลตั้งแต่เช้าว่าจะรับศีลวันหนึ่งหรือคืนหนึ่ง โดยจะเป็นศีล ๕ หรือศีลอุโบสถก็ตาม ก็เป็นศีลเหมือนกัน คือวันหนึ่งคืนหนึ่ง กายทุจริต วจีทุจริต เราจะงดเว้น อันนี้ก็เป็นศีลเหมือนกัน นี่พูดถึงว่าผู้ที่เจริญสติปัฏฐานอยู่จะมีศีลได้หรือไม่อย่างไร เพราะว่าจริงอยู่ที่ไม่จำเป็นจะต้องมีการงดเว้น เพราะไม่มีอารมณ์อื่น ๆ ขณะเจริญสติปัฏฐานนั้น มีกาย มีเวทนา มีจิต มีธรรมเป็นอารมณ์อยู่ เราจะไปคิดลักขโมยอะไร คือเราจะขโมยกาย ขโมยเวทนา ขโมยจิต ขโมยธรรม เช่นนั้นหรือย่อมเป็นไปไม่ได้ เราก็คงไม่สามารถจะขโมยอย่างนั้น นอกจากว่าเราเห็นแก้วแหวนเงินทอง เราจึงนึกอยากขโมย แต่เรามีศีลก็ห้ามเสียได้ อันนี้เราก็จะเห็นได้ว่าในการเจริญสติปัฏฐานอยู่ก็มีศีล กิจของศีลนั้นเป็นกิจที่กำจัดกิเลสอย่างหยาบหรือห้ามกิเลสอย่างหยาบไม่ให้ล่วงออก

มาทางกายและวาจา การที่เราเจริญสติปัฏฐานอยู่นั้น อารมณ์ของศีลอาจจะไม่มีให้งดเว้น แต่ว่ากิจของศีลนั้นมีอยู่ คือ เรามีสติสำรวมอยู่ในขณะที่พิจารณากาย เวทนา จิต หรือธรรมก็ตาม ขณะนั้นจะเกิดกิเลสอย่างหยาบที่จะล่วงออกมาทางกายและวาจานั้นเป็นไปไม่ได้เลย ในขณะที่เรามีสติพิจารณาประกอบด้วยสัมปชัญญะอยู่นั้น กิเลสที่ล่วงออกมาทางกายและทางวาจานี้ ออกไม่ได้ เป็นการห้ามปรามอยู่ในตัว ฉะนั้นการห้ามปรามอันนั้นเป็นกิจของศีลนั่นเอง กิจของศีลได้เข้าร่วมไปด้วยแล้วกับอารมณ์ของสติปัฏฐานนั้น เมื่อท่านเข้าใจในเรื่องของสีลวิสุทธิแล้ว ก็จะได้เรียนให้ทราบถึงเรื่องจิตวิสุทธิต่อไป

จิตตวิสุทธิคืออย่างไร – จิตวิสุทธิก็ได้แก่สมาธิวิสุทธิ จิตวิสุทธิก็เป็นไปทำนองเดียวกับสีลวิสุทธิ คือว่าเราทำสมาธิเพื่ออะไร ถ้าทำเพื่อต้องการให้จิตสงบหรือเพื่อจะได้มีความสุข ถ้ามีความเข้าใจอย่างนี้หรือทำความรู้สึกอย่างนี้ สมาธิที่ทำนั้นก็ไม่เป็นวิสุทธิ เพราะต้องการความสุข ไม่ต้องการพ้นทุกข์ แต่ ถ้าเราทำสมาธิเพื่อต้องการอานิสงส์ที่จะให้เป็นปัจจัยแก่การ

พ้นทุกข์ สมาธินั้นจึงจะเรียกว่าวิสุทธิหรือจะเรียกว่าจิตฺตวิสุทฺธิ ก็ได้อันเดียวกัน เพราะจิตฺตวิสุทฺธิก็หมายถึงสมาธิวิสุทธินั่นเอง แต่โดยมากเราทำสมาธิก็เพื่อต้องการมีความสุข จึงไม่เป็นจิตฺตวิสุทฺธิ เพราะฉะนั้นสีลวิสุทฺธิก็ดี จิตฺตวิสุทฺธิก็ดี จึงเป็นบาทของวิปัสสนาหรือเป็นไปในอารมณ์ของวิปัสสนา ถ้าจะพูดให้ตายตัวแล้ว ศีลหรือสมาธิที่เป็นไปในอารมณ์อยู่อย่างนี้แล้ว ศีลและสมาธินั้นก็วิสุทธิ และสมาธิอันใดที่เกิดจากอารมณ์ของสติปัฏฐานแล้วสมาธิอันนั้นจึงจะเป็นจิตฺตวิสุทธิได้ ปัญญาก็เหมือนกัน ปัญญาที่จะวิสุทธิก็ต้องไปจากอารมณ์ของสติปัฏฐานและปัญญาที่เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของกาย เวทนา จิตหรือธรรมปัญญานั้นจึงจะวิสุทธิ ถ้าปัญญาใดไม่เห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาหรือไม่เห็นขันธ์ ๕ หรือรูปนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้ว ปัญญานั้นก็ไม่เรียกว่าวิสุทธิเพราะปัญญาอย่างนั้นกิเลสสามารถที่จะเข้าอาศัยได้ แต่ถ้าเป็นปัญญาที่เข้าไปรู้นามรูปว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อันเป็นปัญญาที่ประหาณกิเลสแล้ว กิเลสก็ไม่สามารถจะอาศัยได้ เพราะฉะนั้นปัญญาอันนี้จึงเป็นวิสุทธิ

ถ้าสมาธิที่เป็นบาทของวิปัสสนา ก็เป็นจิตตวิสุทธิ และจะเป็นบาทได้อย่างไรนั้นขอเรียนว่า สมาธินั้นต้องเป็นไปร่วมกับอารมณ์ของวิปัสสนา หรือร่วมกันไปกับอารมณ์ของสติปัฏฐาน สมาธิอันนั้นจึงจะเป็นจิตตวิสุทธิได้

หน้าที่ของสมาธิและอานิสงส์ของสติปัฏฐาน ท่านแสดงอานิสงส์ไว้แล้วว่าทำลายอภิชฌาและโทมนัสให้พินาศไป คือทำลายความยินดียินร้ายที่อยู่ในใจ ยังไม่ล่วงออกมาทางกายและวาจา การทำลายเช่นนี้ ศีลไม่สามารถจะทำลายได้ เพราะว่าถ้าคิดแต่เพียงว่าเราคิดชอบ เราคิดไม่ชอบ เราคิดโกรธ เราคิดรัก เพียงอย่างนี้ศีลไม่ขาด เว้นแต่ว่าถ้าล่วงออกมาทางกายคือการฆ่าสัตว์ หรือลักทรัพย์ หรือทางวาจาคือมุสาเป็นต้น ถ้าครบองค์แล้วศีลจึงจะขาด เพราะฉะนั้นที่เราคิดอยู่ในใจว่ารักก็ดี โกรธก็ดี แต่ว่าไม่เป็นเหตุให้เกิดกายทุจริตหรือวจีทุจริตขึ้นแล้ว ศีลก็ไม่มีอำนาจที่จะประหาณกิเลสอย่างนั้นได้ ท่านที่เคยทำสมาธิแล้วคงจะรับรองได้ว่า เมื่อจิตเข้าถึงสมาธิแล้ว ความยินดียินร้ายในกามคุณทั้ง ๕ เป็นต้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ สมาธิจะทำลายอภิชฌาโทมนัสความยินดียินร้ายได้ อันนี้เป็นหน้าที่ของสมาธิ และท่านกล่าวว่า

อานิสงส์ของสติปัฏฐานหรือประโยชน์ของสติปัฏฐานนั้น คือทำลายอภิชฌาและโทมนัสให้พินาศไปในขณะที่เราเจริญสติปัฏฐานอยู่นั่นเอง คือขณะที่เราพิจารณากายเวทนา จิตหรือธรรมอยู่ ขณะนั้นเองจิตก็ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ อภิชฌาและโทมนัสก็จะพินาศไป เมื่อความยินดียินร้ายไม่มีแล้ว นิวรณ์ซึ่งเป็นหน้าที่ของสมาธิจะต้องประหาณก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อนิวรณ์เกิดขึ้นไม่ได้แล้ว กิจของสมาธิก็มีอยู่ในขณะเจริญสติปัฏฐานนั่นเอง แต่ว่าสมาธินั้นเป็นตทังคะ เพราะว่านิวรณ์จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยอารมณ์ที่เป็นอดีตหรืออนาคตเข้ามา ถ้าขณะใดจิตตั้งอยู่ในอารมณ์ปัจจุบันแล้ว นิวรณ์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ก็จะเป็นอันประหาณกิเลสไปในตัว เพราะฉะนั้นในขณะที่เราเจริญสติปัฏฐานอยู่นี้ จะพิจารณากาย เวทนา จิต หรือพิจารณาธรรมก็ตาม จะต้องใช้อารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน ถ้าเราใช้อารมณ์ปัจจุบันแล้วนิวรณ์ก็เข้าไม่ได้ เป็นอันห้ามนิวรณ์อยู่ในตัวจึงถือว่าสมาธินั้นมีอยู่แล้ว

สมาธิในอารมณ์ของสติปัฏฐาน ต่างกับสมาธิในอารมณ์ของกรรมฐานอื่นอย่างไร องค์ของสัมมาสมาธินั้น ทุกท่านก็

ทราบแล้วว่าได้แก่วิริยะ สติ สมาธิองค์ ๓ นี้เป็นองค์ของสมาธิในกลุ่มมรรคที่เรียกว่าสัมมาสมาธิ ฉะนั้นผู้เจริญสติปัฏฐานก็ต้องมีความเพียรเรียกว่าอาตาปี ต้องมีสัมปชัญญะ คือสัมปชานโน และก็มีสติ ทั้งวิริยะและสตินั้นเป็นองค์สมาธิอยู่แล้ว ฉะนั้นในขณะที่เราเจริญสติปัฏฐานก็มีความเพียร และสติซึ่งเป็นองค์ของสมาธิอยู่แล้ว เมื่อเราเจริญสติปัฏฐานไป สมาธิก็ต้องเกิดตามองค์นั้น ๆ ก็ชื่อว่าเจริญสมาธิไป ด้วยกิจของสมาธิก็เข้าร่วมเป็นไปกับอารมณ์ของวิปัสสนาแต่ว่าเป็นตทังคะคำว่าตทังคะนั้น โปรดเข้าใจด้วยว่าหมายถึงว่าเป็นในขณะที่จิตรับอารมณ์หนึ่ง ๆ คือ ตามธรรมดาของสมาธิที่จะให้เข้าถึงอัปปนาสมาธินั้น อารมณ์นั้นต้องเป็นอันเดียวกันเราเปลี่ยนหรือเราย้ายอารมณ์ไม่ได้ เราจะภาวนาอะไร เราจะใช้กรรมฐานอะไร เราก็ต้องใช้อย่างเดียว ถ้าเราเปลี่ยนอารมณ์ไป สมาธิไม่มั่นคงก็จะเข้าถึงอัปปนาไม่ได้

ส่วนคำว่า **ตทังคสมาธิที่เป็นไปในสติปัฏฐานนั้นเปลี่ยนอารมณ์ได้** จะเปลี่ยนเป็นอารมณ์อะไรก็ได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ แต่สมาธิก็คงมีอยู่ เมื่อเราเปลี่ยนไปแล้วในอารมณ์ทั้ง ๖ นี้ โดยจะกำหนดอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งก็แล้วแต่ ก็เป็นปัจจุบัน

ทั่วไปทุกอารมณ์ จะย้ายไปในอารมณ์ไหนก็ได้ แต่ว่าต้องกำหนดให้ได้ในปัจจุบัน ก็เป็นสมาธิในอารมณ์นั้น เราจะย้ายไปทางจมูกก็ได้ ทางตาก็ได้ ทางหู ทางลิ้น ทางกายก็ได้หมด หรืออิริยาบถตามที่ทราบกันอยู่แล้วก็ได้ เราจะใช้อิริยาบถนั่งก็ได้ นอนก็ได้ เดินก็ได้ เป็นสมาธิได้ทุกอิริยาบถ แต่ว่าเป็นตทังคสมาธิ เพราะสมาธิมี ๓ ขั้นคือ ตทังคสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ แต่ว่าตทังคสมาธินี้เป็นทั่วไปได้ในอารมณ์ ทั้งในขณะที่เราย้ายอารมณ์ไปสมาธิก็ติดตามไปด้วย เหมือนอย่างกระจกใสแล้วส่องทีไรก็ย่อมเห็นเงาปรากฏชัดเจน โดยเหตุนี้เองการที่จิตย้ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ หรืออารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นแล้วดับไป จึงปรากฏชัดในสมาธิอันนั้นแต่ไม่ใช่แน่วแน่ สมาธิอันนี้เป็นปัจจัยหรือเป็นบาทที่จะให้เกิดวิปัสสนา เพราะการเปลี่ยนอารมณ์นั้นเองจึงเป็นเหตุให้เข้าถึงความดับของอารมณ์และของจิตได้ ถ้าหากว่าเราไม่เปลี่ยนอารมณ์แล้วจะไม่เป็นเหตุให้เข้าถึงความดับของจิตและของอารมณ์นั้นเลย เพราะว่าเราใช้สมาธิเป็นอารมณ์เดียว เราไม่เปลี่ยน เมื่อเราใช้สมาธิในอารมณ์เดียว ไม่เปลี่ยนแล้ว จิตก็เกิดในอารมณ์เดียว ความเกิดของจิต

ในอารมณ์นั้นก็รวดเร็วมาก หมุนเร็วมากจนกระทั่งเราไม่สามารถจะเห็นว่าจิตดับได้ ก็จะเห็นสืบเนื่องต่อกันอยู่เรื่อย เพราะฉะนั้นสมาธิอันนั้นจึงไม่เป็นบาทของวิปัสสนา และไม่เป็นเหตุที่จะให้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของจิตกับอารมณ์ได้ โปรดเข้าใจว่าการที่จะเข้าไปพิจารณาทุกข์ในจิตหรือในอารมณ์นั้น การพิจารณานั้นหรือที่จะรู้ได้นั้น ไม่ใช่รู้ได้ด้วยสมาธิ ต้องรู้ได้ด้วยปัญญา

อารมณ์ของสติปัฏฐาน มีความสำคัญอย่างไร เพราะฉะนั้นเราใช้อารมณ์อะไรก็ควรจะรู้ แต่ว่าทางที่ดีที่สุดสำหรับวิปัสสนาแล้วไม่ควรใช้อารมณ์อื่นนอกไปจากมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ต้องใช้มหาสติปัฏฐานจึงจะไม่ผิดเลยและท่านแสดงไว้แล้วว่ามีทางเดียวเอกายโนมคฺโค เป็นหนทางเดียวที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพาน ท่านก็บอกไว้ชัดเจนอย่างนั้น ฉะนั้นถ้าจิตเราต้องอยู่ในอารมณ์ของสติปัฏฐานแล้ว ก็เป็นบาทที่ให้เห็นความเกิดและดับไปหรือไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ คือ พิจารณากายก็เห็นกาย พิจารณาเวทนาก็เห็นเวทนาเป็นต้น ได้ทั้งหมด ทางของสติปัฏฐานสืบเนื่องกัน

อย่างนี้ เพราะฉะนั้นในอารมณ์เดียวก็เป็นได้ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา เพราะฉะนั้นสำคัญอยู่ที่อารมณ์ที่เป็นเครื่องมือที่จะนำมาใช้ การที่เราจะศึกษาให้ถูกต้องนี้เราก็จะต้องศึกษาจากอารมณ์ เพราะมันต่างกันด้วยอารมณ์ จิตรับอารมณ์อย่างหนึ่งก็ต้องเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกอย่างหนึ่ง สมมุติว่าเราไปเห็นสิ่งที่สกปรกโสโครกหรือเห็นปฏิกูลเช่นเห็นศพเป็นต้น เราจะมีความรู้สึกอย่างไรคือเมื่อจิตรับอารมณ์นั้นทำให้มีความรู้สึกอย่างไร เพราะอารมณ์ก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง จิตก็มีความรู้สึกอย่างหนึ่ง หรือขณะที่เราไปเห็นอารมณ์ที่สวยงาม เครื่องประดับประดาที่สวยงามมองดูแล้วเพลิดเพลินเจริญใจ จิตก็ต้องมีความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่อยู่ที่จิตแต่อยู่ที่อารมณ์ หรืออีกนัยหนึ่ง สมมุติว่ากินรสต่าง ๆ ที่เราได้รสต่าง ๆ นั้นไม่ใช่ได้จากการกินอย่างเดียว กิริยาที่กินของเรานั้นกินอย่างเดียวกัน กลืนก็อย่างเดียวกัน แต่ทำไมเรารู้รสได้ต่าง ๆ กัน การที่เรารู้รสต่าง ๆ เป็นรสจากวัตถุที่ถูกกิน ถ้าเรากินเกลือต้องเค็ม เรากินน้ำตาลก็ต้องหวาน กินมะนาวก็ต้องเปรี้ยว กินพริกก็ต้องเผ็ด เพราะฉะนั้นที่เราได้รสต่าง ๆ หรือเราได้ประโยชน์ต่าง ๆ กันนั้น ไม่

ใช่อยู่ที่การกินของเรา แต่อยู่ที่อารมณ์ ผู้ที่จะทำกรรมฐานจะเป็นสมถะก็ดี หรือวิปัสสนาก็ดี ข้อสำคัญอยู่ที่อารมณ์ เพราะฉะนั้นก่อนที่เราจะเจริญวิปัสสนา จะต้องศึกษาในเรื่องอารมณ์ว่าเราจะใช้อารมณ์อันใดจึงจะเป็นปัจจัยแก่วิปัสสนา และอารมณ์อะไรเป็นปัจจัยแก่สมาธิ อันนี้สำคัญที่สุดเราจะต้องศึกษา

สมาธิที่เป็นจิตตวิสุทธินั้นคืออะไร – ท่านก็ทราบแล้วว่าศีล สมาธิ ปัญญา นั้น ถ้าจะให้ถูกต้องแน่นอนแล้ว ก็จะต้องเป็นไปในอารมณ์ของสติปัฏฐาน ถ้าสมาธิเกิดจากอารมณ์ของสติปัฏฐานแล้วก็เป็นจิตตวิสุทธิแน่นอน เพราะทำลายกิเลส กิเลสจับไม่ได้เลยนี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งสมาธิที่ไม่มีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์แล้วก็จะต้องมีความสุขทำให้เราเกิดความสุขขึ้น เข้าใจว่ามีความสุข และก็มีความพอใจในความสุขหรือความสงบนั้น ความพอใจอันนั้นเป็นกิเลสขึ้นเพราะอาศัยสมาธิผู้ที่ทำสมาธิแล้วจะปฏิเสธว่าไม่พอใจในความสุขความสงบนั้น เป็นไปไม่ได้เลย ไม่มีเหตุผลที่จะเป็นไปได้เลย ต้องพอใจต้องชอบนี้เป็นธรรมดา ต้องเห็นว่าเป็นความสุข ต้องรู้สึกว่าเป็นสุข

จริง ๆ เพราะเหตุนั้นกิเลสจึงเข้าอาศัยได้ด้วยเหตุนี้แหละ สมาธิจึงไม่สามารถจะทำลายอารมณ์ที่เป็นวิปลาสได้ วิปลาสได้แก่อะไรก็ได้แก่เห็นว่างาม เห็นว่าเที่ยง เห็นว่าเป็นสุข เห็นว่าเป็นตัวตนเป็นต้น ฉะนั้นสมาธิที่เกิดขึ้น นอกจากอารมณ์ของสติปัฏฐานแล้ว สมาธิอันนั้นจะต้องมีวิปลาสเข้าอาศัยโดยแน่นอน เพราะอะไร เพราะสำคัญว่าเที่ยง เพราะสำคัญว่าเป็นสุข เพราะสำคัญว่าเป็นตัวเป็นตน เพราะไม่เห็นความเกิดขึ้นและดับไปเลยในที่นั้น

ธรรมชาติของจิตหมุนเร็ว ปัญญาอย่างเรานี้หยาบไม่สามารถจะเข้าไปเห็นความจริงของธรรมชาติที่ละเอียดสุขุมที่เกิดจากสมาธิได้ เมื่อไม่เห็นแล้วก็สำคัญว่าจิตนั้นเที่ยง เมื่อสำคัญว่าจิตนั้นเที่ยง จิตนี้เป็นอัตตาตัวตน หรือจิตนี้เป็นนิพพาน สำคัญเอาว่าอย่างนี้ก็มีเช่นอย่างว่า จิตนี้บริสุทธิ์ไม่มีกิเลสแล้วนั่นแหละเป็นนิพพานละก็มี ความสำคัญในวิปลาสอันมีนิจจวิปลาส สุขวิปลาส และอัตตวิปลาส เป็นต้น เกิดขึ้นจะปฏิเสธไม่ได้เลย มันต้องเกิดขึ้นเองโดยเหตุผลและโดยธรรมดาทีเดียว เมื่อจิตได้รับอารมณ์อย่างนั้นแล้วจะไม่รู้สึกว่าเป็นสุขนั้นเป็นไปไม่ได้ ที่นี้ทำ

อย่างไรจึงจะสามารถทำลายวิปลาสในสมาธินั้นได้ สำหรับผู้ที่ทำสมาธิได้จนถึงฌานแล้ว บางคนถึงกับร้องว่า โอ สุขจริงหนอ หรือรำพึงอยู่ในใจ เพราะคนที่เกิดมานี้น้อยคนนักที่จะได้เข้าถึงความสุขของสมาธิ โดยมากเราก็อาศัยความสุขในกามคุณ ที่ว่าอาศัยความสุขอยู่ในกามคุณนั้นอย่างไร คือหมายความว่าได้รูปที่ดี ๆ ได้เสียงที่ดี ๆ ได้กลิ่นที่ดี ๆ ได้รสดี ๆ ได้ถูกต้องที่ดี ๆ และก็ได้รู้อะไรที่ดี ๆ อย่างนี้โดยอาศัยกามคุณทั้ง ๕ หรืออารมณ์ทั้ง ๖ นั่นเอง และความสุขของเราเป็นไปไม่ได้ ถ้าได้รูปไม่ดี ได้เสียงไม่ดี ได้กลิ่นไม่ดี เป็นต้น ความสุขก็ไม่มี ความสุขของคนเราโดยธรรมดาต้องเป็นอยู่อย่างนี้ ส่วนความสุขของผู้ที่เข้าสมาธินั้นละเอียดยิ่งกว่าเป็นไปในกามคุณนี้มากมายนัก บางคนจะไม่เคยพบเลยในความสุขที่พ้นจากกามนั้น เพราะอะไร เพราะเป็นความสุขที่ประณีต เพราะความสุขนั้นไม่ใช่เกิดจากรูปดี ๆ เสียงดี ๆ กลิ่นดี ๆ รสดี ๆ ไม่ใช่อย่างนั้น ความสุขของสมาธินั้นสงบแล้วจากความสุขในกาม จากความปรารถนาดิ้นรนในกาม เพราะฉะนั้น ผู้ที่เข้าถึงขั้นนี้แล้วจะถือว่าความสุขในกามนั้นเป็นของเลว ความสุขของท่านเหล่านี้ไม่ต้องอาศัยกาม และอาจจะ

กล่าวได้ว่าความสุขอันนี้มีตนเป็นที่พึ่งก็ได้ เพราะไม่ต้องอาศัยอารมณ์ภายนอกหรือไม่ต้องอาศัยความสุขจากผู้อื่น แต่ว่ากิเลสวิปลาสอย่างละเอียดนั้นไม่สามารถจะกำจัดได้ ถ้ากำจัดได้แล้วพระองค์ก็ไม่จำเป็นต้องแสดงเหตุที่จะให้เกิดปัญญาอีก นี่พูดถึงศีลกำจัดกิเลสอย่างหยาบ สมาธิกำจัดกิเลสอย่างกลาง ปัญญากำจัดกิเลสอย่างละเอียด ท่านแสดง ๓ ขั้นอย่างนี้ ถ้าหากว่าสมาธิสามารถทำให้หมดจดจากกิเลสได้โดยไม่ต้องอาศัยปัญญา คือวิปัสสนาปัญญาแล้ว ท่านฤาษีชีพราหมณ์เมื่อครั้งก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ซึ่งท่านเหล่านี้ก็มีสมาธิกันแข็งแกร่งมากที่สุดจนกระทั่งสามารถจะเป็นบาทของอภิญญา ก็ยังไม่ทำให้ท่านเหล่านั้นเกิดปัญญาได้ ถึงแม้สมาธิที่พระพุทธเจ้าทำตามลำดับของฌานก็ไม่ยิ่งไปกว่าของเขา ไม่เกินของเขา ของเขาก็เป็นที่สุดแล้วสมาธิในโลกไม่มีอะไรจะยิ่งกว่านั้น แม้ว่าที่สุดถึงเช่นนั้นแล้ว ก็ยังไม่ทำให้ท่านเหล่านั้นเกิดปัญญา ได้สมาธิของท่านได้จนถึงที่สุดยอดแล้ว แต่พระพุทธองค์ก็ยังกล่าวว่า ดาบสทั้ง ๒ นั้นฉิบหายเสียแล้วจากมรรคผล ถ้าหากว่าสมาธิอันนั้นเป็นประโยชน์แก่ปัญญา ทำ

สมาธิมาก ๆ แล้วปัญญาต้องเกิดขึ้นเอง และเขาก็ต้องเกิดปัญญาแล้ว พระพุทธเจ้าจะไม่กล่าวว่าเขาฉิบหายแล้วจากมรรคผลเลย มรรคผลนั้นจะบรรลุได้ต้องด้วยปัญญา ไม่ใช่ได้ด้วยสมาธิอย่างนั้น

การเจริญวิปัสสนาของท่านผู้ที่ได้ฌาน เมื่อทำฌานได้แล้ว จะทำอย่างไรเล่าจึงจะทำลายวิปลาสในสมาธิออกได้ เพราะตามธรรมดาของผู้ที่ได้ฌานแล้วนั้น ย่อมเป็นสุข ย่อมเพลิดเพลินในสุข ก็มีอีกนัยหนึ่งซึ่งเป็นนัยของวิปัสสนาที่เกิดจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทางแนะทางให้ โดยมีพราหมณ์ถามว่า เมื่อเข้าถึงรูปฌานหรืออรูปฌานแล้ว พระองค์ควรแนะนำอะไรกับเขาบ้าง ก็มีอยู่ทางเดียวคือ ความสุขอันนั้นเช่นอย่างปฐมฌานมีวิตกมีวิจารณ์ มีปีติ มีสุข มีเอกคตา ๕ องค์ และสุขอันนั้นเกิดจากอะไร เกิดจากปีติเป็นเหตุ ปีตินั้นเกิดจากสมาธิ แต่ที่ทำให้เรารู้สึกว่าเป็นสุขนั้นเพราะปีติเป็นองค์สำคัญ เวลายกขึ้นสู่วิปัสสนาท่านจึงเอาปีติซึ่งเป็นองค์ฌานนั้นแหละยกขึ้นสู่วิปัสสนา ยกอย่างไร คือปีตินี้เป็นนามธรรม เป็นตัวนามธรรม แล้วก็อาศัยเกิดจากหทัยวัตถุเป็นเหตุ คือไม่ใช่

เกิดจากตา จากหู หรือจากโสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ ไม่ใช่อย่างนั้น ปีตินี้เกิดจากหทัยวัตถุ ไม่ใช่เกิดจากวัตถุ ทั้ง ๕ ไม่ใช่อย่างนั้น เมื่อรู้สึกว่าปีติจากหทัยวัตถุซึ่งเป็นรูป ถ้าพิจารณาอย่างนี้แล้วท่านก็เพ่งปีติ เพราะตามธรรมดาฌานไม่ได้เพ่งนามรูปแต่เพ่งกสิณ มีเพ่งน้ำ เพ่งดิน เพ่งไฟ เพ่งลมเป็นต้น แล้วแต่ตัวกรรมฐานที่จะให้ได้ฌานนั้น อารมณ์ของปีติหรืออารมณ์ของฌานในปีตินั้นมีอารมณ์กรรมฐานที่ตนเพ่งมาก่อนเป็นนิมิตหรือเป็นปฏิภาคนิมิตหรืออุคคหนิมิตตามอารมณ์นั้นแล้วจึงได้เข้าถึงฌาน ในฌานนั้นก็มีอารมณ์อยู่อย่างนั้น แต่เวลาที่จะยกขึ้นสู่วิปัสสนานั้นไม่ได้เพ่งอารมณ์กรรมฐาน มีกสิณเป็นต้น อารมณ์เหล่านี้เป็นบัญญัติธรรม ไม่ใช่มีสภาวธรรม คือไม่มีสภาวะที่จะเห็นว่าเป็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตาได้ เพราะฉะนั้นจะยกขึ้นสู่อารมณ์วิปัสสนาไม่ได้ ท่านก็ยกเอาปีติ เพราะปีติเป็นนามธรรม เป็นนามขันธ์ สภาวะของนามรูปย่อมไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ท่านก็ทราบอยู่แล้ว และปีตินั้นเป็นตัวสังขารขันธ์ เพราะฉะนั้นจึงยกเอาปีตินี้ขึ้นเพ่ง เพราะธรรมชาติของปีตินั้นจะเพ่งหรือไม่เพ่งก็มีการเกิดดับ และจิตเป็นสมาธิ

ก็มีการเกิดดับ เมื่อปีติที่อาศัยจิตที่ได้ฌานแล้ว ปีติก็เกิดดับอยู่เป็นธรรมดาเช่นเดียวกัน แต่ว่าเกิดดับติดต่อกันรวดเร็วมาก จนกระทั่งไม่สามารถจะเข้าไปรู้ว่าเขาไม่เที่ยงหรือเขาเกิดดับได้ และไม่ได้ดูด้วย เพราะว่าผู้ได้ปฐมฌานก็เพ่งโดยต้องการที่จะได้ทุติยฌาน ตติยฌาน ตลอดไปจนกระทั่งถึงอรูปฌาน จิตก็ไปมุ่งอย่างนี้ หาได้ยกเอาองค์ปีตินั้นขึ้นพิจารณาไม่ ทีนี้ถึงเวลาที่จะทำวิปัสสนาตามนัยของวิปัสสนาแล้วท่านก็ให้ยกเอาปีติขึ้นดู คือให้เปลี่ยนอารมณ์จากกรรมฐานโดยกลับมายกปีติขึ้นเพ่ง และผู้ได้ฌานท่านเป็นผู้มีจิตละเอียดแล้ว ปัญญาก็ละเอียด ถ้าจิตไม่ละเอียด ปัญญาไม่ละเอียดแล้ว ก็ไม่สามารถจะทำฌานได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้ที่ทำฌานได้จะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาละเอียดสุขุมจึงจะทำได้ ทีนี้เมื่อยกปีติขึ้นเพ่ง ปีติที่แสดงความเกิดดับนั้นก็ทนต่อการพิสูจน์ ก็ต้องแสดงความเกิดขึ้นและดับไปให้ผู้เพ่งเห็น เมื่อเห็นว่าปีติมีการไม่เที่ยงหรือเป็นทุกข์หรือเป็นอนัตตาอย่างนี้แล้ว จิตก็จะยกขึ้นสู่วิปัสสนาด้วยอำนาจของการเพ่งปีตินั่นเอง ก็ดำเนินไปในอารมณ์ของวิปัสสนาได้ เมื่อเห็นว่าปีติไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้วนั่นเอง ก็จะ

ถ่ายถอนความยินดีความเพลิดเพลินในฌานนั้น วิปลาสจะจับในอารมณ์นั้นไปไม่ได้เลย สุขวิปลาสก็ไม่ได้เพราะว่ามีทุกขลักษณะอยู่ ความเที่ยงอันเป็นวิปลาสจับไม่ได้เพราะเห็นอยู่ว่าไม่เที่ยง อัตตวิปลาสก็จับไม่ได้ เพราะปีตินั้นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่หญิงชาย ไม่ใช่อยู่ในอำนาจของใคร ไม่ใช่ใครทำให้อยู่ในอำนาจได้ เขาเป็นอนัตตาอยู่ในตัวนั่นเอง ฉะนั้นเมื่อเห็นอย่างนี้แล้วจึงจะไล่ถอนความเพลิดเพลินในฌานนั้นได้หรือในสมาธินั้นได้ เพราะฉะนั้นฌานอันนั้นเรียกว่าลักขณูปณิชฌาน เพราะว่าเป็นฌานที่เพ่งลักษณะ คือเพ่งลักษณะอันใดอันหนึ่งในลักษณะทั้ง ๓ นั้น ถ้าฌานใดที่ไม่เพ่งลักษณะหรือไม่มีลักษณะเพ่ง เพราะไม่ได้อาศัยอารมณ์ที่เป็นนามรูปที่เป็นบาทของวิปัสสนาแล้ว ฌานนั้นเรียกว่าอารัมมณูปณิชฌาน คือไม่ใช่เพ่งนามรูปโดยเพ่งอารมณ์กรรมฐานของฌานอันมีกสิณเป็นต้น ในกรรมฐาน ๒๒ อย่างนั้น เป็นกรรมฐานที่ทำให้ได้ฌานอันใดอันหนึ่ง ต้องเพ่งอารมณ์นั้น อาศัยอารมณ์นั้น เรียกว่าอารัมมณูปณิชฌาน และฌานใดที่ยกปีติขึ้นเพ่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกว่าลักขณูปณิชฌาน ฉะนั้นสมาธิอันนั้นก็เป็นวิสุทธิ กิเลสอาศัยไม่ได้

กิเลสจับไม่ได้ วิปลาสก็จับไม่ได้ และจิตที่เป็นสมาธิอย่างนั้นก็เรียกว่าจิตตวิสุทธิ ข้อนี้ก็ขอให้ท่านผู้พึงพึงสังเกต ที่ดิฉันยกเอาปีติขึ้นมานั้นหมายถึงว่าแล้วแต่ฌานอะไร เพราะปฐมฌาน ทุติยฌาน ปีติย่อมมีกำลัง ก็ยกปีติขึ้น ถ้าเป็นตติยฌานหรือจตุตถฌาน ปัญจมฌานนั้นปีติอ่อน และองค์ฌานละวิตก ละวิจารณ์ ละปีติไปแล้ว ถ้าฌานใดที่ละปีติไปแล้ว ฌานนั้นก็ไม่ต้องยกปีติขึ้น ก็ยกเวทนาคือสุขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนาขึ้นเป็นประธานในที่นั้น แต่ว่าอารมณ์ละเอียดสูงมาก ถ้าฌานใดที่เพ่งลักษณะหรือสมาธิใดที่ผู้ทำนั้นเพ่งลักษณะสมาธินั้น ก็ถือว่าเป็นบาทของวิปัสสนา ก็เรียกสมาธินั้นว่า จิตตวิสุทธิได้

กรรมฐานที่จะให้เกิดวิปัสสนาได้นั้นอยู่ที่อะไร

โปรดเข้าใจคำว่า "สมาธิ" ด้วย และก็เข้าใจ "วิปัสสนา" ด้วย ว่าจะแยกกันที่ตรงไหน แยกกันที่อารมณ์เท่านั้น ถ้าท่านเข้าใจอย่างนี้แล้ว ท่านจะไปทำวิปัสสนาที่ไหน โดยท่านถามเขาถึงอารมณ์เท่านั้นแหละว่า ที่สำนักนี้เขาใช้อะไรเป็นกรรมฐาน

หรือท่านอาจารย์นี้สอนให้ใช้อะไรเป็นกรรมฐาน เมื่อเขาบอกแล้ว เราก็จะตัดสินได้ทันทีว่ากรรมฐานอันนี้เป็นวิปัสสนาหรือไม่ใช่วิปัสสนา เหมือนเช่นไปถามเขาว่าท่านกินอะไรจึงได้รสหวาน ถ้าเขาบอกว่ากินน้ำตาล เราก็รู้ได้ว่าถูกต้อง ถ้ากินน้ำตาลก็มีเหตุที่บอกว่าหวานได้ ถ้าเขาบอกว่ากินเกลือ หรือกินมะนาวอย่างนี้ เราก็รู้ได้ทันทีว่าการกินอย่างนั้นหรือวัตถุอย่างนั้นไม่สามารถจะให้เกิดรสหวานได้ เพราะฉะนั้นการทำกรรมฐานก็เหมือนกัน กรรมฐานอันใดที่จะสามารถให้เกิดวิปัสสนาได้หรือไม่นั้นอยู่ที่อารมณ์

ท่านมีความสงสัยอะไรบ้างตามที่พูดนี้ เท่าที่อธิบายมาแล้วดิฉันคิดว่าคงพอจะเข้าใจแล้ว และการที่จะเข้าใจดีที่สุดก็อยู่ที่การถาม อยู่ที่ความสงสัยของท่าน ถ้าท่านมีความสงสัยเกิดขึ้นหรือว่าฟังแล้วไม่เข้าใจ การไม่เข้าใจที่ท่านรู้ว่าไม่เข้าใจนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้ท่านมีความเข้าใจ ถ้าท่านฟังแล้วท่านไม่รู้ว่าเข้าใจหรือไม่เข้าใจข้อไหนก็ไม่รู้อีกเหมือนกัน อย่างนี้ก็จะหาประโยชน์จากการฟังได้ยากหน่อย เพราะว่าถ้าเรารู้ว่าสิ่งไหนไม่เข้าใจ เราก็สามารถกำจัดความไม่เข้าใจนั้น ทำให้เกิดความเข้าใจขึ้นได้.

□ □ □

ถาม จะถามเรื่องสีลวิสุทธิก่อน เพราะยังสงสัย คือที่คุณบอกว่าสีลวิสุทธิก็มีปาฏิโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล กับปัจจยสันนิสิตศีล ศีล ๔ อย่างนี้เป็นศีลวิสุทธิใช่ไหม

ตอบ ใช่ค่ะ

ถาม ที่นี้คำว่า "สีลวิสุทธิ" นี้ หมายถึงอย่างไร

ตอบ ไม่มีกิเลสอาศัยค่ะ

ถาม ในศีล ๔ อย่างใช่ไหม

ตอบ ใช่ค่ะ

ถาม แล้วก็ศีลในสติปัฏฐานเล่า

ตอบ อินทรียสังวรศีลกับสติปัฏฐานก็อย่างเดียวกัน อันเดียวกัน มีกล่าวไว้ในสังยุตตนิกายว่า ถ้าผู้ใดเจริญสติปัฏฐานให้มากขึ้นแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อินทรียสังวรนั้นบริบูรณ์

ถาม หมายถึง ศีลในสติปัฏฐาน คืออินทรียสังวรนั้นให้บริบูรณ์ ส่วนศีลอีก ๓ อย่างเล่า

ตอบ ศีลอีก ๓ อย่างไม่มีกิเลสอาศัยเพราะอะไร อย่างเช่นพระที่เข้ามารักษาปาฏิโมกข์ครั้งนั้น หรือที่ท่านมาบรรพชา

อุปสมบทในตอนนั้น ท่านก็มาเพื่อปรารถนาความพ้นทุกข์จริง ๆ ไม่ใช่มาเพื่ออยากจะได้ความร่ำรวยหรือลาภยศต่าง ๆ ไม่มีเลย เพราะฉะนั้นศีลนั้นจึงวิสุทธิแล้ว เมื่อจิตตั้งใจมาแล้ว ท่านก็รักษาปาฏิโมกขสังวรสำเร็จด้วยศรัทธา เพราะท่านมาด้วยศรัทธา ถ้าผู้ที่มาด้วยศรัทธาหมายถึงเต็มใจที่จะรักษาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติแล้ว โดยเชื่อแน่แล้วว่าวินัยบัญญัตินี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงเต็มใจที่จะรักษาพระวินัย แม้ปาฏิโมกข์จะมีถึง ๒๒๗ หรือ ๓๐๐ หรือ ๕๐๐ ก็ไม่ลำบากแก่ท่านเหล่านั้นเลย เพราะเต็มใจที่จะปฏิบัติ ถ้าหากว่าไม่มีศรัทธาแล้ว แม้แต่ศีล ๕ ก็ลำบาก ก็ยังไม่สามารถจะปฏิบัติได้

ถาม ที่คุณบอกว่าไม่มีกิเลสอาศัยนั้น กิเลสชนิดไหน

ตอบ กิเลสที่ต้องการเจริญปาฏิโมกข์หรือรักษาปาฏิโมกข์เพื่ออย่างอื่น ไม่ใช่เพื่อให้พ้นทุกข์

ถาม แต่ว่าศีลในปาฏิโมกข์ หรือปัจจยวิสุทธิศีล หรืออาชีวปาริสุทธิศีล เอามิจฉาทิฏฐิออกได้ไหม

ตอบ ท่านไม่มีมิจฉาทิฏฐิแล้วจึงได้สามารถปฏิบัติได้ (หมายถึงพระภิกษุสมัยพุทธกาล)

ถาม อยู่ดี ๆ ไม่มีมิจฉาทิฏฐิได้อย่างไร

ตอบ อาชีวปาริสุทธิศีลนั้น โดยท่านเชื่อแล้วว่าวินัยของพระพุทธเจ้านี้เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์จริง ๆ

เพราะฉะนั้นท่านไม่ยอมเสียวินัย แม้ชีวิตจะเสียไปท่านก็ยอมแต่ไม่ยอมให้เสียวินัย ก่อนที่ท่านจะมาบวชท่านไม่ได้นับถือพุทธศาสนาตาม ๆ กันอย่างเรา ไม่ใช่โดยเชื่อตามหรือนับถือตาม ๆ กันมา หรือนับถือกันโดยจดลงในทะเบียนสำมะโนครัวอย่างเดียวนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านเหล่านั้นมีศาสนาอื่นเป็นสรณะอยู่ก่อนที่จะมารับคำสอน หรือพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า ท่านเชื่อในเหตุผลแล้ว พึงในเหตุผลแล้ว ซาบซึ้งในเหตุผลแล้วว่า เป็นธรรมเป็นวินัยที่จะให้พ้นทุกข์ได้ ท่านซาบซึ้ง ท่านจึงสละมา ท่านไม่ได้บวชตาม ๆ กัน และบางท่านบวชเมื่ออายุ ๘๐ ก็มี

ถาม ที่เราทราบ ๆ กันว่า พระโสดาบันบุคคลเท่านั้นจึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ และถ้าหากว่าผู้เข้าปฏิบัติยังไม่ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว ทำอย่างไรจึงจะเป็นวิสุทธิได้

ตอบ หมายความว่าทำอย่างไรจึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ แปลว่าตามที่เราเข้าใจกันว่ามิจฉาทิฏฐินั้น พระโสดาบันจึงจะละได้

จะขออธิบายการละให้เข้าใจเสียก่อน ว่าการละนี้ละโดย ตทังคะ ละโดย วิขัมภณะ หรือละได้โดย สมุจเฉท คำว่าพระโสดานี้ละโดยสมุจเฉท และ สัมมาทิฏฐินี้ ๖ ขั้นด้วยกัน คือ

๑. สัมมาทิฏฐิในกรรมบท
๒. สัมมาทิฏฐิในสมาธิ
๓. สัมมาทิฏฐิในฌาน
๔. สัมมาทิฏฐิในวิปัสสนา
๕. สัมมาทิฏฐิในนิพพาน
๖. สัมมาทิฏฐิในปัจจเวก

สัมมาทิฏฐิในกรรมบท ก็ต้องละมิจฉาทิฏฐิในกรรมบท สัมมาทิฏฐินั้นเรียกว่า กัมมัสสกตาปัญญา คือปัญญาที่เชื่อหรือรู้เหตุผลของกรรมว่า ผลของกรรมมีอยู่กรรมดีย่อมให้ผลเป็นสุข กรรมชั่วย่อมให้ผลเป็นทุกข์ เขาเข้าใจดี เขารู้และเขาเชื่อด้วย ความเชื่อของท่านผู้นี้ถูก เมื่อความเชื่อถูกหรือความเห็นถูกอย่างนี้เกิดขึ้นในจิตใจแล้วความเห็นที่ว่ากรรมผลของกรรมไม่มี ตายแล้วสูญไป หรือไม่มีใครเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ความเห็นผิดอย่างนี้ก็ตกไป

สัมมาทิฏฐิในสมาธิ ผู้ที่เห็นว่า สมาธินี้มีอานิสงส์มาก ทำให้จิตสงบจากอกุศลต่าง ๆ สามารถจะมีความสุขในปัจจุบัน และเกิดชาติหน้าก็ยังมีความสุขในสุคติภพชาติหน้าก็จะได้ภพที่ดี ๆ ภพที่เป็นสุข ไม่มีความทุกข์ เพราะฉะนั้นเขามีความเห็นอย่างนี้ก็เป็นความเห็นถูก เพราะว่าสมาธินี้มีผลอย่างนั้นจริง ๆ

สัมมาทิฏฐิในฌาน ถ้าไม่เชื่อว่าฌานนี้มีผลเป็นสุข ไม่เชื่อว่าสามารถจะให้เกิดเป็นพรหมในพรหมโลกได้ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าคนที่เข้าใจอานิสงส์ถูกต้องแล้วก็เป็นสัมมาทิฏฐิในเรื่องฌาน มิจฉาทิฏฐิในอานิสงส์ของฌานก็หมดไป แต่ว่าสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้ ภายนอกพุทธศาสนาก็มีได้ การทำบุญทำทานก็มี สมาธิก็มี ฌานก็มี สรุปแล้วสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้มีได้ทั้งนอกและในพุทธศาสนา

สัมมาทิฏฐิในวิปัสสนา คือเข้าใจถูกว่า อะไรเป็นวิปัสสนา อะไรไม่ใช่วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิในวิปัสสนานี้มีแต่เฉพาะในพระพุทธศาสนา เรียกว่า สาสนสัมมาทิฏฐิ จะเกิดขึ้นได้เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น บางคนยังไม่เข้าใจในวิปัสสนา การทำก็ยังไม่เกิดวิปัสสนาที่แท้จริง แต่เข้าใจว่าเกิดแล้ว นี่ก็

เป็นมิจฉาทิฏฐิในวิปัสสนา ถ้าผู้ที่เข้าใจหรือเข้าถึงวิปัสสนาโดยถูกต้องแล้ว ความเห็นถูกอันเป็นสัมมาทิฏฐิก็สามารถละมิจฉาทิฏฐิในความเข้าใจผิดจากวิปัสสนานั้นได้ และละตลอดไปจนกระทั่งถึงมรรค ผล นิพพาน ปัจจเวกทั้ง ๔ นี้มีในพระพุทธศาสนาเท่านั้น มรรคผลเป็นอย่างไร มีลักษณะอย่างไร ตนได้เข้าไปเห็นถูกต้องแล้ว อันนี้ก็ละมิจฉาทิฏฐิที่เข้าใจผิด

สัมมาทิฏฐิในพระนิพพาน พระนิพพานเป็นอย่างไร พระนิพพานคงจะเที่ยงคงจะไม่ตาย เรานี้จะเข้าไปเสวยสุขในพระนิพพานอันเป็นเมืองแก้วอย่างหนึ่งที่มีความสุขสบายในที่นั้น ถ้าเราไปอยู่นิพพาน เราจะเป็นสุขไม่มีทุกข์เลย ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิในพระนิพพาน เพราะนิพพานนั้นไม่มีสุขเวทนาให้ปรากฏในพระนิพพานเลย พระนิพพานนั้นดับเสียซึ่งขันธ์ ๕ ที่ว่าเมื่อถึงพระนิพพานดับทุกข์นั้น หมายถึงว่าดับขันธ์ ๕ แล้ว ความสุขความสบายที่เกิดจากเวทนาจะมีขึ้นได้อย่างไร พระนิพพานเป็นความสุขที่ดับทุกข์เท่านั้น ไม่ใช่เป็นความสุขที่อาศัยสุขเวทนาเข้าไปดับทุกข์ที่เกิดจากกิเลสเป็นเหตุ หรือเกิดจากชาติเป็นเหตุ หรือเกิด

จากวิบากเป็นเหตุ ถ้าดับทุกข์เสร็จก็ถึงพระนิพพาน เพราะท่านบอกว่าชาติเป็นทุกข์ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไหลมาจากชาติ ถ้าดับชาติแล้วเรียกว่าดับทุกข์ทั้งปวง ถ้าเห็นอย่างนี้เป็นการเห็นถูก

สัมมาทิฏฐิบ่จจเวก พิจารณาว่ากิเลสยังมีอยู่หรือไม่มีอยู่ กิเลสอะไรที่หมดแล้วกิเลสอะไรที่เหลืออยู่แก่ตนก็รู้ กิเลสอย่างนั้นไม่หมด หรือกิเลสอย่างนั้นหมดไปแล้ว อันนี้เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ

บางท่านเข้าใจว่ากิเลสหมดแล้ว ทั้ง ๆ ที่กิเลสยังอยู่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ยังอยู่ แต่ว่าบางทีอาจจะไม่มีอย่างหยาบ แต่อย่างกลางกับอย่างละเอียดยังอยู่ ก็เข้าใจว่าหมดกิเลสแล้ว หรือไม่มีอย่างหยาบ ไม่มีอย่างกลาง แต่อย่างละเอียดยังอยู่ ก็เข้าใจว่าหมดกิเลสแล้ว ส่วนบ่จจเวกนั้นพิจารณาถึงสะเอียดคืออนุสัย ถ้าเข้าใจผิดก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าบ่จจเวกสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นก็ละมิจฉาทิฏฐิไป

ขอให้ท่านพิจารณาว่าสัมมาทิฏฐิมี ๖ ขั้น และมิจฉาทิฏฐิก็มี ๖ ขั้นเหมือนกัน ที่นี้ท่านได้สัมมาทิฏฐิอะไรบ้าง เราก็พอ

จะรู้ได้ มาถึงในขั้นไหน คือสัมมาทิฏฐิขั้นไหนหรือละมิจฉาทิฏฐิขั้นไหนหมดไป มิจฉาทิฏฐิอะไรที่หมดไปแล้ว สัมมาทิฏฐิอะไรยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา สัมมาทิฏฐิอะไรที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา อันนี้สำคัญที่สุดที่จะต้องรู้ เพราะมีหลายขั้น ถ้าท่านไม่ทราบขั้นของสัมมาทิฏฐิ ก็อาจจะเข้าใจว่าเราเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว และเวลามีใครว่าเราเป็นมิจฉาทิฏฐิ เราก็จะโกรธ ความจริงมิจฉาทิฏฐิมีอีกมากมายหลายอย่างทีเดียว เพราะฉะนั้นอย่าโกรธเขา สัมมาทิฏฐิเราก็มีเหมือนกัน แต่ว่าทิฏฐิบางอย่างยังมี ยังไม่หมด ถ้าผู้ที่ไม่เคยบรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว ก็คงจะได้สัมมาทิฏฐิ ๒ อย่าง คือเชื่อในกรรม เชื่อในฌานสมาธิว่ามีความสุข นอกจากนั้นยังไม่หมด

ถาม ท่านอาจารย์บอกว่าสีลวิสุทธิ คือ ศีลที่ไม่มีกิเลสเจือปน ผมก็นึกถึงคำว่าสีลัพพตปรามาสใช่ไหมที่ไม่มีกิเลสเจือปน และคำว่า สีลัพพตปรามาสบางท่านก็บอกว่าการไปรับประพรมน้ำมนต์จากพระก็เป็นสีลัพพตปรามาสด้วย ขอท่านอาจารย์ได้อธิบายให้เข้าใจด้วย

ตอบ สีลัพพตปรามาสนั้น องค์ธรรมคือมิจฉาทิฏฐิ แต่อารมณ์ของมิจฉาทิฏฐิมีมากมายไม่ใช่น้อย ประมวลไว้เพียงย่อ ๆ ที่เกิดขึ้นแก่พรหมมี ๖๒ อย่าง ส่วนสีลัพพตปรามาสนั้นควรรู้เหตุผลเสียก่อน คือ สีลัพพตปรามาสนี้เป็นธรรมที่ควรละ เป็นธรรมที่อยู่ในปหานธมฺม คำสอนของพระพุทธเจ้าแบ่งเป็น ๔ อย่างด้วยกัน อย่างหนึ่งควรรู้ อย่างหนึ่งควรละ อย่างหนึ่งควรทำให้แจ้ง อีกอย่างหนึ่งควรจะเจริญให้เกิดขึ้น แบ่งเป็น ๔ ประเภทด้วยกัน ส่วนสีลัพพตปรามาสนั้นเป็นธรรมที่ควรละ สีลัพพตปรามาสนี้หมายถึงบุคคลไปประพฤติปฏิบัติผิดจากทางพระนิพพาน ผิดจากมัชฌิมาปฏิปทา เช่นเข้าใจว่าการประพฤติผิดนั้น ๆ เป็นหนทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงนิพพาน อันนี้เป็นสีลัพพตปรามาส ถ้าบุคคลใดไม่ได้ปฏิบัติเช่นนั้น อย่างไปไหว้พระภูมิก็ดี ไหว้เทวดาก็ดี ไหว้ครูอาจารย์ก็ดี รดน้ำมนต์หรืออะไร ๆ ก็แล้วแต่ ถ้าเขาไม่ได้เข้าใจว่าการรดน้ำมนต์ การไหว้ครู การไหว้เทวดานั้นเป็นเหตุให้เขาเข้าถึงความบริสุทธิ์ก็ดี หรือถึงพระนิพพานก็ดี ถ้าเขาไม่มีความเข้าใจผิดอย่างนั้นแล้ว การกระทำของเขาก็ไม่ใช่สีลัพพตปรามาส อันนี้

เป็นการแน่นอนทีเดียว หรือว่าการถือศีล ๕ ศีล ๘ ที่เราทำอยู่เสมอ ๆ ไม่ใช่สีลัพพตปราราส บางท่านเข้าใจว่าถือศีลบ่อย ๆ รับศีลบ่อย ๆ เป็นสีลัพพตปรามาส ไม่ใช่อย่างนั้น คือว่า ศีลอันนี้อยู่ในประเภทภาวนา และจะต้องทำให้เจริญขึ้นมาก ๆ คืออย่างว่าเราดูแผนที่ผิด เอาอันนี้ไปไว้ที่นั่น เอาอันนั้นไปไว้ที่นี่ หรืออย่างการไหว้ที่ว่า นอกจากพระรัตนตรัย ไหว้พ่อแม่ ไหว้ครูอาจารย์ ไหว้เทวดามิเป็นสีลัพพตปรามาสหมดหรือ เปล่าเลย ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าแสดงว่าไหว้เป็นมงคลอันประเสริฐ บุคคลควรกระทำ เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นสีลัพพตปรามาส การที่เขาไหว้ไม่ใช่เพื่อให้เข้าถึงพระนิพพาน เขาไม่ได้เข้าใจผิดอย่างนั้น ทั้งนี้เราควรเข้าใจในเรื่องสีลัพพตปรามาสที่ยังเข้าใจสับสนกันอยู่ ที่นี้พวกอาบน้ำล้างบาปหรือไหว้พระอาทิตย์นั่น เขาทำจริง และเขาเชื่อมั่นทีเดียวว่า การที่เขาอาบน้ำหรือประพฤติเช่นนั้นจะเป็นปัจจัยให้ศีลบริสุทธิ์ อย่างนั้นเป็นสีลัพพตปรามาส สีลัพพตปรามาสนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิที่เข้าใจผิดในเรื่องการปฏิบัติให้เข้าถึงพระนิพพานเท่านั้นเอง นอกจากนั้นไม่เป็นเลย เป็นเพราะโลภะ ไม่ใช่มิจฉาทิฏฐิ เช่นอย่างไปรดน้ำมนต์กราบไหว้บนบานเทวดาอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะ

อำนาจของโลภะอยากได้สิ่งที่ตนต้องการอะไรก็แล้วแต่ ก็อ้อนวอนบวงสรวง ที่ต้องการนี้ไม่ใช่มิจฉาทิฏฐิ

ถาม สมมุติว่านาย ก. จะสอบไล่ ก็บนบานเทวดาขอให้สอบได้ ขอให้ช่วย และเผอิญสอบได้จริง ๆ

ตอบ การสอบได้จริง ๆ อาจจะเป็นเทวดาช่วยก็ได้ เราจะรู้ได้อย่างไร ขอให้คิดดู เทวดาก็เป็นปุถุชน ยังเป็นคนอย่างเราอยู่ คนอย่างเราช่วยได้ไหมที่จะให้เขาสอบไล่ได้ เราก็ช่วยได้ แล้วเทวดาทำไมจึงช่วยไม่ได้

ถาม คนช่วยได้ แต่มีอคติ

ตอบ เทวดาช่วยได้จากการเมตตา ช่วยจากการอ้อนวอน เขานอบน้อมบูชา ก็สามารถช่วยให้ผู้นั้นสำเร็จได้ ทำไมจะช่วยไม่ได้ ถึงแม้จะเป็นการบนบานอย่างนั้นก็ตาม เพราะว่าเป็นอำนาจความต้องการของเขา อย่างนี้ไม่ใช่มิจฉาทิฏฐิ ถ้าอย่างนั้นการไหว้เทวดาบูชาเทวดา พระพุทธเจ้า จะถือว่าเป็นมงคลได้อย่างไร ไหว้โดยหวังก็ได้ ไม่เป็นไรเทวดาก็ช่วยได้ ทำไมจะช่วยไม่ได้ แม้คนก็ยังช่วยกันได้

ถาม ที่นี้ไหว้อนุสาวรีย์ฝรั่งซึ่งเขาต่างศาสนากับเรา เราไหว้กราบเคารพเล่า

ตอบ เรามีมนสิการอย่างไร

ถาม ไหว้คุณธรรม

ตอบ ไหว้คุณธรรมไม่เป็นสีลัพพตปรามาส อย่างอนุสาวรีย์ที่เขามีความเสียสละต่อชาติบ้านเมือง

ถาม ถ้าเช่นนั้น มนสิการอย่างไรจะว่าเป็นสีลัพพตปรามาส

ตอบ ไหว้แล้วมนสิการว่าขอให้ถึงนิพพาน จึงจะเป็นสีลัพพตปรามาส

อาจารย์บุญมี เมธางกูร กล่าวเสริมว่า นี่หลักตัดสินที่องค์ปาฐกได้แสดง คือว่า ไหว้กราบสิ่งใดสิ่งหนึ่งดลบันดาลได้ สามารถทำให้พ้นจากทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด และก็คล้ายๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นสร้างนิพพานให้เราได้ให้พ้นจากการที่เราจะต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป เพราะฉะนั้นสีลัพพตปรามาสอย่างที่องค์ปาฐกได้แสดงมาทั้งหมด และมีท่านผู้ซักถามมาก็อยู่ในกรอบอันนี้เราก็จะได้ตัดสินง่าย ด้วยเหตุนี้การไหว้เทวดา การไหว้ศาลพระภูมิอะไร ที่จริงพระพุทธศาสนาสอนให้ทำทั้งนั้น

แต่อย่าหลงเชื่อว่าจะช่วยได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็แล้วกัน หมายความว่ากรรมของเราเป็นใหญ่อยู่ เหตุที่เทวดาสนับสนุนส่งเสริมมิได้เท่านั้น ช่วยได้

ตอบ เทวดาที่เป็นธรรมก็มี ไม่เป็นธรรมก็มี เช่นอย่างปกครองตำบลนี้ก็ถือว่าฉันเป็นใหญ่ ถ้าใครมาแล้วไม่เคารพฉันก็จะต้องลงโทษกันละ เทวดาก็มีเป็นอันธพาลไม่แสดงความเคารพไม่สักการะฉันก็แกล้งให้เป็นไป

ถาม ขอความให้แน่ใจในเรื่องสีลวิสุทธิอีกหน่อย เมื่อกี้นี้คุณแสดงเรื่องสัมมาทิฏฐิ ๖ ประการ ที่นี้สีลวิสุทธินี้เอาสัมมาทิฏฐิประการไหน

ตอบ หมายเอาสัมมาทิฏฐิที่รู้อานิสงส์ ที่รู้การประพฤติปฏิบัติในศีลนี้จะเป็นปัจจัยให้ถึงพระนิพพาน หมายถึงว่าเป็นผู้มีปัญญารู้คุณในพระนิพพาน และรู้โทษของการเวียนว่ายตายเกิดนี่เป็นสัมมาทิฏฐิ

ถาม อาจารย์พูดถึงศีลที่หวังพระนิพพาน ที่นี้ที่พระท่านบอกอานิสงส์ศีลว่า สีเลน สุคติ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพุติ ยนฺติ

ตอบ ท่านบอกว่าศีลมีอานิสงส์อย่างนั้น ทีนี้ใครจะถือศีลเพื่อโภคทรัพย์หรือถือศีลเพื่อพระนิพพาน คือว่าศีลนี้เป็นเหตุให้ได้โภคทรัพย์ หรือศีลนี้เป็นเหตุจะให้ได้นิพพาน ทีนี้ใครจะถือเอาอันไหนก็ตามแต่ใจ

ถาม นิพฺพานำ ปรมำ สุขำ นิพพานไม่มีบ้าน ไม่มีเมือง องค์ปาฐกได้แสดงอย่างนี้ขอคำอธิบาย นิพพานไม่มีบ้าน ไม่มีเมือง ไม่มีธรรมะให้พึงด้วย

ตอบ ไม่มีสุขเวทนาค่ะ ที่ว่า นิพฺพานำ ปรมำ สุขำ หมายถึงว่าพ้นทุกข์ ความสุขที่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมีชาติเป็นต้น เพราะฉะนั้นความทุกข์ที่รู้ด้วยปัญญาก็มี และที่รู้ด้วยเวทนาก็มี ความสุขที่รู้ด้วยปัญญาก็มี ความรู้ว่า นิพพานเป็นสุขนั้นไม่ใช่อาศัยสุขเวทนา อาศัยรู้ด้วยปัญญา ความทุกข์เช่นทุกขสัจเป็นต้น รู้ว่าเป็นทุกข์ ไม่ใช่ทุกขเวทนา รู้ด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น ถ้าบุคคลใดเห็นทุกข์ด้วยปัญญา บุคคลนั้นจะต้องเข้าถึงนิพพาน พระท่านบอกไว้ว่า สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญายปสฺสติ อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ผู้ใดมาเห็นสังขารทั้งหลายว่าเป็นทุกข์ด้วยปัญญา ผู้นั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นหนทางอันบริสุทธิ์ที่จะเป็นปัจจัย

ให้ถึงพระนิพพาน ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ไม่ใช่เป็นความสุข ที่รู้ด้วยเวทนาเมื่อเข้าถึงพระนิพพาน

อาจารย์บุญมี เมธางกูร เป็นอันว่า นิพฺพานำ ปรมำ สุขำ ไม่ใช่หมายความถึงความสุขธรรมดาสามัญที่ชาวบ้านเข้าใจ คือ สุขที่ว่านอนสบาย แต่เป็นสุขที่ว่าไม่ต้องเกิดมารับทุกข์อีกต่อไป ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด เพราะฉะนั้นความสุขนี้เกิดจากนิพพาน ไม่ใช่เกิดจากเวทนา

สำหรับในวันนี้องค์ปาฐกได้แสดงมาเป็นเวลา ๑ ชั่วโมงกว่า และตอบปัญหาต่าง ๆ ให้ท่านผู้ฟังเป็นลำดับมาหลายหัวข้อ ก็นับว่าเป็นประโยชน์มาก ในวันนี้องค์ปาฐกได้แสดงเรื่องจิตฺตวิสุทฺธิ คราวหน้าก็จะเป็นเรื่องทิฏฐิวิสุทธิต่อ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน นับว่าเราได้ประโยชน์จากเรื่องสีลวิสุทธิและจิตฺตวิสุทฺธิเป็นอันมาก คราวหน้าก็เรื่องทิฏฐิวิสุทธิหรือความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่พวกเราไม่น้อยเหมือนกัน ดังนั้นผมจึงเห็นว่าที่องค์ปาฐกแสดงในวันนี้ได้นำความรู้มาให้แก่เราเป็นอันมาก จึงขอเชิญชวนท่านทั้งหลายขอบคุณแก่องค์ปาฐกอีกครั้งหนึ่ง (ผู้ฟังปรบมือ).

ภาคพิเศษ

เนื่องจากการพิมพ์เรื่อง จิตฺตวิสุทฺธิ นี้ มีข้อความยุติลงเพียงหน้า ๑๘ ยังมีหน้ากระดาษเหลืออยู่อีก จึงได้นำเรื่องการเข้าถึงพระรัตนตรัย ที่อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ กล่าวให้ผู้รักษาอุโบสถที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดบุณย์กัญจนาราม จังหวัดชลบุรี ฟัง เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๐๘ แต่ว่านำมาลงเพียงเท่าที่หน้ากระดาษจำกัดให้ลงได้เท่านั้น.

สค สังขพิทักษ์

ฯ ล ฯ

ก่อนที่จะทราบ การเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้อย่างไรนั้น เราก็ควรทราบความหมายของคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียก่อน ว่าแปลว่ากระไร เราต้องรู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้เสียก่อนนะคะ แล้วจึงรู้กันต่อไป และการถึงนั้นจะถึงได้อย่างไร โดยวิธีใด

พระพุทธคืออะไร พระพุทธเจ้าแปลว่าผู้ตรัสรู้ และพระพุทธที่เราขอกล่าวถึงนี้หมายถึงอะไร คงไม่ได้หมายถึง ร่างกาย

ของพระพุทธเจ้า ว่าท่านเป็นพระพุทธ เพราะเวลานี้ไม่มีร่างกายนั้นแล้ว ท่านปรินิพพานไปแล้ว เราจะถึงร่างกายของพระองค์ท่านได้อย่างไร และพระรัตนตรัยนั้นมี ๓ นะคะ ถ้าไม่หมายเช่นนั้น พระรัตนตรัยมิเหลือเพียง ๒ หรือ เมื่อร่างกายของพระพุทธเจ้าท่านไม่มีแล้วเช่นนี้ อะไรคือพระพุทธเจ้า?

พวกเราก็ทราบกันดีแล้วนะคะว่า พระพุทธเจ้านั้น ท่านเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมะและตรัสรู้เองโดยชอบ จนได้พระนามว่าพระพุทธเจ้านั้น ท่านตรัสรู้อะไร ท่านตรัสรู้อริยสัจจะ ๔ ปัญญาที่ท่านตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยไม่ต้องอาศัยใครสั่งสอนนี่แหละค่ะ หมายเอาปัญญาของท่าน นี่แหละเป็นพระพุทธะ เข้าใจคำว่าพระพุทธะล้วนนะคะ

พระธรรมคืออะไร เมื่อพระองค์ตรัสรู้ธรรมที่กล่าวแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมที่ตรัสรู้นั้นโปรดสัตว์ พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ คือเหตุผลต่าง ๆ ของธรรมชาติ มี ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น เป็นข้อปฏิบัติ หรือว่า ธรรมทั้งหมดที่พระองค์ทรงสอน นั่นแหละเป็นพระธรรม

พระสงฆ์คืออะไร ส่วนพระสงฆ์ก็คือผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่สุดแม้หากโกนผมห่มเหลือง และบรรพชาอุปสมบทแล้วก็ตาม แต่ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนหรือไม่ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม ตามวินัย ที่พระองค์ทรงสอน ก็ไม่ชื่อว่าภิกษุสงฆ์นะคะ ภิกษุสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าต้องเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูก สมควรที่จะเคารพบูชา

การเข้าถึงพระพุทธ
การเข้าถึงพระธรรม
การเข้าถึงพระสงฆ์ } คืออะไร ?

ที่นี้จะพูดเรื่องการถึงพระพุทธเจ้านั้นคืออะไร การถึงพระพุทธเจ้านั้นก็คือ ถึงปัญญาของท่าน เราต้องเกิดปัญญารู้อริยธรรมนะคะ เพราะพระพุทธเจ้าท่านรู้สิ่งนี้ปัญญาของพระพุทธเจ้ารู้อย่างนี้ และถ้าเมื่อเรารู้อย่างนี้ด้วย ก็เป็นอันว่าถึงพระพุทธเหมือนอย่างพ่อแม่สั่งสอนเราว่า อย่าทำอย่างนั้น อย่าทำอย่างนี้ แต่เราฟังไม่รู้ว่าที่สอนนั้นน่าดีหรือไม่ดี ที่นี้พอเราไปประสบเหตุการณ์อะไรอย่างหนึ่งที่พ่อแม่เคยสอนเราไว้ก็นึก

ถึงพ่อแม่ขึ้นมาทันที นึกถึงคำสั่งสอน นึกถึงความรู้ของพ่อแม่ว่า อ้อ! นี่พ่อแม่เรารู้อย่างนี้แล้วก็สอนให้เราทำอย่างนี้ ไม่ให้ทำอย่างนั้น เป็นต้น นี่เรียกว่าเราถึงความรู้นะคะ เมื่อพระองค์รู้สิ่งนี้ คือ อริสัจธรรมแล้วพระองค์ก็สอนให้เรารู้ เมื่อเรารู้อย่างนั้นแล้วก็เรียกว่าถึงแล้ว คือ ถึงปัญญาความรู้ของพระองค์ นี่เรียกว่าถึงพระพุทธ ส่วนพระธรรมคืออริยสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ เมื่อเรารู้ธรรมที่พระพุทธองค์สอนอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าถึงพระธรรม ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์แล้วรู้ธรรมนั้น ก็เรียกว่า ถึงพระสงฆ์ พอเข้าใจแล้วนะคะ?

ฯลฯ ฯลฯ

ยังมีข้อความการอบรมครั้งนี้ต่อไปอีกมาก แต่เพราะหน้ากระดาษจำกัดดังกล่าว จึงนำข้อความลงเพียงเรื่องการถึงพระรัตนตรัยเท่านี้. และเรื่องนี้นำลงพิมพ์เมื่อครั้งพิมพ์แยกเล่มกันวิสุทธิละเล่ม เลยให้คงรูปไว้อย่างเดิม

สด สังขพิทักษ์

ปาฐกถา เรื่อง ทิฏฐิวิสุทธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๐๘

สวัสดีค่ะ ท่านที่เคารพ

วันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่องของ ทิฏฐิวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๓ ต่อจากจิตตวิสุทธิที่ได้พูดในคราวที่แล้วมานั้น เมื่อคราวที่แล้วมานั้นได้พูดจิตตวิสุทธิเป็นวิสุทธิที่ ๒ ของในวิสุทธิ ๗ แต่ได้พูดมาแล้ว ๒ วิสุทธิ คือ สีลวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ จิตตวิสุทธินี้ก็ได้แก่สมาธิ เพราะในวิสุทธิทั้ง ๗ นั้นเมื่อย่อลงแล้ว ก็ได้แก่ ศีล, สมาธิ, ปัญญา นั้นเอง ศีลมี ๑ วิสุทธิ คือ ศีลวิสุทธิ

สมาธิวิสุทธิมี ๑ วิสุทธิ คือ จิตตวิสุทธิ แต่ปัญญาวิสุทธินั้นมี มี ๕ วิสุทธิ มีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้น ก็ในวิสุทธิทั้ง ๗ นั้นได้อธิบายมาแล้ว ๒ วิสุทธิ คือ ศีลวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ

วิสุทธิทั้ง ๗ แต่ละอันเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

ในเรื่องของวิสุทธิ ๗ นี้ ขอให้ท่านผู้ฟังจงทำความเข้าใจเสียก่อนด้วยว่าวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ จะต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันจะต้องติดต่อเนื่องกัน ไม่ใช่ว่าต่างคนก็ต่างจะเกิดขึ้นเองโดยลำพังของตนเองนั้นไม่ได้ เพราะธรรมทั้งหลายจะต้องอาศัยเหตุและปัจจัยเกิดขึ้น นอกจากพระนิพพานเท่านั้นที่ไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยทั้งปวง เพราะนิพพานนั้นเป็นธรรมที่ดับเสียแล้วหรือพ้นแล้วจากเหตุจากปัจจัยทั้งปวง เพราะเป็นอสังขตธรรม ฉะนั้นในวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน คือ ศีลวิสุทธิก็ต้องเป็นปัจจัยให้แก่จิตตวิสุทธิ จิตตวิสุทธิก็ต้องได้มาจากศีลวิสุทธิเป็นปัจจัยให้ แล้วจิตตวิสุทธิจึงเกิดได้ แล้วจิตตวิสุทธินั้นจึงจะเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาที่เป็นวิสุทธิได้ เพราะศีล, สมาธิ, ปัญญา นั้นที่เป็นวิสุทธิก็มี ที่ไม่เป็นวิสุทธิก็มี และในการที่จะเป็นวิสุทธิหรือไม่เป็นนั้นอยู่ที่โยนิโสมนสิการ และเรื่องของโยนิโสมนสิการนี้ ก็

ได้อธิบายมาแล้วในเรื่องของศีลวิสุทธินั้นแล้ว ฉะนั้นจึงขอให้เข้าใจเถิดว่าในการที่เราจะนำบุญญาของเรา ให้ดำเนินไปถึงพระนิพพานได้นั้น ก็จะต้องมีศีลที่เป็นวิสุทธิเสียก่อนเป็นต้นไปแล้วจึงจะเป็นปัจจัยให้จิตตวิสุทธิต่อไปได้ เมื่อเกิดจิตตวิสุทธิคือสมาธิที่เป็นวิสุทธินั้นแล้วจึงจะเป็นปัจจัยให้ปัญญาที่เป็นวิสุทธิที่เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธินั้นได้ หากจะมีแต่วิสุทธิใดวิสุทธิหนึ่งแต่เฉพาะวิสุทธิเดียวนั้นไม่ได้ ฉะนั้นจึงไม่ควรที่จะทำความเห็นว่าจะถือแต่ศีลอย่างเดียว หรือจะทำแต่สมาธิอย่างเดียว หรือจะทำแต่ปัญญาอย่างเดียวก็ได้เหมือนกัน ความเข้าใจนี้ยังไม่เป็นความเข้าใจที่ถูก เพราะการที่จะไปถึงพระนิพพานได้นั้น จะต้องไปด้วยศีล, สมาธิ, ปัญญา และพร้อมด้วยวิสุทธิทั้ง ๗ ที่เป็นไปในอารมณ์อันเดียวกัน จึงมิใช่ว่าจะไปด้วยอันหนึ่งอันใดก็ได้มิใช่เช่นจะต้องอาศัยทั้ง ๗ วิสุทธิ

ก็เมื่อท่านได้มีความเข้าใจในวิสุทธิตอนต้น ๆ คือ ศีลวิสุทธิกับจิตตวิสุทธิทั้ง ๒ วิสุทธิตามที่ได้อธิบายใน ๒ คราวก่อนนั้นมาแล้ว ฉะนั้นในวันนี้ก็จะได้อธิบายถึงปัญญาวิสุทธิต่อไป ในเรื่องปัญญาที่เป็นวิสุทธินั้น ท่านจัดได้ ๕ วิสุทธิด้วยมีทิฏฐิวิสุทธิ

เป็นต้น ฉะนั้นเราก็จะทำความเข้าใจกันในเรื่องของทิฏฐิวิสุทธินั้นต่อไป

ทิฏฐิวิสุทธิคืออะไร

ขอให้เข้าใจว่าได้แก่สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นถูก หรือปัญญาที่รู้ถูก หรือเข้าใจถูกโดยปราศจากกิเลสที่มีความเข้าใจผิดในอารมณ์ของปัญญานั้น เพราะว่าอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ที่เกิดด้วยปัญญาคือ สัมมาทิฏฐิ ฉะนั้นปัญญานั้นแหละจึงเป็นอาวุธอันสำคัญที่จะทำลายกิเลสในอารมณ์นั้นให้หมดไปได้ และอารมณ์นั้นจึงจะไม่เป็นที่อาศัยของกิเลสได้ ความรู้ที่เกิดจากปัญญานั้นจึงจะจัดว่าเป็นวิสุทธิได้ ก็ปัญญาที่บริสุทธิ์จากกิเลสนั้นแหละที่จัดเป็นทิฏฐิวิสุทธิที่จะได้พูดกันในวันนี้ ฉะนั้นต่อไปนี้จะได้ทำความเข้าใจในคำว่า "ทิฏฐิวิสุทธิ"

ที่เรียกว่า เห็นถูกนั้น เห็นอะไร เห็นอย่างไร เห็นที่ไหน และทิฏฐิวิสุทธินี้ได้มาจากเหตุอะไร

ก็ขอตอบว่า ทิฏฐิวิสุทธิ คือปัญญาที่เห็นถูกนั้น คือเห็นนาม และรูปทั้ง ๒ อย่างนี้ เห็นอย่างไร คือ เห็นว่านามรูปนี้ไม่ใช่ตัวตนและไม่ใช่ของตน เป็นสิ่งที่ไม่มีเจ้าของ ไม่อยู่ในอำนาจของใคร และก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

ก็ปัญญาอันนี้เอามาจากไหน ตอบว่าทิฏฐิวิสุทธินี้เอามาจากนามรูปปริจเฉทญาณ นามรูปปริเฉทญาณนี้เอามาจากไหนก็เอามาจากพิจารณานาม – รูป การพิจารณานามรูปนั้นจะพิจารณาอย่างไร ต้องพิจารณาตามมหาสติปัฏฐาน มหาสติปัฏฐานนั้นพิจารณาอะไร ก็คือพิจารณา กาย, เวทนา, จิต, ธรรม ใน ๔ อย่างนี้ เพราะองค์ธรรมของสติปัฏฐาน ๔ นั้น ก็ได้แก่นามและรูปนั้นเอง แต่ก่อนที่ผู้จะทำวิปัสสนาคือการกำหนดนาม – รูปนั้น ผู้นั้นจะต้องศึกษาให้เข้าใจนาม – รูปให้ดีเสียก่อน แล้วจึงจะลงมือกำหนดนามรูปนั้น ถ้ามิฉะนั้นจะกำหนดนาม – รูปนั้นไม่ถูก เมื่อได้ลงมือกำหนดนามรูปตามมหาสติปัฏฐานได้ถูกต้องแล้ว ก็ต้องกำหนดหรือพิจารณานามรูปนั้นไปจนกว่าวิปัสสนาที่ชื่อว่านามรูปปริจเฉทญาณนั้นเกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่านาม – รูปนี้เป็นตัวกรรมฐานของวิปัสสนา ฉะนั้นผู้เจริญวิปัสสนาจึงต้องพิจารณานามรูปจนรู้แน่ชัดว่านาม – รูปนี้มิใช่ตัวตน และก็ไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคลอยู่ในนาม–รูปนั้น แม้ในสากลโลกนี้ก็มิได้มีอะไรที่นอกไปจากนาม – รูปไป มีอยู่แต่นาม – รูปเท่านั้นที่เป็นสิ่งปรากฏอยู่ในโลกนี้ และนามกับรูปนั้นก็ไม่ใช่เป็นอย่างเดียวกัน

ปัญญาที่รู้อย่างนี้เรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณ นามรูปปริจเฉทญาณนี้แหละที่เป็นผู้เข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิของปัญญาวิปัสสนาขั้นต้น

ในตอนนี้ก็ขอย้ำความเข้าใจให้แน่นอนอีกครั้งหนึ่งว่า ในคำว่าวิสุทธิ ที่หมายถึงความหมดจดแห่งกิเลสนั้น จะต้องมีได้เพราะปัญญาเท่านั้น ที่สามารถจะทำลายในอารมณ์นั้นได้ ถึงแม้ศีลวิสุทธิกับจิตตวิสุทธิก็เช่นเดียวกัน จะเข้าถึงวิสุทธิได้ก็จะต้องมีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์ร่วมกันไปกับอารมณ์ของปัญญา แล้วศีลกับสมาธินั้นจึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้ เพราะมรรคที่มีองค์ ๘ นั้น เมื่อย่อลงแล้วก็คงได้ แก่ศีล, สมาธิ, ปัญญา ๆ ทั้ง ๓ นั้น ก็จะต้องมีอารมณ์ร่วมไปเป็นอันเดียวกัน คือต้องมีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์ร่วมกันทั้ง ๘ องค์ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าสติปัฏฐานนั้นเป็นเอกายนมรรค ที่เป็นทางเดียวที่จะทำให้ถึงนิพพานได้ ไม่มีทางอื่น ฉะนั้นปัญญาที่ชื่อว่าทิฏฐิวิสุทธินี้ก็ต้องได้มาจากการเจริญสติปัฏฐานเป็นเหตุ แต่จะต้องพิจารณาจนปราศจากสัตว์ บุคคล และตัวตนในนามรูปนั้นเสียก่อน แล้วจึงจะเข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิได้ แต่ปัญญาอันนี้จะต้องเป็นปัญญาภาวนาไม่ใช่แต่เพียงสุตตาหรือ

จินตาเท่านั้น คือเพียงแต่จะคิด ๆ นึก ๆ เองนั้น จะเข้าถึงวิสุทธิไม่ได้ ปัญญาที่จะถึงวิสุทธิได้นั้นจะต้องเป็นภาวนาปัญญา เพราะการรู้ขั้นนี้จะต้องรู้ในขณะปัจจุบันอารมณ์ คือในขณะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส และในขณะกายถูกต้องหรือในขณะนั่ง, นอน, ยืน, เดิน หรือในขณะใช้อิริยาบถย่อย ๆ ซึ่งเกิดจากความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่นอกจากอิริยาบถใหญ่ ๔ อย่าง มีนั่งเป็นต้น เมื่อผู้ที่ทำวิปัสสนาได้พิจารณานาม – รูปนั้นจนเห็นชัดแจ้งว่าตัวตนไม่มี รู้สึกว่ามีแต่ นาม กับ รูป เท่านั้น ในขณะที่ประสบอารมณ์ปัจจุบัน ตามที่กล่าวมาแล้วในขณะเห็นเป็นต้นนั้น **ทิฏฐิวิสุทธิเป็นปัญญาขั้นต้น เป็นตัววิปัสสนา ชื่อว่า นามรูปปริจเฉทญาณ**

เมื่อความรู้สึกดังนี้เกิดขึ้นในอารมณ์ใดแล้ว ความเห็นผิดคืออัตตานุทิฏฐิตามที่เห็นว่าเป็นตัวตน หรือมีตัวตนในนาม – รูปนั้นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ในขณะที่จิตประสบกับอารมณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นเพราะด้วยปัญญาเข้าไปรู้แจ่มแจ้งแล้วว่า มีแต่นาม – รูปเท่านั้น เมื่อได้ความเข้าใจด้วยปัญญาดังนี้เกิดขึ้นในจิตใจแล้ว ความเข้า

ใจผิดที่สำคัญ หรือที่เคยรู้สึกว่าเป็นเรา หรือเป็นตัวเป็นตนของเราที่หมักดองอยู่ในจิตสันดานนั้น ก็จะหลุดถอน หรือหมดไปจากอารมณ์ในขณะ เห็น หรือ ได้ยิน นั้นทันที โดยไม่ต้องมีใครไปขับไล่ หากแต่ถูกประหาณไปด้วยปัญญานั้นเอง ก็เมื่อความเข้าใจผิดหมดไปในขณะที่จิตรับอารมณ์ปัจจุบันนั้น ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากความเห็นผิดที่เข้าใจว่า เราเห็น เราได้ยิน เราได้กลิ่น เรารู้รส เราถูกต้อง เราเย็น เราร้อน เป็นต้น หรือเรานั่ง, เรานอน, เรายืน, เราเดิน, เรายก, เราหยิบเป็นต้น เหล่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเหตุที่ปัญญาที่มีความรู้ว่าเป็นรูปหรือเป็นนามที่มีอยู่ในอารมณ์ขณะนั้น ฉะนั้นตัวกิเลสซึ่งได้แก่ตัณหาและทิฏฐิที่มีความยึดมั่นว่าเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นเรา จึงอาศัยเกิดขึ้นในขณะที่จิตมีความรู้สึกอยู่ว่าเป็นนาม – เป็นรูปอยู่นั้นไม่ได้ และปัญญาที่เกิดขึ้นจากการอบรมคือการที่เข้าไปพิจารณานาม – รูปนั้น ปัญญาอันนี้เป็นตัววิปัสสนาขั้นต้นของวิปัสสนาทั้งปวงซึ่อว่านามรูปปริจเฉทญาณ และก็ปัญญาอันนี้แหละที่เป็นผู้เข้าถึงคำว่า “ทิฏฐิวิสุทธิ”

ธรรมที่เป็นวิสุทธิจะเข้าถึงได้ต้องด้วยปัญญาเท่านั้น

โดยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจึงมีความจำเป็นที่สุดที่จะต้องมีความเข้าใจในนาม – รูปเสียก่อน เมื่อเข้าใจดีแล้ว จึงไปหาธรรมที่เป็นสปายะเพื่อจะได้ทำการพิจารณานาม – รูป หมายความว่าต้องมีนามหรือรูปเป็นอารมณ์หรือเป็นกรรมฐานตามนัยของสติปัฏฐาน จนเกิดวิปัสสนาปัญญารู้จักนาม – รูปจนหมดจากความเข้าใจว่าเป็นตัวตนในที่นั้นแล้ว จึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้ ฉะนั้นในความหมายของคำว่าวิสุทธิในที่นี้ก็หมายถึงการหมดจด หรือบริสุทธิ์จากความเห็นว่า เป็นตัวเป็นตนอื่นจากนามรูปที่อาศัยเกิดขึ้นจากมิจฉาทิฏฐินั้นอีกเลย ปัญญาอันนี้แหละจึงเรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิ ถ้าปัญญาใดยังไม่หมดจดจากความเห็นว่าเป็นเราหรือเป็นของเราแล้ว ปัญญานั้นก็ยังไม่จัดเข้าวิสุทธิได้

ฉะนั้นเราผู้เป็นนักศึกษาจึงควรทำความเข้าใจไว้ว่า ศีลก็ดี สมาธิก็ดี หรือปัญญาก็ดี นั้นย่อมมีทั้งวิสุทธิและไม่วิสุทธิ คือหมายความว่า ศีล, สมาธิ, ปัญญา ที่เจือด้วยกิเลสก็มีและไม่เจือด้วยกิเลสก็มี แต่ถ้าศีล, สมาธิ, ปัญญา อันเป็นหนทางที่จะบรรลุถึงพระนิพพานนั้น จะต้องเป็น ศีล, สมาธิ, ปัญญา ที่เข้าถึงวิสุทธิจึงจะเป็นปัจจัยให้ถึงพระนิพพานได้ ถ้าหากศีลใด สมาธิใด หรือ

ปัญญาใด ที่ยังไม่เข้าถึงวิสุทธิแล้ว ศีล, สมาธิ, ปัญญา อันนั้น ก็ไม่ใช่ทางที่จะทำให้ถึงพระนิพพานได้ และท่านก็ต้องควรเข้าใจอีกอย่างหนึ่งด้วยว่าการที่จะเข้าถึงธรรมที่เป็นวิสุทธิซึ่งเป็นสิ่งบริสุทธิ์จากกิเลสได้นั้น จะต้องเข้าถึงได้ด้วยปัญญา เพราะถ้าหากแต่ล่ำพังศีลและสมาธิเท่านั้น ก็ไม่สามารถที่จะกันหรือห้ามปรามกิเลสที่จะไม่ให้เกิดขึ้นอาศัยอารมณ์นั้น ๆ ได้ เพราะเหตุว่าอารมณ์ของศีลและสมาธินั้นยังเป็นปัจจัยของกิเลสอยู่ ถ้าหากศีลและสมาธินั้นเกิดขึ้นด้วยศรัทธาเป็นเหตุ ศีลและสมาธิที่เกิดขึ้นด้วยศรัทธาเป็นเหตุนั้นก็ยังตกอยู่ใต้อำนาจของตัณหาได้ ฉะนั้น อารมณ์ของศีลและสมาธินั้น จึงยังเป็นที่อาศัยของตัณหาและทิฏฐิได้อยู่ และศีลหรือสมาธิทั้ง ๒ อย่างนั้น จึงยังเข้าถึงวิสุทธิไม่ได้ นอกจากศีลหรือสมาธิที่มีปัญญาเป็นเหตุ หรือศีลและสมาธิที่เกิดร่วมด้วยอารมณ์ของปัญญาคือวิปัสสนาเท่านั้น ศีลและสมาธินั้นจึงจะบริสุทธิ์ได้ เพราะธรรมทั้งหลายในโลกนี้ไม่มีธรรมอันใดจะเป็นอาวุธมาทำลายกิเลสให้พินาศไปได้เลย นอกจากอาวุธ ๓ เล่ม คือ สุตตาปัญญา จินตาปัญญา และภาวนาปัญญา ได้แก่วิปัสสนาปัญญา ปัญญาทั้ง ๓ นี้เท่านั้น จึงจะประหาณ

กิเลสตามกำลังของปัญญาทั้ง ๓ นั้น ฉะนั้นถ้าศีลใด สมาธิใด ได้อาศัยปัญญาเหล่านั้นเป็นเหตุ หรือเป็นไปกับอารมณ์ของปัญญาเหล่านี้แล้ว ศีลและสมาธิเหล่านั้นจึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้

โดยเหตุนี้ ในวิสุทธิทั้ง ๗ นั้น จึงต้องเป็นปัจจัยร่วมกัน จะทำให้เป็นแต่วิสุทธิอย่างเดียวไม่ได้ เพราะถ้าอันใดอันหนึ่งไม่เป็นวิสุทธิแล้ว เหลือนอกนั้นก็จะเป็นวิสุทธิไม่ได้ดังเช่นปัญญาที่ชื่อว่า ทิฏฐิวิสุทธิที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ก็เหมือนกัน ถ้าศีลกับสมาธิทั้ง ๒ นั้นไม่เป็นวิสุทธิ ปัญญาคือทิฏฐิวิสุทธินี้ก็มีไม่ได้ ฉะนั้นศีลและสมาธิใดที่เป็นไปร่วมกับอารมณ์ของปัญญามีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นแล้ว ศีลและสมาธินั้นก็ต้องเป็นวิสุทธิที่แน่นอน เพราะเหตุว่าอารมณ์ของปัญญานั้น เป็นอารมณ์ที่ทำลายกิเลส กิเลสคือตัณหา ทิฏฐิเกิดขึ้นอาศัยอารมณ์ไม่ได้ ฉะนั้น อารมณ์นั้นและปัญญาที่รู้อารมณ์นั้นมีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นจึงเข้าถึงความบริสุทธิ์ได้ โดยเหตุนั้น ถ้าศีลใดและสมาธิใดเป็นไปร่วมกันกับอารมณ์ของปัญญามีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นนั้นแล้ว ศีลนั้นและสมาธินั้นก็จัดเป็นวิสุทธิด้วย คือหมายความว่าศีลและสมาธิใดที่ได้เป็นไปร่วมกับอารมณ์ของปัญญานั้นแล้ว ศีลและสมาธินั้นก็ต้องเป็นวิสุทธิที่แน่นอนทีเดียว

ปัญญาที่เรียกว่าวิสุทธินั้นมีอะไรเป็นอารมณ์

เมื่อได้ฟังเหตุผลกันมาถึงตอนนี้แล้ว ดิฉันขอย้อนกลับมาทำความเข้าใจกันอีกครั้งหนึ่งว่า ก็เมื่อท่านทราบตามเหตุผลที่ได้อธิบายมาแล้ว ว่าศีลกับสมาธิที่จะเป็นวิสุทธิได้ก็จะต้องมีปัญญาเป็นเหตุหรือต้องเกิดร่วมด้วยกับอารมณ์ของปัญญามีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นนั้น ศีลและสมาธินั้นจึงจะเข้าถึงวิสุทธิแน่นอน จึงอยากจะเรียนถามอีกครั้งหนึ่งว่า ก็ปัญญาที่เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้นั้นมีอะไรเป็นอารมณ์ หรืออารมณ์ของทิฏฐิวิสุทธินั้นคืออะไร

ความจริงในเรื่องนี้ก็ได้อธิบายมาแล้วในตอนต้น แต่ก็อาจจะทำไม่ได้หรือยังไม่เข้าใจดี จึงขอย้อนมาทำความเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง เพราะเหตุว่าเป็นสิ่งที่ควรทำความเข้าใจไว้ให้แน่นอน เพื่อจะได้เป็นการป้องกัน ในการที่จะได้ไม่เข้าใจผิดในอารมณ์ของวิปัสสนาในเมื่อเข้าใจในอารมณ์ของทิฏฐิวิสุทธิดีแล้ว ฉะนั้นจึงขอให้เข้าใจไว้ให้แน่นอนเถิดว่าอารมณ์ของทิฏฐิวิสุทธินั้น จะต้องมีนาม – รูป หรือมหาสติปัฏฐานเท่านั้น ถ้านอกจากนั้นก็ไม่ใช่แน่นอน ถึงศีลและสมาธิก็เหมือนกัน เพราะปัญญาใดที่

ไม่ได้เกิดจากมหาสติปัฏฐานและไม่มีนาม – รูปเป็นอารมณ์อยู่แล้ว ปัญญานั้นก็ไม่เป็นวิสุทธิ (ยกเว้นพระอรหันต์) เพราะว่าประโยชน์ของการทำวิปัสสนานั้น ก็เพื่อจะละความยึดมั่นถือมั่นที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจผิดที่เห็นว่านาม – รูปนั้นเป็นตัวตน และเป็นเราหรือของ ๆ เรา และความเข้าใจผิดอันนี้ได้อาศัยอยู่ที่รูป – นามเกิดขึ้น เพราะอวิชชาความไม่รู้ตามความเป็นจริง ด้วยเหตุที่ยังไม่เคยพิจารณาให้ได้ความจริง

โดยเหตุผลดังที่ได้อธิบายมานี้ ผู้ทำวิปัสสนาจึงมีความจำเป็นที่สุด ที่จะต้องนำเอานาม – รูปที่เราเข้าใจผิดอยู่นั้นขึ้นมาเป็นกรรมฐาน คือเอามาเป็นที่ตั้งรับรองการพิจารณา หรือการพิสูจน์ของปัญญา จนกว่าจะได้ความจริงในสิ่งที่ตนเข้าใจผิดนั้น จึงจะเป็นเหตุผลที่สอดคล้องต้องกัน เพราะเหตุว่าการเข้าใจถูกและเข้าใจผิดนั้น จะต้องมีวัตถุเป็นเครื่องรับรองความเข้าใจถูกและความเข้าใจผิด ไม่ใช่ว่าการเข้าใจถูกและการเข้าใจผิดนั้นจะเกิดขึ้นมาเองเฉย ๆ โดยไม่มีวัตถุรับรองความเข้าใจถูกและผิดนั้น อยู่ ๆ ก็เกิดคิดผิดหรือคิดถูกขึ้นมาเองเฉย ๆ ก็ได้ ถ้ามีความเข้าใจดังนี้ ท่านผู้ฟังก็คงทราบแล้วว่าไม่ถูกเพราะเป็นความเข้าใจ

ที่ไม่มีเหตุผลซึ่งผิดจากพระพุทธภาษิตว่า "ธรรมทั้งหลายย่อมมีเหตุเป็นแดนเกิด" อาจจะเป็นความเข้าใจดังนี้ดอกกระมัง ดิฉันจึงเคยได้ยินว่า การละความยึดมั่นถือมั่นนั้น ไม่ต้องมีการศึกษาอะไร และไม่ต้องมีการปฏิบัติอย่างไร และไม่ต้องมีการพิจารณาอะไรทั้งนั้น เมื่อจะละความยึดมั่นถือมั่น ปล่อยวางก็นึกละเอาเอง นึกวางเอาเองโดยไม่ต้องมีการทำอะไรทั้งหมด ก็ความเข้าใจดังนี้ขอให้ท่านพิจารณาดูว่าจะเป็นเหตุผลเป็นไปได้หรือ ถ้าหากความจริงจะเป็นไปได้เช่นนั้นแล้ว ในเวลาที่เราหิวข้าวเราก็ไม่ต้องไปหาข้าวกิน เรานึกกินเอาเอง ความอิ่มก็จะเกิดขึ้นมาเองตามที่เราต้องการ ดังนั้นหรือ ก็คงเป็นไปไม่ได้แน่นอน เพราะตามธรรมดานั้นเมื่อกรรมคือการกระทำนั้นมีสิ่งที่ถูกกระทำนั้นก็ต้องมี กรรมจึงจะสำเร็จผล ก็ถ้าสิ่งที่ถูกกระทำไม่มีกรรมคือการกระทำนั้นก็ไม่มี เมื่อกรรมไม่มีแล้วความสำเร็จผลแห่งกรรมนั้น ก็ต้องมีไม่ได้อยู่เองเป็นธรรมดา

ปัญญามี ๓ ขั้น

ฉะนั้นในตอนนี้จึงจะขอทำความเข้าใจกันในเรื่องของปัญญากันอีกหน่อยก่อนว่าปัญญานั้นมี ๓ อย่าง หรือ ๓ ขั้น คือ

๑. สุตาบัญญา ๒. จินตาบัญญา ๓. ภาวนาบัญญา และในบัญญา ทั้ง ๓ นี้ต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน สุตาบัญญานั้นเป็นบัญญาที่เกิดจากศึกษา คือมาจากการได้ยินได้ฟังเป็นต้น และมีความเข้าใจถูกในเรื่องราวนั้น ๆ จินตาบัญญานั้นก็คือ มีโยนิโสมนสิการ คือมีความเข้าใจในเวลาที่ทำการงาน หรือเวลาที่ปฏิบัติเป็นต้น ถ้าไม่มีความเข้าใจหรือไม่มีโยนิโสให้ถูกต้องแล้วก็จะทำถูกหรือให้สำเร็จผลที่ดีนั้นไม่ได้ ส่วนภาวนาบัญญานั้นเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ คือการเข้าไปทำการพิสูจน์จนได้ความจริงของวัตถุที่ถูกพิสูจน์นั้น ความรู้ในขั้นนี้เป็นความรู้ถูกต้องและแน่นอนที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่ได้มาจากที่ตนได้เข้าไปพิสูจน์มาแล้วด้วยตนเอง ความรู้ขั้นนี้แหละที่เรียกว่าวิปัสสนาบัญญาจึงจะทำลายความเห็นที่เข้าใจว่ามีตนหรือเป็นตนนั้นได้ ดังเช่นทิฏฐิวิสุทธิที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ ก็ต้องเข้าถึงบัญญาขั้นภาวนานี้จึงจะเข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิได้ เพราะความหมายของทิฏฐิวิสุทธินี้ ก็หมายความว่าเป็นความบริสุทธิ์ในขั้นบัญญาที่เข้าไปพิจารณาจนรู้แน่ใจแล้วว่ารูป – นามนี้ไม่ใช่ตัวใช่ตน และไม่มีตัวตนอื่นจากรูป – นาม หรือทั้งโลกนี้ก็เช่นเดียวกัน มีแต่

รูป - นามเท่านั้นในเวลานั้น และธรรมะทั้งหลายแหล่จะเป็นกุศล หรืออกุศลก็ตาม หรือสิ่งที่ไม่ใช่กุศลไม่ใช่อกุศลก็ตาม ก็เป็นธรรมทั้งหมดและธรรมะทั้งหมดในโลกหรือในพระไตรปิฎกก็ตาม เมื่อย่อลงแล้วก็ได้แก่นาม - รูปนั้นเอง ที่มีเป็นของจริงปรากฏอยู่ในปัญญาคือ ทิฏฐิวิสุทธินั้นแหละ ทิฏฐิวิสุทธินี้เป็นวิสุทธิขั้นต้นของปัญญาใน ๕ วิสุทธินั้น และทิฏฐิวิสุทธินี้ก็ได้มาจากเหตุคือวิปัสสนาปัญญา ที่ชื่อว่า (นามรูปปริจเฉทญาณ) คือเป็นญาณที่รู้จักนามรูปด้วยการปฏิบัติและปัญญาขั้นนี้เป็นผู้ถึงความเข้าใจถูกดีแล้วทั้งปริยัติและปฏิบัติ และก็เข้าถึงพร้อมแล้วด้วยปัญญาทั้ง ๓ มีสุตาปัญญาเป็นต้น ได้เข้าถึงภาวนาปัญญา มี (นามรูปปริจเฉทญาณ) เป็นต้น

มีวิธีปฏิบัติอย่างไรจึงจะเกิดปัญญารู้ว่านามรูปไม่ใช่เรา

ก็ในสิ่งที่ยังจะต้องควรเข้าใจในเหตุผลให้ถูกต้องและแน่นอน อยู่ในปัญหาอีกข้อหนึ่งนั้นว่า ในการที่จะเกิดวิปัสสนา-ปัญญาที่เรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณนั้นน่ะ เราจะมีวิธีปฏิบัติอย่างไรกัน คือ หมายความว่าเราจะกำหนดนามรูปอะไร และอย่างไร จึงจะรู้ว่านามรูปไม่ใช่เรา ชนิดถึงขั้นภาวนาปัญญา

นั้นได้ ก่อนอื่นที่เราจะทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้นั้น คือท่านจะต้องไม่ลืมว่าปัญญานั้นมี ๓ อย่าง หรือ ๓ ขั้น คือมีสุตตาปัญญาเป็นต้น ฉะนั้นการกำหนดนาม – รูปก็มี ๓ อย่าง หรือ ๓ ขั้นเหมือนกัน แต่สำหรับในขั้นต้นคือสุตตาปัญญานั้น ก็รู้ว่าขันธ์ ๕ หรือนามรูปนั้นไม่ใช่ตัวตนเหมือนกัน เพราะบรรดาท่านที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือผู้ที่ท่านได้เคยศึกษาธรรมะมาแล้วนั้น ก็ย่อมจะต้องมีความเข้าใจมาจากฟังเทศน์บ้าง หรือจากการศึกษาธรรมะมาบ้างแล้ว ก็ย่อมจะต้องมีความเข้าใจอยู่แล้วว่าขันธ์ ๕ หรือนามรูปนี้เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน แล้วในบางครั้งก็มาจินตนาไปตามที่ได้ฟังมานั้น แล้วก็รู้สึกว่าเห็นจริงตามไปด้วยเหมือนกัน ว่านาม – รูปนั้นไม่ใช่ตัวใช่ตนเป็นอนัตตาจริง ๆ บางทีก็เลยเข้าใจไปว่าตนนั้นเข้าถึงวิปัสสนาแล้ว หรือตนได้ปล่อยวางแล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเราแล้ว แต่ความจริงนั้นปัญญาที่เกิดขึ้นมาจากเหตุอย่างว่านี้ยังมิใช่วิปัสสนาปัญญา เพราะเป็นปัญญาที่ได้มาจากเหตุภายนอก ซึ่งได้มาจากการฟังเป็นต้นนั้นเอง จะละกิเลสหรือจะปล่อยวางได้ก็แต่ในเวลาที่กำลังคิดนึกถึงความไม่ใช่ตัวตนตามที่ได้ยินได้ฟัง

มาแล้วนั้นเอง เมื่อเลิกคิดเลิกนึกถึงอารมณ์นั้นแล้วคือหมายความว่า เมื่อจิตเปลี่ยนไปรับอารมณ์ใหม่หรืออารมณ์อื่น เช่นมีการเห็น การได้ยินในรูปารมณ์ และสัทธารมณ์เป็นต้น ในขณะนั้นความรู้สึกว่าไม่ใช่เราก็ไม่มี เมื่อความรู้สึกว่าไม่ใช่เราไม่มีในเวลานั้นแล้ว ความรู้สึกว่าเราเห็นหรือได้ยินที่เป็นอนุสัยกิเลสอย่างละเอียดที่หมักดองอยู่ในจิตใจนั้น ก็จะเกิดขึ้นด้วยอาศัยการเห็นการได้ยินเป็นต้นในขณะที่เห็นที่ได้ยินนั้นเอง ฉะนั้นปัญญาที่ได้มาจากภายนอก คือ เกิดขึ้นจากการเพียงแต่ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่นนั้น จึงยังไม่สามารถที่จะถ่ายถอนความยึดมั่นความเห็นผิดว่า เป็นเรา หรือเป็นของเราที่ยังฝังหรือหมักดองอยู่ในจิตสันดานนั้นได้เพราะยังไม่ใช่ภาวนาปัญญา ฉะนั้นความรู้สึกที่ว่าเป็นเรานั้น จะยังไม่ถูกถ่ายถอนออกไปเลย

วิปัสสนาภาวนาเป็นปัญญาที่ผู้ปฏิบัติจะรู้ได้ด้วยตนเองว่า ตนได้รู้แล้วได้เห็นแล้ว

ต่อเมื่อใดได้เข้าทำการปฏิบัติจนได้เห็นนามและรูปโดยชัดเจนแล้ว ว่าไม่ใช่เราด้วยวิปัสสนาภาวนา คือนามรูปปริจเฉทญาณนั้นแล้ว จึงจะถ่ายถอนความยึดมั่นถือมั่นที่หมักดองอยู่ในจิตใจ

นั้น หรือในขณะที่เห็นที่ได้ยินนั้นได้ ว่าไม่ใช่เราเห็น หรือได้ยิน เป็นต้น และปัญญาอันนี้เป็นปัญญาที่ผู้ปฏิบัติจะรู้ด้วยตนเองว่า ตนได้รู้แล้ว เห็นแล้ว เพราะเป็นความรู้ที่ได้มาจากที่ตนได้ปฏิบัติให้เกิดขึ้นด้วยตนของตนเอง และคนอื่นก็ทำให้ไม่ได้แม้แต่พระพุทธองค์ ฉะนั้นความรู้ที่ได้มาจากที่ตนได้เข้าไปพิสูจน์ด้วยตนเองนั้น ความรู้อันนี้แหละจึงจะถ่ายถอนความสำคัญผิดที่เห็นว่านามรูปนั้นเป็นตัวตนออกได้ ก็เพราะเหตุที่เข้าไปรู้ความจริงของนามรูปนั้นเอง และก็ขอให้เข้าใจไว้อีกข้อหนึ่งด้วยว่า การเห็นอนัตตานั้น คือเห็นนามเห็นรูปนั่นเอง ในตามหลักฐานท่านบอกไว้ว่า

เครื่องหรือสิ่งที่ปิดบังไตรลักษณ์นั้นมี ๓ อย่าง คือ

๑. ฆนสัญญา ท่านก็คงทราบแล้วว่า คือความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของนาม – รูปจึงปิดบังอนัตตาเสีย ทำให้เราเห็นว่านามรูปนั้นเป็นก้อนเป็นแท่ง เช่น รูปก็มีรูปเดียว นามก็มีอันเดียว เช่นจิตมีดวงเดียว เป็นต้น เมื่อเห็นดังนั้น ความรู้สึกว่ารูปนามนั้นมีสาระก็จะติดตามขึ้นมาพร้อมด้วยความเป็นตนและเป็นเรา ความรู้สึกว่าไม่ใช่เราก็จะหมดโอกาสไปด้วยอำนาจของฆนสัญญาที่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนนั้นเอง

๒. สันตติ ความสืบต่อ ที่ทำให้เห็นติดกัน อันนี้ปิดบัง ทำให้ไม่เห็นอนิจจังคือความไม่เที่ยง จึงทำให้เห็นเป็นของเที่ยงไปด้วยความเร็วที่ต่อกัน

๓. อิริยาบถปิดบังทุกข์ เพราะเหตุที่ไม่ได้พิจารณาอิริยาบถจึงไม่เห็นว่ารูปนามนั้นเป็นทุกข์ ฉะนั้นผู้ที่จะปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อที่จะเข้าไปเห็นอนัตตา ว่านามรูปนี้ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนั้น จึงจำเป็นจะต้องเข้าใจในอุบายที่จะทำลายฆนสัญญาให้กระจายออกมาเสียก่อนแล้วจึงจะเห็นอนัตตาได้ ฉะนั้นการเห็นอนัตตานั้น จึงไม่ใช่เป็นการนึกเห็นเอาเองได้ เพราะการเห็นอนัตตานั้น จะต้องเห็นได้ด้วยวิปัสสนาปัญญาที่เกิดขึ้นจากพิจารณานามรูปนั้นเอง ฉะนั้นการกำหนดรู้นามรูปนี้เอง จึงเป็นการทำลายฆนสัญญาด้วย แต่ข้อสำคัญของการพิจารณานามรูปนั้นอยู่ที่ผู้พิจารณา คือในเวลาที่ตนทำการกำหนดนามรูปนั้น จะต้องรู้ด้วยว่าตนกำหนดนามอะไรและรูปอะไรด้วย ไม่รู้แต่เพียงว่าเป็นนามหรือรูปเฉย ๆ เท่านั้น จะต้องรู้ว่านามอะไรและรูปอะไรด้วย อุปมาเหมือนอ่านหนังสือ ถ้าเราอ่านโดยแยกตัวหนังสือออกเป็น

ตัว ๆ แล้ว ในตัวหนังสือนั้น ๆ จะไม่มีความหมายอะไรเลยสำหรับในตัวหนังสือเหล่านั้น สมมุติว่าเราจะเขียนหนังสืออะไรขึ้นสักคำหนึ่ง เช่น คำว่า เรือน เป็นต้น เราจะต้องเอาตัว เรือนมารวมกันเข้าแล้วความหมายของคำว่าเรือนก็เกิดขึ้น แต่ถ้าเราแยกเอาตัวเรือนให้ออกไปจากกันคืออย่าให้รวมกันแล้วความหมายของคำว่าเรือนก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ฉันใดก็ดี การทำลายฆนสัญญาก็ฉันนั้น ก็เมื่อฆนสัญญาถูกทำลายแล้ว อันความสำคัญว่ามีตัวมีตนก็เกิดขึ้นไม่ได้เองโดยไม่ต้องมีใครห้ามปรามเลย

หรืออีกนัยหนึ่ง ความหมายของคำว่า บ้านนั้น ถ้าหากวัตถุต่าง ๆ มีไม้ และตะปูเป็นต้น ยังรวบรวมเกาะกุมกันอยู่ตราบใด ความสำคัญว่าบ้านหรือเรือนก็ยังมีอยู่ตราบนั้น และความมีเจ้าของก็ต้องมีอยู่ เมื่อความสำคัญในของสิ่งนั้น หรือในบ้านเรือนนั้นเกิดขึ้น ความสำคัญในความมีสาระในความหมายของสิ่งนั้นก็เกิดตามขึ้นมา ความยึดถือที่รู้สึกว่าเป็นของเราก็เกิดขึ้นติดตามมาด้วย ทั้งนี้ก็เพราะฆนสัญญานั้นเอง ก็ถ้าหากว่าเราทำลายความเกาะกุมของวัตถุเหล่านั้นออกแล้ว เช่น เอาไม้ออกไว้เป็นพวก ๆ หรือเป็นกอง ๆ นั้นแล้ว ความรู้สึกว่า

เป็นบ้านหรือเป็นเรือนนั้นก็จะหมดไปเอง พร้อมทั้งสาระด้วยโดยไม่ต้องไปมีวิธีที่จะปฏิบัติอย่างใดเลย เพราะความรู้สึกอันนั้นเป็นผลที่เกิดขึ้นจากเหตุคือการปฏิบัติที่ได้มีโยนิโสมนสิการในการพิจารณานามรูปนั้นด้วยความถูกต้องแล้วนั่นเอง

วิปัสสนาญาณเป็นธรรมที่เป็นผล จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อได้ทำเหตุให้ถูกต้อง

ฉะนั้นผู้ทำวิปัสสนา จึงไม่ควรจะไปสนใจในพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ นั้นให้มากนัก ซึ่งเป็นการถือว่าเป็นอโยนิโสมนสิการ เพราะผิดจากหน้าที่และกาละเทศะที่ควรจะรู้ในเวลานั้น เพราะธรรมที่เป็นพระไตรลักษณ์ก็ดี หรือปัญญาที่เรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณก็ดี ธรรมอันนี้เป็นผลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้ทำเหตุให้ถูกต้องและสมบูรณ์แล้วเท่านั้น

ผู้ปฏิบัติพึงสนใจแต่ในเรื่องกำหนดนามรูปให้ถูกต้องเท่านั้น

โดยเหตุดังที่ได้อธิบายมานี้เอง ในทางที่ถูกนั้นผู้ปฏิบัติควรจะสนใจศึกษาแต่ในเรื่องที่จะทำการกำหนดนามรูปซึ่งเป็นกรรมฐานของวิปัสสนาเท่านั้น ว่าจะพิจารณาอย่างไร และจะมีโยนิโสมนสิการอย่างไรคือจะทำความรู้สึกอย่างไรในเวลาพิจารณา

นามรูปนั้นจึงจะถูกต้องเท่านั้น ก็อุปมาเหมือนคนที่เข้าฝึกงานที่ตนยังไม่เคยทำในเวลาทำงานนั้นจึงมีหน้าที่จะทำความรู้สึกหวังแต่เพียงว่าจะให้เข้าใจในการงานนั้นให้ถูกและให้ดีเสียก่อน ยังไม่ควรหวังผลในการกระทำที่ยังไม่เข้าใจดี หรือที่ตนยังทำไม่ถูกนั้น เพราะถึงหวังก็ยังไม่ได้ เพราะผลนั้นก็เกิดจากเหตุ ไม่ได้เกิดจากความต้องการของใคร ก็เมื่อเราได้ทำเหตุให้ถูกต้องและควรแก่ผลนั้น ๆ ผลนั้นก็จะเกิดขึ้นเอง โดยไม่ใช่เพราะปรารถนาของเรา ข้อสำคัญจึงมีอยู่ว่า ถ้าเราจะต้องการผลอย่างไร เราก็ควรจะศึกษาให้เข้าใจในวิธีที่จะกระทำเหตุให้ตรงต่อผลนั้น ๆ ให้ถูกต้องนั่นแหละ จึงจะตรงกับคำว่า อุชุปฏิปันโน ที่หมายความว่าเป็นผู้ปฏิบัติตรงต่อเหตุผลนั้นจึงจะได้ผลตามที่ตนต้องการนั้นได้ ก็เหมือนกับเรื่องทิฏฐิวิสุทธิที่เรากำลังพูดกันนี้ก็เหมือนกัน ก็ต้องได้มาจากเหตุหรือนามรูปปริจเฉทญาณ ๆ ก็เกิดจากการพิจารณานามรูปที่ถูกต้อง การพิจารณานามรูปที่ถูกต้องนั้นก็ต้องได้มาจากปริยัติ คือการศึกษาที่ถูกต้อง โดยเหตุนี้แหละจึงขอให้เข้าใจเถิดไม่ว่าอะไรทุกอย่างก่อนจะถึงความสำเร็จได้ด้วยดีแห่งผลนั้น ๆ แล้ว ก็จะต้องมีความเข้าใจ และทำให้ถูกต้อง

ด้วยเหตุผลซึ่งเป็นไปตามลำดับดังที่ได้อธิบายมานั้น จึงจะเป็นความสำเร็จด้วยดีได้

ความสำคัญขั้นต้นของผู้ปฏิบัติ อยู่ที่ความเข้าใจในการกำหนดรูปนาม โดยถูกต้องเท่านั้น

ฉะนั้นในเหตุสำคัญขั้นต้นของทิฏฐิวิสุทธินี้ ก็อยู่ที่ปฏิบัติต้องมีความเข้าใจที่จะกำหนดรู้จักแยกนามรูปออกจากกันได้แล้วจนเห็นว่ารูปแต่ละรูป และนามแต่ละนามนั้นไม่ใช่อันเดียวกัน

ถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่เข้าถึงความเข้าใจดังกล่าวนี้แล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจผิดไปว่ารูปที่จำแนกออกไปแต่ละอย่าง ๆ หรือนามแต่ละอย่าง ๆ นั้น ก็เป็นอันเดียวกัน ที่จำแนกออกไปหลายอย่างเช่น รูปนั่งก็ดี รูปยืนก็ดี รูปเดินก็ดี รูปนอนก็ดี รูปเหล่านี้ก็คือรูปอันเดียวกันนั้นเอง ส่วนอาการที่นั่ง นอน ยืน เดิน นั้นก็เป็นเพียงอาการของรูปอันนั้นเอง แต่ก็คงไม่ทราบว่าอันนั้นน่ะ คือรูปอะไร ทั้งก็คงจะบอกไม่ได้เหมือนกันที่ว่ารูปอันเดียวกันนั้นคืออะไร และทางนามก็เช่นกัน ไปเข้าใจเสียว่าเป็นนามอันเดียวกัน

ที่เป็นดังนี้ก็เพราะเหตุว่า ยังไม่มีความเข้าใจที่จะกำหนดให้รูปและนามกระจายออกจากฆนสัญญานั้นได้ ความเห็นผิดเช่นนั้นจึงละไม่ได้ ที่ว่าความรู้สึกเช่นนั้นผิด ก็เพราะเหตุว่าไม่ตรงต่อความเป็นจริงของนามรูปนั้น เพราะความเป็นจริงนั้น สิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วสิ่งนั้นก็จะต้องดับไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ว่าเกิดขึ้นแล้วสิ่งนั้นไม่ดับ หากแต่เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น ดังเช่นรูปนั่งกับรูปนอนนั้นก็เป็นคนละรูป ไม่ใช่รูปเดียวกัน เพราะเหตุว่าเมื่อรูปนั่งเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป รูปนั่งที่ดับไปแล้วนั้นก็ย่อมต้องหมดไปแล้วและรูปนั่งนั้นก็มิได้กลับมาเป็นรูปนอนหรือยังเหลืออยู่ในรูปนอนนั้นอีกเลย และรูปนอนที่เกิดต่อจากรูปนั่งนั้นก็เป็นรูปที่เกิดขึ้นใหม่อีกต่างหาก ไม่ใช่มาจากรูปนั่งหรือเป็นอันเดียวกันกับรูปที่นั่งแล้วเปลี่ยนมาเป็นรูปนอนอีก , ถึงแม้นามก็เช่นเดียวกัน

ปัญญาที่ชื่อว่ารูปปริจเฉทญาณ

ในข้อนี้อุปมาเหมือนเราทำขนมอะไรกินสักอย่างหนึ่ง เมื่อทำขึ้นแล้วและก็กินหมดไปแล้ว จะทำใหม่อีกอย่างหนึ่ง ก็ต้องปรุงใหม่ทำใหม่ และก็ต้องใช้เครื่องปรุง และส่วนสัดคนละอย่าง

ไม่ใช่ว่าเอาขนมอีกอย่างหนึ่งแล้วเอาอันนั้นมาทำเป็นอันนี้ ต้องใช้วัตถุคนละอัน ถึงแม้จะใช้ไข่ด้วยกัน แต่ก็เป็นไข่คนละลูกไม่ใช่ลูกเดียวกัน ถึงแม้รูปและนามก็เป็นฉันนั้น หากรูปทั้งหมดจะเกิดจากมหาภูตรูป ๔ ก็จริงอยู่ แต่ในรูปนั่ง นอน ยืน เดิน นั้น การปรุงของมหาภูตรูปก็ต้องมีส่วนสัดต่าง ๆ ไม่เท่ากัน คือที่ปรุงให้นั่งก็อย่างหนึ่ง ให้เดินอย่างหนึ่งเป็นคนละส่วนสัด ในเรื่องนี้ท่านก็กล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคในปัญญานิเทศว่า ในการก้าวเท้าไปครั้งหนึ่งนั้น ผู้มีปัญญาอาจจะเห็นความดับในส่วนสัดของรูปก้าวนั้นได้ถึง ๖ ครั้ง หรือ ๖ รูป แต่สำหรับเราผู้มีปัญญาน้อยก็ไม่จำเป็นจะต้องเห็นถึงแค่นั้นก็ได้ เป็นเพียงให้รู้ว่ารูปนั่งกับรูปนอนนั้น ไม่ใช่รูปเดียวกันเท่านั้นก็พอแล้ว ก็ชื่อว่าได้ทำลายฆนสัญญาแตกออกไปแล้ว ความเข้าใจผิดที่สำคัญว่านาม – รูปเป็นตัวหรือเป็นของตัวก็เกิดขึ้นในปัญญานั้นไม่ได้แล้ว ปัญญานั้นแหละชื่อว่ารูปปริจเฉทญาน ถึงแม้การกำหนดนามก็ต้องมีความเข้าใจอย่างเดียวกัน มีเวทนาสติปัฏฐานเป็นต้น ตามสติปัฏฐานนั้น ท่านแตกเวทนาออกเป็น ๓ อย่าง มีสุขเวทนาเป็นต้น

วิธีกำหนดเวทนาเพื่อให้เกิดปัญญาที่ชื่อว่านามปริจเฉทญาณ

วิธีกำหนดเวทนานั้น ก็คือเมื่อเวทนาอะไรเกิดขึ้น จะเป็นสุขหรือทุกข์ก็ตาม ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะให้รู้ว่าเวทนาอย่างนั้นเกิดขึ้น และก็เมื่อเวทนาอะไรดับไปให้รู้ว่าเวทนาอย่างนั้นดับไป ให้กำหนดไปอย่างนี้จนรู้แน่ชัดเจนแล้วว่า เวทนาที่เกิดขึ้นและดับไปแต่ละอย่างๆ นั้นเป็นคนละอันไม่ใช่เป็นอันเดียวกัน ความรู้อย่างนี้เรียกว่านามปริจเฉทญาณ เมื่อรวบรวมแล้วทั้ง ๒ อย่างก็เป็น นามรูปปริจเฉทญาณ เพราะในอารมณ์ของปัญญาเวลานั้น มีแต่รูปกับนามเท่านั้น ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนอาศัยอยู่ในอารมณ์นั้นเลย และก็นามรูปปริจเฉทญาณนี้แหละที่เป็นญาณให้เกิดหรือให้เข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิ ซึ่งได้แก่ความเห็นถูกที่ปราศจากกิเลสคือความเห็นผิดที่สำคัญว่านามรูปนั้นเป็นตัวเป็นตนและเป็นของๆ ตน ไม่มีอยู่ที่นั้น ฉะนั้นจึงเรียกว่า ทิฏฐิวิสุทธิ

ในข้อสุดท้ายนี้ ก็ขอเรียนให้ทราบไว้ด้วยว่า การเห็นนามรูปในที่นี้นั้น ไม่ใช่เป็นความเห็นที่เกิดขึ้นจากการคิดนึกเห็นเอา ความเห็นในที่นี้เป็นความรู้สึกของปัญญาภาวนาที่เกิด

ขึ้นจากสติสัมปชัญญะที่ได้เจริญให้เกิดขึ้น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่ได้เข้าไปพิสูจน์มาแล้วด้วยตนเอง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการรู้เองเห็นเอง หาใช่ครูบาอาจารย์หรือบุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือมาจากตำรับตำราอันหนึ่งอันใดนั้นก็หาไม่ ความรู้อันนี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากสภาวธรรมที่ถูกพิสูจน์นั้นเองเป็นผู้สอนให้รู้ หมายความว่าสภาวธรรม คือ นามรูป ที่ไม่ใช่สัตว์ ใช่บุคคลนั้นเองที่เป็นผู้สอนให้รู้ จึงขอให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายจงเข้าใจด้วยเถิดว่าครูบาอาจารย์ที่จะสอนให้เราเกิดปัญญาวิปัสสนาโดยแท้จริงได้นั้น มิใช่ครูบาอาจารย์คนหนึ่งคนใด หรือจะเป็นตำรับตำราอันหนึ่งอันใด ครูบาอาจารย์ที่แท้จริงของท่านนั้นก็คือนามรูปนั้นเอง ส่วนตำราหรือครูอาจารย์ที่เป็นบุคคลนั้นก็เป็นแต่เพียงจะแนะนำให้ท่านเดินทางไปหาหรือไปพบกับครูคือนาม – รูปเท่านน เพราะการที่จะไปพบกับครูคือ นามรูปนั้น ไม่ใช่ไปด้วยยวดยานต่าง ๆ ในโลกนี้ ซึ่งมีรถยนต์ หรือเรือยนต์เป็นต้นนั้นไม่ได้ จะต้องไปด้วยโยนิโสมนสิการ คือความเข้าใจถูกประกอบไปด้วยสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นผู้เดินทางไปหานามรูปนั้น จึงจะไปพบกับนามรูปนั้นได้ แต่ในการที่จะทำโยนิโสมนสิการ คือความเข้าใจ

ถูกที่จะต้องประกอบไปกับการงานซึ่งจะเป็นผู้ประคับประคองให้ทำได้ถูกต้องหรือเดินไปให้ถูกทางได้นั้น ความสำคัญในข้อนี้อยู่ที่โยนิโสมนสิการ ๆ นี้ จะต้องได้มาจากปริยัติ คือ การศึกษามาจากตำรับตำราหรือครูอาจารย์ที่เข้าใจในเหตุผลนั้นดีด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นแต่เพียงจำมาได้เท่านั้น เมื่อได้ประกอบด้วยเหตุผลสมบูรณ์ดังว่ามานี้แล้ว ท่านจึงจะไปพบกับครูคือรูปนามนั้นได้ เมื่อได้เดินทางเข้าไปพบกับครูคือนาม – รูปนั้นแล้ว ต่อไปก็เป็นหน้าที่ของนามรูปซึ่งจะเป็นผู้สอนให้ท่านรู้ความจริงทุกสิ่งทุกอย่างของนาม – รูปตามกำลังของบารมีที่จะรู้ได้ตามนัยของวิปัสสนาญาณ มีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้นนั้นได้

การปฏิบัติที่จะถูกต้องได้ย่อมขึ้นอยู่กับบัญญาบารมีของผู้นั้นด้วย

แต่ก็ยังมีสิ่งควรเข้าใจอยู่อีกข้อหนึ่งว่า ในการที่บุคคลจะเข้าถึงหรือจะได้พบกับความสมบูรณ์ในเหตุผลดังที่ได้อธิบายมานั้น มีการพบกับบุคคล คือมีอาจารย์เป็นต้น ที่จะเป็นผู้สอนให้ถูกต้องได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่ได้มีบารมีมาแล้วจึงจะผ่าอุปสรรค คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ที่เป็นศัตรูตัวสำคัญ

ที่จะมาเป็นผู้กีดขวางมิให้ท่านไปพบเหตุที่ถูกมีอาจารย์เป็นต้น เหล่านั้นได้ ถ้ามิฉะนั้นแล้วจะไม่มีหวังเลย ฉะนั้นเรื่องของการปฏิบัตินั้นจึงย่อมขึ้นอยู่กับบัญญาบารมีและการปฏิบัติที่ถูกต้องตามวิธีนั้น ๆ ด้วย สำหรับอาจารย์นั้น ก็มีเพียงจะแนะนำให้ท่านมีความเข้าใจให้ถูกในเวลาที่ทำการปฏิบัติอยู่นั้นเท่านั้นเอง เมื่อผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจและมีมนสิการที่ถูกต้องดีแล้ว ผลที่ถูกต้องก็จะปรากฏแก่ปฏิบัติเอง และผู้ปฏิบัตินั้นก็รู้เองไม่ใช่เป็นหน้าที่ของอาจารย์ที่จะต้องรับรองและความรู้ที่ถูกนั้นจึงมิใช่ว่าถูกเพราะความรับรองของอาจารย์ จะต้องเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากปัญญาของตนเอง ที่เกิดขึ้นจากตนพิสูจน์แล้วนั้นเอง เป็นความรู้ที่ได้มาจากนามรูป ๆ นั้นและเป็นผู้สอนให้รู้ ถ้าความรู้อย่างนี้เกิดขึ้นในจิตเมื่อใดก็จะชื่อว่าเข้าถึงนามรูปปริจเฉทญาณ ก็นามรูปปริจเฉทญาณนี้เกิดเมื่อใด ก็จะขับไล่ความเห็นผิดที่ทำให้รู้สึกว่านามรูปนั้นเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นของตนที่เข้าไปฝังอยู่ในจิตใจนั้นก็จะออกไปเมื่อนั้นก็เมื่อความรู้สึกที่ผิดออกไปแล้ว ก็จะไม่เกิดขึ้นแทรกแซงในความรู้สึกในอารมณ์ของปัญญานั้นได้ เมื่อความรู้ที่ผิดเกิดขึ้นในอารมณ์ของปัญญา

นั้นไม่ได้แล้ว ปัญญานั้นก็เข้าถึงความบริสุทธิ์ที่เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิที่กำลังพูดกันอยู่นี้แหละ ฉะนั้นในทิฏฐิวิสุทธิอันนี้หรือขั้นนั้น ก็หมายถึงว่าเป็นความบริสุทธิ์ของปัญญาที่ปราศจากความเห็นผิดหรือสำคัญผิดที่ว่า รูป – นามนั้น เป็นตัวเป็นตนนั้นเอง และดิฉันขอให้ข้อสำคัญในสิ่งที่ควรจะทำความเข้าใจให้ถูกนั้นอีกคำหนึ่งก็คือคำว่าสติสัมปชัญญะนั้น หมายความว่ากระไร และความรู้สึกอย่างไร และอยู่ที่ไหน จึงเรียกว่าสติสัมปชัญญะ และความรู้สึกอย่างไร จึงเรียกว่าไม่มีสติสัมปชัญญะ ถ้าท่านมีความเข้าใจตามลักษณะที่ว่านี้แล้ว ท่านก็สามารถที่จะยกจิตของท่านขึ้นสู่อารมณ์ของมัชฌิมาปฏิปทาที่ถูกต้องได้ จึงขอยุติการอธิบายในเรื่องของทิฏฐิวิสุทธิเพียงแค่นี้ ถ้าท่านผู้ฟังมีข้อข้องใจประการใดก็ขอให้ถาม

ถาม เมื่อทราบว่าอะไรเป็นนามอะไรเป็นรูปแล้ว จะถอนที่ว่าเป็น “เรา” ออกได้อย่างไร กรุณาอธิบายให้ชัดด้วย

ตอบ เมื่อเห็นว่าเป็นนามเป็นรูปแล้ว ก็ไม่ต้องมีวิธีอะไรอีก ความเห็นว่าเป็นนามเป็นรูปนั้นแหละมันถอน “เรา” ออกแล้ว ไม่มีวิธีอะไรอีกเลย เหมือนอย่างเราเอาเกลือใส่ลงไป

ในน้ำ แล้วถามว่าทำอย่างไรน้ำนั้นจึงจะเค็ม ก็ไม่ควรจะถามอย่างนี้ เมื่อเอาเกลือใส่ลงไปแล้วน้ำก็จะเค็มเอง ฉันใดก็ดี เมื่อเห็นว่าเป็นนามเป็นรูปแล้ว ความเห็นนั้นก็ถอน "เรา" ออกเอง ขอให้ผู้ปฏิบัติเห็นว่าเป็นนามเป็นรูปจริง ๆ เถิด และตามที่ได้อธิบายมาแล้ว ก็ประสงค์จะให้เห็นนามรูปเท่านั้นเอง ท่านไม่ต้องวิตกเลยว่า เมื่อเห็นนามรูปแล้วจะถอน "เรา" ออกไม่ได้ ท่านมีหน้าที่อย่างเดียวจะเข้าไปให้เห็นนามรูปเท่านั้น การถอนก็ไม่ใช่เราถอน ปัญญาเป็นผู้ถอน ปัญญาอะไรที่ถอน ก็ปัญญาที่เห็นนามรูปนั่นเองเป็นผู้ถอน

ถาม อยากจะถามว่า การใช้เวลาสัก ๕ นาที สำหรับพิจารณานามรูปเพื่อให้เห็นอนัตตา จะทำได้ไหม

ตอบ ก็พิจารณาได้ แม้แต่ในบ้านหรือที่ไหน ๆ ก็พิจารณาได้ แต่ว่าจะเห็นหรือไม่ก็สุดแต่ปัญญาบารมีของผู้นั้น อาจจะเห็นก็ได้ เปรียบเหมือนกับการเอาไม้มาสีไฟให้ติด การที่เราสีไฟก็เพื่อต้องการไฟ ถ้าเราสีไม่ติดต่อกัน จะได้ไฟใช้หรือไม่ คือพอจะร้อนก็หยุดพักเสีย เพราะว่าเรามีกิจธุระการงานอื่น ๆ พอเสร็จงานก็มาสีใหม่ อย่างนี้ก็ไม่ได้ไฟใช้

กรรมฐานก็เช่นเดียวกัน ดิฉันคิดว่าถ้าสีไฟอย่างนี้ก็ไม่ได้ไฟใช้ เว้นแต่ว่าท่านที่มีปัญญาเฉียบแหลมอยู่แล้ว สีชั่วโมงก็บรรลุมรรคผลได้

การอยู่ที่บ้านนั้น อะไร ๆ ก็ล้วนแต่เป็นของเราทั้งหมด นั่นก็ของเรา นี่ก็ของเรา ลูกหลานผัวเมียของเรา ทรัพย์สมบัติของเรา ต้นไม้นั้นของเรา ถ้าใครตัดต้นไม้ก็เดือดร้อนแล้วเพราะเป็นของเรา มันมีเครื่องที่จะมาอุปการะให้เป็นของเรามาก ถ้าเราออกจากบ้านความเป็นบ้านของเราก็ตัดออกไปแล้ว วัตถุทั้งหลายจะแตกจะพัง หรือต้นไม้ใครจะโค่นใครจะตัดเมื่อไหร่ไม่รู้ เพราะว่าออกไปแล้วจากสิ่งที่เป็นของเรา อะไรจะแตกจะหักก็ช่าง ไม่ใช่ของเรา แต่ว่าถ้าแตกเมื่อเราอยู่ในบ้านไม่ได้ เพราะอะไร ๆ ก็เป็นของ ๆ เรา นี่เพราะเครื่องอุปการะให้เป็นเรามีมาก แต่ถ้าเราออกไปแล้ว เหลือแต่เบญจขันธ์เท่านั้นที่เป็นเรา ภายนอกไม่ใช่เรา จึงคิดว่าจะถอนเอา "เรา" ออกได้ง่ายกว่าที่อยู่ในบ้าน

ถาม ผมเห็นว่าทำไปบ้างทุก ๆ วัน ๆ ละ ๕ นาทีบ้าง ๑๐ นาทีบ้าง อย่างอาจารย์ว่าสีไฟไม่ร้อน ก็ดีกว่าไม่สีเลย ใช่ไหมครับ

ตอบ ใช่ค่ะ ดีกว่าไม่สีเสียเลย คือว่าถ้าบารมีนั้นมีมามากแล้ว เหมือนกับไม้แห้งแล้วและเราสีชำนาญแล้ว ไฟอาจจะเกิดเร็วก็ได้ คือใครถนัดหรือชำนาญสีครั้งเดียวไฟก็ติดได้ และข้อสำคัญมีอย่างเดียวคือ ทำแล้วให้ถูกต้องเท่านั้นเอง ให้ถูกต้องนั้นอย่างไร คือเวลากำหนดรูปนาม หรือพิจารณารูปนามนั้น ความรู้สึกหรือการกำหนดต้องถูก ขณะมนสิการต้องเข้าใจถูก ต้องใช้เครื่องมืออันนั้นถูก เช่นอย่างจะไสกบเครื่องมือนั้นมีมากมาย เราจะใช้ขวานหรือใช้สิ่ว หรือใช้อะไร เราก็ต้องใช้กบใช่ไหมคะ ถ้าเราจะตัดต้นไม้เราจะใช้กบหรือขวาน เราก็ต้องรู้ว่าเวลานี้เราทำอะไร ไม่ใช่ว่าจะตัดต้นไม้แต่ใช้กบไปตัดอย่างนี้ไม่ได้ ข้อสำคัญขอให้เข้าใจถูกทุกเวลาที่ทำ บางทีเข้าใจแล้วแต่ทำไม่ได้ก็มี จึงควรต้องทำไปด้วย เรียนไปด้วย ฟังไปด้วย จึงจะเข้าใจทำได้ถูก

ถาม ขออาจารย์อธิบายด้วยว่า ฆราวาสสมัยนี้จะสำเร็จเป็นพระโสดาไม่ได้ จริงไหมครับ

ตอบ ไม่จริงค่ะ เป็นความเข้าใจเอาเองของผู้นั้น ความเข้าใจที่ดิฉันได้ศึกษามาเวลานี้ที่สามารถก็มีมิใช่น้อย แต่ว่า

สำหรับตัวเราจะทำได้หรือไม่ก็อยู่ที่ตัวเรา ถ้าพูดถึงมรรคผลแล้ว พระอนาคาก็ยังทำให้ถึงได้ แต่ว่าต้องมีศรัทธาจริง ๆ สติสัมปชัญญะต้องสมบูรณ์หมดทุกอย่าง และตามกฎเกณฑ์ที่ศึกษามาแล้วก็สามารถจะถึงอนาคาได้ แต่ต้องทำให้ถูกต้อง ทำเรื่องให้ติดต่อกัน เพราะเวลานี้พุทธศาสนายังอยู่

คำว่าพุทธศาสนายังอยู่นั้น เข้าใจกันว่าอย่างไร พุทธศาสนาคืออะไร และพุทธศาสนายังอยู่นั้นคืออะไร พุทธศาสนาที่แท้จริงคือมรรคผล เพราะว่าเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ตรัสรู้ มรรคผลยังไม่มี แม้บรรดาอาจารย์อื่น ๆ เขามีอภิญญา เหาะเหินเดินอากาศได้ แต่การบรรลุมรรคผลยังไม่มี เพราะฉะนั้นที่ว่าพุทธศาสนายังอยู่ ก็แปลว่ามรรคผลยังมีอยู่แต่ว่าชั้นไหนเท่านั้นที่สามารถจะเข้าถึงได้ และการเข้าถึงพุทธศาสนาโดยแท้จริงได้ก็ด้วยปัญญาเท่านั้น เพราะฉะนั้นตั้งแต่โสดามรรคขึ้นไปนี้เรียกว่าพุทธศาสนายังมีอยู่ ถ้า ๕ พันปีผ่านไปแล้วมรรคผลก็จะไม่มีใครเข้าถึงแล้ว ศีลธรรม สมาธิและฌานอาจจะมีได้ แต่ว่ามรรคผลเท่านั้นไม่มี นี่เรียกว่าพุทธศาสนาหมด เดี๋ยวนี้เวลา

นี้ล่วงไป ๒๕๐๐ แล้ว เพราะฉะนั้นในระหว่าง ๒๕๐๐ ปีนี้ใครตั้งอยู่ในความไม่ประมาทจริง ๆ ก็คงสามารถจะบรรลุได้ ถ้าพ้น ๕ พันปีไปแล้ว พุทธศาสนาก็หมด มรรคผลก็หมด จะไม่มีใครสามารถเข้าถึงมรรคผลได้ เพราะฉะนั้นเราควรรู้จักพุทธศาสนากันเสีย

ที่ว่าพุทธศาสนาหมดก็คือมรรคผลนั่นเองหมด และวิปัสสนาหมดก่อน เพราะมรรคผลจะบรรลุถึงได้ด้วยวิปัสสนา และเรามาดูกันว่าเวลานี้วิปัสสนาสมบูรณ์ดีอยู่หรือ จะเห็นว่าเวลานี้วิปัสสนามีมากมายหลายอย่าง แต่พระพุทธองค์ท่านกล่าวว่ามีทางเดียว เอกายโนมัคโค ทางเดียวเท่านั้น แต่เวลานี้วิปัสสนามีแยะ แยะนั่นเองทำให้ยากแทนที่จะง่าย ถ้าแยะถูกก็ง่าย ที่นี้ไม่เหมือนกัน เมื่อไม่เหมือนกันแล้วก็ต้องมีผิดมีถูกอันใดอันหนึ่ง เมื่อเกิดเป็น ๒ อย่าง จะต้องมีขาวอย่างหนึ่งมีดำอย่างหนึ่ง ก็ต้องมีเป็น ๒ ทาง ถ้ามี ๕ ก็ต้องเป็น ๕ ทาง เช่นนี้ก็ทำให้เราลำบากไม่รู้ว่าอย่างไหนถูกอย่างไหนผิด ทำให้เราต้องวิจารณ์ การที่ทำให้เราต้องวิจารณ์ก็แปลว่าวิปัสสนาเสื่อมลงแล้วเราจึงต้องหา ไม่ว่าสิ่งอะไรถ้าเสื่อมไปแล้วเป็นหายาก

ที่สุด ถ้าแต่ก่อนนี้ก็หาได้เพราะว่าไม่มีหลายอย่าง เวลานี้มีหลายอย่างก็จะต้องเป็นเหตุที่เราควรจะต้องพิจารณา หลายอย่างนั้นเราอาจไม่พบสิ่งที่ถูกก็ได้ เพราะฉะนั้นการฟังก็ต้องฟังตามหลักฐานตามเหตุผล ถ้าท่านที่เข้าใจโดยเหตุและผล พอพูดแล้วเข้าใจจริง ๆ ท่านก็จะได้พบ และท่านจะพบความเห็นผิดในสิ่งที่เคยไม่เข้าใจมาแต่เดิมซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ อันนี้เป็นสรณะที่แท้จริงแน่นอน เพราะว่าปริยัติของท่านเป็นสรณะอันหนึ่งที่จะทำให้เราพ้นจากความเข้าใจผิด เราเข้าใจหลักปริยัติแล้วสามารถจะพ้นได้ และเวลานี้ท่านสังเกตวิปัสสนาว่ามีนับไม่ถ้วน ไม่รู้ว่ากี่อย่างต่อกี่อย่าง และท่านจะไปหาความถูกต้องเอาจากอะไร ท่านก็ต้องอาศัยอาจารย์ และมีอาจารย์สำนักไหนบ้างที่จะบอกว่าของเขาผิดทำไม่ถูก มีบ้างไหมที่จะบอกอย่างนี้ เขาเข้าใจว่าถูกจึงทำ เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเราจะต้องพิจารณาเองโดยอาศัยเหตุผลตามหลักฐาน

ถาม เมื่อกี้นี้อาจารย์บอกว่า วิปัสสนากำลังเสื่อมลง ก็จำเป็นจะต้องเลือกเฟ้น ทีนี้เรามีหลักอะไรบ้างที่จะตัดสินในการเลือกเฟ้นว่าอย่างไหนถูกหรืออย่างไหนผิด และจะใช้อะไรเป็นเครื่องตัดสิน

ตอบ ไม่ยากเลยค่ะ เวลานี้ใครจะรู้พุทธศาสนาเองโดยไม่อาศัยคำสอน ไม่มีใช่ไหมคะ ตามหลักฐานแล้วก็มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ตรัสรู้เองโดยไม่อาศัยครูอาจารย์ นอกนั้นสาวกตั้งแต่พระอรรคสาวกลงมา จะต้องอาศัยคำสอนทั้งนั้นจึงจะสำเร็จได้ แต่คำสอนของพระพุทธเจ้าเวลานั้นอยู่ที่ไหน ก็อยู่ในพระไตรปิฎกนั่นเอง พระไตรปิฎกนี้แหละพระพุทธองค์ตรัสไว้แก่พระสาวกทั้งหลายว่า เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ธรรมวินัยที่ตถาคตได้แสดงไว้แล้วจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ ฉะนั้นผู้ใดเข้าใจหรือได้ฟังได้ศึกษาพระไตรปิฎกก็เท่ากับคนนั้นได้ฟังเทศนาของพระองค์อยู่โดยตรงแล้ว เพราะฉะนั้นที่เราต้องยึดพระไตรปิฎกกันอยู่ในเวลานี้เพราะอะไร ก็เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้วพระไตรปิฎกมีความละเอียดลออมาก และธรรมอันใดที่พระไตรปิฎกไม่บอกนั้นไม่มีเลย หนทางที่จะเป็นอุปสรรคแก่มรรคผล และหนทางที่จะดำเนินไปสู่มรรคผลพระไตรปิฎกก็บอกทุกอย่าง เพราะฉะนั้นถ้าเราเรียนหนังสือเราก็ต้องอ่านตามหลักสูตร ทำความเข้าใจตามหลักสูตรเสียก่อน เช่นอย่างตัว “ก” ก็ต้องรู้ว่าเขียนอย่างไร ตัว “ก” ถ้า

เขียนให้คนอื่นอ่านพันคนหมื่นคนเขาก็ต้องอ่านว่า "ก" ใครจะอ่านว่า "ข" ก็ไม่ถูกต้อง ก็เป็นคนอ่านหนังสือไม่ออกเท่านั้นเอง นี่ก็เป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเรายึดการศึกษาเป็นหลักฐานแล้วเราจะรู้ได้ทันทีว่า ความเข้าใจของตัวเองผิดหรือถูก เมื่อรู้ตัวเองก็สามารถรู้ความเข้าใจของคนอื่นว่าผิดหรือถูกด้วย ถ้าเราศึกษาแล้วก็ตัดสินได้ว่าถูกหรือผิด สมมติว่าคนที่อ่านหนังสือออกแล้ว เขาจะรู้ไหมว่าหนังสือที่เขียนนั้นผิดหรือถูก เขาก็ต้องรู้ เช่นคำว่า "กิน" สะกดด้วยตัว "น" ไม่ใช่สะกดด้วยตัว "ง" หรือตัว "ส" หลักฐานเป็นอย่างนี้ เราก็รู้ว่าถ้าใครสะกดด้วยตัวอักษรอื่นที่ไม่ใช่ตัว "น" แล้ว คนนั้นก็เขียนหนังสือผิด แต่ถ้าคนที่ไม่ได้เรียนหนังสือเลย และใครเขาเขียนหนังสือผิด เราก็จะไม่ทราบเลย ไม่มีโอกาสจะรู้เลย ก็จะอ่านไปตามผิด ๆ เช่น "กิน" โดยสะกดด้วยตัว "ส" แล้วจะอ่านว่า "กิน" ตามนั้น แม้ว่าจะมีใครมาบอกว่า อันนี้ไม่ถูก คำว่า "กิน" ต้องสะกดด้วยตัว "น" เขาจะเชื่อไหม เขาจะไม่เชื่อเลย เพราะอะไร เพราะเขาไม่รู้หนังสือตามหลักฐานความจริงที่วางไว้ โดยเขาเชื่อตามอาจารย์ อาจารย์เขียน

หนังสือผิด สะกดด้วยตัว "ส" เขาก็อ่านหนังสือผิดไปด้วย นี่เพราะเชื่ออาจารย์ ไม่ว่าอาจารย์จะบอกว่าอย่างไรก็เชื่อหมด ไม่ยอมเข้าใจตามเหตุผล ตามหลักฐาน ฉะนั้นการที่จะบอกกับคนที่อ่านหนังสือไม่ออกจึงเป็นการลำบาก ที่ถูกเขาควรมาเรียนหนังสือเสียก่อน ถ้าเขาเรียนรู้ดีตามหลักฐานหมดแล้ว ก็จะรู้ได้ว่าใครเขียนหนังสือถูกหรือไม่ถูก

ในวันนี้ขอยุติเพียงแค่นี้ โอกาสหน้าก็จะได้พูดเรื่องกังขาวิตรณวิสุทธิ ต่อไป ซึ่งอยู่ในแนวปัญญานี้เหมือนกัน.

ปาฐกถา เรื่อง กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ

โดย

อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๐๘

วิสุทธิที่จะพูดในวันนี้คือเรื่อง *กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ* เป็นวิสุทธิที่ ๔ ส่วนวิสุทธิที่พูดไปแล้ว ๓ ครั้ง ท่านจะจำได้หรือเปล่าก็ไม่ทราบว่าอะไรบ้าง คือเดือนที่ ๑ พูดเรื่อง *สีลวิสุทฺธิ* ศีลวิสุทธิก็เกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของกาย เดือนที่ ๒ พูดถึง *จิตฺตวิสุทฺธิ* จิตวิสุทธิก็เกี่ยวกับสมาธิ เกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของจิต และเดือนที่ ๓ พูดเรื่อง *ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ* คือความเห็นถูก อันนี้เกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของปัญญา

วิสุทธิมีอยู่ ๗ วิสุทธิด้วยกัน ศีลวิสุทธิเป็นเรื่องความบริสุทธิ์ของกายและวาจา สมาธิหรือจิตวิสุทธิเป็นเรื่องความ

บริสุทธิ์ของจิต เหลืออีก ๕ วิสุทธิก็เป็นเรื่องของปัญญานี่ก็ทำให้เราแลเห็นได้ว่าปัญญานี่ ที่วิสุทธิก็มี ที่ไม่วิสุทธิก็มี คือหมายความว่า ความรู้ที่หมดจดจากกิเลส โดยไม่มีกิเลสอาศัยก็มี หรือว่าเป็นความรู้ที่ยังมีกิเลสอาศัยก็มี นี่ทำให้เราแลเห็นว่าไม่ใช่ชื่อว่าปัญญาแล้วจะบริสุทธิ์ทั้งหมด หรือสมาธิแล้วจะบริสุทธิ์ทั้งหมด อย่างนี้ก็ไม่ใช่

ในวันนี้ดิฉันจะพูดเรื่องกังขาวิตรณวิสุทธิต่อจากเรื่องทิฏฐิวิสุทธิ ซึ่งได้พูดไปเมื่อเดือนที่แล้ว และขอได้โปรดเข้าใจด้วยว่า วิสุทธิทั้ง ๗ นี้ ทุก ๆ วิสุทธิแต่ละวิสุทธิเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันทั้งนั้น ไม่ใช่ว่าวิสุทธิอันที่หนึ่งจะไม่เกี่ยวข้องกับวิสุทธิที่ ๒ หรือวิสุทธิที่ ๒ จะไม่เกี่ยวข้องกับที่ ๓ หรือวิสุทธิ ๓ จะไม่เกี่ยวข้องกับที่ ๔ ไม่ใช่เช่นนั้น *วิสุทธิทั้ง ๗ นี้จะต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เนื่องกัน อาศัยกัน ทำงานร่วมกัน* ขอได้โปรดเข้าใจอย่างนี้ด้วย

เมื่อเดือนที่แล้ว ดิฉันพูดถึงทิฏฐิวิสุทธิซึ่งหมายถึงว่า มีความเห็นที่บริสุทธิ์ถูกต้อง เป็นความเห็นบริสุทธิ์ที่มีกิเลสอาศัยไม่ได้ ความรู้อันนั้น ความเข้าใจอันนั้น กิเลสอาศัยไม่ได้ เป็นความรู้ที่ทำให้กิเลสหมดไป หรือทำลายกิเลสให้หมดไป เรียกว่า

ทิฏฐิวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิที่พูดมาแล้วนั้นหมายถึงรู้อะไรเห็นอะไร ท่านก็คงจะจำได้ว่าเห็นนาม เห็นรูป คือความเข้าใจนามและรูป อันนี้เป็นเรื่องปฏิบัติ กำหนดนามและรูปจนกระทั่งได้รู้เห็นนามและรูปนั้นชัดเจนแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว การกำหนดนามรูปนี้ก็ต้องมีความเข้าใจด้วยว่ากำหนดอย่างไร คือกำหนดตามภูมิของวิปัสสนานั่นเอง จะกำหนดโดยขันธ์ก็ได้ หรือจะกำหนดโดยอายตนะก็ได้ จะกำหนดโดยธาตุ ๑๘ ก็ได้ โดยอินทรีย์ก็ได้ หรือโดยปฏิจจสมุปบาทก็ได้

วิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ นั้น ท่านก็คงทราบกันแล้วว่ามีอะไรบ้าง วิปัสสนาภูมิหมายความว่าอย่างไร หมายความว่าเป็นตัวกรรมฐานของวิปัสสนา แต่เมื่อย่อวิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ ลงแล้ว ก็ได้แก่ นามและรูปนั่นเอง กำหนดนามกำหนดรูปย่อลงไปนี้ก็เท่ากับกำหนดทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ในพระไตรปิฎกทีเดียว เพราะว่าเมื่อย่อลงไปแล้วสภาวะแห่งองค์ธรรมในพระไตรปิฎกนั้น ก็ได้แก่นามและรูป ๒ อย่างเท่านั้น ธรรมทั้งหมดถ้าจะแจกแจงออกไปว่า *นาม* มีอะไรบ้าง *รูป* มีอะไรบ้าง ก็มีมากมาย

ส่วนการกำหนดตามวิปัสสนาภูมินั้น ก็แล้วแต่อัธยาศัยบารมีของใครศึกษามามากหรือน้อย มีความเข้าใจมากหรือน้อย ถ้าท่านที่มีความเข้าใจน้อยก็กำหนดโดยย่อได้ว่าอะไรเป็นนามอะไรเป็นรูป

นาม ก็คือธรรมชาติที่รู้อารมณ์ ธรรมชาติใดที่น้อมไปหาอารมณ์ ธรรมชาตินั้นแหละเป็นนาม

ส่วน *รูป* ก็คือธรรมชาติที่มีความเสื่อมสลายด้วยเย็นและร้อน ธรรมชาตินี้เป็นรูป ถ้าถือโดยย่อก็ถือเอาอย่างนี้

หรือจะกำหนดโดยธาตุ ๔ ธาตุใดที่แข็งเป็น *ปฐวี* ธาตุใดที่ร้อนเป็น *เตโช* กำหนดอย่างนี้ก็ได้ ในร่างกายเรานี้มีทั้งหมดมีทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ จะกำหนดอย่างไหนก็ได้ ท่านรวมไว้ทั้งสมถะและวิปัสสนาล้วน ๆ

ท่านที่ได้สมถะมาก่อน ก็กำหนดองค์ฌานเพราะท่านได้ฌานแล้ว ท่านเข้าฌานอยู่ ท่านก็ยกองค์ฌานนั้นขึ้นสู่วิปัสสนานี้ก็นัยหนึ่ง

ส่วนท่านที่เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ เรียกว่า *วิปัสสนาญาณิก* หมายถึงว่าไม่ได้มีสมถะไม่ได้มีฌาน หรือไม่ได้ฌานมาก่อน ท่านเหล่านี้ก็กำหนดรูปนามได้ จะกำหนดอิริยาบถก็ได้ กำหนด

สัมปชัญญะก็ได้ กำหนดกาย หรือกำหนดอะไรก็ได้ ตามแต่อารมณ์ที่ควรจะเป็นกรรมฐานของวิปัสสนานั้น ๆ ก็กำหนดได้

ส่วนผู้ที่ได้ฌานแล้ว หรือผู้ที่เข้าฌานก็กำหนดอิริยาบถไม่ได้ กำหนดสัมปชัญญะก็ไม่ได้ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะว่าผู้ที่เข้าฌานต้องนั่งนิ่ง ๆ ฉะนั้นจะกำหนดอิริยาบถความเคลื่อนไหวในอิริยาบถบรรพะของมหาสติปัฏฐาน หรือว่าการเคลื่อนไหวอิริยาบถย่อยอย่างนี้ ท่านพวกที่ได้ฌานทำไม่ได้ ท่านที่ได้ฌานท่านก็ยกองค์ฌานขึ้นสู่วิปัสสนาเลยก็ชื่อว่ากำหนดนามรูป

ทิฏฐิวิสุทธินั้น วิสุทธิอย่างไร เมื่อเห็นนามรูปแล้วเห็นว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเทวดา ไม่มีพระอินทร์ ไม่มีพระพรหม ไม่มีพระเจ้า ไม่มีอะไรทั้งหมดเลย ความเป็นจริงใน ๓๑ ภูมินี้ มีแต่นามกับรูป ๒ อย่าง เท่านั้นเอง ไม่มีผู้หญิงไม่มีผู้ชาย ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตนอย่างนี้ เป็นต้น ความเข้าใจอย่างนี้เป็นความเข้าใจที่ถูก ไม่เจือด้วยความเห็นผิดแล้ว อย่างนี้ก็ชื่อว่า ทิฏฐิวิสุทธิ คือ ความเห็นถูก แล้วความเห็นผิดที่สำคัญว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล หรือเป็นหญิงเป็นชาย ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ในความรู้สึกอย่างนั้น

ผู้ที่เข้าไปรู้สึกว่าเป็นนามเป็นรูปทุก ๆ อย่างแล้ว ความรู้สึกที่ว่าเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นสัตว์เป็นบุคคลนี้จะเข้าไปอาศัยในความรู้สึกนั้นไม่ได้เลย เพราะความรู้สึกนั้นปฏิเสธสัตว์บุคคล ฉะนั้นความรู้สึกอย่างนี้หรือความเห็นอย่างนี้ จึงชื่อว่า ทิฏฐิวิสุทธิ เพราะว่าทิฏฐิวิสุทธินี้มีนามรูปเป็นกรรมฐาน แล้วกรรมฐานก็ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ผู้ทำวิปัสสนานั้น นี้เป็นเรื่องของปัญญาขั้นต้น

การรู้นามรูปนี้มี ๓ ขั้นด้วยกัน คือขั้น *ปริยัติ* ขั้นหนึ่ง ที่ทราบว่าอะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูป ตามที่อาจารย์สอน หรือเราได้ศึกษามาก็พอทราบกัน นี่รู้ตามขั้นปริยัติ และรู้โดยขั้น *ปฏิบัติ* กำหนดนามรูปในเวลาที่ปฏิบัติอีกนัยหนึ่ง เมื่อกำหนดแล้วความรู้เป็นนามเป็นรูปนั้นด้วย *วิปัสสนา* เกิดขึ้นอีกขั้นหนึ่งต่างหาก จะมีลักษณะไม่เหมือนกัน และจะมีความรู้สึกไม่เหมือนกัน ทิฏฐิวิสุทธิที่กำหนดนามรูปนี้ต้องเข้าขั้นวิปัสสนา ต้องเข้าถึงวิปัสสนา แปลว่ากรรมฐานบริสุทธิ์แล้ว ความรู้ความเห็นนั้นบริสุทธิ์แล้ว นี่ท่านต้องเข้าใจตรงนี้

ดิฉันมาย้ำตรงนี้เพื่ออะไร เพราะทิฏฐิวิสุทธิกับกังขาวิตรณวิสุทธิที่จะพูดต่อไปนี้นั้นเนื่องกัน เพราะฉะนั้นจึงได้ย้ำให้ท่านเข้าใจในทิฏฐิวิสุทธินี้เสียก่อน เพื่อท่านที่ลืมไปแล้วก็จะได้

นึกออกว่า ทิฏฐิวิสุทธินี้รู้อะไร คือรู้นามและรู้รูปด้วยวิปัสสนาญาณ ไม่ใช่ด้วยปริยัติ ไม่ใช่ด้วยมนสิการ หรือคิดนึกในขณะที่ปฏิบัติ ต้องรู้นามรูปโดยชัดเจนบริสุทธิ์จนกระทั่งมิจฉาทิฏฐิ คือความสำคัญผิดว่าเป็นตัวเป็นตน เข้าครอบงำไม่ได้แล้วนี้เป็นทิฏฐิวิสุทธิ

ส่วนกังขาวิตรณวิสุทธิ เป็นวิสุทธิต่อไปอีกขั้นหนึ่ง กังขาวิตรณวิสุทธิแปลว่าอะไร แปลว่าหมดจดจากความสงสัย ความสงสัยในอะไร ความสงสัยในชาตินี้ ความสงสัยในชาติที่แล้วมา หรือสงสัยในชาติหน้า ความสงสัยว่าตายแล้วจะเกิดหรือไม่เกิด หรือว่าตายแล้วไม่เกิด เช่นอย่างท่านที่มีความเห็นเป็น *สัสสตทิฏฐิ* ถือว่าตายแล้วก็คนนี้แหละไปเกิด ไปเกิดก็เป็นคนอีก และตัวตนนี้ไม่ตาย ถึงแม้ขันธ์จะสลายไปแล้วก็ตาม แต่ว่ายังมีตัวตนอยู่ในเบญจขันธ์อีก ตัวตนนี้ไม่ตาย และจิตนี้ไม่มีวันดับเป็นต้น นี่ก็อย่างหนึ่ง

เมื่อไม่มีตัวตนแล้ว แต่ว่านามรูปนี้มาจากไหน จะต้องรู้อีกว่านามรูปนี้มีอยู่จริงแต่สัตว์บุคคลนั้นไม่มีในโลกทั้ง ๓ นี้ จะเป็น *กามโลก* หรือ *รูปโลก* หรือ *อรูปโลก* ก็ตาม ในภพทั้ง ๓ นี้ ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล มีแต่รูปกับนาม ๒ อย่างเท่านั้น ที่ปรากฏ

ในทิฏฐิวิสุทธิ แต่ว่ารูปนามนี้มาจากไหน ใครเป็นคนสร้างรูปนามนี้ขึ้นเล่า อย่างนี้อีกอย่างหนึ่ง

ความจริงมีรูปกับนาม รู้แล้วว่า มีรูปกับนาม แต่ว่ารูปนามนี้ไม่รู้ว่ามาจากไหนเกิดจากอะไรก็ไม่รู้ อาจมีพระอินทร์ พระพรหม พระเจ้า หรือใครที่เป็นผู้ศักดิสิทธิ์สร้างขึ้น ความเข้าใจเหล่านี้อาจจะไม่แจ่มแจ้ง เมื่อไม่แจ่มแจ้ง ก็สงสัยว่ารูปนามนี้เป็นอย่างไร ตัวตนแต่ก่อนนี้เราจะมีหรือเปล่าก็ไม่รู้ หรือเราเพิ่งมีในชาตินี้ ส่วนชาติที่แล้วเราไม่มี และชาติหน้าก็ไม่มี รูปนามนี้เพิ่งจะมีในชาตินี้กระมัง *ความรู้สึกที่ขัดเคืองในเหล่านี้ ยังไม่สามารถจะหมดไปได้ในทิฏฐิวิสุทธิ เพราะฉะนั้นจะต้องถึงกังขาวิตรณวิสุทธิ จึงจะหมดความสงสัย*

การที่จะหมดความสงสัยได้เพราะเหตุอะไร ก็เพราะกำหนดต่อมาจากทิฏฐิวิสุทธินั่นเอง คือกำหนดนามรูปนั่นแหละ กำหนดไป ๆ เมื่อกำหนดแล้วก็จะทราบว่า นามรูปนี้เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย ทั้งจะทราบเหตุปัจจัยของนามและรูป เพราะกำหนดอยู่ รูปอันใดเกิดขึ้นเราก็รู้ว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร นามอะไรเกิดขึ้นเราก็รู้ว่านามนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร อย่างนี้เราก็รู้ได้ การรู้ในกังขาวิตรณวิสุทธินี้จะรู้มากหรือรู้น้อยก็แล้วแต่ความเข้าใจ

และบารมีของท่านที่อบรมมา ผู้ที่แตกฉานในพระไตรปิฎก ก็สามารถจะมีความรู้ปัจจัยได้มาก หรือรู้โดยวัฏฏว่ามาจากกรรม มาจากกิเลส มาจากวิบาก ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน อย่างนี้ก็ได้โดยย่อ

หรือว่ารู้ไปตามนัยของปฏิจสมุปบาท เพราะปฏิจสมุปบาทก็เป็นภูมิของวิปัสสนาอย่างหนึ่งสำหรับที่จะเข้าไปรู้ปัจจัยของนามรูป ท่านที่แตกฉานมากหรือท่านที่ศึกษามาก ท่านก็สามารถที่จะรู้โดยนัยอย่างวิจิตรพิสดารทีเดียว

ส่วนผู้มิได้ศึกษามากก็ไม่ต้องกำหนดอย่างนั้น เป็นแต่เพียงกำหนดรูป กำหนดนามไป หรือกำหนดอิริยาบถเป็นต้น เพราะว่าวิสุทธินี้ต้องมาจากสติปัฏฐานเหมือนกัน การปฏิบัติจะให้หมดจด จะต้องปฏิบัติตามมหาสติปัฏฐานนั้นเอง สมมติว่าอิริยาบถ นั่ง นอน ยืน เดิน กำหนดไป ๆ ในรูปนั่ง รูปนอน ทีแรกก็กำหนดรูปนั่ง รูปนอนไปก่อนตอนหลังนี้ก็จะรู้ว่า รูปนั่ง รูปนอนนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร ทำไมจึงรู้ เพราะว่าเมื่อจิตใจละเอียดเข้าแล้ว ผ่องใสเข้าแล้ว ก็สามารถจะรู้ว่า ขณะจิตที่สั่งให้เดิน หรือให้นั่ง ให้ยืน ให้นอนนี้ ก็จะปรากฏขึ้นมาแก่ผู้ที่กำหนดนามรูปในทิฏฐิวิสุทธินั่นเอง ว่ารูปอิริยาบถทั้งหลายที่

เกิด ก็เพราะอำนาจของจิตใจนั่นเอง จิตใจนี่แหละเป็นปัจจัยที่จะให้อิริยาบถทั้งหลายเป็นไปได้ และการที่เป็นไปได้นั้น ก็หาใช่อย่างอื่นไม่ เพราะว่าร่างกายนี้เกี่ยวกับธาตุ อาศัยอย่างย่อก็ประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นเมื่อธาตุทั้ง ๔ นี้ทำงาน เวลาเดินธาตุอะไรทำงาน เวลานั่งธาตุอะไรทำงาน เวลานอนธาตุอะไรทำงาน เวลายืนธาตุอะไรทำงาน เพราะว่าธาตุนี้ทำงานปรุงแต่งต่างกัน อิริยาบถเหล่านั้นจึงเป็นไปได้ต่างกัน และธาตุเหล่านี้ก็เกิดด้วยอำนาจเจตนาของจิตใจ นี่เราจะทราบว่าจิตนี้สามารถจะเป็นปัจจัยให้ธาตุทั้ง ๔ เป็นไปได้ตามอำนาจของเจตนา เจตนาจะนั่ง ธาตุทั้ง ๔ ก็ต้องปรุงให้สมกับเจตนาที่เดียว แต่ว่าเวลาจะนั่งหรือเวลาจะหย่อนเท้าลง หรือที่ต้องการจะนั่งก็ดี จะนอนก็ดี ธาตุทั้ง ๔ นี้จะต้องเกิดธาตุที่หนัก ธาตุอะไรเป็นธาตุที่หนักก็คือ ธาตุน้ำกับธาตุดิน จะต้องเป็นอธิบดีในธาตุทั้ง ๔ เพราะธาตุทั้ง ๔ นี้จะต้องอยู่ร่วมกันเสมอ น้ำจะอยู่ต่างหากไม่เกี่ยวกับลม ไม่เกี่ยวกับไฟไม่ได้ หรือไฟจะไม่เกี่ยวกับน้ำไม่เกี่ยวกับลม ไม่เกี่ยวกับดินก็ไม่ได้ ดินไม่เกี่ยวกับไฟไม่เกี่ยวกับลมก็ไม่ได้ ทุกอย่างนี้เป็นสหชาตปัจจัยเกิดพร้อมกัน ธาตุหนึ่งมีแล้ว ธาตุอีก ๓ ก็ต้องมี เว้นแต่ธาตุไหนจะเป็น

อธิบดีในที่นั้นเท่านั้นเอง แยกกันไม่ได้เลย นี่ตามพระพุทธเจ้าทรงเทศนาไว้

เช่นอย่างเราจะปรุงให้เป็นรูปอะไร ก็คล้ายกันกับเราจะทำขนมอะไร เราก็ปรุงส่วนสัดไปคนละอย่าง นี้ก็เหมือนกัน เป็นการปรุงไปตามอำนาจของจิตใจ เพราะฉะนั้นจิตใจสามารถจะเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ เวลานั่ง เวลานอน ธาตุน้ำกับธาตุดินก็ต้องเป็นอธิบดี ถ้าเวลายืน เวลาแกว่งขา เวลาวิ่ง ก็ต้องธาตุลมกับธาตุไฟที่เป็นธาตุเบาเป็นอธิบดี ธาตุเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจของจิตใจ แต่ว่าท่านที่ยังไม่ได้เรียนก็จะรู้สึกงง ว่าจิตใจนี้จะทำให้เกิดมหาภูตรูปได้อย่างไร ก็อาจจะงง ถ้าหากว่าท่านได้ศึกษาแล้วในวิถีจิตหรือในจิตที่ขณะหนึ่งเกิดขึ้นแล้วท่านจะทราบว่า ในจิตขณะหนึ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีรูปกับนามมาด้วยกับจิตนั้นเท่าไร มีมากมายตั้ง ๓๐ – ๔๐ อย่าง มีถึง ๗๐ อย่างก็มี มากน้อยตามเหตุที่ต้องการที่จะต้องใช้ หรือที่จะต้องเป็นไปในคราวนั้นครั้งนั้น นี่มีมาก โปรดสังเกตอย่างนี้ เด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ นี่ร่างกายก็เล็ก เล็กนิดหนึ่ง สมมติว่าอย่างนั้นจะเป็นแท่งเป็นก้อนอะไรอันหนึ่งเล็กนิด และขยายโตขึ้นไปทุกที เพราะอะไร จิตตั้งแต่ลงปฏิสนธิแล้วจิตก็เกิดอยู่เรื่อยไป ถ้าสัตว์ที่เกิดด้วยภูมิ

ที่มีขันธ์ ๕ ในปัญจโวการภูมิแล้ว จิตเกิดขึ้นขณะหนึ่งรูปก็จะเกิดร่วมด้วย จิตเกิดขึ้นขณะหนึ่ง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ต้องมีพร้อม และยังต้องมีรูปที่เกิดขึ้นตามขณะนั้น ท่านกล่าวไว้ละเอียดมากเหลือเกินทีเดียว ว่าจิตนี้มี ๓ ขณะ คือ *อุปาทะ ฐีติ ภังคะ* รูปไหนจะเกิดในอุปาทะขณะของจิตแรกเกิด รูปไหนจะเกิดในฐีติของจิตในขณะที่ ๒ รูปอะไรบ้างจะเกิดในขณะที่ ๓ ท่านแสดงแจกละเอียดมาก แจกแจงเรื่องจิตใจของเรา เรื่องร่างกายของเรา ไม่ได้พูดเรื่องอื่น ถึงหากว่าเด็กตัวเล็ก ๆ นั้น รูปก็ต้องเกิดด้วยตามจิต และจิตนั้นก็เกิดเรื่อย ตั้งแต่ปฏิสนธิก็เกิดเรื่อยมา เกิดดับสืบต่อเป็นสายไปจนกระทั่งคนนั้นมีอายุเท่าไหร่ ๆ ก็ตาม หากว่าไม่มีเหตุอุปสรรคอันใด หรือไม่มีอุปฆาตกรรมคือไม่มีกรรมมาตัดรอน ไม่เกิดอุบัติเหตุหรือไม่มีเหตุอะไรที่มาทำให้ต้องตายไปเสียก่อนแล้ว จิตก็จะเกิดดับอยู่เรื่อยไปตลอดเวลา แล้วรูปก็จะเกิดอยู่เรื่อย จิตก็รักษารูปที่เกิดขึ้นนั้นอยู่เรื่อย หมดไปแล้วก็เกิดใหม่ทยอยกันเรื่อยไป เพราะฉะนั้นจิตนี้เป็นผู้รักษาให้รูปอยู่ได้ ถ้าจิตดับแล้วรูปนี้ก็เป็นไปไม่ได้ นี่การเป็นอยู่ของเรา ถ้าจิตไม่รักษาร่างกายก็เป็นไปไม่ได้ ที่ร่างกายเราเป็นอยู่ ไม่เปื่อย ไม่เน่า ไม่พัง ทุกอย่างใช้ได้

เคลื่อนได้ ไหวได้ ทุกอย่างนี้ด้วยอำนาจอะไร ด้วยอำนาจของจิตใจนั่นเอง ท่านเดินมาถึงที่นี้ได้ ท่านใช้ให้ขาก้าวเดินมาได้ด้วยอะไร ด้วยอำนาจจิตใจ ด้วยต้องการจะมาที่นี่ เพราะฉะนั้นร่างกายก็มาตามต้องการนี้ได้ ถ้าหากไม่ต้องการจะมาที่นี่ จะไปไหนก็แล้วแต่อำนาจของจิต อิริยาบถนั้นก็เป็นไปตามอำนาจของจิตใจ ที่เราตั้งอยู่ได้นี้ก็เพราะจิตเกิดอยู่เรื่อย สังขารร่างกายของเราจึงเป็นอยู่ได้ แต่ถ้าหากจิตนั้นดับลงไปที่เรียกว่าตายแล้ว ร่างกายก็ตั้งอยู่ไม่ได้ ร่างกายนี้ก็ต้องพินาศ ก็ต้องสลายไปด้วยเหมือนกัน เพราะไม่มีอำนาจจิตจะรักษา และธาตุที่จะเกิดแก่จิตก็ไม่มี เพราะว่าจิตดับไปแล้ว ที่นี้ส่วนจิตก็เหมือนกัน อาศัยร่างกายนี้เป็นไป ถ้าหากว่าร่างกายนี้อยู่ไม่ได้ ต้องถูกสิ่งใดสิ่งหนึ่งทำลายพินาศไป จิตก็อยู่ไม่ได้เหมือนกัน เพราะสัตว์ที่มีขันธ์ ๕ แล้วต้องอาศัยกัน นามก็ต้องอาศัยรูป รูปก็ต้องอาศัยนามเกิดขึ้นอย่างนี้

ที่นี้ท่านกำหนดอิริยาบถนี้ กำหนดไป ๆ ท่านก็จะรู้ว่าอ้อ ! อิริยาบถแต่ละอิริยาบถที่เคลื่อนไหวไปนี้ด้วยอำนาจจิตใจนั้นเอง เท้าที่ก้าวไปได้ก็ด้วยอำนาจของธาตุลมที่เป็นอธิบดี ถ้าหากว่าธาตุลมไม่เป็นอธิบดี แต่ธาตุน้ำกับธาตุดินเป็นอธิบดีแล้ว

เราจะยกเท้าไม่ขึ้น ยกไม่ได้ อยากจะเดินก็ยกไม่ได้ยกไม่ขึ้น อย่างนี้เป็นไปด้วยอำนาจของธาตุลมจึงแกว่งไกวเคลื่อนไหวได้ มือและแขนกระดุกกระดิกได้ ก็ด้วยอำนาจของธาตุลม นี้ก็เกิดจากจิตใจ ด้วยอำนาจความปรารถนาของจิตใจจึงเป็นไปได้ ผู้ที่กำหนดนามรูปได้ดีแล้วจะรู้ว่ามีปัจจัยของ นามรูป รูปนั่ง รูปนอน จะเกิดเพราะอะไรก็รู้ เพราะฉะนั้นที่จิตเรานึกจะก้าวไป จะนั่ง จะนอน เราก็รู้เสียแล้ว เพราะละเอียด โดยเหตุนี้แหละความละเอียดที่เรารู้ เราจึงรู้ว่าเกิดขึ้นเพราะจิตปรารถนาอย่างนั้น

บางท่านก็กำหนดตามอายตนะ คือ กำหนดการเห็น การได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส เป็นต้น ที่แรกก็กำหนดการเห็น การได้ยิน โดยกำหนดนามบ้าง กำหนดรูปบ้าง เมื่อกำหนดไป ๆ จะรู้ว่านามนี้เกิดเพราะอะไร บางอย่างก็เพราะรูปเป็นปัจจัย บางอย่างก็เพราะนามเป็นปัจจัย เช่น เรากำหนดการเห็น การได้ยิน เป็นต้น เวลาเรากำหนดจิตจับอารมณ์ปัจจุบันอยู่เสมอ พออะไรมากระทบจิตใจเราก็รู้ หรือจิตใจเรานึกอย่างไรเราก็รู้ การเห็น การได้ยินเกิดขึ้นเพราะอะไรก็รู้ ที่นี้เมื่อกำหนดไปโดยละเอียดแล้ว พอเสียงมากระทบหูเป็นปัจจัยให้การได้ยินเกิดขึ้น เราก็รู้

เสียแล้วว่า อ้อ ! การได้ยินของเราที่เกิดขึ้นนี้เพราะอะไร เพราะว่ามีเสียงมาเป็นปัจจัย ถ้าเสียงไม่มีแล้ว การได้ยินจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย การเห็นก็เหมือนกัน รูปารมณ์ต้องมีเป็นปัจจัยอยู่ ถ้ามิฉะนั้นจะเห็นไม่ได้เลย ต้องมีสิ่งที่ถูกเห็นมาเป็นปัจจัย แล้วก็อาศัยจักขุประสาทต้องดีด้วย ถ้านักเรียนอภิธรรมก็ย่อมต้องทราบแล้วว่า การเห็นจะเกิดได้ด้วยอะไร เกิดเพราะมีรูปารมณ์ เพราะมีจักขุประสาทดี เพราะมีจักขุวิญญาณเห็นด้วย และก็มีแสงสว่างด้วย เมื่อรวมกันพร้อมด้วยปัจจัย ๔ อย่างนี้แล้ว คำว่า *เห็น* จึงมีขึ้นได้

ทางหูก็เหมือนกัน ต้องอาศัยประสาทหู ต้องอาศัยเสียง และอาศัยอากาศ แล้วก็มีโสตะวิญญาณเกิดขึ้น ทำหน้าที่ได้ยินด้วย อย่างนี้การได้ยินจึงเกิดได้ ถ้าประสาทหูเสีย การได้ยินก็เกิดไม่ได้ ขาดเพียงอย่างเดียวก็ไม่ได้ เสียงมากระทบประสาทหูดีและมีอากาศ เช่น มีทั้งเสียง มีทั้งหู แต่ว่าเราเอาอะไรอุดในรูหู ที่ช่องอากาศนี่เราอุดเสีย อากาศเข้าไม่ได้ อย่าให้มีอากาศเข้า เพราะท่านบอกว่าเราต้องอาศัยอากาศด้วย แต่ว่าถ้าเราเอาอะไรอุดหูให้ตันเสีย ไม่มีอากาศเข้า การได้ยินก็เกิดขึ้นไม่ได้เหมือนกัน นี่ก็เป็นความจริงใช่ไหม ทีนี้ในหูก็ดี ในเสียงก็ดี

ท่านพิจารณาแล้วว่าไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคล หรือที่ได้ยินก็ดี ไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคลทั้งนั้น ผัสสะที่ทำหน้าที่กระทบอารมณ์ ก็ไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคล ไม่มีหญิง ไม่มีชาย เสียงก็ไม่ได้อยู่ที่หู หูก็ไม่อยู่ที่เสียง ได้ยินก็ไม่ได้อยู่ที่เสียง ได้ยินก็ไม่ได้อยู่ที่หู อุปมาเหมือนตีกลอง ไม้กับกลองกระทบกัน เสียงก็ปรากฏขึ้น ถ้าถามว่าเสียงอยู่ที่ไหน เสียงอยู่ที่ไม้หรือ ไม่ใช่ เสียงอยู่ที่กลองหรือ ก็ไม่ใช่ แต่ว่าอาศัย ๒ อย่าง กระทบกันเข้าแล้วก็เป็นปัจจัยให้เสียงเกิดขึ้นอย่างนี้ ใน ๓ อย่างนั้น จะไปหาสัตว์หาบุคคลไม่มีเลย เป็นมนุษย์เป็นเทวดาเป็นพรหมก็ไม่มี นี่ผู้ที่ทราบเหตุปัจจัยอย่างนี้ ท่านก็แน่ใจว่าไม่มีใครสร้าง รูปนี้ไม่มีผู้สร้าง นามรูปทุกอย่างเกิดจากเหตุจากปัจจัยอย่างนี้ เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้ว รูปนามนั้นก็จะสลายไป เพราะฉะนั้น จิตของเราดวงหนึ่งก็เหมือนกัน ชาติหนึ่งก็เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าจิตดวงนี้ได้ยินคราวนี้ ครั้งที่ ๑ ได้ยินแล้วก็ดับไป แล้วไม่ใช่ว่าเสียงที่มาใหม่นั้นเป็นเสียงที่ดับไปแล้วกลับมาใหม่อีก และนั่นก็ไม่ใช่เสียงที่ได้ยินเมื่อกี้นี้แล้วเกิดขึ้นใหม่ไม่ใช่เลย ไม่มีอะไรติดตามมาเลย หากแต่ว่าเมื่อยังมีปัจจัยอยู่ก็เกิดขึ้นเท่านั้นเอง แต่ไม่ใช่อันเก่า เพราะฉะนั้นผู้ที่เห็นอย่างนี้แล้ว ก็สามารถจะละสัสสตทิฏฐิ

ได้ว่า อ้อ! ที่เราถือว่าอันนี้เมื่อตายแล้วถ้าเป็นผู้หญิงก็ต้องเกิดมาเป็นผู้หญิง ถ้าเป็นผู้ชายก็ต้องเกิดมาเป็นผู้ชาย ตัวนี้ไม่หายไปไหนเลย ความรู้สึกอย่างนี้ หรือความเข้าใจอย่างนี้ก็จะหมดไปในเมื่อเข้าใจถึงเหตุปัจจัย

ผู้ที่เข้าใจว่าตายแล้วก็สูญ ไม่เกิดอีก แต่เมื่อเข้าไปรู้ว่าเหตุให้เกิดขึ้นต้องมีความเข้าใจว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ซึ่งเป็นอุจเฉททิฏฐิก็หมดไป ไม่มีความเข้าใจอย่างนั้นอีกแล้ว เพราะว่าเข้าไปเห็นความเป็นจริงที่ได้เข้าไปกำหนดทำวิปัสสนานั่นเอง เมื่อเห็นแล้วอย่างนี้ ความสงสัยที่ว่า เอ! ตายไปข้างหน้า เมื่อชาตินี้แล้วเรามีหรือเปล่าก็ไม่รู้ อย่างนี้ก็หมดไป เพราะเหตุไรบางองค์ท่านกำหนดด้วยปฏิจสมุปบาท อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

สังขารคืออะไร? คือตัวกรรมนั่นเอง อวิชชาเป็นกิเลส สังขารเป็นกรรม วิญญาณเป็นวิบาก เป็นวัฏฏะ ๓ กิเลสเป็นปัจจัยให้เกิดกรรม กรรมเป็นปัจจัยให้เกิดวิบาก คือวิญญาณด้วยวัฏฏะนี้เอง ทีนี้เมื่อคนที่เข้าใจอยู่อย่างนี้ แน่นอนแล้วจะสงสัยไหมว่า อดีตนี่ไม่ใช่เป็นอย่างนี้ เป็นอีกอย่างหนึ่ง หรือ

ว่าอนาคตจะต้องเป็นอีกอย่างหนึ่ง ความสงสัยอย่างนี้จะไม่มีเลย เพราะที่จะได้ยินก็ต้องอาศัยปัจจัย การเห็นก็ต้องอาศัยปัจจัย ทุกอย่างเลยต้องอาศัยปัจจัยทั้งนั้น อย่างเราที่เห็นกันอยู่นี้ เมื่อชาติที่แล้วมาจะมีไหม ก็ต้องมี ทำไมจึงรู้ว่ามี เพราะว่ากิเลสมี เมื่อกิเลสยังมีอยู่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างหยาบ อย่างกลางอาจไม่มี ความขุ่นข้องหมองใจมีไหม อย่างละเอียดมีไหม อย่างนี้เราก็ต้องมี

ที่นี้เมื่อพืชยังมีอยู่ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดกรรมทำดีทำชั่ว ที่ทำด้วยกายบ้าง ด้วยวาจาบ้าง ด้วยใจบ้าง คิดดีคิดชั่ว ต้องมีใช่ไหม การกระทำลงไปด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี บางอย่างดี บางอย่างชั่ว ถ้ากิเลสมี กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ซึ่งเป็นหนทางของกรรมที่จะให้เกิดขึ้น ๓ ทวารนี้ก็ต้องมี เมื่อมีแล้ววิบากก็ต้องมี เวลานี้วิบากของเราคือเบญจขันธ์นั่นแหละ วิบากคือเบญจขันธ์ก็มีอยู่ครบทุกอย่าง นี่มาจากไหน ท่านก็รู้แล้วว่า อ้อ! เมื่อชาติที่แล้วมากิเลสเราก็มี กรรมเราก็มี วิบากเราก็มี ชาตินี้กิเลสเราก็มี กรรมเราก็มี วิบากก็มี คือ เบญจขันธ์ก็มี แล้วไปชาติหน้าก็มี แล้วชาติต่อ ๆ ไปก็มีอีกนั่นแหละ ถ้ากิเลสเรายัง

มีอยู่ชาติต่อไปก็ต้องเป็นอย่างนี้ไม่ต้องสงสัยเลย การที่ท่านไม่สงสัยในชาตินี้ ในชาติที่แล้วมาในอดีตชาติและในอนาคตชาตินั้น เพราะเหตุอะไร เพราะท่านมารู้ปัจจุบันธรรมที่ถูกต้องนั่นเอง เข้าใจนามรูปในปัจจุบันธรรม เข้าใจในเหตุผลของนามรูปของปัจจุบันธรรมนั่นเอง เมื่อเข้าใจในปัจจุบันแล้ว ความเข้าใจนั้น ๆ ก็เข้าใจถูกไปถึงอดีตด้วย เข้าใจถูกไปถึงอนาคตด้วย เพราะว่าเมื่อปัจจุบันเป็นอยู่อย่างนี้แล้ว อดีตที่แล้วมาก็ต้องเป็นอย่างนั้น อนาคตข้างหน้าก็ต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกัน อย่างดิฉันถามความรู้สึกของเรานี่ ถ้าบางอย่างเท่าที่เราพอจะพิสูจน์ได้ว่าตานี้มีหน้าที่เห็นรูป จักขุวิญญาณทำหน้าที่เห็น หูมีหน้าที่ได้ยินเสียง โสตวิญญาณทำหน้าที่ได้ยิน ฆานวิญญาณทำหน้าที่รู้กลิ่น ชิวหาวิญญาณทำหน้าที่รู้รส กายวิญญาณทำหน้าที่รู้ถูกต้อง ในวิญญาณทั้ง ๕ อย่างนี้ จะขอยืมกันไม่ได้เลย เพราะต่างคนต่างเกิดด้วยเหตุและปัจจัย ปัจจัยของใครคนนั้นก็สร้างปัจจัยขึ้นมาอย่างหนึ่ง เช่น ความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง นี่เป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหน้าที่ของกายวิญญาณจะรู้ รู้เพราะ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง มากระทบนี่เป็นอารมณ์ เป็นอารัมณปัจจัยแก่จิต คือ

กายวิญญาณที่ทำหน้าที่รู้ให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ วิญญาณทางกายจึงจะรู้ เย็น ร้อน อ่อน แข็งได้ ที่นี้วิญญาณทางตาที่ทำหน้าที่เห็นจะเอาไปดู เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ได้ไหม ที่เราเข้าใจว่าได้ก็เพราะเราจำได้ แต่ถ้าเด็ก ๆ ที่ยังไม่เคยจำได้เลยว่าอันนี้ร้อนหรือเย็นแล้ว เขาไม่เคยเห็นเลย เขาก็จะไม่รู้ หรือเอาหูไปฟัง เอาหูไปฟังว่าเย็นมันเป็นอย่างไร จะรู้ได้ไหม ? จะรู้ไม่ได้เลย เอาหูไปฟังร้อน เพื่อต้องการจะรู้ว่าร้อนหรือไม่ ก็ไม่ได้เลย เพราะว่าหน้าที่คนละอย่าง เกิดคนละอย่าง จะขอยืมมาใช้แทนกันไม่ได้ ถ้าหากว่าจิตนี้มีดวงเดียวอย่างที่มีหลาย ๆ ท่านเข้าใจกันละก็ ตาบอดก็จะไม่แปลกอะไร จิตมีดวงเดียวเวลาไม่ทำหน้าที่ทางตาก็ไปทำหน้าที่ทางหู ก็เอาหูนี้ไปเห็นก็ได้ จะเป็นอะไรไป แต่นี่ขอยืมกันไม่ได้ ของใครก็ต้องเป็นของใครทีเดียว จักขุวิญญาณก็ต้องอาศัยเกิดด้วยรูปารมณ์ ที่นี้รูปร่างนี้ รูปารมณ์นี้ รูปร่างต่าง ๆ ของวัตถุต่าง ๆ ในโลกนี้ จะเป็นรูปร่างอะไรก็ตาม เราเห็นได้ด้วยตา ถ้าตาไม่มีแล้วถึงวิญญาณทางอื่นจะมีอยู่ เช่นทางหู แต่ว่าวิญญาณทางหูไม่ได้เกิดด้วยปัจจัยรูปารมณ์ ก็ไม่สามารถจะทำหน้าที่เห็นรูปารมณ์ หรือเห็นรูปร่างของรูปารมณ์ได้ รูป

ร่างของวัตถุนั้น ๆ เห็นไม่ได้ หูมีอยู่ก็จริง แต่ก็ใช้ให้เห็นไม่ได้ วิญญาณทางจมูกมีอยู่ก็ใช้ดูรูปไม่ได้ เสียงก็เหมือนกัน ก็ใช้ดูกันไม่ได้ ไม่ได้ทั้งนั้น แล้วทีนี้จะทำอย่างไร นี่คิดดูซิว่าเราจะทำอย่างไร ? ก็ต้องแล้วแต่ปัจจัย เพราะพวกนี้เป็นวิบากทั้งนั้น เกิดด้วยกรรมในอดีตเป็นปัจจัยอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เราจะทำอย่างไรได้ เราแก้ไขกันไม่ได้เลย ต้องแล้วแต่ปัจจัยของแต่ละอย่าง แต่ละชนิด นี่ก็เป็นไปด้วยอำนาจของกรรมก็มี เป็นไปด้วยอำนาจของอุตุก็มี เช่น ตาหรือจักขุประสาทนี่จะเสียไป ก็แล้วแต่กรรมหรืออุตุ เป็นต้น ไม่รู้ว่าจะเป็นไปด้วยอำนาจอะไร เพราะฉะนั้น ตามที่อธิบายมานี้เราก็พอเห็นกันได้

ในชาตินี้วิญญาณนี่เป็นตัวปรมัตถธรรม การได้ยินก็เป็นปรมัตถธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ว่าการได้ยินนี้มีอยู่จริง เกิดด้วยปัจจัย แต่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นปรมัตถธรรม ท่านเรียกว่าธรรมนี้เป็นปรมัตถธรรมหรือเป็นตัวอภิธรรม ทีนี้เสียงก็เหมือนกัน เสียงก็เป็นอภิธรรม ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน และไม่ได้อยู่ในอำนาจของใคร ไม่มีใครสร้างให้เกิดได้ และไม่มีใครจะทำให้หมดได้ จะหมดได้ก็ด้วยหมด

เหตุปัจจัย จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเหตุปัจจัย เมื่อเป็นอย่างนี้เราก็เข้าใจแล้ว อ้อ เบญจขันธ์นี่หรือคน

คนหรือสัตว์หรืออะไรก็ตาม ที่มีอายตนะแล้ว อายตนะที่ท่านกำหนดนี้ ท่านต้องกำหนดโดยนัยของอายตนะด้วยเหมือนกัน เพราะว่าอายตนะเป็นภูมิของวิปัสสนาอันหนึ่ง เราก็เข้าใจแล้วว่าชาตินี้ เราเกิดมาชาตินี้ต้องมีแต่อย่างนี้แหละ ตาก็ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ตัวตน หูก็ไม่ใช่ตัวตน ไดยินก็ไม่ใช่ตัวตน เสียงก็ไม่ใช่ตัวตน แต่ว่าเป็นปัจจัย เกิดขึ้นอย่างนี้ ตาทำหน้าที่เห็น หูมีหน้าที่ได้ยินอยู่อย่างนี้ ทีนี้ท่านเคยนึกบ้างไหมว่ามันจะเปลี่ยนแปลงได้ มันจะล้าสมัยได้ *นี่เป็นของจริง คือของจริงนั้นเปลี่ยนไม่ได้เลย ใครจะเอาหูไปเห็นรูป ใครจะเอาตาไปฟังเสียงไม่ได้เลย ใครจะเอาหูไปรู้รส ใครจะเอาตาไปรู้รสก็ไม่ได้เลย ของจริงแล้วไม่เปลี่ยนแปลง* ถ้าไม่จริงแล้วเปลี่ยนได้ เอาหูไปเห็นก็ได้ เอาตาไปได้ยินก็ได้ เอาลิ้นไปฟังเสียงก็ได้ เอากายนี้ไปรู้รสก็ได้ แต่ว่ากายนี้ก็รู้รสไม่ได้ รู้ได้เฉพาะลิ้นใช่ไหม เช่นจะเอากับข้าวมาวางที่กาย ขนมมาวางที่แขน รู้ได้ไหมว่ามัน

หวาน รู้ได้หรือเปล่า รู้ไม่ได้เลย นี่ของจริง ใครจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้เลย แล้วไม่มีใครบังคับให้กายรู้ได้ ให้กายรู้รสบังคับไม่ได้ นี่เป็นตัวอภิธรรม นี่เป็นของจริงไม่เปลี่ยนแปลง ลิ้นมีหน้าที่จะต้องรู้รสก็รู้รสตลอดไป กี่มหากัปป์ก็ตาม ถ้าปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว ลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้ว ปรากฏขึ้นแล้วต้องรู้รสเรื่อยไปตลอดกาล หูมีหน้าที่ได้ยินก็ได้ยินตลอดกาล จะกี่มหากัปป์ก็ตาม ตามีหน้าที่เห็นก็เห็นไป กี่ชาติก็ตาม เกิดมาแล้วกี่ร้อยชาติกี่พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ นัยน์ตาก็ทำหน้าที่เห็น ถ้ามีตาก็ทำหน้าที่เห็นอยู่อย่างนี้เรื่อยไป เพราะฉะนั้น เมื่อเราเข้าไปรู้ของจริงอันนี้ เราจะรู้ได้ว่านี่เป็นของจริง ไม่เปลี่ยนแปลงเลย ถึงแม้ว่าต่อไปข้างหน้ามีอีกกี่ภพชาติ อีกกี่ร้อยล้านปี นัยน์ตาก็มีหน้าที่เห็นรูป หูก็มีหน้าที่ได้ยินเสียงอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการล้าสมัย แม้วิทยาศาสตร์ให้วิเศษสักเท่าใดก็ตาม นักวิทยาศาสตร์ก็เปลี่ยนแปลงปรมัตถธรรมคือความจริงไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า พระพุทธศาสนานี่น่าบูชาเหลือเกิน ท่านบอกแล้วว่าคำสอนของท่านทนต่อการพิสูจน์ ถ้าใครต้องการจะพิสูจน์ความจริงก็พิสูจน์ได้จริง ๆ

ท่านที่เข้าไปปฏิบัติในกังขาวิตรณวิสุทธินี้ เมื่อท่านกำหนดไป ๆ ท่านจะรู้เหตุปัจจัยของธรรมะเหล่านี้ได้ทีเดียวว่าธรรมนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ จิตแต่ละดวงเกิดขึ้น เช่น โทสะจิตเกิดขึ้นเพราะอะไร เกิดขึ้นเพราะเห็นรูปไม่ดี ได้ยินเสียงไม่ดี โทสะจิตก็เกิดขึ้น เมื่อเวลาเห็นรูปหรือได้ยินเสียงดี ๆ โทสะจิตอยู่ที่ไหน ก็ต้องดับไป เพราะเมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้วอันนั้นก็ดับไป ไม่เหลือมาถึงจิตที่เกิดขึ้นใหม่ แม้แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็ไม่เหลือ ท่านอุปมาเหมือนกับเม็ดมะม่วงที่ได้มาจากต้นมะม่วง ต้นมะม่วงนั่นแหละเป็นพืชให้ออกเป็นเม็ด และเอาเม็ดนั้นมาปลูกมาเพาะ ต้นมะม่วงนั้นไม่ได้ตามมาอยู่ในเม็ดเลย แม้แต่ใบสักใบเดียวของต้นนั้นก็ไม่ได้เคยตามมา ไม่ได้ตามมาอยู่ในเม็ดมะม่วงนั้น ต้นที่สร้างใหม่นั้น ก็ใหม่ทั้งนั้นเลย ใบมะม่วง ต้นมะม่วง กิ่งมะม่วง ไม่เคยตามมาเลย แต่ว่าอาศัยพืชมา (เพราะฉะนั้นวิญญาณนี้ท่านอุปมาเหมือนตัวพืช) ก็มาเกิดได้ แต่ว่าต้นมะม่วงต้นใหม่กับต้นเก่าเป็นคนละต้น ไม่ใช่ต้นเดียวกัน แต่ว่าอาศัยกัน อาศัยกันเกิดขึ้น ต้นใหม่อาศัยต้นเก่า ทีนี้ต้นใหม่ก็มาออกลูก ออกลูกก็เหมือนกันกับลูกของต้นเก่า นี่เป็น

ธรรมเนียมของพืช เหมือนกับรูปของเก่าที่เราเอามาเพาะ แต่ก็ไม่ใช่รูปเก่า รูปเก่าที่เกิดก่อนไม่มีเหลือติดตามมาเลย แต่ก็เป็นปัจจัยกัน เม็ดทำให้เกิดต้น ต้นทำให้เกิดเม็ด มันเป็นปัจจัยวนเวียนกันอย่างนี้

ที่นี้วิญญาณเรา ท่านอุปมาเหมือนกับพืช กรรมนี้เหมือนที่ดิน และกิเลสตัณหาเหมือนกับยางในพืช ทั้ง ๓ อย่างมารวมกันผสมกันเข้าแล้ว พืชนั้นจะปรากฏขึ้นได้เหมือนเบญจขันธ์ของเรานี้ก็เหมือนกัน ถ้าหากว่ากรรมไม่มี อุปมาเหมือนที่ดินไม่มี ต้นไม้ก็ขึ้นไม่ได้ งอกไม่ได้ ถ้าเราไม่อาศัยดินก็งอกไม่ได้ ที่นี้ดินมี เม็ดก็มี แต่ว่ายางในพืชไม่มี พืชนั้นถูกเผาเสียแล้ว หรือเราเอาไปต้มเสียก่อนแล้ว ยางในพืชนั้นหมดไปไม่มีแล้ว พินาศไป แม้จะมีดิน มีเม็ดก็เอาไปเพาะไม่ขึ้น เหมือนพระอรหันต์ไม่งอกอีกแล้ว เพราะอะไร พระอรหันต์ท่านทำลายยางในพืช กิเลสตัณหาที่เป็นยางอยู่ในพืชคือในจิตใจนั้น ท่านทำลายเสียแล้ว เพราะฉะนั้นเบญจขันธ์ของท่านไม่มีอีกแล้ว เมื่อขาดอันใดอันหนึ่งแล้วเกิดไม่ได้เลย ที่นี้ของเรายังมีอยู่ครบ แล้วเราจะเชื่อไหมว่าข้างหนาไม่มีเม็ดมะม่วงเม็ดนี้ไม่เกิดเพราะเหตุอะไร

ในเมื่อมีปัจจัยครบทุกอย่างแล้วต้องเกิดอีก ต้องสร้างขึ้นอีก เช่นเดียวกันกับเบญจขันธ์นี่เอง

โดยเหตุนี้กังขาวิตรณวิสุทธิ แปลว่าหมดจดจากความสงสัย ในชาตินี้ และชาติหน้า ว่าจะมีหรือไม่มี สงสัยว่าคงจะเที่ยงกระมังก็ไม่มี สงสัยว่าตายแล้วคงจะสูญกระมัง อย่างนี้ก็ไม่มี ตัวเราชาตินี้เกิดอย่างนี้ รูปร่างเป็นอย่างนี้ และก็เป็นเพศหญิงเกิดมาเป็นมนุษย์ ชาติหน้าเราคงจะต้องไปเกิดเป็นมนุษย์อีก และก็เป็นผู้หญิงด้วย และมีรูปร่างหน้าตาอย่างนี้ด้วย มีจิตใจอย่างนี้ด้วย คนที่เข้าถึงกังขาวิตรณวิสุทธิแล้วจะไม่มีความเข้าใจอย่างนี้เลย เพราะเหตุอะไร เพราะเขารู้ว่าการที่เขามาเกิดนี้ ก็ด้วยกุศลกรรม คนที่เกิดมาด้วยกรรมและก็อาศัยจิตต่างกัน แล้วจะเหมือนกันได้อย่างไร ถ้าเรามีกรรมอย่างนี้เราจึงมาเกิดอย่างนี้ เราเกิดมาชาตินี้ต่างกันด้วยกรรม และกรรมที่เราทำนั้นก็หลายอย่าง มากมายที่สุดเลย *กรรมต่างกัน ก็เพราะจิตต่างกัน* อย่างคนที่ทำงาน บางคนก็ทำทานอยู่ด้วยกัน ไปทอดกฐินร่วมกัน ไปถวายกฐินทานด้วยกันตั้งมากมาย แต่ว่าจิตของคนที่ถวายแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกันย่อมต่างกัน บางคนก็มนสิการว่า กุศลที่

ข้าพเจ้าได้ทำนี้ข้าพเจ้าเกิดชาติหน้าละก็ขอให้ข้าพเจ้าได้มีความสุขสบาย ที่ลำบากยากจนจะอะไรอย่าได้เจอะเลย บางคนเวลาถวายทาน ใจก็นึกอย่างนี้ บางคนก็อธิษฐานว่าข้าพเจ้าเกิดชาติหน้าขอกุศลอันนี้จงนำข้าพเจ้าไปเจอะกับคนนั้นที่เดียว ต้องการจะพบ อย่างนี้ก็มี บางคนอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าเกิดชาติหน้าแล้วละก็ อำนาจกุศลที่ข้าพเจ้าทำนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้พ้นจากทุกข์ได้สำเร็จมรรคผลนิพพานเถิด เช่นนี้เป็นต้น ทานที่ทำอยู่นั้นเป็นทานอย่างเดียวกัน แต่จิตต่างกัน เมื่อเรามีมนสิการต่างกันแล้วอานิสงส์ก็ต้องต่างกัน เพราะว่าเราผสมส่วนของขนมต่างกัน จะให้ขนมเหมือนกันไม่ได้เลย ที่ปรากฏขึ้นต่างกันก็เพราะจิตใจต่างกัน

ส่วนคนที่เข้าถึงกังขาวิตรณวิสุทธินี้แล้ว เขาจะไม่นึกถึงอย่างนั้นเลย เพราะเขารู้ดีว่า การที่จะไปเกิดนี้ไปด้วยอำนาจของกรรม และกรรมที่เราทำนี้มีหลายอย่าง ไม่รู้ว่ากรรมอันไหนที่เป็น *ชนกกรรม* ที่นำเราให้มาเกิด ถ้ากรรมอันใดที่เป็นชนกกรรมนำมาเกิด ร่างกายจิตใจก็จะเป็นผลของกรรมนั้น เราเกิดมานี่เราก็ไม่รู้ว่าเราทำกรรมอะไร แต่เราต้องมีกรรมแน่ และ

เราต้องมีกิเลสมาด้วยแน่ เราทำกรรมอะไรเราก็ไม่รู้ แต่ต้องมีแน่ จึงต้องมาเกิด ที่นี้เขาจะนึกว่า อ๋อ รูปร่างฉันชาตินี้อย่างนี้ เกิดชาติหน้าฉันก็ต้องรูปร่างอย่างนี้ หน้าตาอย่างนี้ อย่างนี้เขาไม่นึกเลย แล้วเขาย่อมรู้ว่าคนที่รูปร่างไม่ดีนั้นเพราะเหตุใด ผู้ศึกษาก็ย่อมทราบว่ามาจากกุศลกรรมอะไร บางทีกุศลกรรมให้ผลมาดี แต่ว่าอกุศลกรรมตามมาเบียดเบียนบ้างในขณะปฏิสนธิ เพราะว่าคนที่จะเกิดเป็นมนุษย์นี้ต้องมาด้วยมหากุศล แต่ระหว่างอยู่ในท้องก็ดี ปฏิสนธิแล้วก็ดี ก็มีพิกลพิการง่อยเปลี้ยตาเสียบ้าง ขาเป็นง่อยไปบ้าง พิกลพิการอะไร ๆ ไปต่าง ๆ นั้น ก็ด้วยอำนาจของอกุศลกรรม

กรรมมีหน้าที่อะไรบ้าง ผู้ศึกษาแล้วก็ต้องรู้อยู่แล้ว *อุปถัมภกกรรม* หรือ *อุปปีฬกกรรม* ไปเบียดเบียนเมื่อขณะปฏิสนธิแล้ว กรรมอย่างนี้ไม่สามารถจะให้ผลได้ แต่ว่าจะตามเบียดเบียนเมื่อเขาเกิดขึ้นมาแล้ว ระหว่างที่เขามีเบญจขันธ์อยู่ยังมีวิบากอยู่ เกิดขึ้นเมื่อไหร่ก็สามารถจะตามเบียดเบียนได้ แล้วแต่โอกาสที่ต่อจากปฏิสนธิมา ตั้งแต่เกิดเป็นเด็กตลอดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็คอยให้ผลเรื่อยมา แล้วแต่โอกาสจะตามทันได้เมื่อไหร่ ก็ให้ผลเมื่อนั้น

เพราะฉะนั้น การศึกษาของเราที่จะเข้าถึงกังขาวิตรณ-วิสุทธินี้ ก็ไม่ใช่ว่าง่ายนัก แต่ว่าเราฟังก็พอรู้ว่า วิสุทธิอันนี้เป็นอย่างไร มีความเข้าใจอย่างไร และหมดจดจากอะไร คือหมดจดจากความสงสัย เท่าที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ หมดจดจากความสงสัยต่าง ๆ แต่ว่าการที่จะหมดจดจากความสงสัยได้นั้น อย่าลืมว่าจะต้องเริ่มมาตั้งแต่วิสุทธิอันต้นที่ใกล้ที่สุด คือทิฏฐิ-วิสุทธิ ที่กำหนดนามรูปมาแล้วนั่นเอง ถ้าไม่ได้นามรูปมาแล้ว ปัจจัยของนามรูปก็จะไม่ทราบเลย และการที่จะทราบได้ก็คือกำหนดนามรูปอยู่ที่ปัจจุบัน ถ้าไม่กำหนดนามรูปอยู่ที่ปัจจุบันแล้ว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่รู้ อะไรจะดับก็ไม่รู้ เหมือนอย่างพวกเรา ขันธ์ ๕ นี้เราก็เรียน ที่นั่งอยู่นี้ทั้งหมดดิฉันเชื่อว่าไม่มีใครที่จะเรียกชื่อขันธ์ ๕ ไม่ถูก ต้องเรียกถูกทั้งนั้น ขันธ์ ๕ มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ อายตนะมี ๑๒ ก็เรียกได้หมด เรียกได้ถูกต้อง แต่ว่าตัวของอายตนะจริง ๆ คือสภาวะที่ถูกเรียกว่าเป็นอายตนะนี้เป็นอย่างไร ถ้าเราไม่รู้จักวัตถุหรือสภาวะอันนี้ได้แล้ว เราจะทำวิปัสสนาไม่ได้ และจะรู้ปัจจัยก็ไม่ได้ ว่าอันนี้เกิดด้วยปัจจัยอะไร สมมติว่าท่านจะทำยาสักขนานหนึ่ง เครื่องยาทั้งหมดท่านต้องรู้จัก เช่น ดีปลี ข้าวเย็นเหนือ

ข้าวเย็นใต้ พิมเสน ชมดเชียง หญ้าฝรั่น มีลักษณะอย่างไร ท่านต้องรู้จักหมด เพราะว่าวัตถุทั้งหมดเหล่านี้จะมารวมอยู่ในเวลาที่เราทำงาน วัตถุเหล่านี้เป็นตัวถูกกระทำที่เราจะทำยานี้ เราต้องรู้หมด ถ้าเราไม่รู้ ไม่รู้จักว่าอะไรก็ไม่รู้จัก ข้าวเย็นเหนือก็ไม่รู้ ดีปลีก็ไม่รู้ โกฐทั้ง ๕ หรืออะไร ๆ ก็ไม่รู้จักทั้งนั้น แล้วท่านจะทำยากินได้อย่างไร เหมือนกันกับผู้ที่ไม่รู้จักนามรูป ไม่รู้จักขันธ์ ๕ หรือไม่รู้จักอายตนะ ไม่รู้จักธาตุ ท่านก็ทำวิปัสสนาไม่ได้เหมือนกัน จะทำได้อย่างไร เพราะว่าวิปัสสนาจะต้องใช้นามรูปมาเป็นตัวทำงาน เมื่อไม่รู้จักนามไม่รู้จักรูปแล้ว ท่านจะทำได้อย่างไร *ถ้าจะนึกทำเอาละก็ได้ แต่ว่าทำจริง ๆ ไม่ได้ เหมือนกับไม่มีไม้แล้วจะปลูกบ้านได้อย่างไร นึกปลูกเอาได้ นึกเอาว่าเป็นบ้านอย่างนั้น รูปร่างอย่างนั้น ๆ* เวลานึกวาดภาพจะปลูกจะให้วิเศษวิโสอย่างไรก็ได้ แต่ว่าบ้านจริง ๆ มันไม่ได้เกิด ไม่ได้เกิดบ้านจริง ๆ เหมือนกันกับผู้ที่ทำวิปัสสนา เช่นอย่างท่านเข้าใจแล้วว่าขันธ์ ๕ มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เวลาที่ดิฉันพูดออกไป เสียงนี้เป็นรูปหนึ่ง รูปที่ทำให้เสียงออกไปอีกอย่างหนึ่ง มี ๒ อย่าง ท่านได้ยินเสียงนี้แล้วทราบไหม ว่าเป็นขันธ์

อะไร ถ้าเรียนแล้วต้องรู้ *เสียง* เป็นขันธ์อะไร *ได้ยิน* เป็นขันธ์อะไร หรือ *รูป* เป็นขันธ์อะไร *เห็น* เป็นขันธ์อะไร ถ้ากำหนดขันธ์ ๕ อย่างนี้ท่านจะกำหนดขันธ์อะไร กำหนดการเห็นนี่ กำหนดขันธ์อะไร ผู้ไม่ศึกษาก็ไม่รู้ว่าเป็นขันธ์อะไร ใช่ไหม นี่พูดถึงผู้ที่จะกำหนดขันธ์ ท่านต้องเป็นผู้ที่มีการศึกษาดีจึงจะกำหนดขันธ์ได้ แต่กำหนดนามรูปนั้นง่ายที่สุด เราก็ถือการเห็นนั้นเป็นนาม สิ่งที่ถูกเห็นเป็นรูป หรือจักขุประสาทเป็นปัจจัย อะไรทำปัจจัยในการเห็นเป็นรูป นี่เรากำหนดขันธ์โดยย่อแค่นี้ หรือว่าอายตนะมี ๑๒ เสียงนี่เป็นอายตนะอะไร หูเป็นอายตนะอะไร ได้ยินเป็นอายตนะอะไร ผู้ที่ศึกษาก็รู้แต่ชื่อ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ แต่โผฏฐัพพะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ เช่นนี้เราจะไปเอาชื่อมาทำงานก็ไม่ได้ เราจะเอาชื่อมาทำงานนี้ไม่ได้เลย เหมือนกับเขาเขียนฉลากยา เขาเขียนชื่อยาให้ชื่อยาอยู่ในฉลากนั้น แต่ว่าเราจะเอาแต่ชื่อนั้นมาต้มกินจะหายไหม ไม่หายเลยต้องเอาตัววัตถุเครื่องยานั้นมาต้มจึงจะได้จะเอาแต่ชื่อมันมาทำยาไม่ได้ เอาแต่ตำรามากินไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงว่าต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันคือต้องพร้อมด้วยปริยัติ ต้องพร้อมด้วยปฏิบัติ จึงจะดำเนินไปให้ถึงวิสุทธิที่หมดจดได้

วิสุทธิมีอยู่ ๗ อย่างเท่านั้น ที่พูดกันมาแล้วถึงวิสุทธิที่ ๔ วิสุทธิที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ก็ต้องไปจากวิสุทธินี่เหมือนกัน ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเรื่อยไป มิฉะนั้นจะไปถึงวิสุทธิหมดจดจากกิเลสโดยสิ้นเชิงไม่ได้ และใครเล่าจะเป็นผู้ไปถึง ใครเล่าเป็นผู้วิสุทธิ อย่างนี้เราไม่รู้ใช่ไหม แต่เรารู้ว่าขันธ์ ๕ นั้นไม่มีตัวตน อย่างนี้เรารู้ แต่เมื่อไม่ใช่ตัวตน แล้วมันเป็นอะไร อันนี้เป็นรูปขันธ์ อันนี้เวทนาขันธ์ อันนี้เป็นสัญญาขันธ์ อันนี้เป็นสังขารขันธ์ อันนี้เป็นวิญญาณขันธ์ ถ้าเรารู้ได้อย่างนี้แล้วเราก็ทำงานได้ เราก็เอาขันธ์ ๕ มาเป็นเครื่องมือรับรองการกำหนดได้ หรือเอานามรูปมารองรับได้ นี้เป็นความสำคัญอย่างหนึ่งทีเดียว ปริยัติต้องสำคัญมากเป็นปริยัติศาสนา

ศาสนานั้นมี ๓ ขั้นคือ *ปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา* มี ๓ ขั้น ตั้งอยู่ในการศึกษาทั้งนั้น ขั้นแรกต้องศึกษาปริยัติคือเล่าเรียนตำรับตำราก่อน แล้วจึงลงมือทำงาน ลงมือทำงานแล้วผลคือปฏิเวธนั้น จะต้องเกิดจากการเล่าเรียนถูกต้อง แล้วทำงานก็ถูกต้อง ถ้าเล่าเรียนถูกต้องแต่ทำงานไม่ถูกต้องก็เกิดผลไม่ได้ นี่ต้องเป็นปัจจัยกันอย่างนี้ ขอให้เข้าใจด้วยว่าต้องเป็นปัจจัยกันทั้งหมดเลย วิสุทธิทั้งหมดจะต้องมีนามกับรูป

ตลอดไปจนถึงวิสุทธิที่ ๗ นามรูปนี้ทำงานเรื่อยไป เป็นผู้ทำงานเรื่อยไป เพราะว่า *นามรูปนี้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เป็นอารมณ์ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้* นี่พูดถึงปัญญาที่กว้างขวางที่เดียว พระพุทธเจ้าไม่ได้รู้อย่างอื่น รู้รูปนามนี้เอง เข้าใจความจริงของรูปนาม *เพราะโลกนี้มีนามกับรูป ๒ อย่างเท่านั้น แจ้งโลกไม่ใช่แจ้งอะไร ก็แจ้งนามแจ้งรูปเท่านั้นเอง* ไม่ใช่อย่างอื่น เพราะฉะนั้น นามรูปนี่แหละจะเป็นเครื่องส่งความรู้และปัญญาของท่านเข้าถึงวิสุทธิทุกขั้นไป เราจะทิ้งไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นเราจะลงมือกำหนด เราจะลงมือทำงาน หรือยังไม่ลงมือทำงาน ไม่สำคัญ แต่เราจะต้องเรียนนามรูปให้เข้าใจดีเสียก่อน อันนี้เป็นตัวปริยัติ อันนี้สำคัญมาก เราต้องเข้าใจก่อน เหมือนกับเราเรียนหนังสือ เราเข้าใจ อ่านหนังสือออกแล้วเราจะอ่านหรือไม่อ่าน สำคัญแต่เมื่อเวลาเราจะอ่านแล้วเราก็อ่านออก ถ้าเวลาเราไม่อ่านก็เท่ากับคนไม่รู้หนังสือ ไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย แต่จะมาได้ประโยชน์ในตอนที่อ่านหนังสือหรือต้องการจะอ่านหนังสือ คนที่ไม่ได้เรียน ไม่รู้ ก็อ่านไม่ได้ จะไม่รู้เรื่องในหนังสือเลย แต่ว่าคนที่เรียน ที่รู้แล้ว อ่านได้อย่างนี้ ประโยชน์ต่างกันที่ตรงนี้

เพราะฉะนั้นการเล่าเรียนการศึกษานี้ ดิฉันอยากจะเรียนด้วยเหตุผลอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเราก็พูดกันอยู่เสมอแล้วว่า การศึกษานี้เป็นความสำคัญที่สุด ทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกก็เหมือนกัน คนที่มีการศึกษาสูง เรียนมาก ทางโลกก็นิยมกันว่าดีใช่ไหม ผลของการศึกษานั้น ผู้นั้นก็ได้รับประโยชน์จากการศึกษามาก นี่ดีอย่างนี้ มีประโยชน์อย่างนี้ ทีนี้ทางพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน *ทางพระพุทธศาสนาสุขุมคัมภีรภาพ ยิ่งกว่าทางโลกมากมายนัก เพราะอะไร เพราะพระพุทธเจ้ากว่าจะได้มาตรัสรู้ กว่าจะได้สร้างตำราขึ้นมาสอนคน ไม่ใช่เวลาน้อยเลย แล้วก็มีองค์เดียว พระพุทธเจ้านี้ ๒๕๐๐ ปี แล้วมีองค์เดียวเท่านั้น เพราะว่าไม่ใช่เป็นวิชาที่ง่าย เป็นวิชาที่ยาก ด้วยเหตุนี้แหละ จึงต้องมีการศึกษา เมื่อการศึกษามีแล้ว หลักสูตรต้องมี เราต้องศึกษาตามหลักสูตร* การศึกษาเราจะอ่านหนังสือ เราต้องอ่านหนังสือตามหลักสูตร รูปร่างอย่างนี้ตัว ก. ก็ต้องอ่านว่าตัว ก. รูปร่างอย่างนี้ตัว ข. ก็ต้องอ่านว่าตัว ข. ร้อยโรงเรียนพันโรงเรียนก็ต้องอ่านตามนี้หมด เมื่อเช่นนี้ความเห็นก็ไม่เถียงกัน คนหนึ่งจะมาบอกว่าตัว ก. รูปร่างอย่างนี้ ต้องมีหัวเหมือนตัว ข. ไม่มีพูดอย่างนี้เลย ปัญหาอย่างนี้จะไม่มีแก่คนที่อ่านหนังสือออกเลย

ใช่ไหม ไม่เถียงกันเลย เพราะรู้ลักษณะแล้วว่าอย่างเดียวกัน เราต้องเรียนตามหลักสูตร ฉันใดก็ดี พระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน ยิ่งสุขุมคัมภีรภาพกว่าทางโลกอีก เมื่อเช่นนั้นแล้วทำไมเราจะไม่ต้องศึกษา ? ท่านจึงได้วางหลักไว้ ๓ ขั้นว่า ปริยัติเป็นความสำคัญในขั้นต้น ปฏิบัติเป็นความสำคัญในขั้นที่ ๒ ปฏิเวธเป็นความสำคัญในขั้นที่ ๓ อันเป็นผลแห่งความสำเร็จ เพราะฉะนั้นดิฉันจึงได้กล่าวว่า เราอย่าลืมความสำคัญในเรื่องนี้เสีย ทำไมจึงมีผู้ถือว่า ไม่ต้องศึกษาก็ได้ เรียนเอาเองก็ได้ ธรรมะนี้ อันนี้ดิฉันว่าเข้าใจผิดมากทีเดียว ทางโลกยังต้องศึกษาแล้วทำไมทางธรรมะที่ละเอียดสุขุมกว่าจึงจะไม่ต้องศึกษา และพระองค์ก็ทรงยกย่องสรรเสริญการศึกษา ท่านบอกว่าผู้ที่ละมิจฉาทิฏฐิได้ทั้ง ๖๒ ซึ่งพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงแสดงมิจฉาทิฏฐิแต่ละอย่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่พรหมผู้ได้สมาธิได้สมาบัติแล้วระลึกชาติได้ แต่ว่ามิจฉาทิฏฐิที่เกิด ๖๒ อย่างนี้ เป็นมิจฉาทิฏฐิที่เกิดแก่พวกพรหม รวมหมดมี ๖๒ อย่าง พวกพรหมเขามีมากเหลือเกิน คือว่าพวกสมาธินี่ทำให้มีมิจฉาทิฏฐิมาก ยิ่งพวกระลึกชาติได้ละก็มากเหลือเกิน เราจะรู้ว่ามิจฉาทิฏฐิเกิดจากการระลึกชาติเป็นไปอย่างนั้น ๆ ท่านวางไว้

รวมทั้งหมดมี ๖๒ อย่างด้วยกัน ทีนี้พวกเราน่าจะรู้เหมือนกัน เพราะบางทีเราอาจจะตกอยู่ใน ๖๒ อย่างนี้ก็ได้ คือความเข้าใจของเราอาจจะอยู่ในจำพวก ๖๒ นี้ก็ได้ ตามที่ท่านวางไว้ เมื่อเทศนาจบแล้วพระอานนท์ก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทิฏฐิทั้ง ๖๒ ที่เป็นมิจฉาทิฏฐินี้ บุคคลชนิดไหนเล่าจึงจะสามารถละได้ทั้ง ๖๒ อย่าง พระพุทธเจ้าก็ทรงรับสั่งกับพระอานนท์ว่า อย่างน้อยต้องเป็นพระอริยะ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปซึ่งเป็นพระอริยะเบื้องต่ำ ไม่ใช่จะต้องไปละได้เมื่อถึงพระอรหันต์ คือพระโสดาเป็นผู้เห็นถูกแล้ว เป็นผู้รู้จักทางถูกแล้ว เป็นผู้ได้เห็นพระนิพพานแล้ว อริยสัจ ๔ ท่านแจ้งแล้ว เพราะฉะนั้นมิจฉาทิฏฐิจะครอบงำท่านไม่ได้เลยโดยเด็ดขาดทั้ง ๖๒ อย่าง แม้ว่าบุคคลที่เป็นพหูสูต คือบุคคลที่ฟังมาก บุคคลผู้มีศึกษามาก ก็สามารถจะละมิจฉาทิฏฐิทั้ง ๖๒ นี้ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการศึกษานี้มีประโยชน์มาก แม้แต่ไม่ต้องถึงปฏิบัติ จะละได้เด็ดขาดเมื่อการศึกษาปริยัตินั่นเอง

การศึกษาปริยัติ หมายถึงการศึกษาเหตุและผลของสภาวธรรม หรือธรรมชาติที่เกิดอยู่ในโลกนี้ ที่เกิดที่เป็นอยู่ในโลกนี้ ถ้าหากว่าเราศึกษาเหตุผลดีตามนัยของปริยัติแล้ว มิจฉาทิฏฐิก็เกิด

ไม่ได้จริง ๆ เป็นสรณะจริง ๆ ใครจะดึงไปในทางมิจฉาทิฏฐิไม่ได้เลย คือคนที่อ่านหนังสือออก ถ้าใครเขียนหนังสือผิดให้เราดูแล้ว เราก็รู้ได้ว่าคนนี้ยังไม่เข้าใจ ใช้ตัวสะกดก็ผิด ใช้ซ่อก็ผิด เขาเขียนกันอย่างนี้ แต่ไปเขียนอย่างนั้น เช่นนี้เป็นต้น เหมือนกับหลานของดิฉันมีอยู่คนหนึ่งอายุ ๖ ขวบ นี่ก็เป็นตัวอย่างธรรมะอันหนึ่ง คือมีคำว่า "เพลินเพลง" ในโทรทัศน์เขาเขียนไว้อย่างนั้น แต่เด็กคนนี้อ่านว่า เพ – ลิน – เพ – ลง อ่านเพลินเพลงว่า เพ – ลิน – เพ – ลง นี่เด็กชั้นอนุบาล ๒ แต่อ่านตัวหนังสือออก อ่านตัวหนังสือได้แล้ว แต่ความหมายของคำนี้ไม่เข้าใจว่าหมายความว่าอย่างไร คืออ่านหนังสือก็ไม่ผิด อ่านถูกเหมือนกัน จะอ่าน เพ – ลิน ก็ได้ เพลินก็ได้ ดิฉันได้ยินอย่างนี้ก็คิดว่า เขาอ่านหนังสืออะไรจึงซื่อแปลกอย่างนั้น ก็ออกมาดูจึงรู้ว่า "เพลินเพลง" นี่อย่างนี้เป็นต้น พยัญชนะอาจจะอ่านถูกได้ แต่ความหมายใช้ไม่ได้ นี่การเรียนก็เหมือนกัน ยิ่งเรียนภาษาบาลีก็ยิ่งลำบากมาก แปลได้ แต่ว่าถูกความหมายหรือเปล่าก็ไม่รู้ เด็กอ่านหนังสือจะว่าอ่านผิดก็ไม่ได้ เขาอ่านไม่ผิดตัวพยัญชนะอ่านได้ แต่ว่าไม่ตรงตามความหมายอรรถเนื้อความ

นี้การศึกษาจึงว่าเป็นความสำคัญเหมือนกัน มีอาจารย์ผู้หนึ่งให้สติไว้ดีมาก *คือถ้าหากว่าเราจะคิดในใจละก็ไม่ห้าม คิดได้ คิดผิด คิดถูก คิดนอกคอก คิดอะไรได้หมด นอกตำรับตำราคิดอะไร คิดได้ ถ้าเราคิดในใจของเรา* ท่านว่าอย่างนั้น *แต่ว่าเมื่อพูดออกมาแล้ว ต้องมีเหตุผล ต้องมีหลักฐาน ต้องมีหลักสูตร ต้องให้ตรงกัน พูดตามใจไม่ได้ ถ้าคิดเอาเองในใจก็ไม่มีใครว่า ผิดหรือถูกและไม่มีใครเชื่อเรา เพราะเขาไม่รู้ แต่ถ้าเราพูดออกมาผิดละก็ คนอื่นที่เขานับถือ เขาก็เลยพลอยผิดไปด้วย ถ้าถูกก็ดีไป ถ้าผิดก็เสียหาย เพราะฉะนั้น เมื่อพูดแล้วต้องให้ถูกด้วย เช่นออกเสียงว่าตัว ก ต้องเขียนให้ถูก และพูดถูกว่าลักษณะอย่างไร* เพราะฉะนั้นการศึกษาก็เป็นประโยชน์ การที่จะดำเนินมาถึงขั้นกังขาวิตรณวิสุทธิอย่างนี้ ก็ต้องได้ปริยัติโดยสมบูรณ์แล้ว อย่างน้อยเวลากำหนดนามรูป เวลานั้นเป็นนาม กำหนดนามอะไร เวลานั้นอะไรเป็นรูป จะกำหนดรูปจะกำหนดอย่างไร อย่างนี้เราต้องรู้ก่อนแล้วจึงลงมือทำงาน นี่เป็นการศึกษาขั้นหนึ่ง แล้วจึงถึงขั้นทำงาน นี่ต้องติดต่อเนื่องกัน เพราะฉะนั้นธรรมะทั้งหมด

ที่ท่านพูดกับคนหลายคนก็อาจจะพูดแยกแยะอย่างไรออกไปอีกก็ได้

วิสุทธิ ๗ นี้ก็เหมือนกัน วิสุทธิทั้ง ๗ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือมรรค ๔ ผล ๔ ก็คือกำหนดสติปัฏฐาน กำหนดสติปัฏฐานก็คือกำหนดนามรูป กำหนดนามรูปก็คือกำหนดทุกขสัจจ์อันเดียวกัน โยงเนื่องกันตลอดหมด เท่าที่เรียนชี้แจงมาแล้ว ดิฉันคิดว่าพอแล้ว เผื่อท่านมีอะไรที่สงสัยบ้างหรือยังไม่เข้าใจก็จะได้ซักถามต่อไป

ถาม นามรูปปริจเฉทญาณปรากฏขึ้นนั้นมีกี่นัย ? อะไรบ้าง ?

ตอบ นามรูปปริจเฉทญาณมี ๓ ขั้น หรือว่า ๓ นัย คือรู้ด้วยปริยัตินัยหนึ่ง รู้ด้วยปฏิบัตินัยหนึ่ง และรู้ด้วยวิปัสสนาอีกนัยหนึ่ง

ปฏิบัติเพื่อให้วิปัสสนาเกิดปริยัติเล่าเรียนเพื่อเจริญวิปัสสนา แล้วลงมือปฏิบัติแล้ววิปัสสนาก็เกิด เพราะฉะนั้นการรู้รูปนามนี้

ก็รู้ตั้งแต่ปริยัตินัยหนึ่ง รู้ชนิดปฏิบัติอีกนัยหนึ่ง รู้จากวิปัสสนาเกิดแล้ว นามรูปแจ้งด้วยวิปัสสนาแล้วอีกนัยหนึ่ง เพราะฉะนั้น ปริยัตินี้เราต้องรู้เสียก่อน เรียนรู้ว่าอะไรเป็นรูปเป็นนามเสียก่อน ที่นี้เวลาปฏิบัติก็ลงมือกำหนดรูปนาม ดิฉันจะขออุปมายกเอาเรื่องที่ว่า พระภิกษุสมัยก่อนพึงเทศน์ พอพระพุทธเจ้าเทศน์จบแล้วทำไมจึงสำเร็จ ก็เพราะบารมีของท่านมีมาก เช่นอย่างว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกเอานามรูป หรือยกเอาขันธ์ ๕ ไม่เที่ยงขึ้นมาเทศนา ที่นี้ท่านภิกษุผู้นั้นก็กำหนดตามไปด้วย เมื่อกำหนดขันธ์ ๕ ตามไปด้วย จะเป็นขันธ์อะไรก็ได้ที่จะสามารถกำหนดให้แจ่มแจ้งได้ในเวลานั้น เวลาพึงเทศนาไปท่านก็กำหนดตามไป เพราะท่านเข้าใจดี กำหนดตาม เข้าใจดีว่าสภาวะที่เป็นรูปขันธ์ก็ดี เวทนาขันธ์ก็ดี สังขารขันธ์ก็ดี อะไรเหล่านี้ เมื่อพระองค์ทรงเทศนาว่ารูปขันธ์มีลักษณะไม่เที่ยง ท่านก็กำหนดรูปขันธ์ในที่นั้น รูปอะไรก็ได้ แม้แต่ว่านั่งอยู่ในที่เดียว จะกำหนดรูปนั่งก็ได้ หรือรูปอันใดอันหนึ่ง เสียง สี กลิ่น รส อะไรที่มากระทบในเวลานั้น ท่านก็รู้ได้ อย่างกำหนดรูปนั่งก็รู้แล้ว รู้ว่านั่งนี้เป็นรูป ท่านก็สามารถจะกำหนดรูปนั่ง

ได้ถูกต้อง และเมื่อรูปนั่งนั้น นั่งลงไปนานเท่าไรตามสมควร ทุกขเวทนาอาศัยรูปนั่งนั้นเกิดขึ้น ท่านก็รู้แล้วว่านี่เป็นเวทนาขันธ์ ที่เกิดขึ้นอย่างนี้ท่านสามารถจะรู้ได้ สัญญาขันธ์ที่เกิดพร้อมกันที่จำว่ารูปนั้นอาการอย่างนั้นเป็นรูปนั่ง รูปร่างอย่างนี้หน้าตาอย่างนี้เป็นรูปนั่ง ท่านก็จำได้ไปด้วย ท่านก็รู้ขึ้นมาว่าความจำอันนี้เป็นสัญญาขันธ์ และการปรุงแต่งที่เรียกว่าสังขารขันธ์นะอะไร สติและปัญญาที่ประกอบในขณะนั้นเป็น สติ-สัมปชัญญะ ตรงนั้นเป็นสังขารขันธ์ ท่านดูตามไป พระพุทธเจ้าทรงเทศนาอย่างไหน ชนิดไหน ก็ดูไป ระหว่างที่ดูไปนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น ท่านก็จะเห็นความไม่เที่ยงของรูปขันธ์ หรือเวทนาขันธ์ก็ดี วิญญาณขันธ์ก็ดี ท่านอาจจะเห็นได้ในขณะที่ดูนั้น เพราะท่านมีปัญญาบารมีมาก การศึกษาที่อบรมวิปัสสนามาแล้วอย่างนี้ก็สามารถจะรู้ได้ ถ้าเราไม่มีพื้นปริยัติ คือไม่รู้จักสภาวะเลย ถึงแม้จะพึงไป ขันธ์ ๕ อยู่ที่ไหน ก็ไม่รู้ทั้งนั้น เราไม่รู้จะดูที่ไหน หรือดูอย่างไรเราก็ไม่รู้ เราก็ได้แต่พึง พอจบแล้วเราจำได้ว่า ท่านพูดว่าอย่างนั้น แต่จะให้วิปัสสนาเกิดตามขึ้นมาในระหว่างพึงนั้นยาก และอีกอย่างหนึ่ง ภาษาของท่านที่

เทศนานั้นไม่ต้องแปลกัน จึงคล้าย ๆ เป็นภาษาเดียวกันเหมือนกันกับเราพูดภาษาไทย เช่นอย่างธรรมจักร พระพุทธเจ้าทรงถามปัญจวัคคีย์ว่า รูปนี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง ท่านปัญจวัคคีย์ก็กำหนดเดี๋ยวนั้นเลย กำหนดอะไรก็ตามลงไปในที่นั้น ก็เห็นแล้วว่าไม่เที่ยง เวทนาเล่าเที่ยงหรือไม่เที่ยง ท่านก็ดูเวทนาเลย ถ้าอย่างเราให้ดูเวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง เราก็ไม่รู้จักเวทนานี้อะไร เราอาจจะไม่รู้ก็ได้ โดยมากที่เราเข้าใจ ก็คือทุกขเวทนาอันเดียว เกิดขึ้นเรารู้ ส่วนสุขเวทนาหรือโสมนัสเวทนา อุเบกขาเวทนา เราไม่อาจจะจับตัวเวทนาอันนั้นได้ สังขารเที่ยงหรือไม่เที่ยง สังขารก็ไม่รู้ว่าอะไร ก็ไม่ได้ดู จะไปตอบได้อย่างไรว่าไม่เที่ยง วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง วิญญาณนี่อะไรก็ไม่รู้ ถ้าเราไม่รู้ เราไม่ได้ศึกษา วิญญาณที่จะดูในเวลานั้นอะไรเราก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้น จะให้เราฟังจบแล้วสำเร็จเลยนั้นไม่ได้ กว่าจะได้เป็นพระโสดาเท่านั้นก็ยาก

นี่แหละเพียงปัจจยปริคคหญาณ หรือ กังขาวิตรณวิสุทธิ ผู้ที่มีปัญญาเข้าถึงวิสุทธิอันนี้หรือเข้าถึงความรู้อันนี้แล้ว ท่านสรรเสริญว่า เป็นผู้มีคติอันเที่ยงแล้ว ผู้นั้นมีปัจจัยอันเป็นทางที่

จะได้เข้าถึงพระนิพพาน ท่านเรียกว่านับเป็นขั้นจุลโสดา ไม่ใช่มหาโสดา ถ้ามหาโสดาจะต้องแจ้งพระนิพพาน ต้องถึงพระนิพพาน แต่ว่าอันนี้เป็นปัจจัยให้มีคติอันเที่ยง เรียกว่าเป็นจุลโสดา หรือความรู้อันนี้เรียกว่า ยถาภูตญาณ เป็นญาณที่รู้ความจริง นี่เพียงเท่านี้ เราก็ยังเข้าไม่ถึง รู้สึกฟังดูลำบากเหลือเกิน เพราะว่าเป็นคนละภาษาจึงลำบากมาก ถ้าหากว่าเราเข้าใจแล้ว ก็สามารถที่จะรู้ได้ ยกขึ้นมาแต่ละเรื่องก็เข้าใจ แต่ว่าต้องเข้าใจตามเรื่อง แต่จะเห็นเดี๋ยวนั้นไม่สามารถจะเห็นได้ เหมือนผู้ที่เรียนมาแล้ว อย่างผู้ที่เรียนกฎหมายมาแล้ว ถ้าใครมาแสดงกฎหมายข้อใดก็ตาม คนที่มีพื้นความรู้มาแล้ว อบรมมาแล้วก็จะเข้าใจคำพูดของคนนั้นทันที กฎหมายข้อนั้นเข้าใจแจ่มแจ้งทีเดียว เพราะว่าเรียนมาแล้ว ปฏิบัติดีแล้ว แต่ว่าคนที่ไม่ได้เรียนกฎหมาย ถ้ายกขึ้นมากี่ข้อ ๆ ก็มืดแปดด้าน แต่ว่าฟังได้ ได้ยิน ถึงแม้แพทย์ก็เหมือนกัน พอคนไข้บอกอาการอย่างนั้น หรือเรียกชื่อนั้นทางวิชาของหมอ เขารู้ได้ทันที แต่คนที่ไม่ได้เรียนก็รู้ไม่ได้ว่าอะไร หมายความว่าอะไร อย่างเดียวกันทั้งทางโลกกับทางธรรม

ถาม รูปนามที่ได้จากการปฏิบัตินั้นเป็นอย่างไร ?

ตอบ รูปนามรูปร่างเป็นอย่างไร ดิฉันว่าเสียงเป็นรูป รูปนี่อย่านึกว่าสิ่งที่ต้องเห็นได้เท่านั้น กลิ่นก็เป็นรูป รสก็เป็นรูป เย็นก็เป็นรูป ร้อนก็เป็นรูป แต่มีรูปร่างอย่างไร อย่างนี้เราบอกไม่ได้เลย เราเพียงแต่เข้าไปรู้ว่าลักษณะนั้น เป็นรูปนั้น อย่างนี้เรารู้ เราบอกได้ เช่นเผ็ด คนกินพริกละก็รู้รสเผ็ด แต่รูปเผ็ดมีรูปร่างอย่างไร บอกให้ดูรูปร่างไม่ได้ ตาก็ไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยิน จมูกก็ไม่ได้กลิ่น แต่ว่าบอกลักษณะได้ท่านแจกลักษณะไว้ด้วยว่า ลักษณะกิจการงานของเผ็ดเป็นอย่างไร เมื่อกินเข้าไปแล้วถึงลิ้นแล้วจะรู้สึกร้อนหรือไม่สบาย ทำให้เหงื่อออก บางคนถูกเผ็ดไม่ได้เลย จะมีลักษณะทำให้ตาหูเดือดร้อน กระสับกระส่าย รู้สึกในปากในคอร้อนเผ่าไปหมด นี่เป็นลักษณะรูปเผ็ด ไม่มีรูปร่างเลยว่าอย่างไร เพราะฉะนั้นจะบอกก็ไม่ได้ แต่เมื่อเข้าไปรู้นั้นได้

ถาม รูปนามที่ได้จากวิปัสสนาเป็นอย่างไร ?
ความรู้สึกที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะเป็นอย่างไร ?

ตอบ อันนี้เป็นความสำคัญมากเหลือเกิน เพราะว่าท่านต้องทราบความหมายของคำว่า **สติสัมปชัญญะ** เสียก่อน สติสัมปชัญญะนั้นรู้อย่างไร รู้อย่างไรเรียกว่าสติสัมปชัญญะ รู้คนนี้เป็นผู้ชาย คนนี้เป็นผู้หญิง เป็นสติสัมปชัญญะหรือเปล่า *สติสัมปชัญญะ* ท่านแปลว่า รู้ตัว ทีนี้การที่รู้เรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดนี่เรารู้กันอยู่แล้ว เวลานี้เรารู้กันเต็มโลกเรื่องต่าง ๆ แต่ไม่ใช่รู้ด้วยสติสัมปชัญญะ รู้ด้วยปัญญา รู้ด้วยสัญญา แต่ไม่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ *สติสัมปชัญญะนั้น รู้ตัวในเวลาที่ทำกรรมฐาน* เพราะเป็นสติปัฏฐาน อันนี้ดิฉันยังนึกอยู่ในใจเหมือนกันว่า สติสัมปชัญญะนี้ อาจจะมีคนไม่รู้จักหน้าตาเลย อาจจะมีคนที่เข้าไม่ถึงสติสัมปชัญญะ เพราะอะไร ผู้ปฏิบัติเมื่อนั่งก็รู้ว่านั่ง รู้ว่านั่งนี่ยังไม่ชื่อว่ารู้ตัว ยังไม่ชื่อว่าสติสัมปชัญญะ เพราะว่านั่งเป็นกรรมฐาน รู้กรรมฐาน ไม่ใช่รู้ตัว ดิฉันคิดว่าพึงจะยาก คือรู้ว่านั่ง รู้ว่านอน รูปนั่ง รูปนอน รูปยืน รูปเดิน เป็นตัวกรรมฐาน มีผู้ทำกรรมฐาน แล้วก็มีกรรมฐานที่เป็นตัวถูกทำ ยังไม่ใช่ตัวจริง ๆ ตัวจริงได้แก่อะไร เรียกว่า *โยคาวจร* โยคาวจรเป็นผู้ทำงานอะไร เวลานั้นมีกรรมฐาน แล้ว

ก็มีผู้ทำกรรมฐาน ที่นี้สติสัมปชัญญะจะต้องอยู่กับผู้ทำ *ต้องรู้ตัวผู้ทำกรรมฐาน ไม่ใช่รู้กรรมฐาน* อย่างเช่น นั่ง รู้รูปนั่ง กำหนดรูปนั่ง อันนี้เป็นกรรมฐาน *ที่นี้สัมปชัญญะอยู่ที่ไหน อยู่ที่ผู้กำหนดรูปนั่ง คนที่ทำกรรมฐาน มีสติสัมปชัญญะรู้ตัวในที่นั้น* รู้อย่างไร รู้ว่าตัวกำหนดอะไร ตัวทำอะไร นี่ไม่ใช่รู้กรรมฐาน *เรียกว่า รู้ตัว ชื่อว่าความรู้สึกนั้นประกอบด้วยสติสัมปชัญญะแล้ว.*

จบคำบรรยาย เรื่อง กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ

ต่อไป เรื่อง มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

ผู้ที่ยังไม่เข้าใจชีวิต
ย่อมจะแก้ปัญหาของชีวิตไม่ได้

บทเรียนเรื่องชีวิต (อภิธรรมปีฎก) ท่านจะเริ่มต้นศึกษาได้จากวารสารชื่อ "ชีวิต" รับรองว่าอ่านเข้าใจง่ายมาก แม้แต่เพียงอ่านหนังสือออกก็ศึกษาได้ พิมพ์ขึ้นเพื่อให้ท่านศึกษาได้ที่บ้านของท่านเอง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา มีผู้สั่งซื้อฉบับเริ่มต้นไปศึกษากันเรื่อย ๆ ต่างก็พากันกล่าวว่าทำให้เข้าใจเรื่องของชีวิตอย่างลึกซึ้งทำให้บังเกิดความสุขความสงบ รู้สึกมีความเยือกเย็นจิตใจแจ่มใสยิ่งขึ้น ความรู้สึกว่าชีวิตเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายห่วงใยกังวล ทุกข์ร้อน หมดหวัง ค่อย ๆ คลายลงไป และเกิดความแน่ใจว่าบนเส้นทางของชีวิตที่จะเดินต่อไปนั้นควรจะไปทางไหน.

ปาฐกถา
เรื่อง มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

เมื่อคราวที่แล้วได้พูดถึงเรื่อง กังขาวิตรณวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๔ เรื่องวิสุทธินี้ขอได้โปรดเข้าใจด้วยว่า ตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงวิสุทธิที่ ๗ นั้น แต่ละวิสุทธิ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน และต่อเนื่องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ต่างก็ทำไปตามลำพังของแต่ละวิสุทธิใดวิสุทธิหนึ่ง เช่น จะกระทำเฉพาะศีลวิสุทธิ หรือจะทำแต่เฉพาะจิตตวิสุทธิ โดยไม่มีวิสุทธิอื่น ๆ ด้วยก็ไม่ได้ ต้องเนื่องกันไป

ฉะนั้นวิสุทธิเท่าที่ได้อธิบายมาแล้วจนถึงคราวนี้ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๕ เรียกว่า **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** *ก็ต้องเนื่องมาจากวิสุทธิต้น ๆ ที่ได้อธิบายแล้ว ๆ มา*

กังขาวิตรณวิสุทธิ อันเป็นวิสุทธิที่ ๔ ที่ได้อธิบายในคราวที่แล้วนั้น เป็นวิสุทธิที่หมดจดจากความสงสัย คือหมดจดจากกิเลสความสงสัยว่า รูปนาม หรือคน สัตว์ และโลกนี้มีผู้สร้าง คือมีพระนารายณ์ พระอิศวร พระเป็นเจ้าหรือผู้หนึ่งผู้ใดบันดาลให้เกิดขึ้น ความเข้าใจอย่างนี้ไม่มีแล้ว เพราะนี้ไม่มีความเข้าใจผิดอย่างนี้แหละ จึงชื่อว่ากังขาวิตรณวิสุทธิ วิสุทธินี้เป็นวิสุทธิของปัญญาไม่ใช่วิสุทธิของศีลหรือของสมาธิ

วิสุทธิของปัญญานั้น นับตั้งแต่ทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นมา เพราะเหตุว่ามีปัญญาจึงได้เข้าไปรู้อย่างนี้ และในการที่จะหมดจากความสงสัยได้นั้นก็เพราะเข้าไปรู้เหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดนามรูปนั่นเอง จึงได้หมดความสงสัยว่าโลกก็ดี หรือคนและสัตว์ก็ดี หาได้มีสิ่งใดที่จะบันดาลให้เกิดขึ้นได้ไม่ หากแต่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของเหตุและปัจจัยนั่นเอง อันมีอวิชชาเป็นต้น เมื่อได้เข้าไปรู้อย่างนี้แล้ว ความเข้าใจผิดที่ว่ามีผู้บันดาลให้เกิดขึ้นก็ถูกปัญญาทำลายไป จึงเข้าถึงกังขาวิตรณวิสุทธิได้

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ที่จะพูดในวันนี้ ก็ได้ปัจจัยมาจาก กังขาวิตรณวิสุทธินั่นเอง ถ้าหากวิสุทธิที่ ๔ ไม่มี วิสุทธิที่ ๕ คือ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิก็เกิดขึ้นไม่ได้ ฉะนั้นขอท่านผู้ฟังโปรดอย่าลืมว่า กังขาวิตรณวิสุทธิที่ได้พูดมาแล้วนั้น คือปัญญาที่เห็นความเกิดขึ้นของนามรูปพร้อมทั้งเหตุและปัจจัยที่ให้เกิด แต่เหตุปัจจัยในเรื่องนี้ท่านกล่าวไว้มากมายซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวให้ไกลมากนัก จะพูดแต่ในสิ่งที่พอจะรู้ตามหรือพิสูจน์ตามกันได้เท่านั้น เช่นการกำหนดอิริยาบถเป็นต้นก็จะรู้ว่ารูปนั่งนั้นเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นปัจจัยสำคัญที่จะให้เกิดขึ้นของอิริยาบถทั้งหลาย มีรูปนั่งเป็นต้นก็เพราะจิตคิดนั่ง หรือต้องการจะนั่ง รูปนั่งจึงได้เกิดขึ้น ผู้ที่กำหนดอิริยาบถนั้นก็จะรู้ว่า เพราะจิตอยากจะนั่งรูปนั่งจึงมีขึ้นถ้าหากไม่ต้องการจะนั่ง รูปนั่งก็จะไม่เกิดขึ้น ปัญญาที่รู้อย่างนี้เรียกว่า ปัจจยปริคคหญาณ (เป็นญาณที่ ๒ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖) คือญาณที่รู้เหตุปัจจัยที่ให้นามรูปเกิด แต่ยังไม่เห็นความดับของนามรูปที่เกิดขึ้นในขณะปัจจุบันนั้นได้ เพราะเหตุว่าปัญญาในขั้นนี้ยังอ่อนอยู่ แต่ก็ยังต้อง

กำหนดนามรูปอีกต่อไปจนกระทั่งเห็นความดับของนามรูปที่ตนเห็นเกิดขึ้นในปัจจยปริคคหญาณ หรือในกังขาวิตรณวิสุทธินั้น แต่ว่าการดับของนามรูปที่ตนเห็นในตอนนี้เป็นความเห็นที่อยู่ในขั้นของสัมมสนญาณ (เป็นญาณที่ ๓ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖) ยังไม่ใช่ความรู้ในขั้นของอุทยัพพยญาณ (เป็นญาณที่ ๔ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖) แต่ท่านก็จัดสงเคราะห์สัมมสนญาณเข้าไว้ในวิสุทธิที่ ๕ คือมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้ด้วย แต่ว่ายังไม่แท้จริง คือเพียงแต่อารมณ์ของสัมมสนญาณได้เข้าไปอยู่ในเขตของมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิด้วยส่วนหนึ่งแล้ว คือ ความดับของนามรูปนั้น แต่การเห็นความดับของนามรูปในสัมมสนญาณนั้นยังไม่เห็นความดับของนามรูปที่เกิดขึ้นในขณะของอารมณ์ปัจจุบัน เพราะปัญญายังไม่กล้าแข็ง

การเห็นนามรูปดับในสัมมสนญาณ จะเห็นเมื่อมีนามรูปใหม่เกิดขึ้นแล้ว จึงจะเห็นว่านามรูปเก่าดับไป เพราะปัญญายังอ่อนอยู่ จึงทำลายสันตติยังไม่ได้ สมมุติว่าผู้ปฏิบัติกำลังนั่งอยู่และผู้ปฏิบัติก็มีสติสัมปชัญญะ คือทำความรู้สึกตัวอยู่ว่า ดูรูปนั่งอยู่ แต่ยังไม่เห็นรูปนั่งดับ เพราะยังรู้สึกว่านั่งอยู่ ก็ยังรู้ในท่านั่งนั้น

ต่อเมื่อเปลี่ยนอิริยาบถใหม่โดยจะเป็นรูปนอนก็ตามเกิดขึ้นมาแทนรูปนั่งนั้นแล้ว จึงจะรู้ว่ารูปนั่งนั้นดับไปแล้วหรือหมดไปแล้ว แต่ถ้ายังไม่ได้เปลี่ยนอิริยาบถใหม่ รูปใหม่ยังไม่เกิดขึ้นก็ยังไม่เห็นรูปเก่าหรืออิริยาบถเก่านั้นดับไป เมื่อได้เปลี่ยนอิริยาบถใหม่และรูปใหม่เกิดขึ้นแล้ว จึงรู้ว่ารูปเก่านั้นดับไป แต่ผู้ปฏิบัติก็ยังคงกำหนดนามรูปนั้นแหละเรื่อยมา เมื่อปัญญามีกำลังขึ้นก็จะเข้าไปเห็นนามรูปในอารมณ์เดียวกันนั้นทั้งเกิดและดับในขณะปัจจุบันนั้นเอง หมายความว่า รู้อารมณ์มีรูปนั่งเป็นต้น ทั้งที่เกิดขึ้นและดับไปทั้ง ๆ ที่ยังนั่งอยู่โดยไม่ต้องเปลี่ยนอารมณ์ใหม่เลย ปัญญาที่เข้าไปรู้ดังนี้เรียกว่า อุทยัพพยญาน (เป็นญาณที่ ๔ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖)

อุทยัพพยญาณนี้ จัดอยู่ในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ แต่ก็ยังมีกิเลสในวิปัสสนาที่ยังเกิดได้อยู่ จึงยังไม่จัดว่าวิปัสสนาในที่นี้บริสุทธิ แต่ที่จริงปัญญาในอุทยัพพยญาณนี้เป็นปัญญาที่เป็นปฏิปทาที่ถูกต้องแล้ว หากแต่ว่า ปัญญานั้นยังไม่สมบูรณ์พอที่จะรู้เท่าทันในอารมณ์ของกิเลสที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง มี โอภาส แสงสว่าง เป็นต้น ที่เกิดจากกำลัง

ของสมาธินั้น เพราะกิเลสในที่นั้นละเอียดมาก และปัญญายังอ่อนอยู่ จึงรู้ไม่ทัน ปัญญาจึงไม่สามารถจะปรับปรุงอินทรีย์ให้เสมอกันได้ เพราะในที่นั้นมีสมาธิแรงกว่าปัญญา โดยเหตุนี้อารมณ์ของสมาธินี้จึงเอาจิตไปจากอารมณ์ของวิปัสสนา ทำให้เกิดมีแสงสว่าง มีความสุข มีความสงบเยือกเย็นเป็นต้น และอารมณ์ของสมาธินั้นยังเป็นที่อาศัยให้กิเลสเกิดได้อยู่ เมื่อจิตตกไปในอารมณ์นั้นแล้ว ตัณหาคือความยินดีหรือความพอใจในอารมณ์นั้นก็เข้าอาศัยได้ และอารมณ์นั้นก็เป็นปัจจัยแก่มานะว่าเราเป็นผู้เข้าถึงธรรมะที่แท้จริงแล้ว และทิฏฐิความเข้าใจผิดว่าธรรมะอันนั้นแหละคือพระนิพพานอันเป็นสรณะที่แท้จริง

เมื่อการรู้อารมณ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นแล้ว อารมณ์ของวิปัสสนาซึ่งเป็นอาวุธที่จะทำลายกิเลสก็เกิดขึ้นไม่ได้ และปัญญาในที่นั้นก็ยังไม่เป็นวิสุทธิ เพราะเหตุว่าวิปัสสนูปกิเลสยังเกิดปะปนอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ผู้ปฏิบัติบางคนเคยได้อารมณ์ของสมาธิมาแล้ว และอารมณ์ของสมาธิที่ตนเคยชินนั้นเอง มาเกิดขึ้นเป็นอุปสรรคแก่อารมณ์ของวิปัสสนา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ปฏิบัติมีความปรารถนาต้องการให้สำเร็จเร็ว หรือ

ต้องการจะถึงพระนิพพานเร็ว ๆ จึงมีศรัทธาแรงไปบ้าง หรือมีวิริยะแรง หรือมีสมาธิแรงไปดังนี้ เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้อารมณ์เหล่านั้นอันมีแสงสว่างเป็นต้นเกิดขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข สงบ เยือกเย็น พอใจมาก บางทีก็เข้าใจว่าอารมณ์นั้นเป็นพระนิพพาน ถึงแม้ท่านผู้ใดจะชี้แจงเหตุผลอย่างไรก็ยากนักที่จะทำให้เชื่อได้หรือที่จะรู้ตัวได้ ถ้าเป็นดังนี้แล้วก็ยากที่จะพบวิปัสสนาที่ถูกต้องได้ ฉะนั้นอารมณ์ในวิปัสสนูปกิเลสจึงเป็นกิเลสของวิปัสสนา

วิปัสสนูปกิเลสมี ๑๐ อย่าง คือ

๑. **โอภาส** แสงสว่างที่ผู้ปฏิบัติเข้าใจว่าได้มรรคผลแล้ว

๒. **ญาณ** ความรู้ชัดเกินไปจนเสียปัจจุบัน

๓. **ปีติ** ความอิ่มใจด้วยอำนาจสมาธิ

๔. **ปัสสัทธิ** ความสงบเยือกเย็นเกินไป วิปัสสนาจะไม่ปรากฏ ไม่มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๕. **สุข** ความเป็นสุขยิ่งเกินไป ย่อมทำให้ไม่เกิดทุกขาวิปัสสนา

๖. **อธิโมกข์** ความน้อมใจเชื่อมากไปด้วยศรัทธา ทำให้ไม่มีความพิจารณา ปัญญาเกิดยาก เพราะศรัทธาเป็นหัวหน้า

๗. **ปัคคหะ** มีความเพียรเกินไป ทำให้จิตคับแคบไม่เป็นสมาธิ

๘. **อุปัฏฐานะ** ความปรากฏเป็นนิมิตต่าง ๆ

๙. **อุเบกขา** มีจิตวางเฉยเกินไป เป็นเหตุให้หย่อนความเพียรในธรรมที่ควรได้ควรถึง

๑๐. **นิกันติ** ความใคร่ ความพอใจ เพลินอยู่ในอารมณ์อันสงบนั้น เป็นโอกาสที่ตัณหาจะเข้าอาศัย และไม่เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาญาณได้ ย่อมไปเป็นการขัดขวางต่อหนทางมรรคผล

ที่ท่านจัดธรรม ๑๐ ประการเป็นกิเลสของวิปัสสนา ก็เพราะเหตุว่าเมื่อเกิดขึ้นแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตก็จะไม่สามารถที่จะยกขึ้นสู่อารมณ์นิพพิทาและวิราคะได้ เพราะว่าอารมณ์ที่เป็นเหตุให้นิพพิทานั้นเป็นหนทางที่บริสุทธิ์ ทำให้บรรลุถึง

พระนิพพาน และอารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาหรือเป็นเหตุให้ถึงอารมณ์นิพพิทาได้นั้น จะต้องเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญาใน ๓ อย่างเท่านั้น คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

อารมณ์ของวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ มีผลตรงกันข้ามกับอารมณ์ของวิปัสสนาเพราะทำให้รู้สึกว่าเป็นสุข เป็นเหตุให้เกิดความพอใจ เมื่อความพอใจเกิดขึ้นแล้ว ความรู้สึกว่านามรูปเป็นทุกข์หรือไม่เที่ยงก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นของตัณหาและทิฏฐิ ฉะนั้นแต่ลำพังอารมณ์ของสมาธิเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถเข้าถึงวิสุทธิได้ เพราะยังเป็นที่อาศัยให้ความพอใจเกิดขึ้นในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๐ อย่างนั้นได้ อารมณ์เหล่านั้นจึงทำลายตัณหาไม่ได้ เมื่อตัณหาเกิดขึ้น ความเข้าใจผิดว่าตนได้เป็นผู้เข้าถึง มรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นสรณะ ก็เข้าไปติดอยู่ในอารมณ์นั้น เพราะเหตุนี้แหละจึงถือว่าเป็นกิเลสของวิปัสสนา คือว่าทำให้วิปัสสนาตกไป ทำให้วิปัสสนาเสียไป แต่ว่าไม่เป็นกิเลสของสมาธิหรือของสมถะ เพราะว่าสมถะนั้นต้องอาศัยอารมณ์อย่างนี้ สมาธิจะต้องอาศัยอารมณ์อย่างนี้จึงจะใช้ได้ หมายความว่า สมาธิจะต้องมีกำลัง

จึงจะเกิดอารมณ์อย่างนั้นได้ วิปัสสนูปกิเลสเป็นกิเลสเฉพาะวิปัสสนาเท่านั้น จึงเรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส และเมื่อไปหยุดอยู่อย่างนี้แล้ว จิตก็ไม่เดินขึ้นไปให้ถึงที่สุดทางวิปัสสนาจึงเป็นอุปสรรคแก่วิปัสสนา จิตจะดำเนินต่อขึ้นไปจากอุทยัพพยญาณก็ไปไม่ได้ เพราะความพอใจเกิดขึ้นในที่นั้น มีความเข้าใจว่าตนได้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานแล้ว วิปัสสนาก็เป็นอันว่าหยุดไม่ไปต่อ

ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มีการศึกษาหรือไม่เข้าใจในปริยัติดี ก็จะไม่ทราบว่ากิเลสเกิดได้อย่างนี้ ถ้าไม่มีปริยัติ ไม่มีการศึกษาให้เข้าใจ ก็จะไม่ทราบได้เลย ด้วยเหตุนี้แหละจึงต้องถือว่าปริยัติเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง มิฉะนั้นการที่จะปฏิบัติให้ถึงมรรคผลนิพพาน หรือแจ้งอริยสัจธรรมก็จะดำเนินต่อไปไม่ได้ หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีอาจารย์ผู้สอนที่ท่านได้เคยผ่านอารมณ์ที่ถูกมาแล้ว เมื่อศิษย์ไปเล่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นให้ท่านฟัง ท่านก็จะรู้ได้ทันทีว่าผิดทางเสียแล้ว แปลว่าจิตตกไปจากอารมณ์ของวิปัสสนาที่แท้จริง เมื่ออาจารย์รู้อย่างนี้ก็จะพยายามหาอุบายแนะให้ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาอีกตามทางที่ถูกที่เคยได้ไว้แล้วในอุทยัพพยญาณ

มิฉะนั้นจะดำเนินต่อไปไม่ได้เลย จะต้องติดอยู่เพียงนี้ อีกนัยหนึ่ง ถ้าผู้ปฏิบัติมีปริยัติที่ถูกต้องดีแล้วนั่นแหละ จึงจะเข้าใจโยนิโสมนสิการได้ถูกต้อง จึงจะละอารมณ์ที่ผิด แล้วยกจิตขึ้นสู่อารมณ์วิปัสสนาที่ถูกได้

ในขณะที่ยังอยู่ในวิปัสสนูปกิเลสนั้น ยังไม่ชื่อว่าเข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ยังมีชื่อว่าความรู้นั้นวิสุทธิ เพราะว่ายังมีกิเลสอาศัยอยู่ได้ ความรู้นั้นยังไม่แน่ที่จะประหาณกิเลสได้ ต่อเมื่อเกิดความรู้ขึ้นมา จะเป็นด้วยการศึกษาหรือจะเป็นเพราะมีอาจารย์บอกเหตุผลให้ก็ตาม จึงทำให้ทราบว่าอารมณ์อย่างนั้นไม่ใช่ทางที่ถูก จึงจะทำให้อารมณ์ซึ่งเป็นที่อาศัยของกิเลสนั้นหมดไป เมื่อความรู้สึกที่ผิดนั้นไม่มีแล้ว ความรู้สึกในอารมณ์ของอุทยัพพยญาณจึงจะเกิดขึ้นได้ อย่างนี้ผู้ปฏิบัติก็จะต้องเข้าใจมิฉะนั้นก็เข้าหาอารมณ์ที่ถูกไม่ได้ คือเมื่ออารมณ์ที่ถูกหมดไปแล้วหรือเสียไปแล้วก็กลับมาไม่ได้

อุปมาเหมือนกับผู้ที่เขียนรูป เขียนได้ดีมาก แต่ต่อมาภายหลังจะทำให้ดีอย่างนั้นอีกทำไม่ได้ นี่เป็นอย่างนี้เพราะอะไร เพราะว่าความเข้าใจยังไม่พอ ที่รู้ว่าดี ด้วยเหตุอะไรที่ว่าไม่ดี

เสียเพราะเหตุอะไร เสียเพราะทางไหน นี่เป็นเพราะยังเข้าใจไม่ดีพอ เมื่อเสียแล้วจะกลับทำให้ดีจึงทำไม่ได้ และจะกลับทำให้ดีได้ก็ต้องเข้าใจแก้ที่เสียได้ และจะต้องรู้จักวิธีแก้ว่าจะแก้อย่างไร เวลาที่ปฏิบัติ จิตเข้าไปในอารมณ์อย่างนั้น ในความรู้สึกอย่างนั้นก็จะต้องมีปัญญาชี้ขาดได้ว่าผิดหรือถูก ถ้าผิดก็ต้องทำอารมณ์ที่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลสหมดไป แล้วกลับเข้าสู่อารมณ์ที่ถูกได้ อย่างนี้จึงจะเรียกว่ารู้อารมณ์ใดถูก อารมณ์ใดผิด เมื่อมีความรู้ถูกต้องแล้วก็สามารถจะป้องกันจิตมิให้ตกไปในอารมณ์ที่ผิดนั้นต่อไปอีก **ความเข้าใจอย่างนี้แหละที่เรียกว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะรู้ว่าอย่างไหนถูกอย่างไหนผิด จึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้** ถ้ายังไม่มีความเข้าใจว่าอย่างไหนถูกอย่างไหนผิดยังรู้แน่ไม่ได้ ยังตัดสินไม่ได้ ก็ถือว่าเข้าไม่ถึง และมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้ จะต้องเกิดตั้งแต่อุทยัพพยญาณไม่ใช่เกิดก่อนหน้านั้น ถ้ายังเข้าไม่ถึงวิปัสสนาญาณที่แท้จริงก็ยังไม่เกิดวิปัสสนูปกิเลส ซึ่งเป็นกิเลสของวิปัสสนา ต้องเกิดวิปัสสนาแล้วและทำให้วิปัสสนานั้นเสียไป จึงจะเรียกว่าเป็นกิเลสของวิปัสสนาได้ ถ้าทำยังไม่ถึงอุทยัพพยญาณก็อาจเกิด

แสงสว่างหรืออาจจะเกิดอะไรก็ได้ แต่ยังไม่จัดเป็นกิเลสของวิปัสสนา เพราะว่าวิปัสสนายังไม่เกิด หรือมิได้ทำลายวิปัสสนาก็ยังถือว่าเป็นวิปัสสนูปกิเลสไม่ได้ และมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิก็ยังไม่มี ต้องได้แล้วทั้งอารมณ์ที่ถูกและอารมณ์ที่ผิด ด้วยเหตุนี้จึงตัดสินได้ว่าอารมณ์ที่ถูกคืออย่างนั้น และอย่างนี้ไม่ใช่อารมณ์ที่ถูก ความรู้อย่างนี้เรียกว่าปัญญาที่เข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เข้าถึงอย่างไร เข้าถึงเพราะรู้แน่ว่าถูกหรือผิด ความรู้อย่างนี้เกิดขึ้นแล้วจึงจะได้ชื่อว่าเข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิได้

เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการศึกษา ถ้าไม่มีการศึกษาก็อาจเข้าใจผิดได้ แล้วก็ยากที่จะแก้ได้ด้วย เพราะว่าตัณหา มานะ ทิฏฐิ เข้าไปยึดแน่นเสียแล้ว

ส่วนผู้ที่ไม่มีวิปัสสนูปกิเลสนั้น มีอยู่ ๓ พวก คือ ๑. ผู้มีความเพียรน้อย เมื่อวิริยะซึ่งเป็นองค์ของสมาธิอ่อน สมาธิก็ไม่มีกำลัง เพราะว่าอารมณ์อย่างนี้เกิดจากสมาธิ เมื่อสมาธิไม่มีกำลัง อารมณ์อย่างนี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่ออารมณ์อย่างนี้ไม่เกิด วิปัสสนาก็ไม่มีวิปัสสนูปกิเลส ๒. ไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติถูก

ต้อง มีพระโสดาเป็นต้น พระโสดาท่านปฏิบัติถูกแล้วเดินทางถูกแล้ว รู้จักทางถูกแน่นอนแล้ว เพราะได้เคยถึงนิพพานแล้ว ได้เคยแจ้งสัจธรรมทั้ง ๔ แล้ว ท่านพวกนี้ไม่มีวิบัติสสนูปกิเลส เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าเคยเดินทางมาแล้ว เข้าใจว่าอะไรผิดอะไรถูกแล้ว ทำไม่ผิดแล้ว ท่านพวกนี้ก็ไม่มีวิบัติสสนูปกิเลส ๓. อีกพวกหนึ่งก็ไม่มีวิบัติสสนูปกิเลสเหมือนกัน คือพวกปฏิบัติผิดทางของวิบัติสสนา ดังนั้นวิบัติสสนูปกิเลสจึงไม่มี

ฉะนั้น คำว่ามัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้ คือ ไม่มีวิบัติสสนูปกิเลส ท่านบอกไว้ ๒ อย่าง คือ รู้ว่าอย่างนี้ไม่ใช่ทางแน่ก็ไม่มีวิบัติสสนูปกิเลส หรือรู้ว่าอย่างนี้ไม่ใช่ทางนิพพานแน่ ก็เป็นมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิเหมือนกัน เพราะไม่มีการรู้ผิดในที่นั้น คือรู้แล้วอย่างนี้ไม่ใช่ รู้แล้วว่าอย่างนี้ผิด ก็ถือว่าเป็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องหมดจด เมื่อไม่ได้เจือด้วยความเข้าใจผิดก็สามารถเข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิได้เหมือนกัน หรือเมื่อรู้ว่าทางถูกหรือทางผิด ก็สามารถเข้าถึงวิสุทธินี้ได้เช่นกัน

สิ่งที่ท่านควรเข้าใจคือ ความรู้อย่างไรหรือมีความเข้าใจอย่างไรจึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้ เพราะว่าวิสุทธินั้นไม่ใช่อยู่เฉย ๆ

ก็เกิดเป็นวิสุทธิขึ้นมาเองได้ จะต้องทำอย่างไรเพื่อให้เข้าถึงวิสุทธินี้ได้ เพราะคำว่าวิสุทธิต้องไม่มีกิเลส จะต้องทำความเข้าใจอย่างไรกิเลสจึงจะไม่เจือปนในที่นั้น การไม่ให้มีกิเลสนี้จะต้องทำอย่างไร เพียงนึก ๆ ว่าไม่ให้มีกิเลสเท่านั้นไม่ได้ ดังนั้นเหตุที่จะให้เข้าถึงวิสุทธินั้นเข้าถึงได้อย่างไร จะต้องเข้าได้ด้วยปัญญา เข้าได้ด้วยความเข้าใจ และก็ไม่ใช่จะได้มาในเวลาที่กำลังปฏิบัติ ความเข้าใจนี้ต้องได้มาก่อนแล้ว ต้องเข้าใจมาตั้งแต่ขั้นปริยัติ และก็มาถึงขั้นปฏิบัติ จึงจะมีความเข้าใจติดต่อกันได้ ถ้าปริยัติไม่ดีพอ ไม่เข้าใจพอ เมื่อถึงขั้นปฏิบัติก็เข้าใจไม่ได้เหมือนกัน มิฉะนั้นก็ต้องมีครูมีอาจารย์ที่เข้าใจเพราะท่านเคยปฏิบัติมาแล้วจึงรู้ถูก

บางคนเรียนปริยัติมาก ๆ กลับได้ปัญญาเป็นวิปัสสนูปกิเลสก็ได้ เพราะเหตุว่าปัญญาที่ได้มาจากอดีต ไม่ใช่ปัจจุบัน ส่วนความรู้ที่เป็นอุทยัพพยญาณนั้นเป็นภาวนาปัญญาเป็นปัญญาที่ได้มาจากอารมณ์ปัจจุบันที่กำลังพิสูจน์อยู่ กำลังแสดงอยู่ ถ้าเอาอารมณ์ปริยัติเข้า คือต้องการจะรู้เรื่องนี้ขึ้นมาก็ทำให้การปฏิบัติเสียไป เพราะมัวไปนึกถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้เสีย ดังนั้นปัญญาที่รู้มาก

ในปริยัติจึงอาจไม่ถูกก็ได้ เพราะเป็นการรู้ตามปริยัติ เพราะฉะนั้นถ้าความรู้อย่างนี้เกิดขึ้นก็ทำให้ปฏิบัติเสียไป อารมณ์ของวิปัสสนาก็จะไม่ปรากฏ อย่างนี้ก็เป็นความสำคัญเหมือนกัน ดังนั้น ถ้าไม่เข้าใจดีก็ให้ถืออารมณ์ปัจจุบันนี่แหละสำคัญที่สุด

ขอให้ท่านเข้าใจคำว่าปัจจุบัน จิตที่ตั้งอยู่ในอารมณ์ปัจจุบันได้นั่นแหละสำคัญมาก ถ้าท่านเข้าใจอารมณ์ปัจจุบันได้ดีแล้ว จิตตกไปจากอารมณ์ปัจจุบันขณะใด คราวใด ท่านก็รู้ได้ทันทีว่า จิตไม่ได้รับอารมณ์ปัจจุบันแล้ว ให้รู้สึกว่าจิตตกไปจากมัชฌิมาปฏิปทานี้ไม่เป็นอารมณ์ปัจจุบัน ถ้าจิตตั้งอยู่ในอารมณ์ขณะใด ขณะนั้นก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทา แปลว่ายกจิตขึ้นสู่อารมณ์ถูกแล้ว เพราะฉะนั้นการตัดสินอารมณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะจะรู้ได้ว่าจิตหรือปัญญาที่เข้าไปรู้นั้นเป็นปัจจุบันหรือเปล่า เมื่อปฏิบัติแล้วรู้อารมณ์อย่างนั้น อย่างนี้เป็นปัจจุบันหรือเปล่า และสิ่งที่รู้นั้นเป็นของจริงที่มีอยู่โดยปกติธรรมดาหรือเปล่า หรือว่าเกิดขึ้นจากความสงบ เกิดจากการนึกคิดหรือว่าเกิดขึ้นจากธรรมดานั้นแสดง หรือเกิดจากมนสิการโดยที่จิตใจนึกไปถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้ แล้วก็บอกว่าเรื่องนั้นต้องเป็นอย่างนั้น

เรื่องนี้ต้องเป็นอย่างนี้ รู้ตามหลักฐานของปริยัติบ้าง รู้ตามที่เรานึกเอาเข้าใจเอาบ้าง แต่ความที่เข้ารู้ถึงวิปัสสนานั้น ต้องเป็นความรู้ที่ได้จากสภาวะที่แสดงแล้วก็รู้ตามนั้น การที่จะรู้ว่าความรู้อย่างนั้นเข้าถึงวิปัสสนา ต้องเป็นความรู้ที่ได้จากสภาวะ อย่างความไม่เที่ยง เป็นต้น มีสภาวะปรากฏแสดงแล้วหรือยัง หรือว่าไปมนสิการเอาเองว่าไม่เที่ยง อย่างนี้เป็นต้น ปัญญาอย่างนี้ยังเข้าไม่ถึงวิปัสสนา ปัญญาที่เข้าถึงวิปัสสนาซึ่งเรียกว่าภาวนาปัญญา ต้องตามดูสภาวะ ตามดูนามรูป จนกระทั่งเห็นตามความจริงของนามรูปที่แสดงให้เห็น และรู้ตามที่ปรากฏแสดงอยู่นั้น อย่างนี้จึงจะเรียกว่าเข้าถึงวิปัสสนาได้ เพราะว่าเราเข้าไปพิจารณาจะเป็นรูปใดนามใดก็สุดแล้วแต่ รูปนามที่เราดูอยู่นั้นกำลังแสดงความไม่เที่ยงอยู่ สมมติว่ารูปนั่ง เห็นว่ารูปนั่งนี้ไม่เที่ยง ถ้าเห็นด้วยวิปัสสนาที่แท้จริงต้องเห็นความไม่เที่ยง ขณะที่กำลังนั่งอยู่นั่นแหละว่าไม่เที่ยง ที่เราเข้าใจกันอยู่ว่าไม่เที่ยง ก็คือเมื่อเปลี่ยนอิริยาบถแล้ว เมื่อรูปนั่งหมดไปแล้ว เราจึงรู้ว่ารูปนั่งนั้นไม่เที่ยง หรือว่าเท้าที่ยกขึ้นและย่างลงไปนี้ ยกนั้นหมดไปแล้ว จึงเห็นว่ารูปยกนั้นไม่เที่ยง

อย่างนี้ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นรูปนั่งไม่เที่ยง เพราะขณะที่ยังนั่งอยู่ไม่เห็นความเที่ยงของรูปนั้น ถ้าเห็นด้วยวิปัสสนาที่แท้จริงจะต้องเห็นไม่เที่ยงในขณะที่กำลังนั่งอยู่นั้น คือจะเป็นรูปใดหรือนามใดก็ตาม ต้องเข้าไปเห็นว่าไม่เที่ยงขณะที่รูปนั้นนามนั้นแสดงความไม่เที่ยง ไม่ใช่เห็นว่าไม่เที่ยงเมื่อมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นแทนที่แล้ว เช่นเห็นว่าจักขุวิญญาณนี้ไม่เที่ยง หรือวิญญาณนี้ไม่เที่ยงต่อเมื่อเราไม่เห็นสิ่งนั้น หรือว่าสิ่งนั้น ๆ ได้ผ่านไปแล้วนั่นแหละเราจึงรู้ว่าที่เห็นสิ่งนั้นหมดไปแล้ว แต่ที่กำลังเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ เรายังไม่เห็นว่าไม่เที่ยง ทำไมจึงยังไม่เห็น เพราะว่าเรายังเห็นอยู่ เรากำลังดูอยู่ เราก็ยังเห็นอยู่เรื่อยอย่างนี้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่าการเห็นนี้ไม่เที่ยง เพราะฉะนั้นเราจะต้องดูจนกว่านามรูปเขาไม่เที่ยงตามลักษณะของเขาที่แสดงว่าไม่เที่ยงอย่างนี้เสียก่อน แล้วเราจึงจะรู้ว่าไม่เที่ยง ถ้าเราเข้าไปเห็นอย่างนี้ก็จะรู้ว่าใครเป็นผู้บอกให้เห็น ใครเป็นผู้บอกให้รู้ว่าไม่เที่ยง เราจะตอบว่าอย่างไรเมื่อไม่ได้เข้าไปเห็นเองว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เช่นวิญญาณไม่เที่ยง จะเห็นวิญญาณใดก็ตาม หรือรูปไม่เที่ยง จะเป็นรูปใดก็ตาม ข้อสำคัญจึงมีอยู่ว่า เราต้องไปเห็นนามนั้น

เห็นรูปนั้นกำลังแสดงความไม่เที่ยงอยู่ ถ้าเมื่อใดถามเราว่าใคร บอกว่ารูปนามไม่เที่ยง เราก็ต้องบอกได้ว่าได้เห็นเอง เพราะว่าเราเข้าไปเห็นด้วยตนเอง ไม่มีใครบอกให้เห็น เพราะเห็นเอง และถ้าจะมีใครมาบอกว่า นามรูปเที่ยงสักหมื่นคนแสนคน ก็ไม่เชื่อใครทั้งนั้น

เรื่องอย่างนี้ก็มีในพระสูตรแสดงถึงการได้ฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมขึ้นมา คือเห็นความไม่เที่ยง ความเกิดขึ้นและดับไปของนามรูปด้วยวิปัสสนา เขาก็มีความเลื่อมใสศรัทธาว่าคำนี้เป็นของจริง เพราะได้เข้าไปพิสูจน์แล้ว เห็นตามความเป็นจริงอย่างนั้นทีเดียว แม้ว่าพระยามารแปลงรูปร่างเหมือนกับพระพุทธเจ้ามาบอกว่าเมื่อกี้นี้ตถาคตมาเทศนาแก่ท่านว่ารูปนามทั้งหลายไม่เที่ยงนั้น พูดผิดไป ความจริงไม่ใช่อย่างนั้น รูปนามเป็นของเที่ยงอยู่ในโลกนี้ เขาก็รู้ว่าผู้ที่พูดดังนี้ไม่ใช่พระพุทธเจ้า เป็นมารเพราะมีความเข้าใจไม่ตรงกับความเป็นจริง อย่างที่เขาได้เห็นมาเช่นนั้น ผู้ที่เข้าไปเห็นความจริงแล้วจะไม่ยอมเชื่อเป็นอย่างอื่นเลย ดังนั้นความรู้ที่ถูกพิสูจน์ด้วยตัวของตัวเองแล้ว จึงทำให้หายความสงสัยได้ หรือแก้ความไม่เข้าใจของตัวเองได้

เดี๋ยวนี้เราก็ทราบกันทุกสิ่งทุกอย่างแล้วว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง พระองค์ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เรารู้ตามว่าไม่เที่ยง เราเชื่อตามพระพุทธเจ้าเหมือนกับพิจารณาด้วยจินตาญาณของเรา มนสิการตามไปก็รู้สึกว่าไม่เที่ยง และเชื่อตามว่าท่านสอนจริง ท่านสอนเราก็เชื่อตาม แต่ว่าไม่ใช่รู้เอง พระองค์ท่านรู้ต่างหาก ท่านรู้ว่าไม่เที่ยง แต่เรายังไม่รู้ เพราะฉะนั้นครูที่แท้จริงของเราคือใคร ครูของเราที่แท้จริงก็คือธรรมชาติ คือสภาวะ คือรูปนามนี่แหละเป็นครูที่แท้จริงของเรา ไม่ใช่ใครเลย เขาบอกไม่ผิด สอนไม่ผิดเลย สอนคนหนึ่งอย่างไร แม้ร้อยคนแสนคนก็สอนอย่างเดียวกันหมด

เพราะฉะนั้นการเจริญวิปัสสนา ก่อนอื่นก็ควรจะเข้าไปให้พบครูเท่านั้นเอง เรื่องไม่เที่ยงเป็นทุกข์ หรือเป็นอนัตตาอะไรต่ออะไรต่าง ๆ ของรูปนาม ดีหรือชั่วต่าง ๆ รูปนามเท่านั้นจะเป็นผู้สอนให้ แต่ท่านต้องไปเจอรูปนามเข้าเสียก่อนแล้วท่านจึงจะรู้ ท่านจึงจะได้ความเข้าใจจากเขาว่าความจริงเขาเป็นอย่างไร ถ้าเรายังไม่เข้าไปเจอนามรูป ก็หมายความว่ายังไม่ได้เจอครูธรรมะต่าง ๆ อยู่ที่นามรูปเท่านั้นเอง ไม่ได้อยู่ที่อื่นเลย และ

๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ในปิฎกทั้ง ๓ นั้นได้แก่อะไร มาจากไหน ก็ได้แก่นามกับรูปทั้งหมด ถึงแม้พระพุทธเจ้าได้สัพพัญญุตญาณตรัสรู้ว่าไม่เที่ยง แจ้งโลก มีพระนามว่า โลกวิทู ก็ใครเล่าเป็นผู้สอนพระองค์ ก็นามรูปนี่แหละเป็นผู้สอน ก็ได้มาจากธรรมชาตินั่นเองเขาเป็นผู้บอก แต่ท่านเป็นผู้มีปัญญาจึงได้รับความรู้ที่ครูบอกให้มากมายละเอียดลออ สามารถรู้ความละเอียดลออของนามรูปได้มาก อย่างเราก็ไม่สามารถจะรู้เท่านั้น เพราะไม่มีปัญญาถึง เราก็รู้ไม่ได้ ถึงอย่างนั้นก็ขอให้ได้เข้าไปพบรูปกับนามก่อนเถิด เพราะว่ารูปกับนามเป็นขั้นต้นของวิปัสสนา

แต่การรู้รูปนามที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่รูปนามที่เราเรียนตามปริยัติ ต้องเป็นรูปนามที่ได้จากปฏิบัติวิปัสสนา ที่ตรงกันกับทิฏฐิวิสุทธิ หรือตรงกันกับนามรูปปริจเฉทญาณ ที่กำหนดรู้นามรูปในขั้นต้นของวิปัสสนา นามรูปนี่แหละเราต้องเข้าไปให้ถึงเสียก่อน แล้วทีนี้จะต้องการเรียนอะไร จะรู้อริยสัจหรือจะรู้นิพพาน หรือจะรู้อะไรก็แล้วแต่ นามรูปเขาจะเป็นผู้พาท่านไปถึงความรู้นั้น เขาจะเป็นคนสอนให้ท่านรู้ทุกอย่าง เพราะฉะนั้นข้อสำคัญชั้นแรกนี้ ขอให้พยายามเข้าใจรูปนามก่อน อุปมาเหมือนการอ่านหนังสือออกแล้ว หนังสือจะกี่เล่มก็ตาม ก็อ่าน

ออกรู้เรื่องหมด ก็ใครบอก ใครเป็นคนสอน ก็ตัวหนังสือนั่นแหละสอน ตัวหนังสือนั่นประกอบด้วยเหตุปัจจัยอย่างไรก็อ่านไปตามนั้น เพราะเข้าใจปัจจัยที่ประกอบอยู่ในคำนั้น ๆ ว่า คำนั้น ๆ ใช้พยัญชนะเท่าไหร่ สระเท่าไหร่ ฉะนั้นทุกอย่างที่ปรากฏขึ้นจะต้องมีปัจจัย

ธรรมะนั้นมีมากมายเหลือเกิน แล้วแต่จะพูดเรื่องอะไร มีอิทธิบาท อินทรีย์ โพชฌงค์ มรรค ๘ วิปัสสนาญาณ วิสุทธิ สติปัฏฐาน และก็มีอะไร ๆ อีกหลายอย่างมากมาย ข้อสำคัญที่จะได้ประโยชน์ที่สุดคือ เราจะต้องนำเอาคำเหล่านี้มาใช้ เหมือนกับเราเรียนหนังสือ เช่นคำว่า "เปลี่ยน" หรือ "เหมือน" เราก็ต้องเข้าใจว่าจะต้องมีอะไรผสมกัน จึงจะเป็นคำที่อ่านว่า "เปลี่ยน" หรือ "เหมือน" ได้ นี่ต้องเข้าใจอย่างนี้ และเรียนธรรมะก็ต้องเข้าใจอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าตัวหนังสือตัวเดียวจะเป็น "เหมือน" ไม่ได้ หรือจะเป็น "เปลี่ยน" ไม่ได้ ตัวหนังสือตัวเดียวอ่านไม่ได้ความ ต้องหลายตัวรวมกันจึงจะเกิดเป็นความหมายขึ้นได้ ธรรมะก็เหมือนกัน เขายกหมวดไหนขึ้นมา เช่นอย่างที่เราพูดกันอยู่นี้ เขายกวิสุทธิขึ้นมา เราก็จะต้องรู้แล้วว่าความหมายของคำว่าวิสุทธิหมายถึงอะไร มาจากไหน เห็นอย่างไร

และมีธรรมะหมวดไหนบ้างที่มาผสมอยู่ ต้องเข้าใจอย่างนี้ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็หมายความว่าอ่านหนังสือออก หรือแม้จะไม่เคยเขียนเลย ไม่เคยอ่านชื่ออย่างนี้เลย แต่เมื่อเขาเขียนขึ้นมาเราก็อ่านได้ เพราะเรเวเข้าใจ เรารู้แล้วว่าธรรมะที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยอย่างนั้น ต้องมีความหมายดังนั้น พยัญชนะอย่างนี้ ตัวสะกดอย่างนี้ สระอย่างนี้ ก็ต้องอ่านอย่างนี้ ก็เหมือนกับธรรมะ ธรรมะทุกหมวดจะต้องโยงถึงกันหมด ไม่ใช่ต่างฝ่ายต่างอยู่ เช่นคำว่า "วิสุทธิ" ก็เหมือนกัน กว่าจะเข้าถึงวิสุทธินี้จะต้องอาศัยธรรมะอะไรบ้าง ทำอย่างไรจึงจะเข้าถึงวิสุทธิได้ มีธรรมะอะไรบ้างอยู่ในที่นี้จึงเป็นวิสุทธิได้ วิปัสสนามาจากไหน วิปัสสนาก็ต้องมีเหตุอีก และต้องเข้าใจนำเอาเหตุและผลทั้งหลายมาผสมเข้า มารวมกันจึงจะเกิดเป็นวิสุทธิได้ และข้อสำคัญก็ต้องเข้าใจคำว่า "วิสุทธิ" หมายความว่าอย่างไร

การศึกษาจึงควรที่จะเข้าใจความหมายในถ้อยคำนั้น ๆ เช่น มรรค ๘ หรือสติปัฏฐานเป็นต้น มรรค ๘ มาจากไหน สติปัฏฐานคืออะไร มาจากไหน ถ้าเราไม่รู้อย่างนี้ก็ลำบาก ก็ต้องเกิดการเถียงกันเป็นธรรมดา จะพูดอย่างไรก็ตาม ตัวหนังสือมีจำนวนจำกัด มี ๔๔ ตัว บาลีมี ๓๒ ตัว มีเท่านี้ จะพูดอย่างไร ๆ

ก็ไม่พ้นไปจากตัวหนังสือนี้ได้ แต่ก็ขึ้นอยู่กับการปรับปรุง ถ้าปรับปรุงไม่ถูกก็นำมาติดต่อกันไม่ได้

เพราะฉะนั้นขออย่าได้ลืมเลยว่า ทุกอย่างต้องมีเหตุมีผล ทั้งนั้น ใครจะพูดอย่างไรก็ได้ไม่สำคัญ เราไม่ต้องคัดค้าน แต่ขอให้รู้ว่าที่เขาพูดนั้น เขาพูดถูกหรือพูดผิด อย่างวันนี้เราพูดเรื่องวิสุทธิ เราก็ต้องรู้ว่า วิสุทธินี้เป็นเหตุหรือเป็นผล ถ้าเป็นผลก็ต้องรู้ว่ามาจากเหตุอะไร ถ้าเป็นเหตุ อะไรเป็นผล ถ้าเป็นเหตุและผลจะเกิดอะไรขึ้น ถ้าเราเข้าใจอย่างนี้ ใครจะพูดอะไรเราก็รู้ เช่นจะยกเอาเรื่องนิพพานเมาพูดว่า นิพพานมีความบริสุทธิ์หมดจด เป็นธรรมที่ไม่มีกิเลส ไม่มีทุกข์ เขาก็พูดกันได้ เขาพูดไม่ผิดเลย เขาพูดถูก แต่ควรถามเขาว่าการที่จะให้เข้าถึงนิพพานได้นั้นจะต้องทำอย่างไร เขารู้ไหม ถ้าไม่รู้ ก็ให้เข้าใจว่าเป็นคำพูดที่ไม่มีเหตุผล เพราะเขาบอกว่าให้ปล่อยวาง อย่าไปยึดถือเอาไว้ก็แล้วกัน ถ้าไปยึดถือก็เป็นทุกข์ ถ้าปล่อยวางก็เป็นสุข พูดอย่างนี้ง่ายเหลือเกิน ดีเหลือเกิน ฟังง่ายดี แต่ว่าทำอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือ ทำอย่างไรจึงจะปล่อยวางได้ เพราะการปล่อยวางเป็นผลไม่ใช่เหตุ และการปล่อยวางนั้น นึกปล่อยวางเอาเองหรือ การปล่อยวางเป็นของที่คิดเอาเองไม่ได้

เพราะสิ่งทั้งหลายต้องไหลมาจากเหตุ พูดแต่เพียงแค่นี้เขาก็ให้เหตุของการปล่อยวางแก่เราไม่ได้ จึงถือได้ว่าคำพูดของเขานั้นไม่ถูก เพราะปราศจากเหตุ ถ้าเขาพูดเรื่องเหตุ เรื่องทำสติ-ปัฏฐาน เจริญมรรค ๘ เจริญวิปัสสนา ก็ต้องถามว่าผลเป็นอย่างไร ผลของการเจริญสติปัฏฐานนั้นจะปรากฏอะไรขึ้น ถ้าเขารู้ความหมายว่าผลที่ถูกจะเกิดอย่างนั้น ๆ แต่ถ้าผลเกิดขึ้นไม่ตรงกับที่เข้าใจมา เขาก็ต้องรู้ว่าเหตุที่ทำนั้นยังไม่ถูก ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็จะทำไม่ผิด และข้อสำคัญ ขอให้เรารู้เถิดว่า เขาพูดเรื่องอะไร นี่เป็นสิ่งสำคัญ เราต้องเข้าใจเหตุไว้ เพราะไม่ว่าอะไรขึ้นชื่อว่าสังขตธรรมแล้ว ต้องมีเหตุมีผลอย่างแน่นอน มิฉะนั้นก็เกิดไม่ได้ ไม่ว่าอะไรทั้งหมด จะเกิดขึ้นเองโดยลำพังอย่างเดียว ไม่มีอะไรผสมอยู่เลยนั้นไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าแสดงถึงกับว่า แม้เส้นผมเส้นเล็ก ๆ ยังต้องอาศัยรูปถึง ๔๔ อย่าง จึงจะเกิดขึ้นเป็นเส้นผมได้ เพราะฉะนั้นวิทยาศาสตร์แม้จะทำผมเพียงเส้นเดียวก็ทำไม่ได้ เพราะว่าธรรมชาติที่สร้างขึ้นมาได้ ก็ต้องแล้วแต่เหตุปัจจัยของเขา ถ้าเราสร้างปัจจัยไม่ได้ ผลก็ย่อมเกิดเองไม่ได้เหมือนกัน อย่างดีก็ทำได้แต่ของปลอม ของจริงทำไม่ได้ ไม่ว่าอะไรในร่างกายของเราแม้แต่สักอย่างเดียวก็ทำไม่ได้

ทำปลอมได้ ของจริงทำไม่ได้ ถ้าทำได้เราก็ไม่ตาย ปอดเสียไป ตับเสียไป หัวใจเสียไป ถ้าทำได้เราก็ไม่ต้องตาย วิทยาศาสตร์นั้นทำของจริงไม่ได้ จึงขอให้ทราบไว้เถิดว่า **ธรรมชาตินี้เป็นความมหัศจรรย์** ถึงกระนั้นพระพุทธองค์ก็ยังสามารถรู้ได้ว่า มีอะไรบ้างในอวัยวะของเรา กระดูกก็ดี เนื้อก็ดี โลหิตก็ดี มีรูปร่างอะไรเท่าไหร่

ต่อไปนี้จะสรุปคำว่า **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ วิสุทธิอย่างไร และจะเข้าถึงวิสุทธิได้ด้วยปัญญาอะไร คือปัญญาที่รู้ว่าอารมณ์นี้ไม่ใช่ทางหลุดหรือไม่ใช่ความรู้อย่างนี้ คือตรงนี้เท่านั้นที่เข้าถึงวิสุทธิได้** ปัญญานี่แหละที่เข้าถึงวิสุทธิ เพราะรู้อย่างนี้ ความรู้ตรงนี้นิดเดียว ถ้าพูดแค่ความหมายเท่านี้ก็จบแล้ว ถึงวิสุทธิแล้ว แต่ว่าทำอย่างไรจึงจะรู้ได้จนถึงวิสุทธิ อย่างนี้ก็ต้องมีเหตุว่าจะทำอย่างไรจึงจะรู้ได้ จนถึงวิสุทธิอย่างนี้ เช่น คำว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เราจะได้มาอย่างไร นี่ก็ต้องรู้เหตุ ไม่ใช่นึกอยากได้มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิแล้ว ก็จะให้เกิดขึ้นมาเองนั้นไม่ได้ ต้องมีเหตุให้เกิด แต่ว่าจะพูดเฉพาะตัววิสุทธิแท้ ๆ ก็คือรู้ว่าอย่างนี้ใช่ทาง อย่างนั้นไม่ใช่ทางที่แน่นอนเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นถ้าท่านจะเรียนหรือจะฟังธรรมะให้เข้าใจดีแล้ว ท่านควรจะรู้ว่า ตรง

ไหนที่ท่านยังไม่เข้าใจดีหรือยังไม่รู้ ท่านก็จงพยายามในสิ่งที่ท่านไม่รู้ พยายามหาความไม่รู้ของท่านว่า ท่านไม่รู้อะไร ท่านไม่เข้าใจตรงไหน ไม่รู้คำไหน ถ้าท่านเจอความไม่รู้ของท่านอย่างนมาก ๆ แล้ว ความไม่รู้ของท่านก็จะหมดไป และความเข้าใจก็จะเกิดขึ้นมาแทน แปลว่าพบความไม่รู้มากเท่าไร ท่านก็จะมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น ถ้าไม่เจอเลยก็จะไม่รู้อะไรเลย เพราะไม่รู้ว่าอะไรที่ไม่รู้ อย่างนี้จะหาความเข้าใจได้ยาก เพราะจะต้องรู้เสียก่อนว่าไม่เข้าใจตรงไหน จึงจะทำให้เกิดความเข้าใจตรงนั้นได้

บัดนี้เห็นสมควรที่จะให้โอกาสแก่ผู้ที่ต้องการจะถามได้แล้ว จึงขอยุติเพียงแค่นี้

◎ ◎ ◎

ถาม *องค์ปาฏิหาริย์ได้เคยแสดงไว้ที่นี่ครั้งหนึ่ง ว่าถึงการแบ่งความรู้จากที่ปรากฏขึ้นในทิฏฐิวิสุทธิ คือนามรูปปริจเฉทญาณ ว่ามี ๓ ขั้น คือ* **ปริยัติ ปฏิบัติ และวิปัสสนา** *ขอถามว่า ทำอย่างไรจึงจะได้รูปนามขั้นปฏิบัติและขั้นวิปัสสนา*

ตอบ คราวก่อนได้เคยพูดไว้ว่า การรู้รูปนามนั้นต้องรู้ ๓ ขั้น คือปริยัติ ปฏิบัติ และวิปัสสนา ขอยกตัวอย่าง เช่น เราเรียนปริยัติมาว่า อาการที่นั่งเป็นรูป ก็รู้ตามสมมติอย่างนั้น เพราะว่าสอนกันอย่างนั้น ส่วนที่เห็นนั้น การเห็นนั้นเป็นนาม หรือการได้ยิน หรือความโกรธ ความรัก เป็นนาม เมื่อเรียนปริยัติก็ต้องรู้ก่อนแล้ว เหมือนกับเรียนหนังสือ ครูบอกว่าอย่างนี้เป็นตัว ก. ตัว ข. อย่างไหนเรียกว่าอะไรเราก็รู้แล้ว แต่ที่รู้นั้นรู้ตามปริยัติ ส่วนเรื่องของการปฏิบัตินั้น รู้ในขณะปฏิบัติ คือต้องรู้ในขณะที่กำหนดจะต้องปฏิบัติด้วยการลงมือทำงาน กำหนดพิจารณานามรูปในขณะที่นามรูปยังปรากฏอยู่ หมายความว่าต้องกำหนดรู้ที่ตัวจริงของนามรูปนั้น ๆ เสียก่อน แล้วท่านก็จะเข้าถึงขั้นวิปัสสนาซึ่งเป็นขั้นที่ ๓ ต้องลงมือกำหนดนามรูปตามที่เข้าใจมาแล้ว คือจะกำหนดนามรูปอะไรก็ตาม เช่น กำหนดเวลาเห็น แต่เวลาที่ฟังครูเขาสอนนั้นยังไม่ได้กำหนดรู้ที่ตัวจริง แม้รู้แล้วว่าการเห็นเป็นนาม แต่ว่ายังไม่เคยกำหนดเวลาเห็นเลย อย่างนี้ก็ยังไม่เข้าถึงขั้น

ปฏิบัติ ยังไม่ได้ลงมือทำงาน เพราะการลงมือทำงานได้นั้น เราต้องเคยรู้มาแล้วจึงจะกำหนดนามรูปได้ถูก เช่นกำหนดอาการของรูปที่นั่ง เราต้องกำหนดเวลาที่กำลังนั่ง หรือกำหนดนามที่เห็นก็ต้องกำหนดเวลาที่กำลังเห็น โดยต้องกำหนดอย่างนั้นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะเป็นนามเป็นรูปในเวลาที่กำหนดอยู่นั้น จะกำหนดการเห็นหรือการได้ยินก็ตาม เวลาที่กำหนดอยู่นั้นก็ต้องมีความรู้สึกว่าดูอะไรอยู่ในขณะนั้น ถ้าดูนามหรือดูรูป ก็ต้องรู้ว่า ดูนามอะไร ดูรูปอะไร แล้วก็มีหลายอย่าง รูปก็มีหลายอย่าง จึงต้องอาศัยปริยัติที่ทราบมาแล้วว่าอะไรเป็นนามเป็นรูป จึงจะรู้ว่าสิ่งที่เราดูอยู่นั้นเป็นนามหรือเป็นรูป ถ้าไม่รู้มาก่อนว่าอย่างนี้เป็นนามหรือเป็นรูป เราก็กำหนดไปเฉย ๆ เวลาเห็นก็จะกำหนดว่าเห็นหนอ หรือว่าได้ยินหนอ โกรธหนอ เป็นต้น แต่ก็ไม่รู้ว่าสิ่งที่กำหนดนั้นเป็นนามหรือเป็นรูป เพราะไม่ได้เรียนมาก่อนจะรู้ได้อย่างไร ไม่รู้ว่าเวลานี้ เราดูอะไร ดูใครก็ไม่รู้ แต่ก็เห็นเหมือนกัน แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร หรือใครเป็นผู้เห็น เป็นผู้ได้ยิน เพราะไม่รู้มาก่อนว่าเห็นเป็นนาม ได้ยินเป็นนาม ฉะนั้น

จึงต้องอาศัยปริยัติมาก่อน จึงจะทำความรู้สึกได้ว่าเวลานี้กำลังดูนามที่เห็น การกำหนดเช่นนี้ก็เพื่อจะให้รู้ว่านามที่เห็นไม่ใช่ตัวตน รูปนั่ง รูปยืน รูปนอน ก็ต้องกำหนดไป แต่ว่ายังไม่รู้ว่านั่งเป็นรูป ซึ่งจะต้องรู้พร้อมกับขณะนั่งทีเดียว ดูรูปนั่งก็ว่าเป็นรูปนั่ง เช่นเดียวกับเราเรียนหนังสือ อาจารย์ก็ต้องบอกก่อนว่าอักษรตัวนี้เป็นตัว ก. หรือ ข. เมื่อเห็นเข้าก็ยังอ่านไม่ออก เพราะจำยังไม่ได้ เพราะฉะนั้นเวลาที่อ่านก็ต้องชี้ตัวอักษรให้ถูกต้องด้วย คือบางทีจำชื่อได้ แต่จำตัวยังไม่ได้ จึงต้องอ่านไปกำหนดจดจำไปจนกว่าจะคล่อง แล้วทีนี้พอเห็นตัวหนังสือก็อ่านได้ถูกต้องทันทีว่าตัวอะไร เห็นขณะไหนก็รู้ขณะนั้น รู้กำลังที่มีตัวหนังสืออยู่ ไม่ใช่รู้โดยไม่มีตัวหนังสือ รู้ขณะที่กำลังเห็นนั่นเอง ความรู้ปรากฏขึ้นมาพร้อมกับขณะที่กำลังกำหนดนั่นเอง เมื่อความรู้ปรากฏขึ้นมาอย่างนี้แล้ว ความรู้สึกที่เคยเข้าใจว่าเป็นเราเห็น เราได้ยินก็จะหมดไปทันที ดุจดังที่มีความรู้สึกแน่ชัดว่าอย่างนี้เป็นตัว ก. หรือ ข. ความรู้อย่างนี้แหละที่เรียกว่าเข้าถึงวิปัสสนา ซึ่งทำลายความรู้สึกว่าเป็นตัวตน คน สัตว์ อย่างที่เคยเข้าใจผิดมาก่อนให้หมดไปทันที

ถาม *ความรู้สึกในนามรูปในขั้นปฏิบัติกับขั้นวิปัสสนามีความรู้สึกต่างกันอย่างไร*

ตอบ ความรู้สึกขั้นวิปัสสนานั้น ทำลายตัวตน ความรู้สึกว่ามีตัวตนหมดไป ส่วนความรู้ในขั้นปฏิบัตินั้นยังไม่ทำลาย คือรู้แต่ว่าอย่างนี้เป็นนาม อย่างนี้เป็นรูป โดยความรู้สึกว่ามีตัวตนที่ดองอยู่ในสันดานยังไม่หมด

ถาม *ในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้ เป็นการเห็นประจักษ์ในนามรูปซึ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น ขอคำอธิบายความรู้สึกในขณะที่ปรากฏอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าในขณะนั้นมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง*

ตอบ มีความรู้สึกว่า รูปนามไม่เที่ยง รูปนามเป็นทุกข์ รูปนามไม่ใช่ตัวตนนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ไม่ต้อง ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่างนี้ก็ได้ ความรู้สึกอย่างนี้เกิดขึ้นก็เพราะว่ารูปนามแสดงให้เห็นอย่างนั้น ไม่ใช่เรานึกเอาเองรูปนามเขาไม่เที่ยง เช่นทุกคนก็ทราบดีว่าเกลือเค็ม พริกเผ็ด แต่ว่าเวลานี้เค็มหรือยัง เผ็ดหรือยัง พริกขี้หนูเผ็ดมากเรารู้ แต่ว่าอารมณ์ของความเผ็ดแสดงหรือยัง มีลักษณะอย่างไร พูดถึงผู้ที่เคยกิน

หรือยังไม่เคยก็ตาม ขณะนี้มีความเผ็ดกำลังแสดงอยู่ไหม ไม่มี ไฟก็ร้อน แต่ว่าขณะนี้ร้อนไหม ทุกคนรู้ว่าไฟร้อน แต่ขณะนี้ร้อนหรือยัง ผู้ที่รู้ว่าพริกเผ็ดกับกำลังเผ็ดมีความรู้สึกเหมือนกันไหม อาการที่เผ็ดกำลังแสดงอยู่ มีความรู้สึกเป็นอย่างไร เหมือนกันไหม ไฟก็รู้กันว่าร้อน แต่ยังไม่ปรากฏก็รู้เหมือนกันว่าร้อน เหมือนกันกับรู้ว่าเผ็ด แต่ว่าความรู้สึกยังไม่ถึงกับขยับขยาย ดิ้นรนเมื่อความร้อนยังไม่เกิด ความไม่พอใจหรือพอใจในอารมณ์ก็ยังไม่เกิด ใช่ไหม เพราะยังไม่มีการกระทบ แต่ถ้าเอาไฟมาจี้เมื่อไร กำลังร้อนอยู่รู้สึกอย่างไร กับที่นึกว่าร้อน กำลังที่ถูกร้อนอยู่กับที่นึกว่าร้อนเหมือนกันไหม ไม่เหมือน ความรู้สึกอย่างนี้คือดิ้นรนแรงกล้า ต้องการที่จะให้พ้นจากความร้อนทีเดียว เหมือนอย่างเวลาสงคราม รู้ว่าเขาจะเอาระเบิดมาทิ้ง แต่ยังไม่ดิ้นรน ยังไม่อพยพ ยังไม่ย้ายออกจากบ้าน แม้รู้ว่าอยู่ในจุดที่จะต้องถูกทำลายก็ยังไม่ยอมทิ้งบ้านไป รู้แล้วว่าการถูกระเบิดมีความร้ายแรงอย่างไร มีภัยอันตรายอย่างไร รู้ทั้งนั้น แต่ว่ายังไม่ยอมทิ้งบ้านไป เพราะอะไร เพราะความห่วงใย ความอาลัย ความเสียดายยังไม่

หมดไป ทั้ง ๆ ที่รู้ว่ามีความร้ายแรง แต่พอหวูดดังขึ้น เสียงเครื่องบินกระหึ่มมา ตอนนี้เป็นอย่างไร เมื่อเทียบกับความรู้สึกที่นึกถึงว่า เครื่องบินจะมาทิ้งระเบิด ใจเป็นอย่างไรเวลานั้น จะไม่ห่วงเลยเรื่องบ้าน ความรู้สึกว่าอันตรายมาถึงแน่นอน รู้ว่าต้องเป็นอันตรายแน่ ความเสียดายย่อมหมดไป ถ้าใครบอกว่าอย่าไปเลย แต่ความห่วงสมบัติหมดไปเสียแล้ว เราจะอยู่ไหน ไม่อยู่แล้ว สามารถสละห่วงกังวลได้เหมือนกัน เหมือนกับไตรลักษณ์ นาม รูปกำลังแสดง กำลังปรากฏอยู่ ความรู้สึกเป็นอย่างไร เหมือนกับกำลังเผ็ด กำลังร้อน กำลังมีเสียงเครื่องบินกระหึ่มอยู่ อย่างนี้มีความรู้สึกอย่างไร ผู้ที่เข้าไปเห็นเช่นนี้แล้ว ก็ไม่ต้องบอกเลย จิตใจจัดแจงได้ทุกอย่างหมด และท่านจะไม่ยินดีในอารมณ์อย่างนี้เลย ท่านจะไม่อาลัยในความเข้าใจผิดนั้นเลย ท่านก็จะเข้าใจได้ชัดเจนเอง รู้ที่เดียวว่าไม่ควรเห็นว่าเป็นสาระ ไม่ควรเห็นว่าเที่ยง ไม่ควรเห็นว่ามีตัวตน จิตใจเขาสั่งเสร็จหมดเลย ความรู้สึกอย่างนี้ที่ไม่เคยเกิดขึ้นกับเราเลย บัดนี้

เรารู้เอง ว่าไม่เข้าไปถึงธรรมที่ควรรู้แล้ว ไม่ใช่อาจารย์บอก ไม่ต้องให้อาจารย์บอก เรารู้เอง

ถาม *มีที่ใดในพระสูตรบ้างไหมที่แสดงว่าผู้ที่ได้มรรคผลเช่นอย่างโสดาบันบุคคลที่เป็นพระภิกษุแล้วต่อจากนั้นมาก็สึก*

ตอบ ไม่มี คือว่าท่านจะไม่กลับไปหาสิ่งที่ไม่เป็นสาระอีก เช่นอย่างเราเห็นศพคนตายนอนเน่าเฟะ เรามีความรู้สึกอย่างไรที่เห็นนั้น หรือที่เห็นสวยงามอย่างเห็นนางงามสวยเหลือเกิน เห็นอย่างนี้รู้สึกอย่างไร ถ้าเทียบกับความรู้สึกที่เห็นศพคนละอย่างใช่ไหม เห็นแล้วความรู้สึกจะเกิดขึ้นทันที

ถาม *บุคคลที่เป็นฆราวาส ได้บรรลุโสดาก็ยังครองเรือนอยู่ แล้วทำไมเล่าเป็นภิกษุออกมาครองเรือนบ้างไม่ได้หรือ*

ตอบ ฆราวาสเป็นโสดาบันครองเรือนอยู่ คือ แม้แต่เป็นโสดาก็ยังละความพอใจไม่ได้ ความรักนั้นพระโสดายังตัดไม่ขาด ต้องไปตัดขาดถึงพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นก็มีได้ เพราะท่านเคยมีความรักมาแล้ว ที่นี้คนที่ไม่เคยรักเลยและเข้าไปเห็นแล้วแต่ว่าเห็นสิ่งนั้นไม่เที่ยง จึงสละ คือบวชเป็น

พระภิกษุได้โดยที่ยังไม่เป็นโสดาก็สละแล้ว ขณะยังไม่ได้โสดายังสละแล้ว โสดาเป็นคนที่เที่ยงแล้วจะหมดกิเลสแน่นอนเที่ยงแล้วจะต้องไปนิพพานเพราะมีฉันทะในการพ้นทุกข์ยิ่งกว่าผู้ที่ยังไม่เห็นธรรมที่พ้นจากทุกข์ ทำไมจะกลับมาอีก เพราะตกกระแสแล้ว มีหน้าที่ไหลไปสู่มหาสมุทรอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีกลับมาอีกเลย แล้วทำไมจะหวนกลับมาอีก หลักฐานในพระอภิธรรมก็ไม่มีแสดงว่าพระภิกษุที่ได้โสดาแล้วสึกก็ยังไม่พบ

ถาม *ความเห็นกับความรู้สึกในการปฏิบัติ แตกต่างกันอย่างไร*

ตอบ คำ ๒ คำ คือ วิปัสสนาและญาณ วิปัสสนาเป็นตัวเข้าไปเห็นแล้วญาณเป็นความรู้สึกที่เกิดจากการเข้าไปเห็นอย่างนั้นเหมือนอย่างเราเข้าไปเห็นอสุภ การที่เข้าไปเห็นอสุภเรียกว่า วิปัสสนา และเมื่อเข้าไปเห็นแล้วมีความรู้สึกอย่างไร รู้สึกว่าน่าเกลียดน่าชังเป็นของสกปรกสะอิดสะเอียน อะไรอย่างนี้เป็นต้น ความรู้สึกที่เกิดจากการเข้าไปเห็นเรียกว่า ญาณ

ถาม *มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตอนที่พิจารณาว่าไปทางนี้ดีหรือทางโน้นดี ความรู้สึกกับความเห็นแตกต่างกันอย่างไร เมื่อเราเดินอยู่ ๒ ทาง เพราะฉะนั้น ความรู้สึกในระหว่างดูหนทางที่ถูกหรือผิดนี้มีความรู้สึกอย่างไร*

ตอบ ไม่ใช่ว่าวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้นก็มี และอุทยัพพยญาณก็มี ไม่ใช่อย่างนั้น คือว่าวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้น อุทยัพพยญาณก็หายไป เช่นอย่างว่าความสุขเกิดขึ้น ความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ก็ไม่มี และ ๒ อย่างนี้ ความรู้สึกอย่างไหนถูกต้องเห็นทุกข์จึงจะถูก และต้องเรียนเข้าใจมาแล้วว่า ทางที่ถูกนั้นต้องเห็นทุกข์ทั้งหมด ถ้าเห็นสุขแล้ว คำว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ไม่มี เมื่อไม่มีไตรลักษณ์ก็เรียกวิปัสสนาไม่ได้

ถาม *เรื่องการปฏิบัติ ขณะที่ดูรูปนั่ง เห็นว่ารูปนั่งเคลื่อนไหวตลอดเวลา คือลมหายใจเข้าออก ท้องยุบพอง ซี่โครงผายออกหุบเข้าสับสนวุ่นวาย จะพิจารณาอย่างไร*

ตอบ รูปนั่งอยู่ที่ท้องหรือเปล่า ไม่ได้อยู่ใช่ไหม ไม่ได้อยู่ที่ลมหายใจด้วย คือเวลานั้นไม่ได้ดูรูปอยู่ในท่านั่ง

ถาม *คือเวลาที่กำหนด เห็นอย่างนั้น*

ตอบ ต้องกำหนดรู้ว่าดูรูปนั่งเสียก่อน และรูปนั่งนั้น ท่านรู้ที่ตรงไหน หรือดูที่ตรงไหน

ถาม *ดูทั่วไปหมด*

ตอบ ตอนที่นั่ง อาการที่นั่งเรียกว่ารูปนั่ง ท่านั่งออกจากรูป เป็นอาการของรูป

ถาม *ผมถามหมายความว่าเมื่อเป็นอย่างนั้น จะพิจารณาต่อไป หรือไม่ สมมุติว่าเกิดความรู้สึกอย่างนั้น*

ตอบ ตอนที่ท่านดูนั้น ดูเพื่ออะไร คือว่าจะเพื่อสงบหรือจะดู เพื่อต้องการจะเห็นรูปนามไม่เที่ยง เมื่อดูอย่างนั้นแล้ว ความไม่เที่ยงไม่ใช่มีเฉพาะที่นั่ง ไม่ใช่มีที่รูปนั้น รูปนี้ มีอยู่ทุกรูป แม้แต่ลมหายใจก็มี เพราะฉะนั้นท่านก็ดูรูป ลมหายใจ ดูลมกำหนดลม ดูตามมหาสติปัฏฐานมี ๒ แห่ง คือ ที่ปลายจงอยจมูก หรือช่องจมูกที่ถูกลม ให้ดูตรงนั้น เพราะว่าขณะนั้นมีทั้งนามทั้งรูป ให้ดูที่ลมถูกก็ให้รู้สึกลม ที่ถูกนั้น อะไรมาถูกต้องรู้ ต้องดูให้ถูกต้อง

ถาม *โดยมากทำวิปัสสนากัมมัฏฐานกำหนดลมหายใจเหมือนกัน แต่ไม่ดูเย็นและร้อน ดูว่าเข้าและออก อย่างนี้เป็นวิปัสสนาหรือเปล่า*

ตอบ เพราะไม่รู้ว่าอะไรมากระทบ และก็ไม่รู้ว่ารูปที่มากระทบนั้นคือรูปอะไร กระทบแล้วก็ไม่รู้ เวลาหายใจเข้าออกทำไมจึงรู้ ธรรมดาทุกคนรู้หมดว่า หายใจออกหายใจเข้า แต่ครั้นถามว่าทำไมจึงรู้ว่าเข้าหรือออก ถ้าไม่กำหนดให้รู้ความจริงว่าทำไมจึงรู้ ก็ไม่รู้ รู้ว่าเข้าออก แต่เพราะอะไรก็ไม่รู้ เพราะลมที่มากระทบเวลาเข้าอย่างหนึ่งเวลาออกอีกอย่างหนึ่ง ถ้าหายใจเข้า เย็นกระทบจึงรู้ได้ มีความจริงที่ปรากฏ

ถาม *ถ้าเอาของร้อน ๆ หรือเย็น ๆ มาจับ แล้วปล่อยให้เราจับร้อนหรือเย็นดูน่าจะได้ประโยชน์ในการกำหนดดี*

ตอบ คือว่าความเย็นความร้อนนั้นมีอยู่ตามธรรมดา แต่นี่ต้องเอามือไปจับ คือว่าจะต้องทำให้ความร้อนเกิดขึ้น ต้องไปทำขึ้นใช่ไหมจึงร้อนจึงเย็น เราต้องการ ไม่ใช่เกิดมีเองตามธรรมชาติที่ปรากฏขึ้น เพราะฉะนั้นจึงใช้ในการทำวิปัสสนาไม่ได้เพราะเป็นความต้องการ

ถาม *อากาศอบอ้าว อาจารย์เองก็รู้สึกว่าร้อน ถ้ากำหนดว่าร้อนอย่างนี้ใช้ได้ไหม ?*

ตอบ ถ้าอย่างนี้ใช้ได้ เพราะเกิดขึ้นเอง ไม่ใช่ทำเพื่อดูซึ่งใช้ไม่ได้ ถ้าเราทำขึ้น ไม่จับก็ไม่ร้อน เพราะไปจับจึงร้อน ประโยชน์นั้นมีก็จริงอยู่ ความร้อนนี้ไม่ใช่อยู่ในอำนาจของเรา ไม่ได้อยู่ในบังคับบัญชาข่องใคร เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ร้อนที่ไปสร้างขึ้นมา การทำวิปัสสนาต้องเหมือนกับดูละคร ดูละครขันธ์ ๕ นั่นเองซึ่งเล่นอยู่ตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ตัวละครก็มีมากมาย ไม่จำเป็นต้องไปสร้างตัวละครขึ้นมาดูอีกเลย.

จบคำบรรยายเรื่อง มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

ต่อไปเรื่องปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

ปาฐกถาเรื่อง "ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๐๙

นายเต็ม สุวิกรม : *พระคุณเจ้าและท่านสาธุชนที่เคารพทั้งหลาย วันนี้เป็นวันที่เราจะได้ฟังปาฐกถาเรื่องปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่ง อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ จะได้บรรยายสืบต่อเนื่องจากวิสุทธิคราวที่แล้ว เพราะฉะนั้น บัดนี้ได้เวลาแล้ว จึงขอเชิญ อาจารย์แนบ ฯ บรรยายต่อไปด้วย*

* * * *

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ วันนี้จะได้พูดถึงเรื่อง ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นวิสุทธิที่ ๖ ต่อจากที่พูดมาแล้ว ๕

วิสุทธิ ครั้งที่แล้วมาเป็นเรื่องมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ ต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ถ้าท่านจำวิสุทธิที่มาแล้วได้ดีละก็ ท่านจะเข้าใจวิสุทธิที่จะพูดต่อไปนี้ได้ดี แต่ถ้าหากว่าวิสุทธิที่แล้วมานั้นจำไม่ได้ดี หรือยังเข้าใจไม่ได้ดีแล้ว วิสุทธิที่จะพูดต่อไปนี้ก็จะไม่เข้าใจดีเหมือนกัน เพราะฉะนั้นต่อนี้ก็จะได้พึงวิสุทธิที่ ๖ ต่อไป

วิสุทธิที่ ๖ นี้ มีชื่อว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ แปลว่าอย่างไร แปลว่า ปัญญานั้นยกขึ้นสู่ความรู้สึกอันเป็นทางปฏิบัติที่จะดำเนินไปถึงพระนิพพานนั้นถูกต้องแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าทางที่ถูกปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ แปลว่าเป็นหนทางที่จะเดินไปในธรรมที่บริสุทธิ์แล้ว ทางในที่นี้หมายถึงอะไร ก็หมายถึงอารมณ์ คืออารมณ์นี้ที่จะเป็นเครื่องนำจิตนั้นเข้าไปตั้งอยู่ในความรู้สึกที่ถูกแล้ว อารมณ์อันนี้เป็นปฏิปทาที่ถูกต้อง หรือที่บริสุทธิ์แล้ว บริสุทธิ์ในที่นี้ก็หมายถึงว่าอารมณ์นั้นปฏิเสธกิเลสคือตัณหาและทิฏฐิออกไปแล้ว กิเลสทั้ง ๒ นี้ไม่สามารถจะเข้าไปจับต้องในอารมณ์นั้นได้แล้ว จิตนั้นจึงยกขึ้นสู่อารมณ์ที่บริสุทธิ์ได้

ที่นี้ขอย้อนกลับไปถึงวิสุทธิที่พูดไปแล้วสักหน่อย เพื่อให้เป็นเหตุผลติดต่อกันในวิสุทธิที่จะพูดใหม่ต่อไปนี้ วิสุทธิที่แล้วมานั้นวิสุทธิอะไร คือ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ๆ ก็หมายถึงว่าวิสุทธิอันนั้นได้ชำระวิปัสสนูปกิเลสหมดไปแล้ว คือในวิสุทธิที่ ๕ ที่พูดมาก่อนนี้ยังมีอุปกิเลสเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในอารมณ์ของวิปัสสนานั้น มีวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่างมีโอภาสเป็นต้นที่เข้าไปอาศัยอยู่ในที่นั้น และผู้ปฏิบัติต้องมีความเข้าใจในอารมณ์ที่ถูกและอารมณ์ที่ไม่ถูก ต้องมีความเข้าใจถูกต้องอย่างนี้เสียก่อนในวิสุทธิที่แล้วมานั้น แล้วจึงจะชำระกิเลสที่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลสที่เป็นกิเลสที่อาศัยเกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนา ในเมื่อปัญญาได้เข้ามาถึงอุทยัพพยญาณแล้ว แต่ปัญญาในขั้นนี้ยังอ่อนอยู่ วิปัสสนูปกิเลสซึ่งเป็นกิเลสของวิปัสสนานั้น จึงเกิดขึ้นแทรกแซงในอารมณ์ของปัญญานั้นได้อยู่ ฉะนั้น ถ้าโยคีบุคคลยังไม่มีความเข้าใจพอ หรือแน่นอนว่าอารมณ์อย่างใดเป็นปฏิปทาที่ถูกต้องและอารมณ์อะไรที่ไม่ใช่ทางที่ถูกต้องแล้ว ปัญญาอันนั้นก็ยังไม่ชื่อว่ามัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ แต่เมื่อใดปัญญาของผู้ปฏิบัตินั้นมีความเข้าใจถูกต้องและตัดสินได้ด้วยตนเองแล้วว่าอันใดผิดและอะไรถูกแล้ว ปัญญานั้นแหละจึงจะชื่อว่าเข้าถึงมัคคามัคค-

ญาณทัสสนวิสุทธิได้ เพราะวิสุทธินี้เป็นวิสุทธิของปัญญา แต่ก็ในสิ่งที่เราควรจะทราบนั้นก็คือในอารมณ์ที่ถูกนั้นคืออะไรและที่ว่าไม่ใช่ทางที่ถูกนั้นคืออะไรตามที่ได้พูดมาแล้ว แต่จะขอซ้ำอีกหน่อย เพื่อให้ติดต่อกับวิสุทธิที่จะพูดนี้เพราะเป็นเหตุผลกับการรู้ผิดถูก อันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญของผู้ปฏิบัติควรจะเข้าใจ ถ้าไม่เข้าใจในอารมณ์ดังว่านี้แล้ว ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินต่อไปถึงความสำเร็จได้ ก็สำหรับในอารมณ์ที่ไม่ใช่ทางนั้นก็ได้แก่วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ มีแสงสว่างหรือรู้สึกมีความสุขและเยือกเย็นเป็นต้นนั้น เพราะในอารมณ์เหล่านั้นยังเป็นที่อาศัยของตัณหาและทิฏฐิได้อยู่คือทำให้เกิดความพอใจในแสงสว่าง หรือในความสุขที่เยือกเย็นนั้นได้เพราะเป็นอารมณ์ที่สุขุมมาก ผู้ปฏิบัติก็อาจจะรู้ความจริงได้ยากเพราะวิปัสสนูปกิเลสนี้ไม่ใช่เป็นกิเลสอย่างหยาบซึ่งจะเกิดขึ้นได้แก่คนธรรมดาทั่วไปในผู้ที่ไม่มีจิตสงบแล้ว เพราะเหตุว่าอารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยสมาธิที่มีกำลังมากเป็นอารมณ์ของกุศล หากแต่เป็นข้าศึกกับอารมณ์ของวิปัสสนาเท่านั้นโดยเฉพาะ ส่วนอารมณ์ที่ถูกในทางวิปัสสนานั้นต้องเป็นอารมณ์ที่ได้มาจากอุทยัพพยญาณนั้น จึงจะเป็นอารมณ์ที่ถูก และจะนำไปถึงนิพพานได้ แต่ในการที่ผู้ปฏิบัติจะมีการตัดสินอารมณ์ได้ถูกต้องในที่นั้นได้

ก็จะต้องเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการ คือจะต้องมีความเข้าใจมาถูกต้องดีแล้วจากสุตามยปัญญา คือการศึกษามาแล้วด้วยดีเสียก่อน แล้วจึงจะสามารถเข้าใจในอารมณ์ที่ผิดและถูกในที่นั้นได้ ถ้ามิฉะนั้นนิพพานของเขาก็คือจะอยู่แค่วิปัสสนูปกิเลสนั่นเอง และอีกประการหนึ่งผู้ปฏิบัติจะตัดสินผิดถูกได้ก็ต่อเมื่อเข้าถึงอารมณ์ของอุทยัพพยญาณเสียก่อน เพราะวิปัสสนูปกิเลสนี้เป็นกิเลสของปัญญาจะเกิดได้ก็เมื่อได้เข้าถึงอารมณ์ของอุทยัพพยญาณแล้ว ถ้ามิฉะนั้นก็ยังไม่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส ฉะนั้นในอุทยัพพยญาณนั้นจึงมีอารมณ์ได้ ๒ อย่าง คือ ใช่ทางและไม่ใช่ทาง ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงจะต้องมีปัญญา และเข้าใจในเหตุผลที่ถูกต้อง และแน่นอนเสียก่อนแล้วจึงจะเข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิได้ เมื่อเข้าถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้นแล้ว ก็ต้องเข้าใจในการที่จะนำจิตออกจากอารมณ์ที่เจือด้วยกิเลสนั้น แล้วยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ของอุทยัพพยญาณซึ่งเป็นทางที่ถูกนั้น ก็เมื่ออารมณ์ในอุทยัพพยญาณนั้นได้เข้าถึงความสะอาดหมดจด ปราศจากอารมณ์ที่เป็นวิปัสสนูปกิเลสแล้ว ปัญญานั้นแหละก็ชื่อว่าเข้าถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ฉะนั้นคำว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ ก็หมายถึงการนำจิตเข้าไปตั้งอยู่ในอารมณ์ของปัญญา คืออุทยัพพยญาณ

ที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วนั่นเอง และในการที่สามารถนำจิตขึ้นสู่อารมณ์ของปฏิปทาที่ถูกต้องได้นั้น ก็เพราะเหตุว่าได้ปัจจัยมาจากปัญญาที่เกิดขึ้นในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้นเอง ที่รู้จักว่าอะไรถูก และอะไรผิด จึงสามารถนำจิตขึ้นสู่ทางที่ถูก ซึ่งได้แก่ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิที่กำลังพูดกันอยู่นี้ได้ อนึ่ง ในเรื่องของวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ ขอให้ท่านนักศึกษาจงทำความเข้าใจโดยเหตุผลของวิสุทธิไว้เสียก่อนด้วยว่า วิสุทธิธรรมทั้ง ๗ นี้ เป็นผลมาจากวิปัสสนาญาณ ๙ หรือญาณ ๑๖ นั่นเองที่เป็นเหตุให้ถึงธรรม คือวิสุทธินี้ได้ ฉะนั้นเพื่อความเข้าใจดีในวิสุทธินี้ ท่านก็ควรเข้าใจในเหตุผลตามลำดับของญาณเถามนัยของวิปัสสนานั้นด้วย เพราะบางทีวิปัสสนาญาณอันหนึ่งหรืออย่างหนึ่งก็สงเคราะห์ด้วยวิสุทธิอย่างหนึ่ง หรือบางทีวิสุทธิอย่างหนึ่งก็รวมไว้ด้วยวิปัสสนาญาณหลาย ๆ อย่าง ดังเช่นปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิที่กำลังพูดกันอยู่นี้ ก็ต้องรวมด้วยวิปัสสนาญาณตั้งหลายอย่าง คือต้องนับตั้งแต่อุทยัพพยญาณที่บริสุทธิ์โดยปราศจากวิปัสสนูปกิเลสแล้ว ไปจนถึงโคตรภูญาณ ๆ เหล่านี้จัดสงเคราะห์อยู่ในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ทั้งหมด ฉะนั้น วิปัสสนาคืออุทยัพพยญาณนี้ จึงเป็นญาณที่สำคัญมากในวิปัสสนาขั้นต้นของโลกีย์ และ

อุทยัพพยญาณนี้ก็เป็นญาณที่รวมอารมณ์ของปัญญาทั้ง ๓ ข้างต้นนั้นไว้ในญาณนี้ด้วยแล้ว เพราะว่า อารมณ์ของวิปัสสนาปัญญานั้นก็จะต้องเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันด้วย ฉะนั้น เมื่ออารมณ์ข้างต้นทั้ง ๓ นั้น เป็นปัจจัยให้แก่อุทยัพพยญาณแล้ว อุทยัพพยญาณที่เห็นการเกิดขึ้นและดับไปของสังขารทั้งหลาย คือ รูปนามนั้นแล้ว อารมณ์ของอุทยัพพยญาณนั้นก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันของวิปัสสนาญาณต่อ ๆ ขึ้นจนถึงโคตรภูญาณเป็นลำดับไป ฉะนั้น อุทยัพพยญาณนี้จึงจัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งนับว่าปัญญาที่ได้นำจิตเข้าสู่อารมณ์ที่จะดำเนินไปถึงพระนิพพานนั้นโดยถูกต้องด้วยความบริสุทธิ์ เพราะปราศจากความเข้าใจผิดแล้ว ฉะนั้น พระโยคีบุคคลผู้ที่ประกอบความเพียรในการเจริญวิปัสสนานั้น เมื่อได้พิจารณาเห็นความจริงของอารมณ์นั้น ด้วยความเกิดขึ้นและดับไปของอารมณ์นั้น ด้วยปัญญาในอุทยัพพยญาณนั้นแล้ว ก็สามารถบรรลุมรรคผลตามลำดับไปจนถึงพระอรหัตผล ซึ่งเป็นผู้จบพรหมจรรย์ได้โดยอาศัยในอารมณ์อันเดียวกันนั้นเอง แต่ก็ขอให้ท่านผู้ฟังจงทำความเข้าใจไว้ด้วยว่า อุทยัพพยญาณที่จะจัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิได้นั้น ต้องเป็นอุทยัพพยญาณที่บริสุทธิ์ปราศจากวิปัสสนูป-

กิเลสแล้ว จึงจะจัดเข้าวิสุทธิขั้นนี้ได้ ถ้าอุทยัพพยญาณที่ยังมีวิปัสสนูปกิเลสปะปนอยู่ จัดไว้ในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิที่ ๕ นั้น

เมื่อได้พูดกันถึงเรื่องของวิสุทธินี้แล้ว ดิฉันก็อยากจะยกเอาอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญา ซึ่งได้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น หรือจะว่าเป็นความรู้สึกของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาที่จะต้องได้ความรู้สึกที่ถูกต้องนั้น จะต้องเดินไปตามวิปัสสนาญาณซึ่งมีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น ไปจนถึงโคตรภูญาณ เพราะเหตุว่าวิปัสสนาธรรมนี้ เป็นธรรมที่เนื่องกันกับวิสุทธิธรรม ๗ ประการนั้น ฉะนั้นเมื่อได้พูดถึงวิสุทธิแล้ว ก็ควรจะเข้าใจธรรมที่เป็นเหตุเนื่องกับวิสุทธิด้วย แต่ในที่นี้จะได้อธิบายพอให้เห็นว่าวิปัสสนานั้นมีเหตุผลติดต่อกัน เพียงแต่ย่อ ๆ เท่านั้น เพื่อจะได้เป็นการสะดวกในการที่จะทำให้เข้าใจในวิสุทธินั้นดีขึ้น ฉะนั้นโปรดฟังการลำดับของวิปัสสนาต่อไปเสียก่อน แล้วท่านก็จะเข้าใจในวิสุทธิที่ ๖ คือปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิที่กำลังจะพูดกันต่อไปนี้ ในวิปัสสนาที่นับเนื่องอยู่ในโลกียธรรมนั้นมีอยู่ ๑๓ ประการด้วยกัน

เป็นโลกียปัญญา	๑. นามรูปปริจเฉทญาณ	กำหนดรู้ด้วยภาวนาปัญญาว่าเป็นนามรูป	
	๒. ปัจจยปริคหญาณ	,,	รู้ด้วยปัญญาในปัจจัยที่ทำให้เกิดนามรูป
	๓. สัมมสนญาณ	,,	รู้ความไม่เที่ยงของนามรูป
	๔. อุทยัพพยญาณ	,,	รู้ความเกิดขึ้นและดับไปของนามรูป
	๕. ภังคญาณ	,,	รู้ความดับของนามรูป
	๖. ภยญาณ	,,	รู้สึกว่านามรูปเป็นภัยน่ากลัว
	๗. อาทีนวญาณ	,,	รู้โทษของนามรูป
	๘. นิพพิทาญาณ	,,	รู้สึกความเบื่อหน่ายในนามรูป
	๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ	,,	รู้สึกอยากจะพ้นจากนามรูป
	๑๐. ปฏิสังขารญาณ	,,	รู้ธรรมอันเป็นอุบายเครื่องทำให้พ้นนามรูป
	๑๑. สังขารุเปกขาญาณ	,,	รู้ทำลายความยินดียินร้ายในนามรูปแล้ววางเฉยอยู่
	๑๒. อนุโลมญาณ	,,	รู้ธรรมที่จะอนุโลมให้เห็นอริยสัจธรรมทั้ง ๔
	๑๓. โคตรภูญาณ	,,	รู้พระนิพพานเป็นอารมณ์
เป็นโลกุตรปัญญา	๑๔. มัคคญาณ	,,	รู้พระนิพพานเป็นอารมณ์
	๑๕. ผลญาณ	,,	รู้พระนิพพานเป็นอารมณ์
เป็นโลกียปัญญา	๑๖. ปัจจเวกขณญาณ	,,	รู้มรรคผลนิพพาน, กิเลสที่ละแล้ว และกิเลสที่เหลือ

สงเคราะห์ญาณลงในวิสุทธิของบัญญาบารมี ๕ วิสุทธิ

ญาณที่ ๑ สงเคราะห์ด้วย ทิฏฐิวิสุทธิ

,, ๒ ,, กังขาวิตรณวิสุทธิ

,, ๓ – ๔ ,, มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

,, ๕ – ๑๓ ,, ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ

,, ๑๔ – ๑๖ ,, ญาณทัสสนวิสุทธิ

ในญาณทั้ง ๑๖ นี้ สงเคราะห์วิสุทธิของบัญญา ๕ วิสุทธิ แต่ในโอกาสนี้ จะอธิบายเฉพาะแต่ในญาณที่นับเนื่องด้วยในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเท่านั้น ซึ่งต่อจากมัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิที่ได้อธิบายมาแล้วในคราวก่อนนั้น ในญาณที่จัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ให้นับเอาแต่ญาณที่ ๕ คือยุทยัพพยญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วเท่านั้น มาจนถึงโคตรภูญาณ แต่ก่อนอื่นในการที่จะทำความเข้าใจในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิจะได้อธิบายต่อไปนั้น ก็ให้ท่านผู้ฟังจงทำความเข้าใจไว้ด้วยว่าปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ ก็ต้องได้ปัจจัยเนื่องมาจากมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้นเอง เพราะในบรรดาญาณทั้งหลายนั้นก็ดี หรือวิสุทธิทั้ง ๗ นั้นก็ดี ก็จะต้องอาศัยเป็นปัจจัยเนื่องกันมาตลอดเป็นลำดับไป จึงจะเข้าถึงความสำเร็จแห่งผลนั้น ๆ ได้

ฉะนั้นจึงขอให้ท่านผู้ฟังจงอย่าลืมว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน จะมีแต่อันใดอันหนึ่งนั้นไม่ได้ จะต้องเป็นปัจจัยส่งเสริมกันเป็นลำดับไป จึงจะบรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้

โดยเหตุนี้ผู้ที่เจริญวิปัสสนานั้น จึงจำเป็นจะต้องมีธรรมหลายหมวดที่จะต้องเข้าร่วมไปด้วยในอารมณ์ของการปฏิบัตินั้น ดังเช่นจะต้องมีโพธิปักขิยธรรมซึ่งมีสติปัฏฐานเป็นต้น และก็ต้องมีวิปัสสนาญาณ ซึ่งมีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น และก็ต้องเข้าถึงวิสุทธิซึ่งมีทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้น และก็จะต้องมีอริยสัจ ๔ มีทุกขสัจจะเป็นต้น แล้วก็ยังมีธรรมหมวดเล็กหมวดน้อยอีก ที่เข้าร่วมไปกับการปฏิบัตินั้นอีกหลายอย่าง แต่จะไม่ยกมากล่าวในที่นี้ ๆ จะยกหมวดที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ถ้าหากการปฏิบัตินั้นไม่เป็นไปด้วยธรรมเหล่านี้ หรือสงเคราะห์เข้าไม่ได้ด้วยหมวดธรรมที่ยกขึ้นมากล่าวไว้นั้น หรือไม่มีเหตุให้เป็นไปด้วยธรรมเหล่านั้นแล้ว ขอให้เข้าใจโดยแน่นอนทีเดียวว่า การปฏิบัตินั้นไม่ถูก หรือไม่เป็นเหตุที่จะให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ เพราะถ้าหากการปฏิบัติใดที่เป็นทางจะให้ถึงธรรมที่ดับทุกข์ คือพระนิพพานนั้นแล้ว การปฏิบัตินั้นจะต้องเป็นไปร่วมด้วยกับธรรมเหล่านั้น เพราะทางไปพระนิพพานนั้นมีทางเดียว ฉะนั้น การปฏิบัตินั้น

แหละจะต้องพร้อมด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง ทุกอย่าง ทุกหมวด และถ้าจะขาดไปเสียหมวดใดหมวดหนึ่งก็ไม่ได้ จะต้องสมบูรณ์พร้อมทุกหมวด จึงจะไปถึงซึ่งความสำเร็จนั้นได้ ขอให้ท่านมีความเข้าใจดังนี้ เพราะตามหลักฐานในพระไตรปิฎกที่ทรงเทศนาไว้นั้นก็เพื่อให้เป็นแผนที่แก่พุทธบริษัท ที่ต้องการจะปฏิบัติเพื่อจะดำเนินทางไปถึงพระนิพพานนั้นได้ถูกต้องโดยไม่ผิด หรือไม่หลงทางไป ดังเช่นเรื่องของวิสุทธินี้ก็เหมือนกัน จะต้องประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้องแล้ว จึงจะเข้าถึงวิสุทธิธรรมนั้นได้ ใช่ว่าเราจะต้องการให้จิตของเราเข้าถึงวิสุทธิ หรือมีวิสุทธิ ๆ ก็เกิดขึ้นตามใจของเรานั้นอย่างนี้ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ว่า ธรรมทั้งหลายนั้นต้องไหลมาจากเหตุ และมีเหตุเป็นแดนเกิดทั้งสิ้น เว้นไว้แต่พระนิพพานธรรมเท่านั้น ฉะนั้นในวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ก็เหมือนกัน ไม่ว่าวิสุทธิอันใดจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องประกอบพร้อมด้วยเหตุและปัจจัยของวิสุทธินั้น ๆ ทุก ๆ วิสุทธิไปทั้ง ๗ วิสุทธินั้น และทั้ง ๆ ตัวของวิสุทธิเองก็ต้องเป็นปัจจัยให้กันและกันเป็นลำดับไป จนถึงที่สุดของวิสุทธิทั้ง ๗ นั้น ก็เมื่อท่านผู้ฟังได้ทำความเข้าใจในเหตุผลดังที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ ในโอกาสต่อไปนี้ก็จะได้อธิบายในวิสุทธิที่ ๖ ที่ชื่อว่าปฏิปทาญาณ

ทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ได้มาจากการที่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาได้มีหรือได้เกิดปัญญาที่มีความเข้าใจในข้อปฏิบัตินั้นถูกต้องดีแล้ว และปราศจากความเข้าใจผิดโดยประการทั้งปวงแล้ว และก็จึงได้นำจิตนั้นให้ดำเนินไปในทางปฏิปทาที่ถูกต้องโดยปราศจากภัยคือกิเลส ซึ่งได้แก่ ตัณหา และทิฏฐิ นั้น ไม่สามารถจะเกิดขึ้นให้เป็นอันตรายแก่ปัญญานั้นได้แล้ว จึงจะดำเนินเข้าถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิได้ ก็ธรรมสำหรับปฏิบัติเป็นเหตุที่ให้เข้าถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินั้น ก็ได้แก่วิปัสสนาปัญญา ให้นับแต่อุทยัพพยญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วเป็นต้น ไปจนถึงโคตรภูญาณเท่านั้น ก็ในญาณเหล่านี้แหละที่เป็นเหตุเข้าถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินั้นได้ ฉะนั้น วิสุทธิที่ ๖ นี้ จึงเป็นผลที่ได้มา หรือเกิดขึ้นจากเหตุ คือ วิปัสสนานั้นเอง แต่ในการที่วิปัสสนาญาณเหล่านั้นจะเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้เข้าถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิได้อย่างไรนั้น ก็จะได้อธิบายตั้งแต่อุทยัพพยญาณเป็นต้นไป พร้อมทั้งเหตุของอุทยัพพยญาณนั้นด้วย ก็ในความหมายของคำว่าอุทยัพพยญาณนี้ เป็นชื่อของปัญญาที่เข้าไปเห็นสังขารทั้งหลาย คือนามรูปนั้นเกิดขึ้นและดับไป จำเดิมเนื่องมาแต่นามรูปปริจเฉทญาณที่เห็นว่าสัตว์บุคคล

นั้นไม่มี มีแต่นามกับรูปเท่านั้น จนเข้าถึงวิสุทธิซึ่งปราศจากความรู้สึกว่ามีสัตว์ มีบุคคล หรือมีตัวมีตนที่เคยรู้สึกมาก่อนที่ยังไม่ได้เข้าไปพิจารณาเห็นนั้น จะไม่เกิดขึ้นในที่นั้น วิปัสสนาหรือปัญญานั้น ก็ได้ชื่อว่าได้เข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิ ปัญญาอันนี้เป็นวิปัสสนาขั้นที่ ๑ เมื่อศรัทธาและปัญญาที่ประกอบด้วยความเพียรของโยคีผู้นั้นไม่ท้อถอย โดยอาศัยปัญญาที่เป็นบารมีมาเป็นปัจจัยที่จะให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานนั้น ผู้นั้นก็จะได้ทำความเพียรพิจารณานามรูปด้วยปัญญาต่อไป และปัญญานั้นก็จะเจริญขึ้นก็จะเป็นปัจจัยให้ถึงวิปัสสนาปัญญาที่ชื่อว่าปัจจยปริคหญาณ ๆ นั้น เป็นชื่อของปัญญาที่เข้าไปรู้เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้นของนามรูปที่ตนกำลังพิจารณาอยู่นั้น จนแน่ใจจนปราศจากความสงสัยว่านามรูป หรือโลกนี้มีผู้สร้างหรือมีผู้บันดาลขึ้น เช่น พระศิวะหรือพระพรหม เป็นต้นนั้น ปัญญานั้นจึงจะนับว่าเข้าถึงวิสุทธิที่ ๒ ที่ชื่อว่ากังขาวิตรณวิสุทธิ เพราะเหตุที่หมดจดจากความสงสัยว่ามีผู้สร้าง เหตุที่รู้ได้ดังนั้นก็เพราะการติดตามดูนามรูปนั้นเอง เมื่อรูป - นามที่ตนดูอยู่นั้นเกิดขึ้นในขณะที่ดูอยู่นั้นจึงได้รู้ว่าเกิดขึ้นเพราะอะไร และพระโยคีบุคคลนั้นก็ยังไม่ละความเพียรเสีย ยังคงทำการกำหนดนาม – รูปที่เกิดขึ้นที่ตนได้มาจาก

วิปัสสนา ๒ ข้างต้นนั้น ก็ในปัญญาที่เข้าไปเห็นความเกิดขึ้นของนามและรูปพร้อมทั้งเหตุและปัจจัยของนาม – รูป ที่ชื่อว่าปัจจย – ปริคหญาณ คือปัญญาเข้าถึงกังขาวิตรณวิสุทธินั้นเอง ก็จะเป็นปัจจัยให้ถึงวิปัสสนาที่ชื่อว่า สัมมสนญาณ ๆ นี้ก็เป็นเชื้อของปัญญาที่เข้าไปเห็นความดับของนาม – รูป ที่ตนเห็นเกิดขึ้นในปัจจยปริคหญาณนั้นเอง เพราะในปัจจยปริคหญาณนั้นเห็นแต่ความเกิดขึ้นของนาม – รูป และพร้อมด้วยปัจจัยที่ให้เกิดขึ้นของนาม – รูป แต่เมื่อปัญญานั้นได้เข้าถึงสัมมสนญาณนั้นแล้ว จึงจะเห็นความดับของนาม – รูปที่ตนได้เห็นเกิดขึ้นในปัจจย – ปริคหญาณหรือในกังขาวิตรณวิสุทธินั้นเอง ความเป็นอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา อันใดอันหนึ่งก็จะปรากฏขึ้นแก่โยคีผู้นั้น แต่ความดับที่เห็นในสัมมสนญาณนี้ ยังเป็นการเห็นที่ลูบไล้ไปตามในอารมณ์ของอดีตและอนาคตอยู่ จึงยังอยู่ในขั้นของญาตปริญญา จงโปรดเข้าใจด้วยว่าในเรื่องวิปัสสนาปัญญา ท่านจัดปริญญาไว้ ๓ ขั้น ๆ ที่ ๑ ชื่อว่าญาตปริญญา ขั้นที่ ๒ ชื่อว่าตีรณปริญญา ขั้นที่ ๓ ชื่อว่าปหานปริญญา สำหรับญาณ ๓ ข้างต้น คือตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณมาถึงสัมมสนญาณนี้ อยู่ในเขตของญาตปริญญา เพราะความเห็นนั้นเป็นการ

กำหนดรู้ตามอารมณ์ในอดีตอนาคตอยู่ ยังไม่ใช่เห็นในอารมณ์ปัจจุบัน ต่อเมื่อโยคีได้ทำความเพียรเพ่งต่อไปจึงได้เข้าไปพบความเกิดขึ้นและดับไปในอารมณ์ปัจจุบันที่ตนกำลังดูอยู่เฉพาะหน้านั้นเอง โดยปราศจากอดีต – อนาคต ปัญญาที่เข้าไปรู้อย่างนี้ เรียกว่า อุทยัพพยญาณ อันความแตกต่างกันในระหว่างญาณทั้ง ๒ นี้นั้น ได้อธิบายไว้ในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้นแล้ว ฉะนั้นจึงจะไม่อธิบายในที่นี้อีก เพราะเกรงว่าจะเป็นการซ้ำกันไป ในที่นี้จะอธิบายแต่เฉพาะอุทยัพพยญาณ ที่สงเคราะห์ด้วยปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเท่านั้น และปัญญาในอุทยัพพญาณที่สงเคราะห์เป็นปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ ท่านจัดเป็นปริญญาชั้นที่ ๒ คือตีรณปริญญาโดยเฉพาะอันเดียวเท่านั้น สำหรับปหานปริญญานั้นนับภังคญาณไปถึงปัจจเวกขณญาณในอุทยัพพยญาณนี้ เห็นพร้อมทั้งนาม – รูปทั้งเกิดขึ้นและดับไป แต่การเห็นดับในที่นี้มีกำลังแรงมากกว่าในสัมมสนญาณ เพราะการดับในอุทยัพพยญาณนี้เป็นการดับอย่างชนิดสันตติขาด โยคีที่ไม่เคยเห็นเมื่อไปพบเข้าเช่นนั้นจะเห็นเป็นที่น่าหวาดเสียวมาก เมื่อโยคีบุคคลได้นำปัญญาเข้าถึงความเกิดดับของนามรูปในอุทยัพพยญาณนี้แล้ว ก็ย่อมไปสนใจในความดับมากกว่าใน

ลักษณะที่เกิดของนาม – รูป เพราะว่าความดับในที่นั้นทำให้รู้สึกสะเทือนใจมาก ก็เมื่อไปสนใจในความดับนั้นมาก ก็จะต้องเห็นความดับนั้นมากขึ้นกว่าความเกิด แต่ไม่ใช่ว่าความเกิดจะไม่มีในที่นั้นก็หาไม่ หากแต่ไม่สนใจจึงไม่ดู อันนี้ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง เมื่อเราสนใจในสิ่งใดมากเราต้องเห็นสิ่งนั้นมาก ยิ่งดูมาก ยิ่งพิจารณามาก หนัก ๆ เข้าก็จะเห็นแต่ความดับความสลายไปถ่ายเดียวเท่านั้น ปัญญาในที่นั้นก็จะมีรู้สึกอยู่อย่างเดียวเท่านั้น ว่าธรรมทั้งหลายใดที่มีการเกิดขึ้นแล้ว ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นก็ต้องมีการแตกดับสลายไปเป็นธรรมดา ปัญญาของพระโยคีนั้น ก็ถึงคำว่า ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ ที่แปลว่าธรรมทั้งหลายมีการเกิดขึ้นแล้วก็ต้องมีการดับไปเป็นธรรมดา เมื่อโยคีบุคคลได้เข้าถึงอารมณ์ของปัญญาอย่างนี้แล้ว ในความรู้สึกว่าสังขารคือนาม – รูปนี้เป็นของเที่ยง, หรือเป็นความสุข, หรือจะเห็นมีสาระแก่นสารนั้น จะไม่เกิดขึ้นในที่นี้ได้เลย ปัญญาที่เข้าพิจารณาเห็นแต่ความแตกความทำลายของสังขารทั้งหลายในที่นี้ ท่านเรียกว่า ภังคญาณ ผู้ที่เข้าถึงภังคญาณนี้ ท่านแสดงอานิสงส์ไว้ถึง ๘ ประการด้วยกัน ฯ

ข้อ ๑ ละความใคร่ในภพต่าง ๆ เพราะว่าไม่ใช่ความสุข

ข้อ ๒ ละความใคร่ในชีวิต เพราะเห็นว่าเป็นไปเพื่อทุกข์

ข้อ ๓ หมั่นประกอบความเพียร เพื่อจะพ้นจากทุกข์

ข้อ ๔ เลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ ถูกต้องตามพระวินัย

ข้อ ๕ ไม่ขวนขวายในทางที่ผิด ให้ผิดจากธรรมวินัย

ข้อ ๖ ไม่กลัวเกรงต่อสิ่งที่จะทำให้เสียศีลธรรม

ข้อ ๗ มีขันติอดทนไม่เป็นไปกับกิเลสของคนอื่น และสอนง่าย เลี้ยงง่าย ไม่ดื้อรั้น

ข้อ ๘ อดกลั้นต่อความยินดียินร้ายในกิเลสของตนในอารมณ์ต่าง ๆ

อันนี้เป็นอานิสงส์ที่จะได้รับจากปัญญาของผู้ที่ได้เข้าถึงภังคานุปัสสนาญาณ ฉะนั้น โยคีบุคคลที่ได้ปฏิบัติเข้าถึงปัญญาขั้นนี้แล้วจะประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ และก็อาศัยคุณธรรมเหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยที่จะให้บรรลุถึงธรรมที่ดับทุกข์นั้นได้ ถ้าผู้ใดงงไม่ได้รับอานิสงส์อย่างนี้เป็นปัจจัยแล้วก็ยากที่จะถึงพระนิพพานได้ ฉะนั้น ในข้อที่ควรจะทำความเข้าใจในเหตุผลของอานิสงส์อันนี้ไว้ด้วยว่า อานิสงส์ดังกล่าวนั้นมิใช่ได้มาจากทาน, จากศีล, จากสมาธิ มิใช่ได้มาจากธรรมเหล่านี้ อานิสงส์

ทั้ง ๘ ประการนี้จะต้องได้มาจากเหตุโดยตรง ก็คือจะต้องได้มาจากวิปัสสนาปัญญาเท่านั้น โดยเหตุนี้โยคีที่ได้ปฏิบัติเข้าถึงภังคานุปัสสนาแล้วก็จะไม่ท้อถอยจากความเพียร อารมณ์และปัญญาในภังคานุปัสสนานี้ก็จะเป็นปัจจัยให้เข้าถึงภยญาณทำให้รู้สึกว่าสังขารหรือนามรูปนี้เป็นภัยหรือมีแต่ภัย เหตุว่า เมื่อเกิดขึ้นแล้วในที่ใดก็ตาม ก็ต้องถูกบีบคั้นให้ไปสู่ความแตกดับไปอยู่ทุก ๆ ขณะไปตามที่เห็นอยู่ในภังคญาณนั้นเอง เมื่อเสพอารมณ์ในภยญาณนี้มากครั้งเข้าแล้ว ความรู้สึกว่ามีแต่ภัยบ่อย ๆ ครั้งนั้นเอง ก็จะเป็นปัจจัยให้เข้าถึงอาทีนวญาณ คือที่รู้สึกเห็นแต่โทษตลอดไปในภพทั้ง ๓ ซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์ที่เป็นไปด้วยกำเนิด ๔. คติ ๕. วิญญาณฐิติ ๗. สัตตาวาส ๙. เหล่านี้เหมือนกับถ่านเพลิง เมื่อนามรูปได้เกิดขึ้นที่ใด ในที่นั้นก็เหมือนกับตกเข้าไปในหลุมถ่านเพลิง เกิดในที่นี้หมายถึงปฏิสนธิ ซึ่งแวดล้อมอยู่ด้วยทุกข์โทษ, ด้วยชาติ, ชรา, พยาธิ มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์โทมนัส, อุปายาส เป็นต้น, และก็เห็นตลอดไปในโทษของธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดขึ้นของนาม – รูป ที่เป็นไปในภพต่าง ๆ นั้นมีกิเลสและกรรม เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุปัจจัยมาจากภังคานุปัสสนา และภยตูปัฏฐานญาณ เป็น

ปัจจัยสืบเนื่องกันมานั้นเอง เพราะเมื่อมีความรู้ว่าเป็นภัยแล้ว ในที่นั้นความรู้สึกว่าเป็นคุณย่อมจะเกิดไม่ได้ เมื่อความรู้สึกว่าความเป็นคุณเกิดขึ้นไม่ได้แล้วโดยประการทั้งปวงดังนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง จะต้องมีความรู้สึกว่าเป็นโทษโดยประการทั้งปวง ก็ต้องเกิดขึ้นตามเหตุผลของกฎธรรมดา ก็ปัญญาที่ทำให้รู้สึกอย่างนี้ ท่านเรียกว่า อาทีนวานุปัสสนาหรืออาทีนวญาณ เป็นญาณที่ ๔ จากอุทยัพพยญาณที่นับเนื่องอยู่ในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้

เมื่อพระโยคีบุคคลได้นำปัญญาเข้ามาถึงอาทีนวญาณนี้แล้ว ก็ไม่ละความเพียรก็เพราะเหตุว่ามีความรู้สึกอยู่ว่าในที่ใดที่ไม่มีทุกข์โทษตามที่ตนเห็นอยู่นั้น ก็มีความรู้สึกว่าในที่นั้นเป็นแดนอันเกษม จึงมีความเพียร เพื่อถึงที่ปลอดโปร่งจากทุกข์โทษนั้น ๆ ฉะนั้น ก็อาศัยความรู้โทษของสังขารทั้งหลายโดยมากมายนั้นเอง จึงเป็นปัจจัยให้ปัญญานั้นเข้าถึงนิพพิทานุปัสสนา หรือนิพพิทาญาณ ญาณทั้ง ๒ อย่างนี้มีความเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น ปัญญาในนิพพิทาญาณนี้ ทำให้รู้สึกเบื่อหน่ายทำให้คลายความกำหนัดยินดีในสังขารนาม – รูปทั้งหลาย ด้วยอำนาจที่เข้าไปเห็นทุกข์โทษภัยมาจากอาทีนวญาณนั้นเอง ท่าน

อุปมาเหมือนพระยาหงส์ทอง ย่อมไม่ยินดีในหลุมคูถ ต้องการแต่จะไปที่เขาคิชกูฏเท่านั้น ฉันใด พระโยคีบุคคลผู้เข้าถึงนิพพิทาญาณนี้แล้ว ก็ย่อมไม่มีความยินดีในสังขารทั้งหลาย พร้อมด้วยโทษภัยที่ตนเห็นด้วยดีแล้วนั้น จิตก็ย่อมโน้มไป, โอนไป, บ่ายหน้าไปในธรรมที่ไม่มีโทษเหล่านั้น

ก็ในปัญญาที่ได้มีความรู้สึกดังกล่าวแล้วในนิพพิทาญาณนั้นเอง จึงเป็นปัจจัยให้เข้าถึงวิปัสสนา ที่ชื่อว่า มุญจิตุกัมมยตาญาณ ๆ นี้เกิดต่อมาจากนิพพิทาญาณที่มีความเบื่อหน่ายคลายกำหนัดยินดีในสังขารทั้งหลาย เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้นในอารมณ์อันใดแล้วก็ไม่มีความต้องการในอารมณ์นั้น เมื่อไม่ต้องการอารมณ์นั้นแล้ว ความรู้สึกอยากจะพ้นอารมณ์นั้นหรือสิ่งนั้น ๆ ท่านอุปมาเหมือนกับสัตว์ที่อยากจะออกจากที่คุมขัง ฉะนั้น กิเลส คืออวิชชา ตัณหาจะอาศัยเกิดขึ้น โดยเพราะเหตุนามรูปนั้น ๆ ไม่ได้เลย เพราะมีความรู้สึกอยู่ ถ้าพ้นจากสังขารทั้งหลายเหล่านั้นจึงจะเป็นความสุข ก็เพราะเหตุว่าพ้นจากทุกข์ภัยเหล่านั้น ฉะนั้นการยินดีในการกระทำที่เพื่อจะเป็นเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ที่เห็นอยู่นั้น ก็จะต้องถูกทำลายไปจากในอารมณ์ต่าง ๆ

นั้น ปัญญาที่มีความรู้สึกอย่างนี้ ชื่อว่ามุญจิตุกัมมยตาญาณ เป็นวิปัสสนาญาณขั้นที่ ๖ ที่นับจากอุทยัพพยญาณมา ฯ

ก็เมื่อได้อารมณ์ของปัญญาจากมุญจิตุกัมมยตาญาณดังที่ได้อธิบายมาแล้ว อารมณ์นั้นก็เป็นปัจจุบันให้เข้าถึงวิปัสสนาญาณต่อไป ชื่อว่า ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ที่มีความรู้สึกด้วยปัญญาว่า จะทำอย่างไรหนอ หรือเมื่อไหร่หนอ เราจึงจะพ้นจากสังขารธรรมนั้น ๆ ได้ ในสังขารธรรมนั้น ๆ ก็ไม่เห็นมีอะไรที่จะเป็นที่พึ่งหรือเป็นสรณะอันแท้จริงได้ ก็ไม่เห็นมี พิจารณาแล้ว ค้นหาแล้วในสังขารทั้งหลายเหล่านั้น ก็จะพบแต่อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา คือไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา เปล่าจากสาระแก่นสาร ว่างเปล่าจากสัตว์บุคคลและชีวธรรมในสังขารธรรมนั้น ๆ ในเวลานั้นไม่มีธรรมอันใดที่จะมาดึงเอาจิตใจออกไปจากอารมณ์ที่รู้สึกอยู่ว่าไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา จะไปหาความเที่ยง, เป็นสุข, เป็นตัวตนในสังขารทั้งหลายไม่ได้เลย ในเวลานั้นก็มีจิตใจจับจดจ่ออยู่ในไตรลักษณ์ มีอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา อันใดอันหนึ่งเป็นอารมณ์อยู่เท่านั้น และประกอบอยู่ด้วยความเบื่อหน่าย และอยากจะพ้นไปจากสังขาร

ทั้งหลายเหล่านั้น ปัญญาที่ได้เข้ารู้สึกดังนี้ ท่านเรียกว่า ปฏิสังขาญาณ ๆ นี้เป็นญาณที่ ๗

ก็เมื่อปัญญาได้เข้าถึงปฏิสังขาญาณนี้แล้ว ก็ไม่เป็นการยากที่จะเข้าถึงสังขารุเปกขาญาณที่ทำให้รู้วางเฉยในสังขารธรรมนั้น เพราะเหตุที่มีปัญญาพิจารณาเห็นมาแล้ว แต่ญาณต้น ๆ นั้นแล้ว ว่าสังขารทั้งหลายเหล่านั้น ไม่ใช่ตนและไม่ใช่ของตน และไม่ได้อยู่ในอำนาจของตน และไม่มีที่จะไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะธรรมเหล่านั้นก็ไม่เกี่ยวข้องกับตน นามที่มีอยู่นั้น ไม่รู้ว่าเป็นของตน รู้เหมือนยืมเขามาใช้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเหตุว่าได้ละความยึดมั่นถือมั่น ด้วยความเห็นผิดว่า นั่นเป็นตน หรือเป็นของตนในที่นั้นแล้วนั่นเอง ด้วยตะทังคประหาณ ความเห็นผิดที่เกิดขึ้นจากมิจฉาทิฏฐินั้น จึงเกิดขึ้นไม่ได้ในที่นั้น และก็ถูกทำลายด้วยอำนาจของวิปัสสนาปัญญามาตามลำดับแล้วนั่นเอง ฉะนั้น ในที่นั้นจะไม่มีความรู้สึกเลยว่า สิ่งทั้งหลาย คือสังขารเป็นของตน ดังเช่นมีความรู้สึกว่า ทรัพย์ของตน สามีของตน, ภริยาของตน, บุตรของตน ดังนี้เป็นต้น จะไม่เกิดขึ้นในที่นั้น คือในสังขารุเปกขาญาณ – นี้เป็นญาณที่ ๘ ที่นับจากอุทยัพพยญาณนั้น

ก็เมื่อเข้าถึงสังขารุเปกขาญาณ คือปัญญาที่ละเสียจากความยึดมั่นว่า เป็นตนและเป็นของตนเสียได้แล้ว ก็มีความวางเฉยซึ่งไปร่วมกับความเบื่อหน่ายในสังขารเหล่านั้น, แล้วบ่ายหน้ามุ่งตรงไป, โน้มไป, โอนไป ยังพระนิพพาน อันเป็นธรรมพ้นจากสังขารทุกข์นั้นอย่างเดียว ไม่เป็นไปอย่างอื่นเลย เมื่อความรู้สึกด้วยปัญญาดังนี้แล้ว ก็เป็นปัจจัยให้เข้าถึงอนุโลมญาณ ซึ่งเป็นชื่อของปัญญาที่มีกำลังพอที่จะอนุโลมให้เห็นพระนิพพานด้วยสัจฉิกิริยากิจ คือเข้าไปเห็นแจ้งเฉพาะหน้านั้น ก็กิจของปัญญา หรือปัญญาที่ทำกิจดังที่ว่ามานี้แหละชื่อว่า อนุโลมญาณ, เป็นญาณที่ ๙ ซึ่งนับจากอุทยัพพยญาณมา

ก็เมื่อปัญญาได้เกิดขึ้นทำกิจในอนุโลมญาณดังนั้นแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้ถึงโคตรภูญาณก็หน่วงเอาพระนิพพานมาเป็นอารมณ์ให้แก่มรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตรธรรม แต่มรรคจิตหรือมรรคญาณซึ่งหมายถึงปัญญาที่เกิดร่วมในมรรคจิตนี้ ฉะนั้น ปัญญาที่เกิดขึ้นในโลกุตรจิต ไม่จัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะพ้นจากทางปฏิบัติแล้ว

ส่วนปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินั้น ให้นับเอาแต่อุทยัพพยญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่างนั้นเป็นต้น มาจนถึง

โคตรภูญาณเป็นที่สุด รวม ๑๐ ญาณด้วยกัน ที่สงเคราะห์เข้าไว้ในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๖ ก็ในสิ่งที่ท่านควรจะรู้ก็คือ ในเรื่องของปัญญาที่เป็นไปร่วมกับวิสุทธิธรรม ที่ได้อธิบายแล้วนั้นโดยนัยของโลกียะและโลกุตระนั้นไว้ด้วย อันเป็นของที่ควรแก่ท่านนักศึกษาในพระพุทธศาสนาควรทราบไว้ด้วย จะได้ไม่เป็นการทำให้ไม่ไขว้เขวในธรรมที่จะเข้าใจต่อไป ท่านแบ่งไว้ดังนี้

สำหรับในวิสุทธิ ๗ นี้ ที่เป็นโลกียะนั้น มี ๖ วิสุทธิ นับแต่ศีลวิสุทธิไปจนถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเป็น ๖ วิสุทธิ ๆ นี้เป็นโลกีย์ ในส่วนญาณทัสสนวิสุทธิที่ ๗ นั้นเป็นโลกุตระ-ส่วนวิปัสสนานั้น ถ้านับโดยจิตหรือนับโดยปัญญาที่เกิดร่วมด้วยจิตเหล่านั้นก็ให้นับแต่นามรูปปริจเฉทญาณ ไปจนถึงโคตรภูญาณ ปัญญาเหล่านี้เป็นโลกียะทั้งหมด ถ้าจะนับโดยอารมณ์นั้นก็ให้นับแต่อารมณ์ของนามรูปปริจเฉทญาณ มาถึงอนุโลมญาณเท่านั้น ถ้านับโดยวิสุทธิก็ให้นับแต่ศีลวิสุทธิ มาจนถึงปฏิปทาญาณ-ทัสสนวิสุทธิ ๆ ทั้ง ๖ นี้เป็นโลกียะ วิสุทธิที่ ๗ นั้นเป็นโลกุตระ ก็ในเรื่องของการสงเคราะห์ธรรมที่เป็นโลกียะและโลกุตระในที่นี้นั้น ก็ยังมีสิ่งที่ควรจะมีความสงสัยอยู่ในเรื่องของวิปัสสนาญาณนี้

คือในโคตรภูญาณนั้น อารมณ์ของปัญญาในที่นั้นมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตระธรรม แต่จิตและปัญญาในที่นั้นทำไมจึงเป็นโลกียะ ไม่เป็นโลกุตระเหมือนกับปัญญา และจิตในมรรคจิตนั้นเป็นโลกุตระ เป็นโลกุตระทั้งจิตและอารมณ์ ในเรื่องนี้ท่านพุทธศาสนิกก็ควรทราบ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร ที่เป็นดังนั้นก็เพราะเหตุว่า โคตรภูจิต หรือโคตรภูญาณในที่นั้นนั้นถึงจะได้เข้าถึงซึ่งอารมณ์พระนิพพานนั้นก็จริงอยู่ แต่ว่ายังหาให้ทำกิจในพระอริยสัจธรรมทั้ง ๔ นั้นให้สำเร็จไปด้วยดีไม่ เพราะเหตุยังไม่ได้ประหาณตัณหานุสัยในจิตนั้นให้เด็ดขาดได้ ที่เป็นทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า โคตรภูนั้นเป็นการพบกับพระนิพพานในครั้งแรกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แล้วตนต้องดับหรือหลีกไป เหมือนกับแม่สื่อ หมายถึงว่า ได้พบครั้งแรกขณะเดียวแล้วดับไป ยังมิทันที่จะทำกิจการงานนั้นสำเร็จด้วยตนเองได้ ในข้อนี้ขออุปมาเหมือนกับแขกต่างประเทศที่ต้องการจะเข้าเฝ้าพระเจ้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเพื่อกิจการของตนตามที่ตนปรารถนาไว้ ก็จะต้องอาศัยมีผู้นำเข้าเฝ้าเมื่อได้พบกับพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จึงจะอาศัยพระเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นปัจจัยให้กิจของตน

นั้น ๆ สำเร็จได้ ฉะนั้นในข้ออุปมานี้ โคตรภูเหมือนกับผู้นำมรรคจิตเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อได้พบกับพระเจ้าแผ่นดินแล้วตนเองก็ต้องหลีกไป เพราะหมดหน้าที่แล้ว ต่อจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของแขกผู้ได้ติดตามโคตรภูนั้น จึงปรารภให้กิจโดยที่จะอาศัยอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้เป็นที่สำเร็จในกิจการของตนนั้น ๆ ได้ ส่วนผลจิตนั้นเป็นเพียงแต่ได้เสวยผลแห่งความสำเร็จจากการงานที่มรรคได้ทำแล้วนั้น อย่างมากเพียง ๓ ขณะจิตเท่านั้น ก็เหตุผลดังที่ได้อธิบายมานี้ โคตรภูจึงยังไม่ควรที่จะให้เป็นโลกุตรจิตเป็นได้ เพราะเหตุว่าโคตรภูนั้นเป็นแต่เพียงปัจจัยเพื่อจะให้มรรคจิตนั้นได้พบกับนิพพานเพื่อให้ได้สำเร็จในกิจการเท่านั้น เหตุนั้น โคตรภูจึงยังสงเคราะห์อยู่ในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้เท่านั้น ยังไม่สงเคราะห์ในญาณทัสสนวิสุทธิ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นโลกุตระ ก็ต้องได้มาจากปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิซึ่งเป็นโลกียวิสุทธินั้น มิฉะนั้นโลกุตรธรรม คือมรรคผลนั้น ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

ฉะนั้น ในเรื่องของวิปัสสนา หรือญาณ หรือวิสุทธิก็ดี ธรรมเหล่านี้จะต้องอาศัยมาจากสติปัฏฐาน ๔ นั้นเป็นเหตุให้ทั้งสิ้น ฉะนั้น การเจริญสติปัฏฐานของพระโยคีบุคคลเพื่อบรรลุถึงนิพพานนั้น จะต้องมีธรรมเหล่านี้ประกอบร่วมไปด้วย และธรรมเหล่านี้ก็ต้องเป็นปัจจัยส่งเสริมกันและกันไปตามลำดับ นี่ตามแผนที่ที่วางไว้ในพระไตรปิฎก ดังที่เราได้ยกเอามาอธิบายสู่กันฟังอยู่ ณ บัดนี้นั้น การปฏิบัติต้องดำเนินตามนี้

ฉะนั้น ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญของผู้ใคร่ต่อการปฏิบัติเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ในพระพุทธศาสนานี้ ที่พึงจะควรเข้าใจในเหตุผลให้ถูกต้องตามแผนที่ที่วางไว้นี้ ว่าผู้ปฏิบัติจะนำจิตของตนเดินไปในวิปัสสนานั้น จะต้องมีอารมณ์อย่างไร และเมื่อปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ที่จะต้องมีความรู้อย่างไร ในเบื้องต้น ในท่ามกลางจะต้องรู้อย่างไร จะต้องมีความรู้สึกอย่างไร และในเบื้องสูงจะต้องรู้อย่างไร หรือในที่สุดของวิปัสสนานั้นจะต้องรู้อย่างไร และจะได้ความรู้อย่างไร หรือได้ความเข้าใจอย่างไรจากการปฏิบัตินี้ จึงจะเข้าถึงวิสุทธิขั้นนั้น ๆ

อันนี้เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติควรจะมีความเข้าใจให้ถูกต้องให้แน่นอน พร้อมทั้งเหตุและผลด้วย เพราะที่ได้ยกขึ้นมามีสติปัฏฐานเป็นต้นนั้น จะต้องเข้าร่วมไปด้วยกัน และก็จะต้องสมบูรณ์ให้พร้อมทุก ๆ อย่างด้วย ถ้าขาดไปหมวดหนึ่งหมวดใด หรือหมวดหนึ่งหมวดใดบกพร่องไม่สมบูรณ์แล้ว การปฏิบัติวิปัสสนานั้น ก็จะเข้าถึงญาณทัสสนวิสุทธินั้นไม่ได้เลยโดยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงถือว่าผู้ที่อยู่ในระหว่างการปฏิบัติวิปัสสนานั้น จำเป็นที่สุดก็คือจะต้องมีความเข้าใจประกอบไปด้วยกับการกระทำคือการปฏิบัตินั้น เพราะถ้าหากว่าจะทำการงานอะไรก็ตาม จะเป็นทางโลกหรือทางธรรมก็แล้วแต่ ถ้าหากว่าทำไปโดยยังไม่มีความเข้าใจในเหตุผลของการงานนั้นดีเพียงพอแล้ว จะได้รับผลโดยสมบูรณ์และถูกต้องจากการงานนั้นคงเป็นไปไม่ได้เลย และความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำที่ไม่ประกอบไปด้วยไม่เข้าใจนั้น ไม่แต่เพียงว่าเสียแรงหรือเสียเวลาไปแต่เพียงเท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดในเหตุผลที่ถูกต้องของการงานนั้นเสียอีกด้วย แล้วความเข้าใจผิดนั้นก็จะเป็นปัจจัยให้เข้าไปยึดมั่น ถือมั่น ใน

ความเห็นผิดนั้นด้วย ก็ความยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้นแล้ว ก็จะไม่ยอมฟังเหตุผลใด ๆ จากใครอีกเลย นอกจากความเห็นผิดของเขาเท่านั้น อันนี้แหละนับว่าเป็นอันตรายที่ร้ายแรงที่สุดแก่ตนเอง และแก่พระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าเมื่อความเห็นผิดเกิดขึ้นแล้ว ความเห็นถูกก็จะเกิดไม่ได้ ก็จะชื่อว่าถูกทำลายไป จึงถือว่าเป็นภัยอันใหญ่ยิ่ง ฉะนั้นในพวกเราบรรดาที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน จึงเป็นสิ่งที่ควรจะสำรวมระวังเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่แก้ยากทำลายยาก แต่แม้พระบรมศาสดาเองก็ยังแก้ให้ไม่ได้ทุกคน และความยึดมั่นถือมั่นด้วยความเห็นผิดนี้ ใช่จะมีแต่เดี๋ยวนี้ หรือมีเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วเท่านั้นก็หาไม่ ถึงเมื่อพระพุทธองค์ยังไม่ปรินิพพาน คือยังทรงพระชนม์อยู่นั้น ผู้ที่ยึดมั่นในความเห็นของตน ไม่ยอมฟังเหตุผลแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังมีอยู่มากเหมือนกัน

ฉะนั้น ในเรื่องของการที่จะนำปัญญาให้เข้าถึงเหตุผล ตามคำสอนของพระบรมศาสดา จึงไม่ใช่จะเป็นของง่ายนัก หาใช่จะรู้ได้ด้วยการคิด, นึก, คาดคะเนเอาตามใจของเรา ซึ่งยังมี

กิเลสเป็นหมอกฝ้าบังอยู่นั้นหาควรไม่ ควรจะต้องอาศัยทั้ง ปัญญา ๓ นั้น คือ สุตาปัญญา จินตาปัญญา และภาวนาปัญญา ปัญญาทั้ง ๓ นี้แหละจึงจะนำเข้าถึงเหตุผลที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาได้ เพราะมิจฉาทิฏฐินั้น จะถูกทำลายให้หมดไปได้นั้น นอกจากปัญญาทั้ง ๓ นี้แล้ว ไม่มีธรรมะอย่างอื่นจะทำลายได้เลย สมดังที่พระพุทธภาษิตที่ปรากฏในอังคุตรนิกาย ฯ ปญฺญายตฺถํ วิปสฺสติ ฯ ซึ่งแสดงว่า บุคคลย่อมเห็น (รู้) เนื้อความ (ของธรรม) ด้วยปัญญา ฯ อีกข้อหนึ่ง ฯ นตฺถิ ปญฺญาสมาอาภา ฯ แสงจากอะไรจะเสมอด้วยปัญญาไม่มี ฯ อีกข้อหนึ่ง ฯ ปญฺญา โลกสฺมึ ปชฺโชโต ฯ ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก ฯ ยังมีพุทธภาษิตในสังยุตตนิกายอีกข้อหนึ่ง ฯ ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ ฯ บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ฯ อีกข้อหนึ่ง ฯ เอโก ว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถํ ผู้มีปัญญารู้เนื้อความแห่งภาษิตเพียงคนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่า (คนมากไม่รู้) พุทธภาษิตนี้มีในขุทกนิกาย

ในการที่ยกเอาปัญญาตามที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้น ก็เพื่อจะให้เห็นว่าพุทธศาสนานี้ทรงถือว่าปัญญานั้นมีความสำคัญยิ่งกว่าธรรมทั้งปวง อนึ่ง ปัญญาที่ยกขึ้นมากล่าวนี้ ก็ขอให้เข้าใจด้วยว่า ปัญญานั้นก็ต้องได้จากปัญญาทั้ง ๓ มีสุตาปัญญาเป็นต้นนั้นเอง ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ธรรมทั้งหลายที่ได้ยกขึ้นสู่พระปิฎกนั้น ก็ล้วนแต่เป็นอารมณ์ของปัญญา หรือเป็นตัวรับรองการพิสูจน์ของปัญญาทั้งนั้น และฉะนั้นการที่จะทำความเข้าใจเนื้อความในเหตุผลให้ถูกต้องนั้น จึงต้องอาศัยปัญญา ๓ ประการนั้นเอง

ฉะนั้น ดิฉันจึงเห็นว่าพวกเราที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันนั้น ไม่ควรจะประมาท ควรจะสังวรในการคิด ในการพูด และในการทำ ไม่ควรจะเป็นไปแต่เพียงด้วยอำนาจของศรัทธาอย่างเดียวเท่านั้น ศรัทธานั้นควรจะประกอบไปกับปัญญาด้วย เพราะหากว่า แต่ลำพังเฉพาะอำนาจของศรัทธาอย่างเดียวแล้ว ก็ไม่สามารถในการคิด ในการพูด และในการกระทำนั้น จะถูกต้องด้วยเหตุผลนั้นได้เลย ทั้งนี้ก็จะเห็นได้ตามที่ทรง

ประกาศไว้ว่า ธุระในพระพุทธศาสนานี้มี ๒ อย่างเท่านั้น คือ ธุระสำคัญประการที่ ๑ เรียกว่าคันถะธุระ ประการที่ ๒ คือ วิปัสสนาธุระ คือการเจริญวิปัสสนา อันนี้ก็เป็นธุระที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ถ้าหากว่าพระพุทธศาสนาจะแพร่หลายกว้างขวางออกไปด้วยความถูกต้องเพียงไร หรือจะดำรงอยู่ได้ยืนยงคงอยู่ได้นานเพียงไรนั้นก็อยู่ที่ธุระทั้ง ๒ นี้ ถ้าหากพุทธบริษัทยังประกอบกิจในธุระทั้ง ๒ ถูกต้องตามเหตุผลด้วยความไม่ประมาทแล้วเพียงใด พระพุทธศาสนาก็คงจะยังแสงสว่างด้วยอำนาจของรัตนะทั้ง ๓ อยู่ตราบนั้น แต่ถ้าหากว่าธุระในพระพุทธศาสนานี้ หรือแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม หมดไปจากพุทธบริษัทด้วยเหตุแห่งความประมาทแล้วในกาลใด ในกาลนั้น แสงสว่างจากรัตนะทั้ง ๓ นั้น ก็จะดับไปจากปัญญาของสัตว์โลกในกาลนั้นเอง เพราะเหตุว่าการจะเข้าถึงธุระทั้ง ๒ ก็ดี หรือการเข้าถึงพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนะทั้ง ๓ ก็ดี จะต้องเข้าถึงได้ก็ด้วยความไม่ประมาททั้งสิ้น หาได้ถึงด้วยความประมาทไม่ เพราะความประมาทนี้เป็นเหตุ

แห่งวิบัติในพระพุทธศาสนา และคำว่าวิบัติในที่นี้นั้น หมายถึงวิบัติไปจากความเข้าใจของคนที่ปราศจากบัญญาบารมีนั้นเอง ถึงแม้ธุระทั้ง ๒ นั้น ก็เป็นการงานของบัญญาที่ประกอบด้วยศรัทธานั้นเอง ที่จะเข้าถึงในกิจทั้ง ๒ นั้นโดยสมบูรณ์ได้ และขอให้เข้าใจโดยเหตุด้วยว่า พระธรรมคำสอนทั้งหมดจะสงเคราะห์อยู่ในธุระทั้ง ๒ นี้ทั้งหมด ดังเช่นในหมวดธรรมต่าง ๆ ดังที่พวกเราได้ยินกันมาแล้วโดยมาก เช่น สติบัฏฐาน หรือมรรคมีองค์ ๘ หรือ ศีล, สมาธิ, บัญญา หรือวิบัสสนาญาณ หรือโพธิบักขิยธรรม ๓๗ ประการ และวิสุทธิ ๗ ที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ก็ดี ธรรมเหล่านี้ทั้งหมดก็สงเคราะห์อยู่ในวิบัสสนาธุระนั้นเอง และก็ธรรมที่กล่าวมานี้นั้นเองจะเป็นพระศาสดาแทนพระพุทธองค์ และธรรมเหล่านี้ต้องเกิดขึ้นจากวิบัสสนาธุระ แต่วิบัสสนาธุระจะเป็นไปได้ถูกต้องโดยสมบูรณ์ได้นั้น ก็ต้องอาศัยคันถธุระ คือ หมายความว่า เราจะต้องศึกษาเล่าเรียนให้เข้าใจดีเสียก่อน ก็โดยเพราะเหตุผลดังกล่าวนี้ ดิฉันจึงขอเตือนท่านที่นับถือในพระพุทธศาสนาด้วยกันว่า จงอย่าประมาทก่อนที่เราจะทำอะไรลงไปนั้น ขอให้ใคร่ครวญและศึกษาดูในเหตุผลให้

ดีเสียก่อน เมื่อเข้าใจในเหตุผลนั้น ๆ ดีแล้ว จึงค่อยไปทำ อย่าไปเชื่อถ้อยคำที่เกิดขึ้นจากความประมาทนั้นว่า การที่ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อจะให้บรรลุ มรรค ผล นิพพานนั้นไม่ต้องไปเรียนรู้อะไรก็ได้ ไปหลับตานึ่ง ๆ ไม่ให้นึกอะไรแล้ว วิปัสสนาหรือมรรค ผล นิพพาน ก็จะเกิดเอง หรือแม้แต่พอใจนึ่ง ๆ เข้าสักหน่อย ก็เข้าใจว่าไม่มีกิเลสแล้ว ถึงความปล่อยวางเสียแล้ว ตัวตนก็ละวางเสียแล้ว โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับธุระทั้ง ๒ นั้นเลย และในเวลานี้การถึงมรรคผลนิพพานกับด้วยวิธีดังว่านี้ก็กำลังเกิดขึ้นมากมาก ในการที่ดิฉันได้นำมาเล่าให้ฟังนี้ มิใช่ว่าสักแต่ได้ยินเขาเล่ามาเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่ประจักษ์มาด้วยตนเองทีเดียว ยิ่งไปตามต่างจังหวัดด้วยก็จะยิ่งร้ายเข้าไปใหญ่ และดิฉันก็ได้ไปถามท่านผู้มีหน้าที่รักษาศาสนา ก็ตอบว่าท่านรู้สึกว่าไม่ใช่ของเสียหายอะไร เพราะเขาก็ไม่ได้สอนให้คนฆ่าสัตว์ลักทรัพย์อะไร ข้อนี้ดิฉันก็เห็นว่าจริงอยู่ แต่ทำไมไม่สอนเพียงศีลธรรมเท่านั้น และก็บอกให้เขาเข้าใจให้ถูกว่า ธรรมอย่างนี้อยู่ในขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมในคำสอนของพุทธศาสนานั้น เขาจะได้เข้าใจถูกตามเหตุผล แต่หาเป็น

เช่นนั้น กลับเอามรรคผลไปยกให้เขา ทั้ง ๆ ที่เขายังมิใช่ได้มรรคผลจริง ๆ ตามเหตุผล เช่นนั่งหลับตาแล้วเห็นนิมิตขึ้นเป็นพระพุทธรูปใหญ่โตเท่านั้น ก็ได้เป็นอริยะชั้นนั้น ๆ หรือนั่งหลับตาพอหมดความรู้สึกตัวแม้สติสัมปชัญญะก็ไม่มี นั่นก็หมายถึงอริยบุคคลแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง ให้นั่งหลับตาพอจิตนิ่งเฉยไม่ต้องรู้เหตุผลอะไร ให้ใจเฉย ๆ นิ่งอยู่นั้นก็หมายถึงเป็นอริยบุคคลแล้ว หรือหลับตาแล้วก็ยังไม่เห็นพระพุทธเจ้าหรือพระอานนท์ ก็หมายถึงนั่นยังไม่สำเร็จ ต้องเอามานั่งอยู่ตรงกลางแล้วให้พระที่เป็นพวกเดียวกันมาสวดชยันโต เมื่อพระสวดจบแล้วก็หมายถึงว่า นั่นคนนั้นเป็นพระอริยบุคคลได้มรรคผลแล้ว ดังนี้เป็นต้น ที่ดิฉันได้พบมาแล้วท่านที่ถูกแต่งตั้งเป็นอริยบุคคลเป็นผู้บรรลุมรรคผลแล้วนั้น ก็ไปเที่ยวคุยโอ้อวดกันต่อ ๆ ไป แล้วที่สุดไปลักขโมยเขาก็มี ไปฆ่าคนหรือฆ่าสัตว์ก็มี หรือไปล่อลวงเขาก็มี เป็นบ้าไปก็มี การประพฤติอย่างนี้มีทั้งลูกศิษย์และอาจารย์ด้วย อันนี้ก็เป็นเหตุให้ผู้มีปัญญาเขาหัวเราะชาวพุทธศาสนาได้ ที่นำมาก็เพื่อจะให้พวกเรารับทราบไว้บ้าง ในเมื่อมีโอกาสจะได้ช่วยกันป้องกันตามความสามารถ

ของเรา เพราะไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะทำได้แต่เพียงคนเดียวหรือ ๒ คนเท่านั้น ดิฉันไปในที่ต่าง ๆ ได้พบมามากมายและรู้สึกน้อยใจและสลดใจในความวิบัติในพระพุทธศาสนา หมายถึงทิฏฐิวิบัติ คำว่า ทิฏฐิในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฏฐิวิบัติไป เพราะมิจฉาทิฏฐิเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งสิ่งตรงกันข้ามกับพระพุทธประสงค์ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญในพระพุทธศาสนานี้ ก็เพื่อจะละความเห็นผิดจากความเป็นจริงของเหตุผลเท่านั้น ความเห็นผิดอันนี้แหละที่ดิฉันรู้สึกว่าเป็นภัยในพระศาสนาอย่างมาก เพราะเหตุว่าพระพุทธศาสนานั้นอยู่ในจิตใจของเราที่เห็นถูกต้อง และตั้งอยู่ด้วยความเห็นถูก ฉะนั้นคนหนึ่งคนใด หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดในโลกนี้จะมีอำนาจทำลายความเลื่อมใสที่เกิดจากความเห็นถูกของเราไม่ได้เลย นอกจากความเห็นผิดที่เกิดขึ้นจากเราเท่านั้นจึงจะทำลายพระพุทธศาสนาจากเราได้ ฉะนั้น ดิฉันจึงถือว่าความผิดหรือความเข้าใจผิดนี้แหละที่เป็นอันตรายต่อพระพุทธศาสนา ที่เป็นทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าชาวพุทธทั้งมวลต่างก็มีความเข้าใจโดยทั่วกันว่า มรรค ผล นิพพานนั้นเป็นธรรมที่ประเสริฐสุดในพระพุทธศาสนานี้ ต่างก็มีศรัทธาหวังที่จะได้ด้วยกัน ก็เมื่อ

ใครเขาบอกว่าเขาจะสอนให้ได้มรรค ผล นิพพานอย่างง่ายดายโดยไม่ต้องจำเป็นที่จะต้องรู้อะไรให้ลำบากลำบนเลยเช่นนี้ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองสำหรับผู้ยังไม่เข้าถึงเหตุผลก็จะต้องเชื่อและก็ไปทำตามเขา เมื่อเชื่อเขาและทำตามเขาก็ต้องแล้วแต่เขาจะเสกให้เป็นอะไรก็ได้ แล้วพอใจก็ยึดถือในสิ่งที่เขาเสกสรรให้นั้นโดยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง จึงเป็นโอกาสของคนพาลที่จะเอามรรค ผล มาล่อลวงชาวพุทธที่ปรารถนานิพพานโดยยังไม่เข้าใจเหตุผล

ฉะนั้น ที่ดิฉันได้พบมาในที่ต่าง ๆ นั้น รู้สึกเหมือนว่าในเวลานี้เขาเอามรรคผลนิพพานมาเป็นเหยื่อล่อ เพื่อให้ได้มาซึ่งลาภยศนั้นเอง และการหากินกับคนที่โง่กว่าก็ย่อมเป็นการสะดวกกว่าคนฉลาด และคนโง่ก็ต้องล่อลวงง่ายมากกว่าคนฉลาด

แต่ถ้าเป็นทางบ้านเมืองก็ทำไม่ได้ เพราะมีผู้รักษากฎหมาย ถ้าเขารู้ว่าใครทำการล่อลวงผิดจากตัวบทกฎหมายเขาก็ต้องจับกุมไปลงโทษกัน แต่ในทางพระศาสนานั้นใครจะทำอย่างไรก็ได้ เพราะไม่มีผู้รักษาแล้วแต่ใครจะล่อลวงให้นับถือได้มากเท่าไรก็กลับเห็นว่าดีเสียอีกด้วย โดยเหตุนี้แหละดิฉัน

จึงเห็นว่าพวกเราที่นับถือพระพุทธศาสนานั้น อย่าเพิ่งเชื่ออะไรง่ายนัก เพราะถ้าผิดไปแล้วจะแก้ยาก และเมื่อเข้าใจว่าเขาตั้งให้ตนเป็นอริยะแล้ว ก็ไม่อยากให้ใครมาถอดลงมาเป็นปุถุชนอีก ฉะนั้นขอให้ท่านพยายามศึกษาให้เข้าถึงเหตุผลเถิด เมื่อท่านได้เหตุผลเป็นครูแล้ว จะปลอดภัยจากมิจฉาทิฏฐิและทั้งจะได้ไม่ถูกล่อลวงด้วย พระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า ผู้มีปัญญาที่รู้เนื้อความแห่งภาษิตนั้น มีคนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่าคนมากที่ไม่รู้ ๆ ที่พูดนี้ก็รู้สึกว่านอกเรื่องของวิสุทธิไป แต่ก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่พวกเราควรจะรับทราบไว้ คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์เหมือนกัน ฉะนั้น ในวันนี้จึงขอจบในเรื่องของปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๖ ไว้เพียงนี้ ยังเหลืออยู่อีกวิสุทธิเดียวเท่านั้นที่เป็นวิสุทธิสุดท้าย ซึ่งหมายความว่าเป็นวิสุทธิที่จะทำให้ถึงนิพพานกันละ แต่ก็จะต้องได้วิสุทธิอันนี้เสียก่อน เพราะจะข้ามกันไปไม่ได้ จะต้องเป็นไปตามลำดับของเหตุผล สำหรับวิสุทธิที่ ๗ นั้น ในวันหน้าถ้ามีโอกาสก็จะได้มาพูดกันต่อไป ๆ

* * * *

ถาม ในอุทยัพพยญาณนั้น เมื่อพิจารณารูปนั่ง แม้รูปนั่งนั้นยังมิได้เปลี่ยนไปก็เห็นรูปนั่งนั้นดับไปทั้ง ๆ ที่รูปนั่งยังอยู่ ถ้าเป็นเช่นนี้จึงเป็นอันว่าจิตเห็นรูปนั่งที่เป็นจริงหรือ จึงอยากจะขอคำอธิบายว่าญาณนี้เอาอะไรเป็นรูป เอารูปไหนเป็นอารมณ์ จึงเห็นรูปเกิดรูปดับ จึงยึดรูปเกิดดับโดยไม่ยึดเป็นอารมณ์จริง ๆ

ตอบ หลักของการเกิดดับ เราดูอันไหนต้องเห็นอันนั้นเกิดดับ ไม่ใช่ดูอันนี้แล้วเห็นอันอื่นเกิดดับ ไม่ใช่อย่างนั้น ที่เราดูรูปนั่งเราดูอะไร เราดูท่าที่นั่งหรืออาการของรูปนั่ง เราดูท่าหรืออาการของรูปนั่งนั้นเกิดดับ ไม่ใช่ว่าดูตัวเรา ถ้าดูตัวเราแล้วเข้าใจว่ารูปนั่งนั้นเกิดดับ แต่ว่าตัวเรายังอยู่ เข้าใจอย่างนี้ไม่ใช่รูปนั่งเกิดจากตัวเรา ตัวเราดับแล้วรูปนั่งจึงจะดับ เมื่อเราเห็นรูปนั่งดับไป ตัวเราก็ดับไป คือว่าตัวเราดับไปจึงเห็นว่ารูปนั่งดับไป เพราะว่ารูปนั่งอาศัยเกิดจากตัวเรา เมื่อตัวเราดับ ท่านั้นจึงดับไปท่านั้นจึงไม่มี แต่ทำไมจึงจะเห็นตัวเราดับไป การเห็นดับนั้น อย่าว่าแต่ตัวเราเลย แม้โลกนี้ทั้งโลกก็ดับได้เหมือนกัน การเห็นความดับในที่นี้มีความสำคัญไม่น้อยทีเดียว ที่เรารู้ว่าโลกยังอยู่ ทำไมเราจึงรู้ว่าโลกยังอยู่ ทำไมจึงรู้ว่าอันนี้มี เช่น

ทำไมจึงรู้ว่า หอประชุมนี้มี คนนี้มี ทำไมจึงรู้ว่ามี อาศัยอะไรจึงรู้ เพราะเห็นใช่ไหม ถ้าไม่เห็นจะมีได้ไหม เสียงมีไหม ทำไมว่ามี ก็เพราะได้ยิน เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจว่าที่โลกนี้ปรากฏขึ้นก็เพราะจิตขณะหนึ่ง คือฐิติขณะของจิตเท่านั้นโลกก็ปรากฏขึ้น เมื่อถึงภังคะของจิตแล้วโลกก็ดับไป แต่ฐิติติด ๆ กันจนเราเห็นตั้งอยู่เรื่อยจนไม่แลเห็นความดับของโลกเวลาที่เปลี่ยนไปเราไม่เห็น เพราะสันตติไม่ขาด ทีนี้ถ้าหากว่าจิตเราดับ เช่นจักขุวิญญาณที่เห็นนั้น ขอถามก่อนว่า ดับหรือไม่ดับ ความจริงต้องดับอยู่เรื่อย ดับแล้วเกิด พวกเล่นกลนั้นเพราะอาศัยความรวดเร็วมิหนำซ้ำเขายังทำเสียงเอะอะดัง ๆ ให้จิตทิ้งอารมณ์นั้นไปขณะหนึ่ง ถ้าคอยจ้องจริง ๆ อาจจะจับได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงบอกว่าวิญญาณนี้เหมือนกับคนเล่นกล ความรวดเร็วจึงทำให้เห็นว่าวิญญาณเป็นของเที่ยงเป็นของจริง ทีนี้ถ้าหากว่าวิญญาณไม่มีวิญญาณดับขณะหนึ่ง วิญญาณอันไหนดับ วิญญาณที่เกิดใหม่นั้นคนละทีไม่ใช่เกิดมาพร้อมกัน เกิดคนละที เร็วมาก เพราะฉะนั้นระยะของการรู้อารมณ์ไม่ขาดระยะเลยแกว่งไปทางไหนก็ได้ อย่างตาฉันตาก็เห็น หูก็ได้ยิน ใจคิดจะพูด แม้อาจจะทำท่าทาง

อะไรก็ได้ คือว่าไม่ขาดระยะ เพราะเหตุนั้นต้องเข้าใจว่าจิตมีดวงเดียวทำได้หมดทุกอย่าง อย่างคนที่ตายแล้ว วิญญาณไม่มีแล้ว โลกดับไหม โลกมีไหม ปรากฏแก่คนนั้นไหม ไม่ปรากฏเลย โลกยังมีอยู่เพราะเขาเห็นอยู่ ถ้าไม่เห็นก็ไม่มีไม่รู้ แล้วจะมีอะไรไม่มีอะไรเลย เพราะฉะนั้นโลกนี้ดับอยู่เรื่อย และก็เกิดอยู่เรื่อยตลอดเวลา เพราะฉะนั้นท่านจึงบอกว่าโลกนี้มีจิตดวงเดียวที่เป็นไป ถ้าจิตไม่มีแล้วโลกนี้ไม่มีเลย ที่นี้จิตจะเกิดดับ ระหว่างที่เกิดดับโลกก็ดับด้วย แต่ว่าสันตตินั้นเกิดดับเร็ว เหมือนกับหนังฉายนาทีหนึ่งกี่รูป นาทีหนึ่งก็หลายสิบรูป คนนั้นก็มายืนให้ถ่ายนาทีเดียวกี่รูป ฉายออกมานาทีเดียวกี่รูป แต่ว่าทำไมไม่เห็นหลาย ๆ รูป ทำไมถึงไม่เห็น ความจริงออกมาหลายสิบรูป แต่ไม่เห็น ที่ไม่เห็นไม่ใช่ตัวเก่าใช่ไหม แต่ว่าทำไมไม่เห็นคนนั้นมีหลายตัว เพราะอะไร เพราะมันหมุนเร็ว เราก็เห็นว่าคนเดียว ความจริงหลายคน รูปนั้นก็เหมือนกัน นามก็เหมือนกัน จิตก็อย่างเดียวกัน ถ้าหากว่าหนังขาดไม่มีมาต่ออีก นั่นแลเห็นแล้วรูปเดียวคนเดียว เพราะฉะนั้นก็ต้องอาศัยสันตติสืบเนื่องกันอย่างเดียวกันกับภาพยนตร์

อาจารย์บุญมี เมธางกูร : ที่องค์ปาฐกบอกว่านักเล่นกลเร็วกว่า แต่ว่าธรรมชาติเร็วกว่านักเล่นกล เพราะฉะนั้นที่พูดว่าเห็นรูปภาพยนตร์ดับนี้ เมื่อกี้นี้องค์ปาฐกได้ชี้อันหนึ่งบอกว่าโลกนี้ดับหมดสิ้นไป ไม่ใช่หมายความว่า ผืนแผ่นดินไม่มี คนไม่มี หรือต้นไม้ไม่มี ไม่ใช่ คือว่าไม่ปรากฏแก่จิตใจของผู้ที่ไม่มีชีวิตเหมือนกับคนเรานอนหลับทั้งหมดในโลก คือว่าไม่ใช่ไม่มีเป็นผืนแผ่นดิน เพราะว่าไม่มีใครรู้หรือไม่มีใครกำหนด คือว่าต่างคนต่างหลับกันหมด โลกดับสิ้น คือว่าให้เพ่งเล็งว่านั่งอยู่ทำไมถึงไม่ดับต่อหน้าได้ เช่นมือผมยกมือชูได้อย่างไร จิตสั่งใช่ไหม ถ้าไม่สั่งก็จะต้องตกลง เพราะฉะนั้นตลอดเวลาที่ยกมือชู จิตสั่งวินาทีเดียวแยะ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นรูปนี้ตั้งอยู่ถึงอุทยัพพยญาณจิตดับ รูปนี้เมื่อไม่เห็นเสียแล้วจิตไม่ได้จับจะเห็นอย่างไร รูปนี้ก็ดับไปด้วย เพราะฉะนั้นเวลาจิตไม่กำหนดเหมือนเรานอนหลับแวบเดียว รูปไม่มีนามก็ดับไปด้วย ญาณนั้นเกิดอย่างนี้ ไม่ใช่หมายความว่าดูภาพยนตร์เร็วนั้นทำไมภาพยนตร์หายไปได้ ไม่ได้จับจะอยู่อย่างไร เหมือนถือของปล่อยทั้งมือทั้งของ คือว่ายังจับอยู่ เมื่อไม่จับก็ปล่อยไป

ถาม สงสัยว่าจิตของผู้ที่ทำวิปัสสนากรรมฐานถึงขั้นเกิดปัญญา เห็นการดับของรูปนามนั้น เหตุใดจึงเกิดความกลัว เพราะจิตของผู้ที่ทำวิปัสสนานั้นถึงขั้นญาณตลอดไปถึงนิพพาน พอเห็นการเกิดดับแล้ว เมื่อเกิดปัญญาเห็นกาลดับของรูปนามที่เป็นปกติมากกว่า เพราะผู้ที่ทำวิปัสสนานั้นจิตปรารถนาการเกิดอยู่ ปัญญาเกิดใหม่ได้ อันนี้ก็คือว่า ผู้ที่ทำวิปัสสนาทำไมจึงตกใจกลัว พอผ่านการเกิดดับทำไมต้องกลัวด้วย เมื่อเช่นนี้ปัญญาก็เกิดไม่ได้

ตอบ ก็ต้องกลัว เพราะว่าจิตมุ่งไปจะให้เห็นความเกิดดับ เพราะอยากจะให้เกิดวิปัสสนา เขารู้มาว่าวิปัสสนานั้นต้องเห็นการเกิดดับ แต่ความเกิดดับจริง ๆ ยังไม่เคยเห็น เขาจะไปกลัวทำไม นึกว่าการเกิดดับเป็นของดี สำคัญว่าอย่างนั้น แต่ว่าเห็นจริง ๆ ก็ไปอีกอย่างหนึ่ง เหมือนคนเราต้องตายอยู่แล้ว แม้ลูกระเบิดมาก็ไม่กลัว ไม่หวั่นไหวต่อกิเลสทั้งหลายเลย แต่พอลูกระเบิดตกลงมาจริง ๆ ท่านจะกลัวหรือไม่กลัว ที่นี้พอเห็นความดับจริง ๆ โดยแต่ก่อนยังไม่เคยเห็นเลยก็บอกว่าไม่กลัว เพราะไม่เคยเห็น พอเห็นจริง ๆ ก็กลัวเหมือนกัน อย่างสงครามโลกครั้ง

ที่ ๒ ล้วนแต่มีธรรมะทั้งนั้น และมีของดี ๆ ทั้งนั้น และบอกว่าไม่กลัวด้วยกันทั้งนั้น แต่พอหวอขึ้นแม้แต่มีพระที่คล้องคออยู่ก็ยังตัวสั่นเลย เพราะว่าไม่เคยเห็นก็ยังไม่นึกว่าจะกลัว ถ้าไม่กลัวก็คงไม่ตกใจ เพราะไม่รู้สึกเห็นเป็นโทษภัย ก็ไม่เกิดความเบื่อหน่าย ถ้าไม่เบื่อหน่ายก็ไม่คลายความกำหนัดยินดี

อาจารย์ บุญมี เมธางกูร : สำหรับคำถามก็มีเท่านี้ เราใช้เวลามาถึง ๔ โมงครึ่งแล้ว เลยเวลาไปครึ่งชั่วโมง สำหรับวันนี้คิดว่าท่านทั้งหลายคงได้ประโยชน์จากการฟังไม่ใช่น้อยเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ ผมขอเชิญร่วมอนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง.

ผู้ฟังกล่าวอนุโมทนาสาธุการทั้งกัน

ปาฐกถาเรื่อง ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ

โดย

อุบาสิกา แนบ มหานีรานนท์

แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

วันนี้จะได้พูดถึงเรื่องวิสุทธิ ๗ คือ ญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ และตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงวิสุทธิที่ ๗ นี้เป็นทางปฏิบัติดำเนินไปจนกระทั่งถึงพระนิพพาน เรื่อยมาทุก ๆ วิสุทธิ ทางไปพระนิพพานต้องผ่านวิสุทธิ ต้องเดินตามวิสุทธิเท่านั้น

ญาณทัสสนวิสุทธิคืออะไร ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นวิสุทธิของปัญญา ไม่ใช่วิสุทธิของศีลหรือวิสุทธิของสมาธิ และวิสุทธิ ๗ นี้เป็นปัญญาความรู้ขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติหรือของผู้เดินทาง คือ เป็นปัญญาที่แจ้งพระนิพพาน หรือแจ้งอริยสัจทั้ง ๔

ปัญญานั้นมีวิสุทธิก็ได้ไม่มีวิสุทธิก็ได้ และปัญญาที่จะเข้าถึงมรรคผลนิพพานนั้น ต้องเป็นปัญญาที่เรียกว่า ญาณทัสสนวิสุทธิเท่านั้น ซึ่งเป็นปัญญาความรู้ที่เป็นพุทธประสงค์ในพุทธศาสนานี้ การที่พระพุทธเจ้าทรงสร้างบารมีมา และสอนสัตว์ทั้งหลายนักหนานั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อญาณทัสสนวิสุทธินี้อย่างเดียว คือเพื่อให้แจ้งหรือให้รู้อริยสัจทั้ง ๔ โปรดอย่าลืมว่ารู้ทั้ง ๔ ไม่ใช่รู้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ตอนแรก ๆ คือตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงที่ ๖ ไม่รู้ครบทั้ง ๔ รู้อริยสัจเหมือนกัน แต่รู้ไม่ครบทั้ง ๔ รู้เพียง ๒ สัจจะ คือรู้ทุกข์กับสมุทัยเท่านั้น

วิสุทธิแต่ละวิสุทธิเป็นปัจจัยแก่กันมาเป็นลำดับ – ข้อสำคัญคือท่านผู้ฟังจะต้องเข้าใจว่าวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ เป็นปัจจัยแก่กันมาเป็นลำดับจนกระทั่งถึงวิสุทธิที่ ๗ ซึ่งกำลังจะพูดกันในวันนี้ และการที่จะเข้าใจในวิสุทธิ ๗ นี้ได้ดี ท่านผู้ฟังจะต้องเข้าใจในวิสุทธิต้น ๆ ที่ได้พูดมาแล้วตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึง ๖ เพราะทุก ๆ วิสุทธิเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันเรื่อยมา ไม่ใช่ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกัน ถ้าเราเข้าใจเรื่องของวิสุทธิตั้งแต่แรกมาแล้ว พอมาถึงญาณทัสสนวิสุทธินี้ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากเลย เพราะมีเหตุผลติดต่อกันตลอดมา

วิสุทธิที่ ๗ นี้ ก็ต่อมาจากวิสุทธิที่ ๖ คือปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่เข้าทางที่ถูกต้องแล้ว บริสุทธิ์แล้ว เดินทางถูกแล้ว เพราะฉะนั้นญาณทัสสนวิสุทธิก็ต่อมาจากปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิที่เดินถูกทางแล้ว เรื่อยมาจนกระทั่งถึงพระนิพพาน และก่อนที่จะได้ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ก็ต้องได้มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นวิสุทธิที่ ๕ เสียก่อน คือรู้ว่าทางไหนเป็นทางที่ถูก ทางไหนเป็นทางที่ผิด แล้วจึงยกจิตขึ้นสู่ทางที่ถูก เมื่อเข้าสู่ทางที่ถูกเป็นวิสุทธิที่ ๖ แล้ว จึงมาแจ้งพระนิพพาน หรือแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ในวิสุทธิที่ ๗ คือญาณทัสสนวิสุทธินี้

ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นโลกุตตรวิสุทธิ คำสั่งสอนในพระศาสนานี้ จะเป็นพระไตรปิฎกหรือจะขยายออกไปเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ก็ตาม ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงปัญญา ที่ชื่อว่าญาณทัสสนวิสุทธิเท่านั้น และธรรมะทั้งหลายที่มีในพระไตรปิฎกก็สงเคราะห์อยู่ในอริยสัจธรรมทั้งหมด ถึงแม้ข้อปฏิบัติตามที่แสดงไว้ในหมวดต่าง ๆ เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา หรือสติปัฏฐาน โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มรรค ๘ วิปัสสนาญาณหรือวิสุทธิที่ ๗ ที่กำลังพูดในวันนี้ ก็ล้วนมี

จุดมุ่งหมายอย่างนี้เท่านั้น และวิสุทธิที่ ๗ นี้ เป็นปัญญาความรู้ที่รวบรวมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาไว้โดยสมบูรณ์ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และวิสุทธิที่ ๗ นี้เป็นโลกุตตรวิสุทธิ ส่วนวิสุทธิที่ ๑ ถึง ๖ เป็นโลกียวิสุทธิ

ญาณทัสสนวิสุทธิเกี่ยวข้องกับอริยสัจอย่างไร ก่อนที่จะทำความเข้าใจกันในเรื่ององค์ธรรมของญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งเป็นปัญญารู้อริยสัจทั้ง ๔ จึงขอยกเอาเรื่องของอริยสัจธรรมมาตั้ง เพราะวิสุทธิที่ ๗ นี้เป็นตัวเห็นอริยสัจ เพราะฉะนั้นจึงต้องนำเอาอริยสัจธรรมมาตั้งเป็นประธาน เพราะเนื่องกัน จะได้รู้ว่าญาณทัสสนวิสุทธินี้ เกี่ยวข้องกันกับอริยสัจอย่างไร เห็นอริยสัจได้อย่างไร ฉะนั้นจึงต้องนำอริยสัจธรรมมาตั้งไว้เป็นประธาน เพื่อเราจะได้ทำความเข้าใจกันในองค์ธรรม และความรู้ กิจการงานของอริยสัจธรรมเสียก่อน เพราะวิสุทธินี้เนื่องอยู่ในการงานของอริยสัจธรรม แต่จะอธิบายเพียงย่อ ๆ เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับวิสุทธิเท่านั้น

เท่าที่พูดมาแล้ว ๖ วิสุทธิ ท่านทราบหรือเปล่าว่าพูดเรื่องอริยสัจ ท่านอาจไม่เคยนึกเลยก็ได้ว่าที่พูดนี้เป็นอริยสัจและอริยสัจ ๔ คือพูดเรื่องอะไร และพูดเรื่องอริยสัจตรงไหน ท่าน

ผู้ฟังอาจไม่เคยนึกอย่างนั้น นึกว่าเป็นคนละอย่างไม่เกี่ยวข้องกัน คือวิสุทธิก็ส่วนวิสุทธิ อริยสัจก็ส่วนอริยสัจ ท่านผู้ฟังอาจเข้าใจไปอย่างนี้ ถ้าเช่นนี้ความเข้าใจก็จะไม่ติดต่อกัน ก็จะเข้าไม่ถึงเหตุผล เท่าที่ได้พูดมาแล้วทั้ง ๖ วิสุทธิอยู่ในมรรคสัจทั้งนั้น ซึ่งเป็นหนทางข้อปฏิบัติที่จะดำเนินไปถึงพระนิพพาน

เรื่องอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เท่าที่เคยได้ยินก็ ๔ ชื่อนี้เท่านั้น จึงอาจนึกว่าธรรมะที่นอกจาก ๔ ข้อนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอริยสัจ แต่ความจริงแล้วธรรมะทั้งหมดอยู่ในอริยสัจทั้งนั้น

องค์ธรรมของอริยสัจ ต่อไปนี้ขอทำความเข้าใจกับท่านผู้ฟังในองค์ธรรมของอริยสัจทั้ง ๔ ว่า องค์ธรรมอันไหนได้แก่สัจจะอะไร ซึ่งจะต้องมีองค์ธรรมอีก ได้แก่สัจจะอะไรบ้าง เราจะได้ทำความเข้าใจกันโดยย่อ คือ

ทุกขสัจ องค์ธรรมได้แก่ นามกับรูปซึ่งอยู่ในอริยสัจแล้วอยู่ในทุกขสัจ ฉะนั้นเท่าที่ได้พูดได้ฟังกันมาแล้วมีสภาวะอะไร เท่าไร ที่แบ่งออกมา อริยสัจได้แก่นามกับรูป นี่ว่าโดยย่อที่สุด ในพระอภิธรรมกล่าวไว้โดยพิสดารคือ ทุกขสัจมี ๑๖๐ และเมื่อย่อลงไปก็ได้แก่ขันธ์ ๕ นามกับรูปนั่นเอง ส่วนใน

พระสูตรมี ๑๒ กอง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น ไปจนถึงขันธ์ ๕ เป็นที่สุด แต่จะอย่างไรก็ดี ธรรมะของพระพุทธองค์ก็ลงกันได้หมด ไม่มีขัดกันเลย เพราะฉะนั้นจะเป็นพระสูตรก็ดี พระอภิธรรมก็ดี เมื่อย่อลงแล้ว องค์ธรรมของทุกขสัจก็ได้แก่ นามกับรูป ๒ อย่างนี้เท่านั้น

สมุทัยสัจ องค์ธรรมได้แก่ ตัณหา ซึ่งเมื่อแยกออกตามอารมณ์แล้วก็ได้แก่ ๓ ประเภท มีกามตัณหาเป็นต้น ถ้าไม่แยกออกไปตามอารมณ์ องค์ธรรมก็ได้แก่โลภเจตสิกอย่างเดียว ส่วนกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหานั้น แยกไปตามอารมณ์ของทิฏฐิบ้าง ตามอารมณ์ของโลภะบ้าง แยกไปก็โดยอาศัยทิฏฐิที่สัมปยุตกับโลภตัณหาก็ได้แก่โลภเจตสิก

นิโรธสัจ องค์ธรรมได้แก่นิพพาน ในนิพพานก็เป็นอริยสัจด้วย

มรรคสัจ องค์ธรรมได้แก่เจตสิกธรรม ๘ คือ

๑) ปัญญาเจตสิก เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ

๒) วิตกเจตสิก เรียกว่าสัมมาสังกัปโป

๓) วิรตีเจตสิก คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต และสัมมาอาชีโว คือ เว้นกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ และ

เว้นอาชีพทุจริต เจตสิกทั้ง ๓ นี้ทำหน้าที่เป็นเรื่องของศีล คือเว้นกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงออกมาทางกายและวาจา

๖) วิริยเจตสิก คือความเพียร ได้แก่ สัมมาวายาโม

๗) สติเจตสิก คือระลึกอยู่ในสัมมาสติ ได้แก่ มหาสติปัฏฐาน ๔

๘) เอกัคคตาเจตสิก คือสมาธิ ได้แก่ สัมมาสมาธิในมรรค ๘ คือต้องมีใจตั้งมั่นระลึกอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น สัมมาวายาโมก็เพียรระลึกอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ในมรรคมีองค์ ๘ นี้ต้องเนื่องกันไปหมดทั้ง ๘

มรรค ๘ จะต้องมีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์ร่วมกันไปหมด เพราะฉะนั้นมรรคมีองค์ ๘ นั้น ไม่ใช่ว่าต่างคนก็ต่างทำไปโดยจะกำหนดอะไร ๆ เป็นอารมณ์ได้ตามชอบใจนั้น ไม่ได้ มรรคมีองค์ ๘ คือเป็นทางเดียว แต่ว่ามีองค์ ๘ หรือปัจจัย ๘ อย่าง มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุด

สัมมาสมาธินั้นมาจากไหน ก็มาจากสัมมาวายาโม คือความเพียร มาจากสัมมาสติและสัมมาสมาธิ ๓ องค์นี้เป็นองค์ของสมาธิ จัดหรือย่อมรรค ๘ ลงไปก็ได้ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

แต่อารมณ์ต้องมาจากสติปัฏฐานทั้งหมด รวมเจตสิก ๘ ดวงนี้เป็นองค์ธรรมของมรรคสัจ

อริยสัจจัดได้เป็นโลกียะและโลกุตตระ อริยสัจนี้แบ่งออกได้เป็นโลกียะ ๒ สัจจะ เป็นโลกุตตระ ๒ สัจจะ โลกียะ ๒ สัจจะได้แก่อะไร ก็ได้แก่ทุกขสัจกับสมุทัยสัจ ส่วนมรรคสัจกับนิโรธสัจ เป็นโลกุตตรสัจ

เมื่อเข้าใจความหมายขององค์ธรรมในอริยสัจทั้ง ๔ แล้ว ก็จะต้องเข้าใจการงานที่จะพึงปฏิบัติในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ นั้นอีก ท่านผู้พึงรู้แล้วว่าอริยสัจได้แก่อะไร มีองค์ธรรมเท่าใด แล้วจะทำอย่างไร คือจะปฏิบัติหรือเจริญในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เพื่อบรรลุมรรคผลจะทำอย่างไรในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงวางกิจการงานไว้อย่างไร เราจะต้องทำให้ถูกต้องด้วย ไม่ใช่สับสนกัน เราจะต้องเข้าใจในกิจทั้ง ๔ อีกด้วย

กิจการงานที่จะพึงปฏิบัติในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ มีอย่างไร พระพุทธองค์ได้ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้ว่า ในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น สัจจะอันไหนจะต้องทำอย่างไร หรือมีกฎเกณฑ์อย่างไร เช่น ท่านวางกิจไว้ในทุกขสัจว่าอย่างไร นี่ก็เป็นเรื่องที่เราควรจะทราบเหมือนกัน เพราะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทีเดียว ถึงแม้

ว่าเรายังไม่ได้ยังไม่ถึง ก็ควรทราบไว้ตามหลักฐานว่าหมายถึงอย่างไรให้ทราบไว้ก่อน เพื่อจะได้ปรับปรุงความเข้าใจในเหตุผลที่ถูกต้อง และในอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานี้ ท่านได้แสดงกิจไว้ดังนี้ :-

๑) **ทุกขสัจ** ซึ่งเป็นสัจจะที่ ๑ มีกิจที่จะต้องทำความกำหนดรู้เท่านั้น ไม่ใช่ละ และไม่ใช่เจริญมากขึ้น และไม่ใช่ว่าทำให้แจ้ง ทุกขสัจนี้เรามีหน้าที่ต้องรู้อย่างเดียว ไม่ใช่มีหน้าที่ละ ละทุกข์นั้นไม่ได้ ท่านให้กำหนดรู้ ไม่ใช่ละทุกข์ มีหน้าที่ให้ทำความกำหนดรู้เท่านั้น

๒) **ตัณหา คือสมุทัย** กิจสำหรับสัจจะนี้คือต้องละให้สิ้นไป ในสัจจะนี้ให้ละตัณหาให้หมดสิ้นไป

๓) **นิโรธสัจ** กิจสำหรับสัจจะอันนี้จะต้องทำให้แจ้งหรือทำให้ถึง เพราะว่าละตัณหาเพื่อให้รู้นิพพาน เราศึกษารู้แล้วว่านิพพานมีลักษณะอย่างนั้น ๆ รู้กันหมดว่าเป็นทางพ้นทุกข์ เรารู้กันทั้งนั้นเรื่องของพระนิพพาน แต่ว่าเรายังไม่ถึงพระนิพพาน และก็ไม่เคยมีพระนิพพานเป็นอารมณ์เลย รู้แต่ว่าคนอื่นเขาบอกอย่างนี้ไม่ได้ประโยชน์ เพราะว่ากิจนี้จะต้องทำให้แจ้ง มิฉะนั้นก็ไม่บรรลุอริยสัจ และจะเจริญนิพพานให้มากก็ไม่ได้ หรือว่า

กำหนดรู้เฉย ๆ ก็ไม่ได้ ละก็ไม่ได้ สัจจะอันนี้มีกิจต้องทำให้ถึงอย่างเดียว

๔) **มรรคสัจ มีองค์ ๘** มีกิจต้องทำให้เจริญขึ้น รู้แล้วว่ามรรค ๘ มีอะไรบ้าง ทำอย่างไรบ้าง แต่ไม่ทำไม่ได้ และไม่ใช่ละ หรือไม่ใช่อยู่เฉย ๆ และก็ไม่ใช่ทำให้แจ้ง ไม่ใช่เช่นนั้น ต้องอบรมทำให้เกิดขึ้น กิจของมรรคสัจนี้เป็นกิจที่จะต้องเจริญให้เกิดขึ้น

พระพุทธองค์ทรงแสดงกิจที่ควรจะปฏิบัติในสัจธรรมทั้ง ๔ ไว้อย่างนี้ ผู้ที่ต้องการจะบรรลุอริยสัจธรรมจะต้องปฏิบัติในกิจทั้ง ๔ อย่างนี้ให้สมบูรณ์ หมายความว่าต้องกำหนดรู้ทุกข์ ต้องละตัณหา ต้องทำนิโรธให้แจ้ง ต้องเจริญมรรค แล้วผลจึงจะบรรลุอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ได้

สัจจะแต่ละสัจจะมีญาณ ๓ กำกับทุก ๆ สัจจะ เมื่อเข้าใจในกิจการงานของอริยสัจทั้ง ๔ แล้ว ก็ยังจะต้องเข้าใจในญาณความรู้ที่จะต้องรู้ในอริยสัจ ๔ ผู้ที่จะเห็นอริยสัจ ๔ จะต้องอาศัยความรู้เท่าไร ก็ขั้น ท่านวางกำกับไว้แต่ละสัจจะ จะต้องเข้าใจในญาณความรู้และความเข้าใจที่จะเป็นไปในอริยสัจทั้ง ๔ นั้นอีกด้วย หมายความว่าผู้ที่จะบรรลุหรือแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ได้นั้น จะ

ต้องประกอบด้วยความเข้าใจในสัจจะทั้ง ๔ อีก ๑๒ อย่าง คือ สัจญาณ กิจญาณ กตญาณ ญาณทั้ง ๓ นี้มีในสัจจะทั้ง ๔ แต่ละสัจจะต้องมีญาณ ๓ กำกับอยู่ทุกสัจจะ ในทุกข์ก็ต้องมีสัจญาณ กิจญาณ กตญาณ ในสมุทัยก็ต้องมีเช่นเดียวกันอย่างนี้ทุก ๆ สัจจะ ต้องมีความเข้าใจอย่างนี้ทั้งนั้น มิฉะนั้นบรรลุไม่ได้ และแต่ละสัจจะต้องมีญาณ ๓ ทั้ง ๔ สัจจะ คือสัจจะละ ๓ รวมเป็น ๑๒ ที่เรียกว่า ปริวัต ๓ ญาณ ๑๒ ที่เป็นไปในอริยสัจทั้ง ๔ คือ สัจญาณมีในทุกข์ มีในสมุทัย มีในนิโรธ มีในมรรค และในกิจญาณก็มีใน ๔ สัจจะ และกตญาณก็มีใน ๔ สัจจะเช่นเดียวกัน จึงรวมเป็น ๑๒

ต่อไปก็จะต้องเข้าใจความหมายของญาณ ๑๒ นั้น ว่าสัจญาณหมายความว่าอย่างไร กิจญาณ กตญาณ หมายถึงอย่างไร ญาณคืออะไร รู้อย่างไรเรียกว่าสัจญาณ เป็นต้น ในเรื่องนี้ขอให้ท่านนักศึกษาพยายามเข้าใจสักหน่อย เพราะอริยสัจ ๔ นี้เป็นธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา พระธรรมคำสอนทั้งหมดตามที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก จะต้องเนื่องอยู่ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ทั้งหมด ดังนั้นเราควรจะต้องรู้ว่า ธรรมหมวดไหนสงเคราะห์อยู่ในสัจจะไหน มีอยู่ในโลกียสัจหรืออยู่ในโลกุตตรสัจ อย่างนี้ผู้

ที่นับถือพระพุทธศาสนาควรจะรู้ และไม่ควรจะรู้แต่เพียงชื่อของอริยสัจ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เท่านั้น การที่รู้เพียงอย่างนี้ รู้สึกว่าไม่เป็นการเหมาะสมกับคำว่าพุทธศาสนิกที่นับถือพุทธศาสนา เพราะเป็นเรื่องของปัญญา เป็นคำสอนที่เต็มไปด้วยเหตุผลทุกข้อและทุกคำ

เหตุผลของสภาวธรรมเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา

ฉะนั้น ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาที่ถูกต้องนั้น ก็หมายถึงเหตุผลนั่นเอง แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้องเข้าถึงเหตุผล จึงจะเรียกว่านับถือเหตุผลได้ เพราะถ้าเข้าไม่ถึงเหตุผลแล้ว จะได้เหตุอะไรมานับถือ

การนับถือพุทธศาสนานั้น นับถืออะไรกัน ถ้าตอบไม่ได้ความนับถือนั้นก็ตกไปอยู่กับบุคคล อยู่กับอาจารย์ อยู่กับวัตถุที่เขาทำดี ๆ สวย ๆ งาม ๆ เจริญน่าดู ความนับถือความเลื่อมใสก็ไปตกอยู่ที่ตรงนี้ เมื่อไม่รู้ว่านับถืออะไร ก็นับถือพระอาจารย์นั้น สอนอย่างนี้ ก็ไปตกอยู่กับบุคคล บุคคลนั้นเป็นคนควรนับถือ ก็ไปตกอยู่กับพวกเหล่านี้ ไม่ใช่อยู่กับเหตุผล ไปอยู่กับบุคคลบ้าง อาจารย์บ้าง วัตถุบ้าง อะไรต่ออะไรต่าง ๆ แล้วก็พยายามสร้างพวกนี้ขึ้นมาก ๆ การนับถือพุทธศาสนาก็เข้าไปติด

อยู่แค่นี้เอง กลายเป็นเครื่องดักล่อไว้มิให้เข้าถึงความจริง พุทธศาสนาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่บุคคล ไม่ได้อยู่ที่วัตถุ ไม่ได้อยู่ที่อาจารย์ ไม่ได้อยู่ในที่ใดทั้งนั้น แต่อยู่ที่เหตุผล ถ้าอยู่ที่อาจารย์ ก็เป็นการนับถือที่ไม่ตรงกับพุทธประสงค์ที่สอนไว้แก่ชาวกาลามโคตร

ต่อไปนี้จะได้นำคำสอนที่ได้ทรงห้ามไว้ในกาลามสูตร มาเรียนชี้แจงให้ท่านผู้ฟังได้ทราบ เพราะว่าแม้เราได้ยินกันก็จริง แต่เราก็ได้ยินกันเพียงคำสองคำเท่านั้น ไม่อยู่ในข้อที่สอนไว้ทุกอย่าง และเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ แม้นำมาประกอบความรู้ของเราว่า เวลานี้ที่เรานับถือเลื่อมใสศรัทธานั้นพ้นจาก ๑๐ อย่าง หรือเปล่า ดิฉันน่ากลัวว่าจะไม่พ้นเลย ถ้าไม่พ้นก็แปลว่า ยังตกอยู่ในข้อห้าม ความนับถือเช่นนั้นยังไม่ถูกพุทธประสงค์ อยู่ในข้อห้ามว่าไม่ให้ถือไม่ให้ทำเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงขอชักนำมาเพื่อเป็นเครื่องวัดดูว่าของเราอยู่ใน ๑๐ อย่างหรือเปล่าที่เรานับถือกันนี้

สูตรที่กล่าวถึงนี้อยู่ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต มหาวรรค ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๓๖ คือในสมัยหนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปยังโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ เมื่อ

ถึงนิคมของพวกกาลามชน ชื่อว่าเกสปุตตะ อยู่ในเกสปุตตสูตร พวกนั้นพอได้ข่าวว่าพระองค์เสด็จมาถึงแล้วซึ่งเขตที่อยู่ของพวกเขา เขาทราบข่าวเลื่องลือกันว่า พระพุทธเจ้าเป็นตระกูลศากยะออกบวชเป็นพระอรหันต์ รู้แจ้งในธรรมะทั้งปวง เขารู้ข่าวมานานแล้ว เมื่อพระองค์เสด็จมาถึงที่นั่น พวกเขาจึงถือว่าเป็นลาภที่จะได้ไปเฝ้าพระองค์ เพราะว่าบุคคลอย่างนี้หาพบได้ยาก เขาก็พากันไป เขาถือว่าเป็นมงคลที่เดียวในการที่จะพบพระพุทธเจ้านั้น ต่างคนต่างไปด้วยกันหลายพวก เมื่อไปถึงแล้วต่างก็นั่งในที่ที่ควร แล้วพวกเขาก็กล่าวเป็นคำถามขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พระเจ้าข้า มีสมณะพราหมณ์มายังเกสปุตตนิคมแล้ว ต่างก็ประกาศวาทะคำสอนของตัวว่าคำสอนอย่างนี้ถูกอะไรต่อมิอะไรสอนตามความเห็นของตัว สอนไปแต่วาทะของตัว กระทบกระเทียบดูหมิ่นผู้อื่น และไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์พวกไหนที่มา ต่างก็แสดงอย่างนี้ทั้งนั้น สอนแต่วาทะของตัวและกดขี่วาทะของผู้อื่นอย่างนี้เรื่อยไป เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำอย่างไร พวกข้าพระองค์ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ว่า สมณะพราหมณ์เหล่าไหนใครเป็นคนพูดจริง ใครเป็นคนพูดถูก ใครเป็นคน

พูดไม่จริงหรือพูดเท็จ คือพูดไม่ตรงต่อเหตุผล พวกเขาจะรู้ได้อย่างไร และจะทำอย่างไร

พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูก่อน กาลามชนทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่พวกท่านจะเคลือบแคลงสงสัย เพราะว่าถ้าเชื่อไปเสียทีเดียวก็หมดเรื่องกัน ผิดก็ผิดกันไปเลย ถ้าถูกก็เคราะห์ดีไป เป็นอย่างนั้น ดังนั้นการที่พวกท่านมีความเคลือบแคลงสงสัยในฐานะที่ควรสงสัยก็ควรแล้ว แล้วพระองค์ก็บอกให้เขาตั้งใจคอยฟังที่พระองค์จะชี้แจงสอนเขาพระพุทธองค์ตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงอย่าเชื่อถืออย่างนี้ คือ

๑) อย่าเชื่อถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังกันมา

๒) อย่าเชื่อถือตามถ้อยคำที่ได้เล่าสืบ ๆ กันมา จะเล่ากันมาว่าอย่างไรก็แล้วแต่ คือเล่าสืบกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ

๓) อย่าเชื่อถือโดยที่เขาว่าได้ยินมาว่าท่านนั้นทนดพระอรหันต์เสด็จอยู่ที่นั่นเทศน์น่าฟัง เทศน์ดี หรือว่าได้ยินว่าที่นั่นมีปาฏิหาริย์หรือตาทิพย์ อะไรต่อมิอะไร ตื่นข่าวไปต่าง ๆ

๔) อย่าเชื่อถือโดยอ้างตำราว่าอย่างนั้นอย่างนี้ อ้างตำราหรืออ้างหนังสือก็ไม่ให้ยึดถือ

๕) อย่าเชื่อถือโดยนึกหรือเดาเอาเอง

๖) อย่าเชื่อถือโดยการคาดคะเนว่าคงจะเป็นอย่างนั้นคงจะเป็นอย่างนี้เป็นแน่ทีเดียว

๗) อย่าเชื่อถือโดยตรึกตามอาการ ตรึกตรองดูแล้ว อาการอย่างนี้คงจะเป็นอย่างนั้น สิ่งอย่างนั้นคงจะเป็นอย่างนี้ ดูตามอาการที่แสดง บางทีอาการที่แสดงให้เห็นนั้น ไม่ตรงกับเหตุผลก็อาจเป็นได้

๘) อย่าเชื่อถือโดยชอบใจว่าถูกกับความเห็นของเรา โดยพอใจว่าอาจารย์คนนี้พูดดีเหลือเกิน พูดดีอย่างไร เพราะพูดถูกกับความเห็นของเราที่ตั้งไว้ เราเห็นอย่างนี้และอาจารย์ก็พูดเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าอาจารย์คนไหนแม้จะพูดตรงต่อเหตุผลอย่างไรก็ย่อมไม่เข้าใจ หากไม่ถูกกับความเห็นของเราแล้วก็ไม่ต้องการ อย่างนี้ก็ไม่ให้ยึดถือเช่นนั้น

๙) อย่าเชื่อถือโดยที่เห็นว่าสมณะผู้นี้ควรเชื่อถือได้ เพราะบวชมานานเป็นอาจารย์สั่งสอนคนมามากมีลูกศิษย์มาก ท่านมีความสงบระงับดี เช่นนี้ก็ไม่ให้เชื่อ

๑๐) อย่าเชื่อถือโดยเพราะสมณะผู้นี้เป็นอาจารย์ของเรา อาจารย์ของเราพูดอะไรแล้วก็ต้องเชื่อ อย่างนี้ก็ไม่ให้ยึดถือ

ดังนั้น ขอให้นำมาเปรียบเทียบดูกับพวกเรา ซึ่งทุกท่านต่างก็มีความเลื่อมใสศรัทธาในธรรมะด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าศรัทธาก็ดี หรือความเห็นยึดถือในการเชื่อนั้นก็ดี อยู่ในหลัก ๑๐ อย่างนี้หรือเปล่า ถ้าเป็นไปตามหลักนี้ก็แปลว่ายังใช้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าไม่รับรอง เพราะท่านห้ามมิให้ยึดถือ หรือเชื่อถือด้วยอาการอย่างนั้น ถ้าเรายังไม่พ้นจาก ๑๐ อย่างนี้ ก็ควรที่จะทำความรู้สึกเสียใหม่ว่าเรายังไม่ได้เชื่อถือในเหตุผลที่แท้จริง ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักไว้ว่า ไม่ให้เชื่อ ไม่ให้ยึดถือในลักษณะดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และคิดว่าพวกเราคงจะต้องมี อย่างน้อยก็เรื่องตัวอาจารย์ที่มีผู้เชื่อถือกันนี่แหละสำคัญมาก

เมื่อเช่นนี้ควรจะทำอย่างไร จะให้เชื่ออย่างไร พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ต่อเมื่อท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่รู้จากคนอื่น รู้โดยตนเองว่าธรรมะอย่างนี้เป็นอกุศล เป็นบาป และมีโทษ ผู้รู้ติเตียนธรรมเหล่านี้ ถ้าสมาทานหรือปฏิบัติเพื่อเป็นไปอย่างนั้นให้สมบูรณ์แล้ว จะเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นแหละท่านทั้งหลายก็ควรละธรรมเหล่านั้นเสีย นี่เมื่อเห็นแล้วด้วยตัวเองว่า นี่มีโทษ เป็นบาปเป็นไปเพื่อทุกข์ ก็ละเสีย ให้เชื่ออย่างนี้ แปลว่าได้พิจารณาแล้ว เช่น โลภะ โทสะ โมหะ คืออกุศลมูลทั้ง ๓ มีโทษใช่ไหม เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ให้พิจารณาอย่างง่าย ๆ เช่น เรือนจำซึ่งโทษต่าง ๆ ที่ต้องได้รับเพราะอะไร เพราะทำอกุศลใช่ไหม อย่างนี้ก็จะแลเห็นแล้วว่าเพราะอะไรจึงต้องเข้าไปอยู่ในที่อย่างนั้น ที่เข้าไปอยู่ก็เพราะมูล ๓ อย่าง เพราะโลภบ้าง เพราะโกรธบ้าง เพราะหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้างเหล่านี้ อย่างอื่นไม่มีเลย

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสบอกแก่พวกเขาว่า ดูก่อนกาลามชนทั้งหลาย ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นอย่างไร คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจแล้วจะเป็นไปเพื่อประโยชน์หรือไฉน พระพุทธองค์ไม่สอนเขา แต่ถามเขา และให้เขาคิดเองว่าเป็นประโยชน์หรือไม่ คือว่าไม่ใช่พึงตาม

กันมา ถามให้เขาคิดเดี๋ยวนั้น ให้เขารู้ขึ้นมาเองเดี๋ยวนั้นด้วยใจของเขาว่าเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ เขารู้แล้วเขาก็ทูลตอบว่าไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์พระเจ้าข้า นี่เขารู้แล้วเขาพิจารณาแล้วจึงตอบโดยเขารู้เอง แล้วพระองค์ก็ตรัสถามต่อไป เมื่อบุคคลผู้โลภ ผู้โกรธ ผู้หลง ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลงครอบงำแล้ว ย่อมฆ่าสัตว์ก็ได้ ลักทรัพย์ คบชู้ก็ได้ พูดเท็จก็ได้ ทำได้ทั้งนั้น บุคคลผู้โกรธ ผู้หลง เมื่อตัวเป็นอย่างนั้นแล้วก็ย่อมชักชวนผู้อื่น เพื่อให้เป็นไปอย่างนั้นด้วยก็ได้ใช่ไหม พวกเขาก็ทูลตอบว่า จริงอย่างนั้นทีเดียวพระเจ้าข้า เพราะคนกินเหล้าก็อยากชวนให้คนอื่นให้มากินเหมือนตน คนที่เป็นขโมยก็อยากชักชวนให้คนอื่นทำเหมือนตน นี่พระองค์ตรัสถามในอกุศล ที่นี้ในกุศลก็อย่างเดียวกัน เมื่อไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงแล้ว จิตไม่ถูกกลุ้มรุม เมื่อไม่ถูกกลุ้มรุมอย่างนี้แล้ว จิตใจของเขาก็ผ่องใสและเขาก็ชักชวนคนอื่นให้เป็นไปอย่างนั้นด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อในที่สุดเขาเห็นแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า ก็เพราะเหตุอย่างนี้แหละ จึงบอกว่าอย่ายึดถืออะไร ๆ จะโดยอาจารย์หรือตำรา ต้องเห็นแล้วด้วยใจของตนเอง พวกเขาก็กราบทูลว่า ขอให้พระองค์รับรู้ว่า เขาเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัย เพราะว่าถึงแล้วในธรรม คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยตนเอง

การบรรลุอริยธรรม จะต้องประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจอย่างไร เพราะฉะนั้นการรู้อริยสัจก็เหมือนกัน เราต้องรู้อย่างที่กล่าวมาแล้วคือ ต้องรู้ด้วยตนเองเหมือนกัน ยิ่งในเรื่องอริยสัจนี้ เราถือว่าเป็นความสำคัญมาก เพราะฉะนั้นโดยเหตุนี้ ท่านจึงวางความรู้ในเรื่องอริยสัจ ๔ ไว้หลายนัย และวางญาณความรู้ไว้ ๓ ขั้น แต่ละสัจจะ ๆ รวมเป็น ๑๒ ด้วยกัน ทั้งนี้ก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การที่จะบรรลุอริยสัจธรรมได้นั้น ต้องประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจถึง ๓ ขั้นด้วยกัน คือ สัจญาณ ได้แก่ ปริยัติ รู้ว่าทุกขสัจนี้ได้แก่อะไร เราจะทำอย่างไรในทุกขสัจนี้ ท่านจัดอะไรไว้เป็นทุกขสัจ จัดอะไรไว้เป็นสมุทัยสัจ เป็นเหตุเป็นผล จัดอะไรไว้เป็นนิโรธสัจ นิโรธสัจได้แก่อะไร มรรคสัจได้แก่อะไรบ้าง การที่รู้อย่างนี้ต้องรู้ด้วยปริยัติ เช่น อริยสัจธรรมนี้ ท่านวางกิจการงานไว้อย่างไร อย่างนี้เรารู้ด้วยการฟัง รู้ด้วยการศึกษา เพราะอริยสัจไม่ใช่ของเรา พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วจึงประกาศธรรมนี้ขึ้น เราจึงรู้ว่าทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ท่านวางกิจไว้อย่างนี้ นี่เป็นสัจญาณ เป็นปริยัติ รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ต้องลงมือกำหนด แต่ถ้ายังไม่ได้กำหนด ปีก็แล้ว เดือนก็แล้ว วันก็แล้วล่วงไปผ่านไป คือ

ไม่ได้เจริญสติปัฏฐานเลย ก็แปลว่าไม่ถึงขั้นที่ ๒ ได้เพียงขั้นปริยัติเท่านั้นเอง กิจญาณเป็นการปฏิบัติ และเมื่อทุกข์กำหนดรู้แล้ว ตัณหาก็ละแล้ว นิโรธก็แจ้งแล้ว มรรคก็ได้เจริญหมดแล้ว นี่เป็นกตญาณ เรียกว่าปฏิเวธ ปฏิเวธนี้มีชื่อเรียกว่า "ญาณเทัสสนวิสุทธิ"

การบรรลุอริยสัจธรรมนั้น จะต้องประกอบด้วยความเข้าใจ ๓ ขั้นด้วยกัน จะบรรลุโดยการนึกหรือคิดตามชอบใจหาได้ไม่ เพราะ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ทั้ง ๓ นี้ต้องสมบูรณ์ และต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เช่นเราจะรู้ได้ว่า ปริยัติหรือธรรมะที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นถูกหรือจริง เราควรจะรู้ได้ในเวลาไหน เราจะรู้ได้อย่างไร ก็ต้องรู้ในเวลาปฏิบัติ พิสูจน์ว่าอย่างนี้เป็นจริงอย่างที่พูดหรือเปล่า เช่นกับวิทยาศาสตร์ เขาก็พิสูจน์แล้วว่าสิ่งนั้นหรือธาตุนั้นให้ความจริง เขาจึงรู้ว่าจริงหรือไม่จริง ตามปริยัติที่พูดไว้ เราจะรู้ว่าปริยัตินั้นจริง เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าจริงนั้น เราต้องเข้าถึงด้วยการปฏิบัติ แต่ว่าการปฏิบัตินั้นไม่ใช่ว่าปฏิบัติแล้วจะไม่มีผิดปฏิบัติก็มีผิดบ้างอย่างในมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิซึ่งเป็นปัญญา ก็ยังมีกิเลส

เข้าไปเกิดในที่นั้นได้ ถ้าให้ตกไปในความเห็นผิด สำคัญว่าเราเดินทางถูกแล้ว ถึงนิพพานแล้วก็มี แล้วก็ทำให้ปฏิบัติเขวไป

เหตุผลของสภาวธรรมจะปรากฏในเวลาที่เข้าไปพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้องเท่านั้น เหตุผลของสภาวธรรมนั้น เราจะรู้ได้ในเวลาเข้าไปพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติเป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยัน เพราะสมเหตุผลของสภาวธรรมที่ปรากฏในเวลาเข้าไปพิสูจน์นั้นด้วยการปฏิบัตินั้นเองที่เป็นผู้รับรอง หาใช่มีสัตว์มีบุคคลมาเป็นผู้รับรองไม่ คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นใครเป็นผู้รับรอง ธรรมะเป็นผู้รับรองใช่ไหม เหตุผลของสภาวธรรมนั้นเองเป็นผู้รับรอง เราเข้าถึงสภาวธรรมเมื่อไร เราก็ถึงคำสอนของพระพุทธเจาเมื่อนั้น รู้แล้วว่านี่สอนถูก สอนตรงต่อเหตุผล เพราะฉะนั้นเหตุผลนี้แหละเป็นสากลไม่ใช่เป็นชาติอะไรหรือเป็นศาสนาอะไร เป็นศาสนาสากล สำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นศาสนาสากล เพราะอะไร เพราะท่านได้มาจากเหตุผลอันเป็นสากลของธรรมชาตินั้นเอง

ส่วนปฏิบัติ ก็เป็นคำสอนเช่นเดียวกัน การที่จะรู้ว่าเราปฏิบัติถูกต้องหรือไม่นั้น ก็จะต้องอาศัยปริยัติอยู่อีก ส่วนปฏิเวธนั้นต้องอาศัยปฏิบัติ ฉะนั้นการบรรลุอริยสัจธรรม ๔ จึงจะ

ต้องมีความเข้าใจถูกทั้ง ๓ ขั้น คือ ขั้นปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ในสัจจะหนึ่งมี ๓ ขั้น คือ สัจญาณเป็นปริยัติ กิจญาณเป็นปฏิบัติ และกตญาณเป็นปฏิเวธ เรื่องหน้าที่หรือกิจสัจจะก็คือลงมือกำหนดทุกข์หรือลงมือละตัณหา ตัณหานี่ต้องละ - และต้องลงมือละ จึงจะเป็นกิจญาณ ละแล้วก็ยังผลของกตญาณให้เกิดขึ้น อย่างนี้จึงจะมีทั้งปริยัติ มีทั้งปฏิบัติ และมีทั้งปฏิเวธ ต้องสมบูรณ์ถูกต้องทั้ง ๓ อย่าง ทั้งปริยัติก็เข้าใจถูก ปฏิบัติก็ถูก ดังนั้นปฏิเวธจึงถูก

กิจของอริยสัจนั้น จะต้องทำพร้อมกันไปในคราวเดียวทั้ง ๔ กิจ ต่อไปจะนำท่านผู้ฟังกลับมาหาความเข้าใจในเรื่องปฏิบัติ การปฏิบัติก็รู้แล้วว่าให้กำหนดทุกข์และก็ให้ละตัณหา ทำนิโรธให้แจ้ง ให้เจริญมรรค เราจะทำอย่างไรจึงจะถูกต้อง โดยทำให้กิจทั้งสี่นี้ถึงพร้อมกันได้ นี่ต้องรู้ว่าทำอย่างไรจึงจะถูกต้อง เพราะถ้าเราทำทีละอย่างหรือทำทีละคราว ๆ ตามที่เทศนาจัดแบ่งไว้นั้น ก็คงจะทำไม่ได้ ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นเราจะต้องทำทีเดียวพร้อมกันในขณะเดียวกันและอารมณ์เดียวกันด้วย และต้องให้กิจทั้ง ๔ อย่างรวมเข้าด้วยกัน เช่นการกำหนดทุกข์เป็นต้น และกิจทั้ง ๔ รวมเข้าไปเลย กำหนดทุกข์

ไปด้วย ละตัณหาไปด้วย ทำนิโรธให้แจ้งด้วย และเจริญมรรคไปด้วย ทำอย่างไร ต้องเข้าใจแล้วใช่ไหม ถ้าไม่เข้าใจ มัวไปละตัณหา ตัณหานี่จะละอย่างไร ละตัณหาหมดแล้วจะทำอย่างไรจึงจะทำนิโรธให้แจ้ง หรือจะกำหนดทุกข์ทำอย่างไร นี่ต้องรวมเข้าไปพร้อมกันจึงจะถูก แต่เราจะทำอย่างไรและทำอะไรก่อน เรื่องนี้ก็เป็นความสำคัญมาก และความเข้าใจในขั้นนี้เป็นขั้นปฏิบัติ คือขั้นทำงาน ไม่ใช่ขั้นทฤษฎีหรือขั้นปริยัติ เพราะถ้าทำไม่ถูกก็ไม่ได้ผลแน่

เหตุผลของการปฏิบัติตามนัยแห่งคำสอนในพุทธศาสนา เรื่องการปฏิบัตินี้ ดิฉันขอนำความเข้าใจมาตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงปรับปรุงไว้ในเหตุผล เพื่อให้ท่านผู้ฟังพิจารณาว่าจะมีเหตุผลเพียงใดหรือไม่ โปรดลองฟังดูก่อน แต่ต้องขอเรียนเตือนอีกครั้งหนึ่งในการที่จะพูดถึงเรื่องการปฏิบัตินี้ว่า ท่านจะต้องไม่ลืมนัยต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วตอนต้น ๆ ทั้งหมดนั้น คือว่า พระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาตามที่ได้แสดงไว้ในพระไตรปิฎกทุกข้อและทุกคำมี ๓ นัยเสมอ คือ

๑) **ปริยัตินัย** เป็นทฤษฎีตำรับตำรา การศึกษา หรือเป็นนัยของการเทศนา

๒) **ปฏิบัตินัย** เป็นนัยของการงาน คือการทำงาน อย่างที่เรียกกันว่า เรียนก็ปี ทำงานก็ปี นี่เป็นนัยของการปฏิบัติ

๓) **ปวัตินัย** เป็นนัยของสภาวธรรมที่เป็นไปอย่างนั้น ๆ ตามกฎธรรมดาหรือตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลคือปฏิเวธ

ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ทั้ง ๓ นัยนี้ต้องเนื่องกัน ขอยกตัวอย่างนัยของเทศนา เช่น มรรคมีองค์ ๘ ท่านขึ้นด้วยสัมมาทิฏฐิก่อน สัมมาทิฏฐินั้นแปลว่าอะไร คือเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ถ้าเราจะทำตามเทศนานัย เราจะต้องเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ก่อน เพราะขึ้นต้นก็สัมมาทิฏฐิ เราก็ต้องมีสัมมาทิฏฐิก่อนแล้วจึงจะเดินตามมรรคองค์อื่น ๆ ได้ใช่ไหม ถ้ามีความเข้าใจอย่างนี้ หมายว่าเราต้องเห็นอริยสัจ ๔ ก่อน เช่นนี้เราจะเห็นได้อย่างไร อริยสัจทั้ง ๔ นั้นเป็นชั้นสุดยอดแล้ว แต่ทำไมท่านจึงนำเอาสัมมาทิฏฐิมาตั้ง เพราะสัมมาทิฏฐิเป็นประธาน จึงนำขึ้นมาตั้ง การเห็นอริยสัจทั้ง ๔ เป็นมรรคที่สำเร็จสมบูรณ์ด้วยการเห็นอริยสัจทั้ง ๔ นี่เป็นวิธีเทศนา ถ้าเราจะทำตามเทศนาก็ต้องเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ก่อน แล้วเมื่อไหร่จึงจะเห็น อยู่เฉย ๆ เป็น

ปุถุชนอย่างเราจะเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ก่อนได้หรือ และถ้าเห็นอริยสัจทั้ง ๔ แล้วก็ไม่ต้องเจริญมรรค เพราะการเจริญมรรคก็เพื่อเห็นอริยสัจทั้ง ๔ จึงเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น เพราะไม่รู้ว่าจะเจริญไปทำไม นี่จะต้องเข้าใจไว้ด้วยว่า อย่างนี้เป็นเทศนานัย

ส่วนวิธีปฏิบัตินั้นเป็นไปอีกนัยหนึ่ง เราจะต้องทำอะไรก่อน เราต้องเจริญสัมมาสติก่อน ต้องเจริญสติปัฏฐานก่อน แล้วจึงจะแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ได้ เพราะสติปัฏฐานเป็นการงานที่จะทำให้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ นี่เป็นปฏิบัตินัย ซึ่งเราจะต้องเข้าใจ

ปวัตตินัยนั้น คือความเป็นไปของสภาวธรรม เช่นตัณหามีลักษณะอย่างไร มีลักษณะไม่พอทำให้ติดอยู่ เป็นไปเพื่อทุกข์ อะไร ๆ เหล่านี้ สภาวะนี้เป็นอย่างนี้ ความเป็นไปของธรรมะแต่ละอย่าง มีลักษณะไอย่างไร มีการงานอย่างไร ตัณหานั้นมีหน้าที่อย่างไร อาศัยปัจจัยอะไร เกิดขึ้นและมีผลอย่างไร ตัณหาเกิดที่ไหน ตั้งอยู่ที่ไหน ถ้าจะดับ ๆ จากที่ไหน นี่ความเป็นไปของตัณหา คือประวัติของ

ธรรมะนั่นแหละ ไม่ใช่ประวัติของบุคคล เป็นประวัติของเหตุผลในสภาวธรรมที่เป็นไปตามเหตุผลนั้น ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ถ้าจะพูดโดยย่อก็คือ แสดงลักษณะของอนัตตานั่นเอง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่มีบุคคล ถ้าจะพูดโดยย่อก็คือ แสดงลักษณะของอนัตตานั่นเอง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เพราะฉะนั้น ตัณหาก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ผู้หญิงผู้ชาย เมื่อรู้จักธรรมะแล้ว แม้ตัณหาก็นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ตัณหาก็ทำให้บรรลุได้ เข้าถึงธรรมะได้เช่นเดียวกัน เพราะตัณหาก็เป็นตัวธรรมะ และแสดงลักษณะของอนัตตาด้วย

กาลถึงธรรมะ คืออะไร ธรรมะทั้งหลาย จะเป็นกุศล อกุศล หรือไม่ใช่กุศลไม่ใช่อกุศลก็ตาม ล้วนเป็นอนัตตาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นที่ว่าถึงธรรมนั้นคือถึงอะไร ก็ถึงธรรมชาติที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่หญิงชายนั่นเอง ถ้าเราเข้าถึงความไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล มีแต่ธรรมะที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนี้ ความโกรธหรือความรักก็เกิดไม่ได้ ที่โกรธก็เพราะโกรธคน ถ้ารู้ว่าสิ่งนั้นไม่ใช่คนก็ไม่โกรธ อุปมาเหมือน

กับไฟไหม้บ้าน ไม่โกรธไฟแต่ไพล่ไปโกรธคน ที่จริงคนไม่ได้เผาหรือไหม้บ้าน ไฟต่างหากเป็นผู้ทำหน้าที่เผาบ้าน แต่ไม่ใช่คน เราสำคัญว่านั่นไม่ใช่คน ก็เลยไม่โกรธไฟ แต่ไปโกรธคน นี่จะเห็นได้ว่าถ้าไม่ใช่คนแล้ว เราก็ไม่โกรธ เพราะฉะนั้นผู้ที่ถึงธรรมะจะต้องถึงอย่างนี้ คือต้องถึงความไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ถึงอัตตา อนัตตานี้คือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านนำมาสอนเรา แต่ก่อนนี้เขามีอัตตา มีตัวตนกัน มีเที่ยง มีสุข เป็นต้น และธรรมะทั้งหลายเป็นอนัตตาทั้งสิ้น แต่ก็ต้องมีเหตุผล ไม่ใช่เป็นอนัตตาอยู่ว่าง ๆ เปล่า ๆ ได้ ต้องมีเหตุผล เพราะไม่ใช่เป็นไปตามสัตว์ตามบุคคล โดยเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยนั่นแหละคืออนัตตา เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้เหตุปัจจัย มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นว่าพระเจ้าสร้างขึ้นมาเป็นสัตว์เป็นบุคคล ผู้เข้าถึงอนัตตาจึงหมายถึงการเข้าถึงเหตุผลของธรรมะทั้งหลายนั่นเอง

ผู้ที่เข้าถึงเหตุผลของธรรมะ ชื่อว่าเข้าถึงอนัตตา ฉะนั้น เมื่อผู้ใดเข้าถึงเหตุผลของธรรมะหรือของสภาวธรรมทั้งหลาย จะ

เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ผู้นั้นก็ชื่อว่าเข้าถึงอนัตตาถึงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ไม่ใช่ต้องหมดทั้ง ๒ เพราะรู้แน่ในธรรมะที่มีลักษณะอย่างนี้ก็รู้อย่างอื่นหมด เหมือนกินเกลือในไหเม็ดเดียวก็รู้ว่าเกลือเค็ม อย่างนี้ก็รู้ไปถึงตลอดหมดทั้งไหเลยว่าเค็มเหมือนกันหมด ไม่สงสัยว่าเกลือเม็ดนี้เค็ม แต่ว่าเกลือในไหนั้นถ้าจะไม่เค็มกระมัง ความเข้าใจอย่างนี้จะไม่มีถ้ารู้ถูกรู้ของจริงแล้ว ก็รู้ตลอดหมดเลย ถึงแม้ธรรมะที่ตัวยังไม่ปรากฏก็รู้ว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล รู้ตลอดหมด ผนั้นแหละชื่อว่าเข้าถึงอนัตตา คือความว่างเปล่าจากสัตว์จากบุคคล แต่ไม่ใช่เปล่าเหตุผล ฉะนั้นการแสดงเหตุผลของธรรมะทั้งหลายเป็นปวัตตินัย รวมเป็น ๓ นัยด้วยกัน ทุกข้อทุกคำต้องมี ๓ นัยทั้งหมด

ธรรมะคำสอนของพระพุทธองค์ ๓ ปิฎก เนื้อความไม่ขัดกันเลย เพราะฉะนั้นถ้าเราเข้าใจธรรมะดีแล้ว การพูดธรรมะของเราจะไม่เถียงกันเลย เช่นพูดถึงขันธ์ ๕ ก็รู้กัน รู้ขันธ์ ๕ นั้นรู้อย่างไร ถ้ามีผู้ถามเราอย่างนี้ เราก็ต้องถามเขาว่า

รู้โดยนัยโดยปริยัติคือโดยเทศนา หรือโดยวิธีกำหนดขันธ์ ๕ รู้โดยการกำหนดหรือรู้โดยปวัตตินัย ต้องถามเสียก่อนว่าจะพูดนัยอันไหน ถ้าอย่างนี้ก็จะไม่เถียงกัน เพราะถ้าผู้ถาม ๆ นัยหนึ่งซึ่งไม่รู้ว่านัยไหน ผู้ตอบพูดอีกนัยหนึ่ง ก็ย่อมจะไม่ถูกไม่ตรงกันที่ถูกแล้วถ้ามีความเข้าใจกันอย่างถูกต้อง การสนทนาธรรมก็จะเป็นประโยชน์มากทีเดียว ธรรมะในพระพุทธศาสนาล้วนมีเหตุผลและเป็นไปตามเหตุผล และการแสดงเหตุผลของธรรมะทั้งหลายนั้นเป็นปวัตตินัย จึงรวมเป็น ๓ นัยด้วยกัน อย่างนี้ท่านผู้ฟังควรทราบไว้เพื่อความเข้าใจ เพื่อให้ได้เนื้อความในพระอภิธรรมตรงกันกับในพระสูตร เพราะนัยทั้ง ๓ นี้ บางท่านก็เข้าใจผิดโดยถือมั่นแต่พระอภิธรรมหรือแต่พระสูตรอย่างเดียว แล้วก็บอกว่าความในพระอภิธรรมกับในพระสูตรนั้นเป็นคนละอย่าง แต่ที่จริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะนัยทั้ง ๓ นี้มีอยู่ในคำสอนทุกบท ดังในอริยสัจ ๔ ที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ เช่นคำว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ ตัณหาควรละ นิโรธควรทำให้แจ้ง มรรคควรเจริญนั้น อย่างนี้เป็นนัยของเทศนา ซึ่งทรงเทศนาตามลำดับ

ไม่ใช่นัยของปฏิบัติ คือนัยของปฏิบัตินั้นไม่ใช่ว่าเราจะทำตามลำดับของการเทศนา โดยกำหนดทุกข์เสียก่อนแล้วจึงละตัณหา ละตัณหาแล้วจึงทำนิโรธให้แจ้ง เมื่อแจ้งนิโรธแล้วจึงเจริญมรรคให้เกิดขึ้นตามเทศนาไม่ใช่อย่างนั้น คือไม่ใช่ทำทีละคราวตามนัยของเทศนา

สำหรับนัยของการปฏิบัตินั้นต้องทำทีเดียวให้กิจทั้ง ๔ เข้าพร้อมกันไป แต่ข้อสำคัญเราต้องเข้าใจว่าทำอย่างไรจึงจะให้เข้าพร้อมกันไปได้ทั้ง ๔ กิจ คือทำอย่างไรกิจทั้ง ๔ จึงจะรวมเข้ากันได้ทั้งหมด ถ้าเราพิจารณาตามนัยของเทศนาว่า ตัณหาเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ เราต้องการพ้นทุกข์ก็ควรจะละตัณหาก่อน ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็น่าจะถูกเหมือนกัน เพราะตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ฉะนั้นถ้าละตัณหาได้ ทุกข์ก็หมดไปเอง ดังนั้นจึงต้องละเหตุ ถ้าต้องการพ้นทุกข์เราก็ต้องละตัณหา ซึ่งเป็นเหตุของทุกข์ ฉะนั้นเราก็ควรต้องทำกิจของตัณหา คือต้องละตัณหาก่อนตามที่เราเข้าใจกันก็น่าจะเป็นอย่างนั้น ส่วนการปฏิบัติถือว่าการที่จะละตัณหานั้น ตามเหตุผลจะต้องละเหตุของตัณหาก่อน

เพราะตัณหาก็มีเหตุ อยู่ ๆ จะไปละตัณหาเฉย ๆ จะได้อย่างไร เพราะธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาจากเหตุ ต้องละเหตุของตัณหาก่อน แล้วตัณหาจึงจะหมดไปได้ เพราะตัณหาก็เป็นอนัตตาธรรม ไม่ได้อยู่ในอำนาจของใคร ไม่มีใครมีอำนาจนึกคิดหรือบังคับไม่ให้ยึดถืออย่างนั้นอย่างนี้ได้ตามใจของใคร ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าเมื่อตัณหาจะเกิดก็มิได้เกิดขึ้น เพราะบุคคลต้องการให้เกิด แม้ไม่อยากให้มันเกิดมันก็เกิด ของมันเองเกิดตามเหตุตามปัจจัยของมัน หรือเกิดโดยอาศัยเหตุปัจจัยของแต่ละคนเท่านั้น ดังนั้นถ้าต้องการละตัณหาซึ่งเป็นธรรมที่ควรจะละ ก็ต้องละเหตุของตัณหา ไม่ใช่ละตามใจ เพราะเวลาที่มันเกิดมันก็ไม่ได้เกิดตามใจ หรือไม่ใช่ห้ามอย่าให้เกิด พอไม่อยากให้เกิดตัณหาก็จะได้หมดไป ไม่ใช่อย่างนั้น ต้องละเหตุของตัณหา เหตุของตัณหานั้นได้แก่ อวิชชา ไม่ใช่ว่าไม่รู้อะไร ๆ ก็เรียกว่าอวิชชา ท่านผู้ฟังก็ศึกษาทราบมาแล้วว่าอวิชชาคือไม่รู้อริยสัจ ๔ นี่ก็วนมาหาอริยสัจอีกแล้ว ที่ว่าไม่รู้อริยสัจ ๔ นั้น ไม่รู้อย่างไรจึงเรียกว่าอวิชชา และไม่รู้อะไรที่ว่าไม่รู้อริยสัจ ๔ ก็คือว่าไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้ว่าตัณหาเป็น

เหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้ว่านิพพานเป็นธรรมที่ดับทุกข์ ไม่รู้ว่ามรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นทางดับทุกข์ ความไม่รู้อย่างนี้เรียกว่าอวิชชา ฉะนั้นเมื่อจะละตัณหาจึงต้องละอวิชชาซึ่งเป็นเหตุของตัณหา

การละอวิชชานั้นทำอย่างไร ละอวิชชาหรือละความไม่รู้นั้น ละอย่างไร ละอวิชชาไม่ใช่ละธรรมอะไรเลย การละอวิชชาก็ต้องทำให้วิชชาเกิดขึ้น เท่านั้นเอง เพราะเมื่อวิชชาคือความรู้เกิดขึ้นแล้ว อวิชชาความไม่รู้ก็หมดไปเอง จึงเป็นปัญหาอีกว่า การที่จะทำให้วิชชาเกิดขึ้นจะทำอย่างไร ที่จริงก็ไม่น่าจะเป็นปัญหา เพราะรู้แล้วว่าอวิชชาคือไม่รู้อริยสัจ ๔ ส่วนการรู้อริยสัจ ๔ คือวิชชาจึงต้องทำความรู้ในอริยสัจ ๔ ให้เกิดขึ้นเท่านั้นเอง ไม่ใช่ต้องละอะไรหรือทำกิจต่างหากให้เกิดขึ้น เรารู้แล้วว่าอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และการกำหนดรู้ทุกข์เป็นการรู้อริยสัจ ๔ หรือเปล่า ทุกข์เป็นอริยสัจหรือเปล่า ทุกข์ก็เป็นตัวอริยสัจ ฉะนั้นการรู้ทุกข์ก็คือการรู้อริยสัจ

การกำหนดรู้ทุกข์นั่นแหละเป็นการละอวิชชาด้วย ละตัณหาด้วยเสร็จหมด ก็เป็นการรู้อริยสัจนั่นเองหาใช่อื่นไกลไม่ โดยเหตุนี้ท่านจึงแสดงกิจของทุกข์ไว้ในสัจธรรมว่า ทุกขสัจนี้เป็นกิจที่ควรรู้ นี่เป็นการละอวิชชาด้วย เมื่อเห็นทุกข์ก็เป็นปัญญาแล้วเห็นอริยสัจแล้ว เพราะการรู้ทุกข์นั้นเองเป็นการละอวิชชา ฉะนั้นการที่เราจะปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยกิจของอริยสัจทั้ง ๔ เราก็ต้องกำหนดทุกข์นั่นเอง เมื่อละอวิชชา ตัณหาก็หมดไปด้วย เพราะทำให้วิชชาเกิดขึ้น อวิชชาก็ต้องละไป

การกำหนดทุกข์เป็นการกระทำกิจของอริยสัจทั้ง ๔ ร่วมพร้อมไปทั้งหมด เพราะฉะนั้นการที่ปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยกิจของอริยสัจทั้ง ๔ ก็ต้องกำหนดทุกข์นั่นเอง และการกำหนดทุกข์เช่นนี้ นับว่าเป็นการเจริญหรือว่ากระทำกิจของอริยสัจทั้ง ๔ เพราะเหตุว่าเมื่อขณะทำกิจกำหนดทุกข์ กิจที่ละตัณหาก็เข้าร่วมด้วย เพราะการเห็นทุกข์เป็นเหตุให้ละตัณหา กิจที่จะทำนิโรธให้แจ้งก็ร่วมเข้าไปด้วย ตัณหาดับก็ถึงนิโรธ ก็รวมกันไปด้วย

ในกิจนั้นเหมือนกัน และการทำให้แจ้งนั้น ขณะนั้นกิจของมรรคที่จะต้องเจริญก็เข้าร่วมพร้อมกัน นี่กิจของการกำหนดรู้ทุกข์ กิจของการละตัณหา กิจของนิโรธเพราะว่าเมื่อตัณหาหมดไป ๆ นิโรธก็ใกล้เข้าไป กิจที่ทำให้แจ้งนิโรธก็ใกล้เข้าไปทุกที ตัณหาหมดเมื่อไหร่ก็ถึงนิโรธเมื่อนั้น แล้วมรรคอยู่ที่ไหน ใครที่กำหนดทุกข์ ปัญญาที่กำหนดทุกข์นั่นเองเป็นตัวมรรค เพราะฉะนั้นระหว่างที่ลงมือกำหนดทุกข์ กิจของอริยสัจทั้ง ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ การละตัณหา การทำนิโรธให้แจ้ง และการเจริญมรรคก็เข้าพร้อมกันไปหมดเลย โดยเหตุนี้จึงจะแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ได้ นี่รวมไปด้วยกันหมด แล้วอย่างนี้มรรคที่เป็นตัวกำหนดยังเป็นโลกีย์ เพราะว่าสัจจะแบ่งเป็น ๒ คือ เป็นโลกีย์และโลกุตตระดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นมรรคที่เจริญนั้นก็เข้าร่วมพร้อมกันในขณะที่กำหนดรู้ทุกข์นั่นเอง ขณะเดียวกันกิจของอริยสัจทั้ง ๔ ก็เข้าพร้อมกันในอารมณ์ที่กำหนดทุกข์

ทุกข์ที่กำหนดนั้น ได้แก่ทุกข์อะไร ที่ว่ากำหนดทุกข์นั้นกำหนดทุกข์อะไร ขอย้อนถามอย่างนี้ กำหนดทุกข์อะไร

ท่านผู้ฟังยังจำได้ไหม ทุกข์ได้แก่อะไร เมื่อกี้ผ่านมาแล้ว แสดงองค์ธรรมของอริยสัจ ๔ ทุกข์ก็ได้แก่รูปกับนาม เพราะฉะนั้น กำหนดทุกข์ก็คือกำหนดรูปนามนั่นเอง ไม่ใช่อื่นไกลเลย และการกำหนดรูปนามนั้นเองเป็นการเจริญอริยสัจทั้ง ๔ เป็นการทำให้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ถ้าไม่กำหนดรูปนามก็แปลว่าไม่ทำกิจในอริยสัจ แล้วจะแจ้งอริยสัจได้ไหม แจ้งไม่ได้เลย นี่เป็นไปตามเหตุผล คำสอนของพระพุทธองค์จะต้องเข้ากันได้หมดอย่างนี้

ที่กำหนดรู้ทุกข์นั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าการรู้ทุกข์เป็นวิชชา เป็นปัญหาเพื่อให้เห็นอริยสัจทั้ง ๔ เมื่อรู้ทุกข์ก็เป็นปัญญา เป็นวิชชาหรือสัมมาทิฏฐิ คือ เห็นถูก เห็นของจริง เห็นถูกเป็นสัมมาทิฏฐิ เห็นผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะทุกข์เป็นสัจธรรม ถ้าเห็นสุขจะเป็นอริยสัจได้ไหม ทำให้แจ้งอริยสัจได้ไหม เพราะสุขไม่ใช่อริยสัจ เราปฏิบัติงานของอริยสัจ ถ้าเห็นสุขแล้วจะสมบูรณ์ในอริยสัจได้อย่างไร ขอท่านผู้ฟังได้เข้าใจโดยเหตุผลว่าเป็นอย่างนี้ เราฟังเหตุผลกัน เมื่อสัมมาทิฏฐิ

ที่ชื่อว่าเห็นถูก คือถ้าวิชชาความรู้เกิดขึ้นแล้ว อวิชชาความไม่รู้ทุกข์ก็ต้องหมดไป เมื่ออวิชชาอันเป็นเหตุของตัณหาหมดไป ตัณหาซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นเพราะอวิชชาก็ต้องสลายไปเมื่อเห็นทุกข์แล้ว ตัณหายังยินดีหรือเปล่า ก็ต้องไม่ยินดี ก็ต้องเบื่อหน่ายในทุกข์ใช่ไหม ก็ต้องคลายความยินดีในทุกข์ เห็นทุกข์มากเท่าไร ความไม่ต้องการทุกข์ก็เกิดมากขึ้นเท่านั้น ตัณหาก็คลายไปหมดเท่านั้น เมื่ออวิชชาของตัณหาหมด ตัณหาก็ต้องสลายตามกันไป เพราะเหตุที่เข้าไปเห็นทุกข์นั่นเอง ความยินดีในทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้ และการเห็นทุกข์นั้นก็เป็นปัจจัยแก่นิพพิทาญาณเบื่อหน่ายในทุกข์ ญาณนี้จึงจะเกิดได้ ไม่ใช่เบื่อหน่ายในสุข อย่างนี้ไม่มีเลย ถ้าเราพบความสุขหรือว่ายินดีพอใจในสุข เราก็ต้องพอใจ จะไม่เบื่อหน่ายเลย นิพพิทาญาณซึ่งเป็นเหตุให้วิราคะ ซึ่งตรงกับคำว่า อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา แปลว่า ความเบื่อหน่ายในทุกข์นั่นเองเป็นทางที่บริสุทธิ์ นี่แหละเข้าถึงวิสุทธิ

เมื่อตัณหาไม่เป็นที่อาศัยแล้ว ตัณหาจับไม่ได้แล้วในอารมณ์นั้น ปัญญานั้นก็เข้าถึงวิสุทธิ นี่แหละเป็นหนทางที่

บริสุทธิ์ รู้ทุกข์มากเท่าไหร่ กิจที่ละตัณหาให้หมดไป หรือตัณหาก็จะละหมดไปมากเท่านั้น เมื่อตัณหาถูกละหมดไปมากเท่าไร การที่ทำให้แจ้งนิโรธก็มากขึ้นเท่านั้น เช่นเดียวกับเดินก้าวหนึ่งก็ใกล้ทางโน้นแล้วก็ไกลทางนี้ นี่ก็ไปพร้อม ๆ กัน เมื่อตัณหาสิ้นลงเมื่อไร ก็จะถึงธรรมที่สิ้นตัณหาคือพระนิพพานเมื่อนั้น คือไปด้วยกัน สมบูรณ์ไปพร้อมกัน

ส่วนกิจของมรรคก็เช่นเดียวกัน เพราะมรรคไม่ใช่อื่นไกลที่นอกไปจากการกำหนดให้รู้ทุกข์ จึงได้ชื่อว่าเป็นกิจที่เจริญมรรคให้เกิดขึ้นด้วย นี่ท่านผู้ฟังคงจะเห็นได้ชัดในเหตุผลแล้ว ถ้าไม่กำหนดทุกข์ก็ไม่ชื่อเลยว่าเจริญกิจในอริยสัจ ๔ แล้วก็ไม่มีหวังด้วยที่จะเห็นอริยสัจ ๔ เพราะเมื่อกำหนดทุกข์จนตัณหาหมดไปเมื่อไหร่ ข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงธรรมที่สิ้นตัณหาก็ถึงเมื่อนั้น การปฏิบัติก็เพื่อให้ถึงนิพพานซึ่งเป็นธรรมที่ให้สิ้นทุกข์ ทุกข์เป็นตัวถูกกำหนดรู้ ปัญญาที่เห็นทุกข์เป็นตัวละตัณหาละไปจนกระทั่งถึงธรรมดับทุกข์ และขณะที่เจริญมรรคเพื่อให้ถึงธรรมที่ดับทุกข์หรือดับตัณหา ขณะนั้นกิจของอริยสัจก็ร่วมพร้อมกันหมดทีเดียว

โดยเหตุผลดังที่ได้อธิบายมานี้ จึงต้องทำพร้อมกันทั้ง ๔ กิจ ไม่ใช่ทำทีละกิจสองกิจ เชื่อว่าท่านผู้ฟังคงจะเข้าใจแล้วว่าการที่จะปฏิบัติกิจของอริยสัจธรรมทั้ง ๔ นั้น ต้องลงมือกำหนดทุกข์ก่อน

การกำหนดทุกข์ที่ถูกต้องนั้น ทำอย่างไร ต่อไปนี้จะหันมาทำความเข้าใจกันในเรื่องวิธีกำหนดทุกข์ ว่าจะกำหนดทุกข์อะไรกัน และต้องกำหนดอย่างไรจึงจะถูกต้อง เรื่องนี้เป็นความสำคัญและกว้างขวางมาก เพราะได้เรียนให้ท่านผู้ฟังทราบแล้วว่าทุก ๆ นัยที่แสดงมาแล้วนั้น จะต้องมารวมอยู่ที่การปฏิบัติ เพราะเหตุว่าธรรมะทั้งหมดในพระไตรปิฎกก็ออกมาจากการปฏิบัติทั้งนั้น เพราะปฏิบัติเข้าไปรู้เหตุผลตามความจริงต่าง ๆ จึงนำมาวางไว้ ไม่ใช่ออกมาจากการคาดคะเน แต่ออกมาจากการเข้าไปพิสูจน์แล้วประจักษ์แล้วทั้งนั้น ดังจะได้เห็นตามที่แสดงถึงกิจการที่จะทำให้รู้แจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น กิจที่จะต้องปฏิบัติไม่ใช่กิจที่คิดเอาหรือนึกเอาเท่านั้นก็ได้ ดังเช่นการที่ให้กำหนดการรู้ทุกข์ ไม่ใช่รู้ด้วยการคิด ด้วยการนึก ต้องรู้ด้วยการกำหนด ต้องมีทุกข์รับรองการกำหนดไม่ใช่คิดว่าทุก ๆ อย่าง

ต้องเป็นทุกข์ แต่ต้องกำลังที่มีทุกข์มารับรองการกำหนด ต้องรู้ด้วยการกำหนดจึงจะเข้าถึงกิจของอริยสัจธรรมได้ ฉะนั้น ต่อไปนี้ก็เป็นหน้าที่ของเราว่าการกำหนดทุกข์จะกำหนดอะไรและกำหนดอย่างไร ก่อนอื่นจะต้องรู้ว่าทุกข์ได้แก่อะไร รู้กันแล้วว่าได้แก่รูปนาม การกำหนดรูปนามนี้แหละชื่อว่าทำกิจในอริยสัจ ๔ มิใช่ได้มาจากเหตุอื่นเลย ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในกิจที่พึงจะกระทำในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น

การเจริญสติปัฏฐาน คือการกำหนดทุกข์ อนึ่ง ขอให้เข้าใจอีกอย่างหนึ่งด้วยว่าธรรมะทุก ๆ หมวดที่ยกมาสงเคราะห์ไว้ในกิจที่จะกำหนดทุกข์ คือการเจริญสติปัฏฐานนั่นแหละเป็นการกำหนดทุกข์ เพราะว่าทุกข์ได้แก่นามรูป สติปัฏฐานก็ได้แก่นามรูป คือกายานุปัสสนาได้แก่ รูป เวทนา และจิตตานุปัสสนาได้แก่นาม ส่วนธรรมานุปัสสนามีทั้งนามและรูป ขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ในนั้นหมดเลย

วิธีกำหนดนามรูป การกำหนดนามรูปนี้จะกำหนดอย่างไร ก็กำหนดตามของมหาสติปัฏฐานที่พระพุทธองค์ได้วางไว้ กำหนดธรรมแต่ละหมวดนั้นกำหนดอย่างไรแล้วผลที่เกิด

ถูกต้องจากการกำหนดธรรมนั้นอย่างไร ท่านวางไว้ละเอียดหมดเลย แต่ว่าสมัยนี้ไม่อยากศึกษากัน เพราะถือว่าไม่ต้องศึกษาก็ได้

ในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น เป็นได้ทั้งโลกีย์และโลกุตตระ สำหรับมรรคสัจที่โลกีย์นั้นก็ได้แก่วิสุทธิทั้ง ๖ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว วิสุทธิทั้ง ๖ นี้เป็นโลกียมรรค ในโลกียมรรคนั้นต้องมีทุกขสัจเป็นอารมณ์

คำว่ามีทุกขสัจเป็นอารมณ์นั้น ก็คือมีนามรูปเป็นอารมณ์นั่นเอง เพราะรูปนามเป็นตัวทุกข์ ฉะนั้นการกำหนดทุกข์หรือกำหนดนามรูปนั้นแหละเป็นตัวมรรค แต่เป็นโลกียมรรค จะต้องอาศัยโลกียมรรค คือจะต้องกำหนดทุกข์คือนามรูปเรื่อยมาตามวิปัสสนามีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น จนถึงโคตรภูญาณ และต้องประกอบด้วยวิสุทธิทั้ง ๖ มาด้วย นับแต่ศีลวิสุทธิเป็นต้นมา จนถึงปฏิปทาญาณวิสุทธิ ธรรมเหล่านี้ก็ยังเป็นโลกีย์อยู่ เพราะเหตุว่ายังมีทุกข์เป็นอารณ์อยู่ และยังทำกิจประหาณตัณหาอยู่ กิจที่แจ้งพระนิพพานยังไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นวิปัสสนาในที่นี้จึงยังเป็นโลกีย์ เพราะวิสุทธิเหล่านี้ เป็นผลได้มาจากวิปัสสนา

ที่ยังเป็นโลกีย์อยู่ ฉะนั้นวิปัสสนาที่จัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสน-วิสุทธินั้น จึงให้นับวิปัสสนาญาณ คือ อุทยัพพยญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วจนถึงอนุโลมญาณ เพราะอารมณ์ของวิปัสสนาโลกีย์นั้น มาที่สุดลงแค่อนุโลมญาณนี้ หรืออารมณ์ที่เป็นปัจจัยแก่กิเลสสวะทั้งหลายนั้นก็จะหยุดลงเพียงแค่นี้ ต่อจากนี้ไปก็จะเป็นจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์

จิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยจิตยังเป็นโลกีย์ก็มี และเป็นโลกุตตระก็มี เมื่อปัญญาที่เรียกว่าอนุโลมญาณเดับลงแล้ว ปัญญาที่เรียกว่าโคตรภูญาณก็เกิดขึ้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ คือไม่มีทุกข์ ไม่มีสมุทัยเป็นอารมณ์ ก็ถึงนิพพานแล้ว โดยเดินตามวิสุทธิ เดินตามวิปัสสนา ปฏิบัติตามมหาสติปัฏฐาน ปัญญาในที่นี้เป็นโลกีย์ ส่วนอารมณ์เป็นโลกุตตระ คือมีนิพพานเป็นอารมณ์ของปัญญาในที่นี้ ส่วนจิตยังเป็นโลกีย์ อารมณ์เท่านั้นเป็นโลกุตตระ เพราะตัวกิเลสาสวะที่เคยหมักดองอยู่ในสันดานนั้นโคตรภูญาณยังไม่ได้ประหาณให้ออกไป ดับแต่อารมณ์รูปนามที่เป็นปัจจัยแก่กิเลสเท่านั้น แต่อาสวะก็ไม่เกิด เพราะไม่มีอารมณ์รูปนามเป็นปัจจัย

เมื่อมีนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว อาสวะก็เกิดไม่ได้ในอารมณ์นั้น ก็หยุดอยู่แค่นั้นเอง แต่ว่ายังไม่ตาย เหมือนกับคนที่ถูกจับไปขังในคุก จะไปลักขโมยใครเขาก็ไม่ได้แล้ว แต่ยังไม่ถูกประหารชีวิต เมื่อปัจจัยของกิเลสคืออารมณ์ที่เป็นโลกีย์คือรูปนามถูกประหาณไปแล้วในโคตรภูญาณ มรรคญาณก็เกิดขึ้นขณะหนึ่ง จึงทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่โคตรภูญาณยังไม่ได้ประหาณ ทำการประหาณอนุสัยกิเลสให้หมดไปในขณะจิตนั้นขณะจิตเดียว นี่อำนาจที่แรงกล้าแล้วก็เกิดขึ้น อาศัยขณะจิตเดียวเท่านั้นเอง โดยอาศัยพระนิพพานเป็นอารมณ์ ซึ่งรับต่อจากโคตรภูญาณเกิดขึ้นขณะหนึ่ง เป็นโลกุตตระตอนนี้จิตก็เป็นโลกุตตระและอารมณ์ก็เป็นโลกุตตระเพราะจิตเป็นมรรคจิต โลกุตตระนั้นมี ๘ ดวง นี่อยู่ในมรรคจิต ๔ ที่เกิดขึ้นเป็นโลกุตตระจิต และมีนิพพานเป็นอารมณ์ ด้วยอนุสัยหมดไม่มีในมรรคจิตนั้น อารมณ์ก็เป็นโลกุตตระ และจิตก็เป็นโลกุตตระด้วย เพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยได้ส้องเสพจากโคตรภูญาณเป็นอาเสวนปัจจัย แปลว่าได้ส้องเสพอารมณ์จากอาเสวนปัจจัยในโคตรภูญาณนั้นเอง เพราะโคตรภูญาณนั้นมีนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว มรรคจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากโคตรภูญาณนั้นที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็

ได้รับต่อจากโคตรภูญาณนั้นเอง ฉะนั้นมรรคจิตนี้จึงเป็นโลกุตตรจิต และมรรคจิตที่เกิดขึ้นหนึ่งขณะนั้น ก็พร้อมด้วยคุณธรรมในหมวดต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องให้บรรลุอริยสัจทั้ง ๔ อันมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ วิสุทธิทั้ง ๗ มรรค ๘ วิปัสสนาญาณ ๑๖ อันมีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้นก็สมบูรณ์พร้อมทีเดียว นี่ครบหมดเลย โดยเหตุนี้จิตที่ได้อาเสวนปัจจัยจากโคตรภูญาณคือมรรคจิตที่เป็นโลกุตตระนี้เป็นโลกุตรชวนะ หรือเป็นโลกุตตรจิตขณะแรกที่เกิดต่อจากวิปัสสนาจิต คือต่อจากวิปัสสนาจิตที่เป็นโลกียปัญญาเกิดขึ้นขณะหนึ่ง ปัญญาที่ร่วมด้วยมรรคจิตนี้ก็เป็นโลกุตตรปัญญา นี่แหละตัวสัมมาทิฏฐิอริยสัจทั้ง ๔ ต้องมาพร้อมหรือสมบูรณ์ที่นี่ เกิดที่มรรคจิตนี่

ปัญญาเกิดมรรคจิตนี้เรียกว่าสัมมาทิฏฐิในมรรคสัจที่ประกอบด้วยองค์ ๘ และปัญญาที่เกิดโลกุตตรจิตนี้เอง เป็นผู้บรรลุเห็นแจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลและปัญญานี้แหละเป็นผู้รู้จัก และกระทำให้มรรคผลสมบูรณ์ในกิจที่จะพึงกระทำในอริยสัจทั้ง ๔ นั้นคือทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ก็รู้แล้ว สมุทัยคือตัณหาที่ควรละก็ได้ละแล้ว กิจของนิโรธคือนิพพานที่จะต้องทำให้แจ้งก็แจ้งแล้ว และกิจของมรรคสัจมีองค์ ๘ ซึ่งจะต้องเจริญให้เกิดขึ้นก็เจริญให้เกิดขึ้นแล้ว พร้อมด้วยกันหมดใน

ขณะเดียวกันนี้ นี่ผู้ปฏิบัติเดินไปถึงแล้ว ถึงพระนิพพานแล้ว คือด้วยการเข้าไปแจ้งนิโรธนั่นเอง ถึงนิพพานเมื่อไหร่ก็ชื่อว่าเห็นอริยสัจครบทั้งหมด

ที่แรกทุกข์กับสมุทัยกำลังเจริญอยู่ก็เป็นโลกีย์ พอมาถึงนิโรธกับมรรคก็เป็นโลกุตตระ ความจริงมรรคควรจะเป็นโลกีย์ใช่ไหม เพราะเป็นการกำหนดทุกข์มาแล้วนี่น่าสงสัย จึงขอทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า จริงอยู่ มรรคที่เป็นโลกีย์ยังไม่เรียกว่ามรรคสัจ เพราะระหว่างที่เดินทางนั้น ปัญญาตัดสินยังไม่ได้ว่ามรรคถูกต้องแล้ว เป็นของจริงแล้ว เพราะยังไม่ถึง เมื่อยังไม่ถึง ความแน่ใจที่จะตัดสินลงไปย่อมมีไม่ได้ ต่อเมื่อถึงนิพพานเมื่อไหร่ก็แน่ใจในมรรคนั้นเลย เห็นอริยสัจครบทั้ง ๔ แล้วด้วยข้อปฏิบัตินี่เอง เพราะอย่างนี้จึงเป็นโลกุตตระ เป็นมรรคที่เกิดเป็นมรรคจิตก็ต้องมีนิพพานเป็นอารมณ์ร่วมกับมรรคจิต นี่ต้องเป็นมรรคสัจจะแน่ เพราะฉะนั้นสัจจะทั้ง ๒ คือนิพพานกับมรรคจึงเป็นโลกุตระ เพราะว่ามรรคจิตนั้นเป็นผู้มีนิพพานเป็นอารมณ์ และมรรค ๘ ที่เกิดร่วมก็มีนิพพานเป็นอารมณ์ร่วมกันด้วยแน่นอน ถ้ายังไม่ถึงก็ไม่แน่ จะตัดสินให้แน่ลงไปก็ยังไม่ได้ แต่ว่าถึงเมื่อไหร่ก็เมื่อนั้น ถึงเมื่อไหร่ก็แจ้งพระนิพพานเมื่อนั้น

ด้วยเหตุนี้ท่านจึงจัดสัจจะทั้ง ๒ คือนิโรธกับมรรคสัจเป็นโลกุตตระ ส่วนทุกขสัจกับสมุทัยสัจเป็นโลกียสัจ จึงรวมเป็น ๔ สัจจะด้วยกัน

อริยสัจทั้ง ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน อนึ่งขอท่านได้โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่าอริยสัจทั้ง ๔ ต่างต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ถึงแม้ปัญญาจะเข้าถึงโลกุตตระได้ก็อาศัยโลกียสัจ คือต้องอาศัยทุกขสัจและสมุทัยสัจ จะต้องกำหนดรู้และละตัณหาจึงจะเข้าถึงได้ จะต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะการที่จะเข้าถึงโลกุตตรสัจได้นั้น ก็ต้องอาศัยโลกียสัจทั้ง ๔ ก่อนจึงจะเข้าถึงโลกุตตรสัจได้ โดยเหตุนี้ท่านจึงจัดสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นอริยสัจ นี่เป็นอริยบุคคลแล้ว อย่างนี้เข้าถึงอริยสัจแล้ว เพราะเป็นเหตุให้เข้าไปรู้นั้นเป็นอริยบุคคล ถ้ารู้ครั้งแรกก็เป็นโสดาบัน เพราะเหตุนี้พระอริยบุคคลจึงต้องแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ทุกจำพวกหรือทุกคน มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น และก็ต้องรู้ต้องเป็นผู้ได้กระทำให้สมบูรณ์แล้วด้วยปัญญาในมรรคจิตนั่นเอง และปัญญาอย่างนี้แหละ ที่เป็นผู้เข้าถึงญาณรอบที่ ๓ เรียกว่ากตญาณครบแล้ว ๓ รอบ คือทุกข์ก็รู้แล้ว ตัณหาก็ละแล้ว นิโรธก็แจ้งแล้ว มรรคก็เจริญแล้ว อย่างนี้จึงจะเข้าครบญาณรอบที่ ๓

มรรคญาณ เป็นโลกุตตรจิต เดี๋ยวนี้พวกเราส่วนมากรู้กันเพียงสัจญาณ คือ รู้รอบแรกแล้ว ผู้ที่ได้ปฏิบัติกำหนดนามรูป เจริญสติปัฏฐานก็เข้ารอบที่ ๒ แต่รอบที่ ๓ ยังไม่เข้าสมบูรณ์ ถึงกระนั้นก็ยังดีโดยได้รู้ตั้ง ๘ แล้ว เหลืออีก ๔ คือรอบที่ ๓ เท่านั้น ถึงจะยังไม่ได้ก็นับว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดี บางคนได้แค่ ๔ คือเพียงแต่รู้ โดยยังไม่เคยลงมือกำหนดทุกข์ รูปนามยังไม่ได้กำหนด สติปัฏฐานยังไม่ได้เจริญก็ได้เพียงแค่ ๔ เท่านั้นเอง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ก็รู้แต่ไม่ได้ทำกิจ บางคนไม่รู้เลยว่าทุกข์คืออะไร รู้แต่ชื่อเท่านั้น ส่วนทุกข์ได้แก่อะไร กำหนดทุกข์นั้นกำหนดอย่างไร ไม่รู้ทั้งนั้น นี่พวกท่านผู้ฟังอย่างน้อยคงจะต้องได้ถึงรอบที่ ๒ ยังเหลืออีก ๔ ก็ไม่เป็นไรยังอุ่นใจ และปัญญาที่เข้าถึงรอบที่ ๓ ของอริยสัจทั้ง ๔ ชื่อว่ากตญาณนี้เป็นโลกุตรญาณ เป็นองค์ธรรมอย่างเดียวกันกับปัญญาในมรรคจิตนั้นเอง เป็นญาณที่สมบูรณ์ถูกต้องแล้ว ทั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ และปฏิเวธ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้วิชชาเกิดขึ้น เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๔ จำพวก แต่ถ้าจะเป็นพระอรหันตบุคคลก็จะต้องสมบูรณ์ด้วยกิจและความรู้เรื่องของอริยสัจทั้ง ๔ ดังที่ได้อธิบายมาแล้วถึง ๔ ครั้ง จึงนับว่าเป็นการเสร็จกิจในเรื่องทำลายสังสารวัฏ ทั้งนี้

ก็ด้วยอำนาจของวิชชา คือปัญญาที่เกิดรวมกับมรรคจิต ปัญญาอย่างนี้เรียกว่า มรรคญาณ และมรรคญาณนี้เองถ้าจะจัดเป็นวิสุทธิก็คือ ญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นโลกุตตระ เรียกว่าปฏิเวธ

ผลญาณ เป็นโลกุตตรจิต เรื่องของอริยสัจทั้ง ๔ ตามที่ได้อธิบายมาทั้งหมดนั้น หรือว่าญาณทัสสนวิสุทธินี้ก็เช่นกัน ว่าในวิถีของมรรคนั้นเอง และมรรคสัจมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นโลกุตตระนั้นเกิดร่วมกับมรรค และที่เกิดร่วมขณะหนึ่งนี้ยังสามารถทำลายกิเลสทั้ง อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ให้ดับไปเป็นสมุจเฉทจากขันธสันดานตามกำลังของมรรคสัจแต่ละมรรคด้วย การที่เข้าไปแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ในมรรคจิตนี้เอง จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ และการเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลนั้นแหละเป็นผู้ถึงธรรมซึ่งเป็นสรณะที่แท้จริง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่ไปด้วยยานอื่นใดเลย จะบูชาต้องบูชาด้วยการเจริญสติปัฏฐานซึ่งนับได้ว่าเข้าถึงคำสอนในพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง และด้วยอำนาจของคุณธรรมทั้งหลายที่ได้บรรยายมาแล้วนั้นเป็นผู้นำให้เข้าถึงมรรคจิตที่เกิดขึ้น ขณะหนึ่ง ครั้นแล้วต่อจากนี้มรรคก็ดับไปผลจิตจึงเกิดขึ้นอีก ๒ – ๓ ขณะ ปัญญาที่เกิดขึ้นในผลจิตนี้เรียกว่า ผลญาณ ซึ่งเมื่อเกิด

ขึ้นในผลจิต ที่เป็นจิตซึ่งเกิดขึ้นเสวยสันติสุขในอารมณ์พระนิพพานนั้น ก็เป็นอย่างเดียวกันกับมรรคจิต จึงนับว่าเป็นโลกุตตรจิตด้วยกัน ผลจิตเกิดตามขึ้นมาอย่างมากก็ ๓ ขณะจิตเท่านั้นแล้วก็ดับไป นับว่าหมดสิ้นวิถีจิตที่เป็นโลกุตตระ

ปัจเวกขณญาณ เป็นโลกียจิต ต่อจากนั้นกามาวจรจิตที่เป็นกุศลซึ่งประกอบด้วยปัญญาก็เกิดขึ้น เรียกว่าปัจเวกขณญาณ คือปัญญาที่เกิดขึ้นพิจารณาเหมรรคจิต ผลจิตและพระนิพพานที่ตนได้ผ่านมาแล้ว และพิจารณากิเลสที่อริยมรรคได้ละไปประหาณเหมดสิ้นไปเด็ดขาดแล้ว และกิเลสอะไรที่ยังเหลืออยู่ที่พระอริยเบื้องต่ำยังไม่ได้ประหาณ ปัญญาที่ทำหน้าที่รู้อย่างนี้เรียกว่าปัจเวกขณญาณ เป็นโลกีย์ เพราะเหตุว่าเกิดในโลกีย์ที่เป็นกามาวจรกุศลญาณสัมปยุต โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า ปัญญาในมรรคจิตเรียกว่ามรรคญาณ ปัญญาในผลจิตเรียกว่าผลญาณ ปัญญาในปัจเวกขณะเรียกว่าขณญาณ ถ้าจัดโดยวิสุทธิให้นับแต่มรรคญาณ ผลญาณ ปัจเวกขณญาณ ทั้ง ๓ ญาณนี้เข้าในญาณทัสสนวิสุทธิ เฉพาะมรรคผลนั้นเป็นโลกุตตระ ส่วนปัจเวกขณะเป็นโลกีย์ แต่ว่าจัดอยู่ในญาณทัสสนวิสุทธิด้วย เพราะว่าถึงมรรคผลแล้วจึงจะมีปัจเวกขณญาณ

ที่ชื่อว่าโลกุตตรจิตเพราะอะไร ฉะนั้นในเรื่องอารมณ์ของจิตนั้น ว่าจิตชนิดใดจะมีอารมณ์เป็นโลกีย์หรือโลกุตตระ ขอให้ทำความเข้าใจโดยถูกต้องก่อนด้วยว่า จิตทั้งหมดจะมีจำนวนเท่าใดก็ตาม จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ก็เฉพาะโลกุตตรจิต ๘ ดวงเท่านั้น คือ มรรคจิต ๔ ผลจิต ๔ จิตนอกจากนี้จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นที่กล่าวกันว่าทำอย่างไรก็ได้ แล้วก็ไปถึงนิพพานได้เหมือนกันนั้น ที่จริงจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ไม่ได้เลยถ้าไม่เดินตามสติปัฏฐาน ไม่เดินตามวิปัสสนา ไม่เดินตามวิสุทธิ เหล่านี้เป็นต้น และการที่จิตจะเข้าถึงนิพพานเป็นอารมณ์ได้นั้น จิตจะต้องเกิดจากการภาวนาทุกครั้งไป ไม่ว่าจะเป็นเสขบุคคลหรืออเสขบุคคล จะเป็นพระอรหันต์ หรือโสดา สกิทาคา ก็ตาม จะนึกว่าได้นิพพานเป็นอารมณ์ก็ได้ขึ้นมาเองนั้นไม่ได้ การที่จะเข้าถึงพระนิพพานเป็นอารมณ์ หาถึงได้ด้วยเพียงแต่อาศัยคิด ๆ นึก ๆ เท่านั้นไม่ แต่ยังมีสิ่งที่ควรเข้าใจว่า ผู้ที่จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้นั้นจะต้องเป็นพระอริยบุคคล ไม่ใช่คนธรรมดาที่เป็นปุถุชน แต่พระอริยนั้นก็มีอยู่ ๔ คู่หรือ ๔ คน ถ้าจำแนกออกไปก็เป็น ๘ บุคคลหรือ ๘ พวก ตามที่เราเคยสวดมนต์กัน นอกจากนี้ใน ๓๑ ภูมิ คือ

หมายถึงตั้งแต่อบายไปจนถึงภวัคคพรหมเป็นปุถุชนทั้งหมด จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ไม่ได้เลย และอีกประการหนึ่ง ในการที่นิพพานเป็นอารมณ์ได้ผู้นั้นจะต้องบรรลุหรือแจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ก่อน มิฉะนั้นนิพพานก็เป็นอารมณ์ไม่ได้ คือถ้าไม่แจ้งอริยสัจมีนิพพานเป็นอารมณ์ไม่ได้เลย

การเข้าถึงพระนิพพาน ต้องอาศัยทำให้ถูกต้อง อนึ่ง การที่จะเข้าถึงนิพพานได้ต้องอาศัยเหตุ ไม่ใช่ถึงได้โดยปราศจากเหตุ เพราะปัญญาหรือวิชชาที่จะเข้าถึงนิพพานได้ ต้องอาศัยเหตุที่ถูกต้อง เพราะธรรมทั้งหลายไหลมาจากเหตุ และธรรมข้อนี้เป็นที่รับรองกันอยู่แล้วในบรรดาผู้ที่นับถือพุทธศาสนา ข้อที่ควรเข้าใจก็คือ เหตุนั้นคืออะไร ดิฉันคิดว่าท่านผู้ฟังคงจะไม่ลืมว่าพระนิพพานอยู่ในอริยสัจและเป็นอริยะด้วย ไม่ใช่อยู่ต่างหากอย่างที่บางท่านเข้าใจกัน ต้องเห็นอริยสัจทั้ง ๔ จึงจะเห็นนิพพานได้ จึงจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ และจึงจะเป็นโลกุตตรสัจได้ เพราะฉะนั้นการที่จะเห็นนิพพานได้ก็จะต้องไปทางอริยสัจ ต้องอาศัยโลกียสัจจึงจะเข้าถึงโลกุตตระได้ คือหมายความว่าต้องกำหนดทุกข์คือรูปนามจนถึงไตรลักษณ์แล้วจึงจะ

ไปได้ พระนิพพานต้องถึงได้ด้วยปัญญาที่มีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ก่อน ปัญญานั้นจะต้องอาศัยไตรลักษณ์ ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งนี่แหละ เป็นผู้ส่งไปให้ถึงพระนิพพาน จะโดยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ให้ถึงนิพพานได้ ลักษณะของรูปนามที่เป็นไตรลักษณะคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยปัญญาที่อาศัยไตรลักษณ์ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นผู้ส่งไปถึงนิพพาน ไม่ใช่บุคคลใดเป็นผู้พาไป และจะไปด้วยลักษณะหนึ่งลักษณะใดก็ได้ ถ้าอนิจจลักษณะพาไป หรือไปด้วยความไม่เที่ยง ก็เข้าถึงนิพพานที่ชื่อว่าอนิมิตตนิพพานได้ ถ้าถึงด้วยทุกขลักษณะก็ชื่อว่าอัปปณิหิตนิพพาน ถ้าอนัตตาพาไปก็ชื่อว่าสุญญตนิพพาน เพราะว่ามีนิพพานรับอยู่ ๓ ลักษณะ

ฉะนั้นการถึงพระนิพพานจึงอาศัยเหตุดังว่านี้ทุกครั้ง แม้แต่พระอรหันต์ ข้อนี้อุปมาเหมือนบุคคลที่ต้องการรสเค็ม จะเป็นใครก็ตาม แม้จะเป็นพระอรหันต์หรือจะเป็นปุถุชนก็ตาม ถ้าต้องการรสเค็มก็จะต้องกินเกลือทุกทีใช่ไหม หรือว่ากินเกลือหนเดียวแล้วก็เค็มไปตลอดกาล หรือว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์แล้วก็มีเรื่อยไปตลอดกาลเช่นนั้นหรือ ความจริงไม่ใช่อย่างนั้น เวลาจะต้องการนิพพานเป็นอารมณ์ก็ต้องมีภาวนา ต้องมีการ

กระทำ เพราะฉะนั้นเมื่อต้องการรสเค็มก็ต้องกินเกลือทุกทีไป ไม่ใช่กินทีเดียวแล้วก็เค็มตลอดไป ไม่ใช่เช่นนั้น นิพพานก็ทำนองเดียวกัน

และโปรดเข้าใจด้วยว่า พระไตรลักษณ์นั้นไม่ใช่ที่เคยรู้มาแล้วในอารมณ์อดีตบ้าง อนาคตบ้าง ลูบไล้เทียบเคียงไป ไตรลักษณ์ในที่นี้จะต้องเป็นไตรลักษณ์ในปัจจุบัน คือไม่ใช่เอาแต่ชื่อมาใช้งาน เช่นนึกถึงแต่เพียงชื่อว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่เช่นนั้น ต้องมีตัวสภาวะมาทำงานด้วย มิฉะนั้นการงานนั้นก็จะไม่สำเร็จผล คือไม่มีผู้มาทำงาน ใช้แต่เพียงชื่อคนนั้นมาทำงาน งานนั้นจะสำเร็จได้หรือ ดังนั้นจึงจะต้องมีตัวสภาวะมาทำงานด้วย มาแสดงด้วย งานนั้นจึงจะสำเร็จผลได้

อิฉันขอจบการบรรยายการเข้าถึงอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ซึ่งเป็นญาณทัสสนวิสุทธิตามเหตุผลโดยสังเขปไว้แต่เพียงนี้ ขอความสุขสวัสดีจงมีแด่ท่านผู้ฟังทุกท่าน.

พิมพ์ที่ ร.พ. สุทธิสารการพิมพ์ 294/2 ถนนอิสรภาพ บางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
โทร. 4651768 นายสุรพงษ์ เรียงสุทธิ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2531